

עיונים בשפה וחברה

כתב עת אלקטרוני בין-תחומי

של האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה

Israel Studies in Language and Society

Interdisciplinary Electronic Journal of the

Israeli Association for the Study of

Language and Society

העורכת

מלכה מוצ'ניק
 המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות
 אוניברסיטת בר-אילן

עורכת ביקורת ספרים

דבורה קלקין-פישמן
 הפקולטה לחינוך
 אוניברסיטת חיפה

המערכת

רוני הנקין, המחלקה ללשון העברית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
 רון כוזר, החוג לשפה וספרות אנגלית, אוניברסיטת חיפה
 ענת סטבנס, החוג להכשרת מורים לאנגלית, המכללה האקדמית בית-ברל
 עירית קופפרברג, מכון שח"ק לשפה, חברה ותקשורת, מכללת לוינסקי לחינוך
 אורה שורצולד, המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות, אוניברסיטת בר-אילן

מרכזת המערכת: רקפת דילמון

עורכת לשון עברית: חגית אביעוז

עורכת לשון אנגלית: שרה ירקוני

מתחזק האתר: צבי סדן (צוגויה סאסקי)

מועצת המערכת

עלית אולשטיין, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים
 מוחמד אמארה, החוג לבלשנות אנגלית, המכללה האקדמית בית-ברל
 שושנה בלום-קולקה, המחלקה לתקשורת ועיתונאות, האוניברסיטה העברית בירושלים
 אליעזר בן-רפאל, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב
 גבריאל ויימן, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה
 גדעון טורי, בית הספר למדעי התרבות, אוניברסיטת תל-אביב
 איילת כהן, החוג לתקשורת, המכללה האקדמית ע"ש דוד ילין
 תמר כתריאל, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה
 רפאל ניר, המחלקה לתקשורת ועיתונאות, האוניברסיטה העברית בירושלים
 דב ספולסקי, המחלקה לאנגלית, אוניברסיטת בר-אילן
 אילנה שוהמי, בית-הספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב
 יוסף שטרית, החוג ללשון העברית, אוניברסיטת חיפה
 מרים שלזינגר, המחלקה לתרגום וחקר התרגום, אוניברסיטת בר-אילן
 אסתר שלי-ניומן, המחלקה לתקשורת ועיתונאות, האוניברסיטה העברית בירושלים

Editor

Malka Muchnik
Department of Hebrew and Semitic Languages
Bar-Ilan University

Reviews Editor

Devorah Kalekin-Fishman
Faculty of Education
University of Haifa

Editorial Board

Roni Henkin, Department of Hebrew Language, Ben-Gurion University
Irit Kupferberg, The Shahak Institute, Levinsky College of Education
Ron Kuzar, Department of English Language and Literature, University of Haifa
Anat Stavans, Department of English, Beit-Berl Academic College
Ora Schwarzwald, Department of Hebrew & Semitic Languages, Bar-Ilan University

Editorial Coordinator: Rakefet Dilmon

Hebrew Style Editor: Chagit Avioz

English Style Editor: Sarah Yarkoni

Site Maintainer: Tsvi Sadan (Tsuguya Sasaki)

Advisory Board

Muhammad Amara, English Linguistics, Beit-Berl Academic College
Eliezer Ben-Refael, Sociology and Anthropology, Tel Aviv University
Shoshana Blum-Kulka, Journalism and Communications, The Hebrew University
Ayelet Cohen, Communication Studies, David Yellin College of Education
Tamar Katriel, Communications, Haifa University
Raphael Nir, Journalism and Communications, The Hebrew University
Elite Olshtain, School of Education, The Hebrew University
Esther Schely-Newman, Journalism and Communications, The Hebrew University
Joseph Schetrit, Hebrew Language, Haifa University
Miriam Shlesinger, Translation and Interpreting, Bar-Ilan University
Elana Shohami, School of Education, Tel Aviv University
Bernard Spolsky, English Linguistics, Bar-Ilan University
Gideon Toury, Culture Research, Tel Aviv University
Gabriel Weimann, Communications, Haifa University

עיונים בשפה וחברה של "האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה" הוא כתב עת בין תחומי שפיט, המציע במה אקדמית לחוקרים העוסקים בלשונות השונות המדוברות בישראל מן ההיבט החברתי-תרבותי. מטרתו לשקף ולהפיץ את המחקר בתחום השפה והחברה בישראל של חוקרים מדיסציפלינות שונות, כגון בלשנות, סוציולוגיה, אנתרופולוגיה, תקשורת, חינוך, תרגום ועוד. המאמרים יתמקדו בתחומים אלו מהיבטים תיאורטיים, אמפיריים, תיאוריים ומעשיים.

ISSN: 1565-9682

הכתובת להתקשרות: safa.hevra@gmail.com

כתובת האתר: <http://www.biu.ac.il/js/hb/ials/isls>

הגשת מאמרים

המאמרים וביקורות הספרים יישלחו בדואר אלקטרוני בלבד לכתובת המערכת:

safa.hevra@gmail.com

ספרים לסקירה יש לשלוח לכתובת:

ד"ר דבורה קלקין-פישמן, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה, חיפה 31905

אפשר לקרוא את ההנחיות להכנת מאמר באתר כתב העת:

<http://www.biu.ac.il/js/hb/ials/isls>

אזכורים

"עיונים בשפה וחברה" מאוזכר במקומות אלו:

Linguistics Abstracts: <http://www.linguisticsabstracts.com>

MLA International Bibliography: <http://www.mla.org/bibliography>

ERIC – Education Research Information Center: <http://www.eric.ed.gov>

מחירי קנייה ומנויים (2008)

לספריות ולמוסדות:

650 ₪ או 185 דולר או 120 אירו עבור גיליון

לאנשים פרטיים:

150 ₪ או 45 דולר או 30 אירו עבור גיליון

אופן התשלום

למנויים על כתב העת ולרכישת גיליונות בודדים נא לפנות לחברת און טיים בע"מ

דואר אלקטרוני: ontime@ontime.co.il

טלפון: 04-8405051

אתר החברה: <http://www.ontime.co.il>

Israel Studies in Language and Society of the "Israeli Association for the Study of Language and Society" is an interdisciplinary peer-reviewed journal which publishes research on the different languages spoken in Israel. The journal welcomes articles in the fields of linguistics, sociology, anthropology, communication, education, translation, etc. that deal with relevant topics from theoretical, empirical, descriptive and practical points of view.

ISSN: 1565-9682

Contact Address: safa.hevra@gmail.com

Site Address: <http://www.biu.ac.il/js/hb/ials/isls/>

Submissions

To submit articles please see the Guidelines for Contributors.

Articles and book reviews should be sent only by electronic mail to the editorial address: safa.hevra@gmail.com

Books for review should be sent to:

Dr. Devorah Kalekin-Fishman, Faculty of Education, Haifa University, Haifa 31905.

Indexing and Abstracting

"Israel Studies in Language and Society" is covered by the following services:

Linguistics Abstracts: <http://www.linguisticsabstracts.com>

MLA International Bibliography: <http://www.mla.org/bibliography>

ERIC – Education Research Information Center: <http://www.eric.ed.gov>

Subscription Rates (2008)

Libraries and Institutions:

185 USD or 120 EURO or 650 NIS per issue

Private Subscriptions:

45 USD or 30 EURO or 150 NIS per issue

Payment Systems

For subscriptions and purchase of single issues contact On Time Ltd.

E-mail: ontime@ontime.co.il

Telephone: 04-8405051

Website: <http://www.ontime.co.il>

תוכן העניינים

9-8	דבר העורכת [עברית ואנגלית]	מלכה מוצ'ניק
177-10	מאמרים	
47-10	ניתוח טקסטים כראי להתפתחות שפה מאוחרת	רות ברמן, ליל לוסטיגמן וברכה ניר-שגיב
62-48	תפקידי השתיקה בהקשר המשפטי: שתיקה כהודאה וזכות השתיקה	מיכל אפרת
80-63	סוציולוגיה ולשון – המפגש: כיצד התכוונות מקצועיות ויחסי גומלין בין מומחים מדיסציפלינות שונות משפיעים על תרגום מדעי	דבורה קלקין- פישמן ולאה הגואל
96-81	נוף לשוני ותפוצות חוצות לאומים: יהודים צרפתים בסרסל ובנתניה [אנגלית]	אליעזר בן-רפאל ומרים בן-רפאל
116-97	שפת הסתירות: ההורים בשיח הבלתי-מדובר של טראנססיסטים ישראלים [אנגלית]	ישי טובין ויהושע שמידט
134-117	פלסטיין, משיגן: הכתובת לשיבה [אנגלית]	רון כוזר
154-135	פוסקנות מפוכחת (נורמטיביות ריאליסטית): האקדמיה ללשון העברית ודוברי השפה הישראלית [אנגלית]	גלעד צוקרמן
177-155	רכישת שפה כצוהר לאינטגרציה חברתית בקרב ילדים דוברי רוסית כשפת אם בישראל [אנגלית]	שרון ערמון-לוטס ואחרים
212-178	ספרים ועוד	
178	דבר עורכת מדור הביקורת	דבורה קלקין- פישמן
188-178	מפירמידה למעגל: האוצר והמבקר במוזיאון הווירטואלי (מסה)	עפרה קינן
196-189	מצב העברית בעידן הגלובליזציה: נאווה נבו ועלית אולשטיין (עורכות), השפה העברית בעידן של הגלובליזציה	עירית זאבי
202-197	על השיח החברתי-פוליטי בעיתון "הצפירה": אורן סופר, אין לפלפל: עיתון "הצפירה" והמודרניזציה של השיח החברתי פוליטי	עוזי אלידע
211-203	שתיקות ומשמעויותיהן: מיכל אפרת (עורכת), שתיקות: על מקומה של השתיקה בתרבות וביחסים בין-אישיים	נין קלקין-לחייני
216-212	עיצוב נרטיב קיבוצי: אפרת קנטור, בעצמם הם כותבים להם שיר: עיצוב הזיכרון הקולקטיבי בקיבוץ המאוחד 1978-1948	שלמה גץ
221-217	תקצירים	
219-217	תקצירים בעברית למאמרים באנגלית	
221-220	תקצירים באנגלית למאמרים בעברית	

Table of Contents

Malka Muchnik	Editorial [Hebrew and English]	8-9
	Articles	10-177
Ruth Berman, Lyle Lustigman and Bracha Nir-Sagiv	Text construction as a window on later language development [Hebrew]	10-47
Michal Ephratt	The functions of silence in legal context: Silence as consent and the right to silence [Hebrew]	48-62
Devorah Kalekin-Fishman and Lea Hagoel	Sociology encounters language: How professionalism and interaction among professionals from different disciplines affect scientific translation [Hebrew]	63-80
Eliezer Ben-Rafael and Miriam Ben-Rafael	Linguistic landscape and transnationalism: Sarcelles-Netanya	81-96
Yishai Tobin and Joshua Schmidt	The language of paradox: Interpreting Israeli psytrancers unspoken discourse	97-116
Ron Kuzar	Palestine, Michigan: A return address	117-134
Ghil'ad Zuckermann	"Realistic prescriptivism": The Academy of the Hebrew Language, its campaign of "good grammar" and <i>lexpionage</i> , and the native <i>Israeli</i> speakers	135-154
Sharon Armon-Lotem et al.	Language acquisition as a mirror to social integration among Russian language minority children in Israel	155-177
	Books and More [Hebrew]	178-212
Devorah Kalekin-Fishman	From the editor	178
Ofra Keinan	From pyramid to circle: Curator and visitor in the virtual museum (essay)	178-188
Irit Ze'evi	Hebrew in the era of globalization: Nava Nevo & Elite Olshain (eds.), <i>The Hebrew Language in the Era of Globalization</i>	189-196
Ouzi Elyada	On sociopolitical discourse in the newspaper "Hatzfira": Oren Soffer, <i>There Is No Place for Pilpul</i>	197-202
Nin Kalekin-Lachiani	Silences and meanings: Michal Ephratt (ed.), <i>Silences: Silence in Culture and in Interpersonal Relations</i>	203-211
Shlomo Getz	The construction of a kibbutz narrative: Efrat Kantor, <i>Inscribing Their Praise: The Collective Memory of Hakibbutz Hameuchad</i>	212-216
	Abstracts	217-221
	English abstracts of Hebrew articles	217-219
	Hebrew abstracts of English articles	220-221

דבר העורכת

המחקר האקדמי בתחום שפה וחברה הולך ומתרחב בישראל, בעיקר מאז תחילת המאה ה-21, מועד הקמת האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה. פעילות האגודה וקיום כינוסים שנתיים הניבו מפגש מבורך בין הדיסציפלינות השונות העוסקות בשאלות הנוגעות לתחום זה. אני שמחה אפוא על צאתו לאור של הגיליון הראשון של עיונים בשפה וחברה, ביטאונה של האגודה, שישמש במה למחקרים חדשים בנושא זה. אני מבקשת להודות מקרב לב לכל מי שטרחו וסייעו בידי בהכנת גיליון זה. יעמדו על הברכה כותבי המאמרים, חברי המערכת, עורכת מדור ביקורת הספרים, הקוראים ששפטו את המאמרים והצוות הטכני הנאמן.

המאמר הפותח את הגיליון הראשון הוא מאמר מיוחד, שנכתב בידי רות ברמן, מומחית בעלת שם בתחום התפתחות לשון הילדים, בשיתוף עם ליל לוסטיגמן וברכה ניר-שגיב. הוא עוסק בהפקת טקסטים דבורים וכתובים בקרב ילדים בגיל בית הספר היסודי ועד למבוגרים בשנות השלושים לחייהם. הטקסטים מאופיינים מבחינה לקסיקלית, מבנית ורטורית ומנותחים על-פי מדדי התפתחות ייחודיים. המחברות מצביעות במאמרו לא רק על התפתחות לשונית אלא גם על התפתחות סוציו-קוגניטיבית המתחשבת בנמען ובנסיבות השיח. דגם חשוב וחדשני זה עשוי לסייע לנו בקביעה מהו טקסט נורמטיבי על-פי גיל הפקתו.

מאמרה של מיכל אפרת עוסק בשני תפקידים שונים של השתיקה בהקשר המשפטי. תפקידים אלו, השתיקה כהודאה וזכות השתיקה, מנוגדים זה לזה לכאורה. אולם הכותבת מראה כיצד אפשר ליישב סתירה זו, תוך שהיא מסתמכת על הדגם של רומאן יאקובסון בנוגע לפונקציות התקשורתיות. הניגודיות והסתירות משתקפות גם ממאמרו של דבורה קלקין-פישמן ולאח הגואל, המתאר את הבדלי התפיסה בין מומחי הסוציולוגיה למומחי הלשון כפי שמתגלים בשיח ועדה העוסקת בהכנת מילון עברי למונחי הסוציולוגיה. כדי לגשר בין הפערים חברי הוועדה מסתמכים על סוגי ידע שונים ולפעמים מפתיעים.

המאמר הראשון בשפה האנגלית, מאת אליעזר ומרים בן-רפאל, עוסק בנוף הלשוני הייחודי בשני מקומות שבהם מתגוררות קהילות צרפתיות יהודיות – נתניה וסרסל שליד פריז. הם מראים כיצד השימוש בעברית, בצרפתית ובשפות אחרות משקף את המשותף ואת השונה מבחינת הזהות הלאומית והאתנית. מאמרו של ישי טובין ויהושע שמידט חושף את המסר המועבר בידי צעירים ישראלים המבלים במסיבות "טראנס" ומנתח אירועים אלו בשיטות אתנוגרפיות ובלשוניות. באמצעות שילוב של שתי מתודולוגיות אלו, המחברים מסבירים את האירוניה ואת הפרדוקסים המתגלים בהשוואת קבוצה זו לחברה הישראלית הכללית.

רון כוזר מנתח במאמרו את המשמעויות השונות העשויות להתקבל מן המושג "זכות השיבה", כפי שהן באות לידי ביטוי בסיפור מאת אנטון שמאס. הוא מראה את התפיסה הסמנטית הדיסקורסיבית השונה שקיבל מושג השיבה בטקסט של שמאס, שהיא לדבריו היברידי, בניגוד לתפיסות הלאומיות הקלסיות בשיח השולט בציונות ובתנועה הלאומית הפלסטינית. גם מאמרו של גלעד צוקרמן עוסק בהיברידיזציה בנוגע למה שהוא מכנה השפה הישראלית. הוא דן במקורה של השפה המדוברת בימינו ובתפקידה של האקדמיה ללשון העברית, תוך ניתוח ביקורתי על דרך פעילותה והתערבותה.

בדומה למאמר הראשון, גם המאמר האחרון בגיליון זה עוסק בלשון ילדים. שרון ערמון-לוטס ושותפיה מדווחים על מחקר שנערך בקרב ילדים דו-לשוניים דוברי רוסית ועברית. באמצעות בדיקה של רכישת השפה העברית, מידת שימור השפה הרוסית ושאלות של זהות, הם מנסים להעריך את סיכויי ההשתלבות החברתית והתרבותית של ילדים אלו.

במדור "ספרים ועוד" מובא מאמר על המוזיאון הווירטואלי וכן ארבעה מאמרי ביקורת על ספרים העוסקים בתחום שפה וחברה, שיצאו לאור לאחרונה. מדור זה מלווה בהקדמה מאת העורכת האחראית לו, דבורה קלקין-פישמן.

אנו מקווים שהקוראים בגיליון ראשון זה של עיונים בשפה וחברה ימצאו עניין במגוון התחומים שהובאו בו וייהנו מחוויה אינטלקטואלית ייחודית.

Editorial

Academic research in Israel on language and society has increased since the beginning of the 21st century when the *Israel Association for the Study of Language and Society* (IALS) was established. The activities and annual conferences of the association fostered a productive encounter between different disciplines related to this field. I am pleased to launch the first issue of *Israel Studies in Language and Society*, the IALS journal, which will provide a unique forum for publications in the field. I am very grateful to all those who contributed to the preparation of this issue, namely the authors, the editorial staff, the book review editor, the anonymous reviewers and the technical team.

The first article in Hebrew was written by Ruth Berman and co-authors Lyle Lustigman and Bracha Nir-Sagiv. This paper concerns the development of oral and written texts by school-age children and adults in their thirties. Texts are characterized from a lexical, structural and rhetorical perspective and analyzed according to their special development. The paper emphasizes not only the linguistic development, but also the socio-cognitive development with regard to the addressee and discursive circumstances.

Michal Ephratt's article deals with two different functions of silence in the legal context. Silence as consent and the right to silence are apparently contradictory, yet the author shows how this can be settled using Roman Jakobson's model of functions. Contradictions are also reflected in the article by Devorah Kalekin-Fishman and Lea Hagoel, which in an analysis of the discourse of a shared committee, while editing a Hebrew dictionary of Sociology the different perceptions of sociology and language experts come in conflict. To bridge the gaps, committee members use different and sometimes surprising sorts of knowledge.

Eliezer and Miriam Ben-Rafael contributed the first paper in English on the unique landscape of two places where French Jews reside – Netanya in Israel and Sarcelles in France. They show how the usage of Hebrew, French and other languages reflects the similarity and differences from both the national and ethnic perspectives. In their article Yishai Tobin and Joshua Schmidt analyze the message of young Israelis who attend "psychedelic trance" parties. Using both linguistic and ethnographic methodologies, they explain the irony and paradox found when comparing this group with mainstream Israeli society.

Ron Kuzar studies the different meanings of the term "return", as reflected in a short story by Anton Shammas. He shows the different semantic and discursive perception of this term in Shammas' text. Kuzar proposes that this term be regarded as a hybrid perception, as opposed to the national classic perceptions in the dominant discourse of Zionist and Palestinian movements. Ghil'ad Zuckermann's article also deals with hybridity in what he coins the Israeli language. He describes the origin of today's spoken language in Israel and the role of the Academy of the Hebrew Language, using a critical analysis of its activity and intervention.

The last article reports on a research study of Israeli children who are bilingual in Russian and Hebrew. Based on language acquisition, maintenance and attitudes, Sharon Armon-Rotem and her co-authors try to find indicators of social and cultural integration of these children.

The book review section (in Hebrew) presents an essay on a virtual museum and four reviews of recently published books on language and society. This section is preceded by an introduction by the review editor, Devorah Kalekin-Fishman.

We hope that the readers of *Israel Studies in Language and Society* will find interest in the interdisciplinary spectrum of the papers and enjoy a special intellectual experience.

ניתוח טקסטים כראי להתפתחות שפה מאוחרת*

רות ברמן, ליל לוסטיגמן וברכה ניר-שגיב

תקציר

מטרת המאמר להראות כי לידע הלשוני מסלול התפתחותי ארוך, הנמשך מעבר לגיל הרך וראשית שנות בית הספר. התפתחות זו נבחנה תוך עיון רב-צדדי ביכולתם של ילדים ובני נוער להפיק סוגים שונים של טקסטים. המאמר מציג מדדים שונים שלהם בסיס פונקציונלי-איכותי, הניתנים גם לניתוח כמותי מדוקדק. המדד הראשון עוסק ב"עמדת השיח" כמסגרת תקשורתית-לשונית מארגנת להבעת גישתו של הדובר-הכותב לטקסט שהוא מפיק; המדד השני עוסק במילון ובתחביר ברמה המקומית – דרכי הסגמנטציה של הטקסט נבדקו באמצעות "מארזי פסוקיות" כיחידות-שיח תחביריות-דיסקורסיביות; לבסוף הוצגה שיטה מקורית לבדיקת "איכות הטקסט" באמצעות קריטריונים מפורשים, מבניים ורטוריים לשם אפיון הטקסט כיחידה שלמה. ממדים אלה נבדקו לאור משתני ההתפתחות – ארבע קבוצות גיל מבית הספר היסודי ועד לבגרות, הסוגה – סיפור אישי לעומת דיון עיוני, והאפנות – שפה דבורה לעומת כתובה. מערך מחקרי קפדני, שכל נבדק בו הפיק ארבעה טקסטים שונים, אפשר להשוות באורח מבוקר מאגר נתונים רחב-היקף. לאורך כל המבדקים הסתמנו מגמות התפתחות עקיבות, כגון מעבר לידע לשוני בשל וליכולות שיח מיומנות (מתרחש בעיקר סביב גיל ההתבגרות בביה"ס התיכון); הטקסט הסיפורי הדבור הוא "הקל" והנגיש ביותר בהשוואה לדיון העיוני בשפה הכתובה; אולם הטקסט העיוני הכתוב מתייחד בכך, שכבר מגיל בית הספר היסודי הוא מהווה מוקד מועדף להבעה לשונית עשירה ומורכבת במיוחד.

מילות מפתח: התפתחות שפה מאוחרת, שיח רצוף, טקסט סיפורי, טקסט עיוני, שפה כתובה, שפה דבורה

1. מבוא

מאמר זה עוסק ביכולות הפקת הטקסטים בקרב ילדים ומבוגרים דוברי עברית מנקודת מבט פסיכו-בלשנית של התפתחות הידע הלשוני לאורך שנות בית הספר ואחריהן. הנחתנו היא כי תהליך רכישת השפה הוא ממושך וכי יש לעקוב אחריו אל מעבר לשנות הגיל הרך, שהן במוקד התעניינותה של הפסיכו-בלשנות ההתפתחותית עד כה¹. מחקרים קודמים על לשונם של ילדים בגיל בית ספר נבעו בעיקר משיקולים קליניים, תוך השוואה בין ילדים בעלי התפתחות תקינה לכאלה שהתפתחותם הלשונית לקויה (למשל: Nippold, 1988; Scott, 2004; Scott & Windsor, 2000). אחרים התרכזו בנושאים פדגוגיים, כגון למידת קריאה וכתובה (Yearwood, 1979; Cazden & Beck, 2003), או שעסקו בשני ההיבטים גם יחד (לדוגמה: Butler & Silliman, 2002). לעומת גישות אלו, הפסיכו-בלשנים עוסקים במיומנויות הכתיבה בגיל בית הספר בתחום הכתיב לדוגמה, כמקור לבחינתן של שאלות כגון ייצוג הידע המתפתח מנקודת המבט של הבדלים בין ידע סמוי-אימפליציטי לידע מפורש-אקספליציטי (Pacton & Fayol, 2004); הייצוג המנטלי של הכתב כמערכת סמלים לשוניים (Nunes, Bryant & Bindman, 1997); ואסטרטגיות ספציפיות מול אוניברסליות ברכישת מערכות כתב בשפות שונות (Gillis & Ravid, 2001).

במרכז מחקרנו-אנו, לעומת זאת, ניצבת שאלת הידע הלשוני המתפתח כפי שהיא באה לידי ביטוי בהפקת טקסטים על ידי ילדי בית ספר בשלבי התפתחות שונים. ענייננו אפוא הוא בתחום המוגדר כיום כ"התפתחות השפה המאוחרת"². מונח זה יוחס לטווחי גיל שונים, החל מתיאורו כ"התפתחות שפה אחרי גיל חמש" (Karmiloff-Smith, 1986a) או כ"ידע הקדם-אורייני של השפה" (Berman, 1997), עבור בתיחום הגילאים תשע עד תשע-עשרה (Nippold, 1988) או "שנות בית הספר וגיל ההתבגרות" (Nippold, 1998).

התפיסה שלפיה רכישת השפה נמשכת מעבר לגיל הילדות, נגזרת מעבודת מחקר בין-לשונית, שעסקה בהתפתחות היכולת הנרטיבית בקרב ילדים בני שלוש עד עשר שנים בהשוואה למבוגרים (Berman & Slobin, 1994). המשתתפים, דוברי חמש שפות-אם שונות, נתבקשו לספר סיפור המבוסס על ספרון תמונות שמתוארות בו הרפתקאותיהם של ילד וכלבו בחיפושם אחרי צפרדע שברחה להם. גם הנבדקים הצעירים ביותר – ילדים בני שלוש עד ארבע – הפיקו טקסטים שהורכבו ברובם המכריע ממבני לשון תקינים, כנדרש על פי כללי הדקדוק הייחודיים לשפתם. ממצא זה מאשש את הטענה כי ילדים שולטים בעיקרי הדקדוק בשפת אמם כבר מגיל צעיר מאוד. עם זאת, נמצא גם שתלמידי בית ספר – ילדים בני תשע עד עשר שנים – הפיקו סיפורים שונים מאוד מאלה של המבוגרים שהשתתפו במחקר. הבדלים בולטים אלה נסתמנו לא רק במבנה הסיפורים או בתוכנם התמטי, אלא גם באוצר המילים ובצורות הדקדוקיות שהשתמשו בהם. ממצאים אלה הובילו למסקנה כי אמנם ילדים הופכים לדוברים ילידיים של שפת אמם עוד בטרם הגיעם לבית הספר, אולם לרמה של דוברים מיומנים [proficient] הם יגיעו רק אחרי שנות לימוד לא מעטות, אחרי שיעברו תהליכי הבשלה ממושכים.

מחקר בין-לשוני זה התווסף למחקרים פרי עטה של המחברת הראשונה של המאמר הנוכחי בנושא רכישת העברית כשפת אם בתחומים שונים של המורפולוגיה והתחביר (Berman, 1985; 1994; 1986). עיונים אלה הובילו למסקנה כי את התהליך המורכב של רכישת שפת אם ואת ההיסטוריה ההתפתחותית הארוכה שלה אפשר להסביר באמצעות הבחנה מפורשת בין רמות שונות של "ידע לשוני". ידע זה מתפתח בכל המישורים (דקדוק, מילון ושיח) מהסתמנות ראשונית [emergence] דרך רכישה ועד לשליטה הבוגרת בצורות הלשון ובשימושיהן בשפה Karmiloff-Smith (1992; Berman, 2004). כך, צורות לשוניות עשויות להסתמן כבר בשלבי התפתחות מוקדמים מאוד, אך בשלבים אלו הידע הגלום בהבנתן ובהפקתן הוא חלקי ומקוטע בלבד. בהמשך, בשלב הרכישה, נמצא ידע פרודוקטיבי, הבא לידי ביטוי בשימוש מגוון במכלול גדול יותר של יחסי צורה-פונקציה. לבסוף, שליטה בשלה בידע הלשוני מסתמכת על מאגר מקיף של צורות ושל מבנים לשוניים, ובאה לידי ביטוי ביכולת להשתמש בשפה באופן הולם ונאות במגוון של הקשרים תקשורתיים שונים. לשם כך דרושות, מעבר לידיעת מילים ומבנים, גם הבשלתן של יכולות סוציו-קוגניטיביות כלליות מכאן והתנסות גוברת בפעילויות אורייניות במסגרת הלימוד הבית ספרי מכאן.

על רקע זה בחרנו לעיין בהתפתחות הלשון המאוחרת כמעוגנת בשיח הרצוף וביכולת להפיק טקסט מונולוגי כדרך לבחינת הכישורים הלשוניים מעבר לגיל ההתבגרות. הנחתנו היא כי מערכים ניסויים מובנים אין בהם כדי לחשוף את מלוא עושרו והתגוונותו של הידע הלשוני בשלבי

התפתחות מתקדמים יותר. להנחה זו הוביל אותנו המחקר הנזכר לעיל על סיפורי ילדים דוברי שפות שונות, לצד מחקרים נוספים על יכולת הפקת סיפורים אצל ילדים בני שלוש עד עשר באנגלית (Karmiloff-Smith, 1979; Peterson & McCabe, 1983; Nelson, 1986) ובשפות נוספות (Hickmann, 2003) לרבות עברית (כצנברגר, תשנ"ד; Berman, 1988). אולם בהתחשב בטווח הגילים המעניין אותנו, הוחלט להרחיב את יריעת עיונו מן השפה הדבורה לכתובה ולהוסיף לסוגה הנרטיבית את הסוגה העיונית-אקספוזיטורית.

במסגרת הנוכחית נתמקד בהתפתחות השפה משנות הילדות המאוחרת [middle childhood] עד לגיל ההתבגרות. הילדים הצעירים ביותר שנבדקו במסגרת המחקר הם תלמידי כיתה ד', בני תשע עד עשר. גיל זה שימש בעבר בסיס מהימן להשוואת הידע הלשוני של ילדים מהגיל הרך ועד לגיל בית הספר הן בתחומי המורפולוגיה הגיזרונית – לדוגמה בעבודות שהשוו בין ילדים רוכשי עברית לעומת אנגלית (Clark & Berman, 1984; 1987) – והן בחקר התפתחות היכולת הנרטיבית בשפות שונות. לעניינו כאן, חשובה במיוחד העובדה כי אצל תלמידי כיתה ד' דוברי שפות שונות כבר התבסס השימוש בשפה הכתובה כמערכת של סימנים גרפיים [notational system] (Ravid & Tolchinsky, 2002; Tolchinsky, 2003), וכי הם מסוגלים כבר לחבר טקסטים כתובים רצופים.

בקצה השני של עיונו זה נבחן את שפתם של דוברים בגיל ההתבגרות, תלמידי תיכון בני שש-עשרה עד שבע-עשרה. גיל זה הוא נקודת מפנה חשובה בהתפתחות הידע הלשוני, כמו גם בהתפתחותן של יכולות קוגניטיביות אחרות. מחקרים שונים שנערכו במסגרת פרויקט בין-לשוני רחב היקף, גילו שבני גיל ההתבגרות נבדלים במובהק מילדי בית ספר צעירים יותר באופן שימוש במערכות לשון בעברית (Berman & Nir-Sagiv, 2004), באנגלית (Nir-Sagiv, Bar-Ilan, & Berman, 2008) ובשפות אחרות (Tolchinsky & Rosado, 2005; Jisa, 2004). אל התפתחויות אלו בידע הלשוני והשימוש בו מצטרפת, כאמור, הבשלה קוגניטיבית כללית, המקנה למתבגרים יכולת הפשטה, גמישות מחשבתית ומודעות מטא-לשונית – כישורים החיוניים להתפתחות השימוש הבוגר והמיומן בשפה.

במאמר הנוכחי נתמקד בטקסטים שנאספו בעברית במסגרת פרויקט מחקר זה, שבו נתבקשו משתתפים מארבע קבוצות גיל (תלמידי כיתה ד' בני תשע עד עשר, תלמידי כיתה ז' בני שתים-עשרה עד שלוש-עשרה, תלמידי כיתה י"א בני שש-עשרה עד שבע-עשרה ומבוגרים בשנות העשרים והשלושים לחייהם, תלמידי אוניברסיטה) להפיק ארבעה טקסטים כל אחד: סיפור בכתב ובעל-פה על מקרה שנתקלו בו ב"בעיה בין ילדים/אנשים" ודיון בכתב ובעל-פה בנושא "בעיות בין ילדים/אנשים". כטריגר משותף למטלות אלו הוצג תחילה לכל המשתתפים סרטון קצר (ללא מילים) שמוציג בו מצבי קונפליקט בין-אישיים – מוסריים, חברתיים ופיזיים – בהקשר בית ספרי. מאגר הנתונים שנאסף במסגרת זו בישראל (ובשש ארצות נוספות) כלל 80 נבדקים ו-320 טקסטים, מאחר שכאמור כל נבדק הפיק ארבעה טקסטים: סיפור כתוב, סיפור בעל-פה, חיבור כתוב, דיון בעל-פה, על פי סדר מאוזן מצד הסוגה – סיפורית/עיונית ומצד האפנות – דבורה/כתובה (לפירוט המערך המחקרי המלא, ראו: Berman & Verhoeven, 2002a; Berman & Katzenberger, 2004).³

הטקסטים שנאספו במסגרת פרויקט רחב-ממדים זה יצרו מאגר נתונים עשיר ששימש בסיס ליישומן של שיטות בדיקה איכותיות וכמותיות. אלו הניבו תובנות חדשניות הן בתחום ניתוח

השיח והן בתחום התפתחות השפה המאוחרת במגוון תחומי ידע לשוני – במילון ובתחביר, בקישוריות ובמבנה הגלובלי של הטקסט (לריכוז מאמרים רלוונטיים הבוחנים את התחומים הללו בשפות שונות, ראו את האוספים בעריכת Berman & Verhoeven, 2002b; Berman, 2005). למאמר זה שתי מטרות מרכזיות: (א) לסרטט את שיטות המחקר שאימצנו לניתוח השיח הרצוף; (ב) לתאר בקצרה את התוצאות העיקריות שעלו מניתוחים אלה. המדדים שיוצגו להלן נבחרו מתוך מגמה פונקציונלית, משום שהם באים לבדוק את השימוש הלשוני בשירות פונקציות דיסקורסיביות שונות. עם זאת, המדדים כולם ניתנים לכימות ולבדיקה סטטיסטית. זאת ועוד, התוצאות שנתקבלו מהחלתם של מדדים אלה נוגעות לשלושה משתנים בלתי תלויים: גיל ורמת לימוד, סוגה (סיפור אישי לעומת דיון עיוני) ואפנות (שפה כתובה לעומת דבורה)⁴.

2. מדדים לניתוח התפתחות שפה מאוחרת בשיח הרצוף

בסעיף מרכזי זה נציג את המדדים שעובדו לצורך הערכתם של הטקסטים שבדקנו ואת התוצאות שהם הניבו. כבסיס ראשוני נעייין בסוגיית "עמדת השיח" [discourse stance] כמסגרת התייחסות לשונית-פרגמטית לדרך שדוברים-כותבים ממקמים את עצמם ביחס לשיח נתון (סעיף 2.1). מכאן נעבור לשימוש הלשוני ברמה המקומית של אוצר מילים ותחביר (סעיף 2.2), וממנו לנושא הקישוריות בין הפסוקיות (סעיף 2.3) ולמבנה הגלובלי של הטקסט (סעיף 2.4).

2.1 עמדת שיח

בסעיף זה נציג את מושג "עמדת השיח" [discourse stance] כמסגרת אינטגרטיבית כוללת לבחינת ההתפתחות ביכולות הבניית טקסטים לאורך ההתבגרות. במושג "עמדת שיח" כוונתנו לדרך שדוברים-כותבים ממקמים את עצמם ביחס לשיח נתון – שיחה בין-אישית, סיפורים בעל-פה או כתיבה אקדמית. מדובר אפוא בתופעה פרגמטית-פונקציונלית המשתקפת בשימוש הלשוני בהקשר תקשורתי נתון; במקרה הנדון כאן – של טקסט מונולוגי, בכתב ובעל פה, בסיפור אישי ובדיון עיוני. מושג זה מבטא את גישתנו העקרונית, שלפיה את הידע הלשוני המתפתח לאורך ההתבגרות יש לבחון ולהעריך כמעוגן בהקשר דיסקורסיבי נתון ובסיטואציה תקשורתית מוגדרת. מכאן שרעיון עמדת השיח מתקשר להצעות נוספות במחקר הפסיכו-בלשני והסוציו-בלשני שביקשו לאפיין את התייחסותו של הדובר-הכותב למשימתו בבואו להפיק סוג שיח זה או אחר. ניתוחים אלה כוללים, לדוגמה, מושגים כגון "הערכה" [evaluation] בשיח הנרטיבי (Labov & Waletzky, 1967; Labov, 1972; סגל, תשס"א), דרגת ה"מעורבות" [involvement] בהשוואה בין השיח הדבור והכתוב (Chafe, 1982; Tannen, 1985) ובהמשך פיתוחו של מושג זה להבחנה בין "מידיות" לבין "הרחקה" [immediacy / displacement] בסוגי שיח שונים ובתרבויות שונות (Chafe, 1994). מושגים אחרים המשיקים לתפיסתנו את מושג "עמדת השיח" הם "זווית ראייה" [point of view] כמבחינה בין שתי הפונקציות העיקריות של הלשון – העברת מידע וביסוס של יחסים חברתיים (Browm & Yule, 1983); "פרספקטיבה" במובן של הדרך שילדים בוחרים לתאר אירועים מנקודת המבט של מבצע הפעולה או מקבלה (Budwig, 1990; Berman & Slobin, 1994).

לאחרונה פותח מושג ה-stance לאפיונה של השיחה הבין-אישית מנקודת מבט בלשנית (Du Bois, 2007).

גישות שונות אלו לעמדה שנוקט הדובר-הכותב תוך כדי הפקת שיח זה או אחר הנחו גם אותנו בפרויקט שבמסגרתו נערך מחקרנו. אנו בחרנו לנסח מחדש את המרכיבים הנכללים בהגדרתנו במושג "עמדת השיח" – על מנת להתאימו למטרות הכלליות של מחקרנו, כפי שפורטו במבוא למאמר, וכדי לשקף את תפיסתנו העקרונית על התפתחות שפה במונחים של יחסי form/function, הווה אומר, כמבטאת את קשרי הגומלין בין צורה (לשונית) לתפקיד (דיסקורסיבי) (Slobin, 2003; Berman, in press). תפיסתנו הקונצפטואלית הכללית של נושא עמדת השיח נוסחה במאמר שהתווה את העקרונות להגדרת הנושא מבחינתנו (Berman, Ragnarsdóttir & Strömqvist, 2002). בהמשך יושמו רעיונות אלה במאגר הטקסטים שנאספו בכל אחת משבע השפות שהשתתפו בפרויקט (Berman, 2005). על פי גישתנו, עמדת השיח מתאפיינת בשלושה ממדים הקשורים זה בזה, ועם זאת אפשר להגדיר כל אחד מהם בנפרד, כלהלן: 1. אוריינטציה (נקודת המוצא של הטקסט, כולו או ברובו) – של המוען-המפיק (דובר או כותב), של הנמען (שומע או קורא) או של הטקסט עצמו; 2. התייחסות לתוכן המסר [attitude] – כרגשי-אפקטיבי (שמח, נעלב, הצטער), כדיאונטי-שיפוטי (אסור, צריך, לא כדאי) או כאפיסטמי, קוגניטיבי-מחשבתי (אפשר, ייתכן, סביר); 3. התייחסות לישויות [reference] – כספציפית (אני, מנהל בית הספר, השולחן בחדר האוכל), כגנרית (אתה, אנשים, בעיות בין אנשים) או כסתמית [impersonal] (משהו קרה, לא הבינו מה קורה). מבנים לשוניים מגוונים נותחו כמבטאים רעיונות אלה והם כללו מבני סביל, מבנים סתמיים וכינויים גנריים (דוגמת אתה הלא-אישית בעברית ומקביליו באנגלית, הולנדית וספרדית והמליות on בצרפתית ו-man בשוודית) – כביטוי לעמדת שיח מרוחקת, לא אישית; ביטויים מודליים דוגמת צריך, אפשר, יכול להיות – כמשקפים התייחסות לתוכן הנאמר בטקסט; כינויי גוף אישיים וסתמיים בהשוואה לשמות עצם מוחשיים ספציפיים מכאן ולשמות מופשטים וכלליים מכאן – כמבטאים התייחסות לישויות בטקסט; ונומינליזציות – עבור העברת תוכן מרוחקת ומופשטת יותר.

ניגודים בהיבטים אלו של עמדת השיח מודגמים בסעיף (1) להלן בשני הסיפורים האישיים על קונפליקט בין-אישי שחוברו על ידי תלמיד כיתה ז'. דוגמאות אלו מאפשרות השוואה בין שני הטקסטים הסיפוריים שלו – הדבור והכתוב. באות מוטה מודגש חומר "צדדי" [ancillary], שאין בו תוכן רפרנציאלי מובחן או מידע סמנטי חדש או שאינו קשור ישירות לתוכן הסיפור.

(1) א. טקסט סיפורי דבור שהופק על ידי נער בן שתים-עשרה⁵

בכיתה ג' אני ו-, היה לי, יש לי חבר שהוא חבר מאוד טוב שלי גם עוד ילד שהוא גם חבר מאוד טוב שלי. אז שני הילדים האלה החליטו, הם ראו שאני עצבנתי אותם למרות שלא. אז, ואז הם החליטו לעשות עליי חרם, כאילו. והילד השני, משך את ח-, את החבר הטוב שלי, אה, לעשות עליי חרם. אז אחרי כמה ימים דיברתי עם החבר הטוב שלי והשלמנו. ו-, ואני כעסתי מאוד על ה-נו, על הילד השני שרצה לעשות את ה-, את החרם, אז, אה, אה, אז אה, אני וחבר שלי החלטנו, לעשות עליו חרם חזרה, כי מאוד, אה, חשבתי שמה שהוא עשה היה לא צודק. אז, אה, עשינו, אה, עליו ת'חרם ולא דיברנו אתו כמעט שלוש שנים, ו-, אבל לבסוף אנחנו השלמנו כי התבגרנו

והיינו כבר כיתה ו' והשלמנו, והיום אנחנו חברים מאוד מאוד טובים ו-, ממש כאילו שהמקרה הזה לא היה. [Hj09mns]

ב. טקסט סיפורי כתוב שהופק על ידי אותו נער בן שתיים-עשרה

כשהייתי בכיתה ג' היו שני ילדים שאחד מהם הוא החבר הטוב שלי, והשני גם חבר שלי והם החליטו לעשות עליי מין חרם, אבל לא בדיוק. והם מאוד הציקו לי, אז אחרי כמה ימים דיברתי עם החבר שלי והשלמנו ואני מאוד כעסתי על הילד השני שמשך את חבר שלי לעשות את החרם. אז אני וחבר שלי עשינו על הילד הזה חרם ולא דיברנו עם הילד הזה כמעט שלוש שנים. אבל בסוף השלמנו והיום אנחנו חברים מאוד מאוד טובים. [Hj09mnw]

מבחינת עמדת השיח, הטקסט הסיפורי הדבור (1א) משקף רמת מעורבות אישית גבוהה יותר בסיפור מזו המובעת בטקסט הכתוב של אותו הדובר (1ב), כפי שאפשר לראות בהערות הפרשניות המלוות בו את תיאור האירועים – ראו שאני עצבנתי אותם למרות שלא, החלטנו, לעשות עליו חרם חזרה, כי מאוד, אה, חשבתי שמה שהוא עשה היה לא צודק, אבל לבסוף אנחנו השלמנו כי התבגרנו והיינו כבר כיתה ו' והשלמנו. יתר על כן, אף על פי ששני הטקסטים עוסקים באותם האירועים ובאותם המשתתפים, הטקסט הכתוב, כצפוי, מכיל יותר התחלות נפל, תיקונים עצמיים וסמני שיח פרגמטיים – תופעות המדגימות את הממצא שנרחיב עליו בהמשך, ולפיו בטקסטים דבורים יש יסודות רבים יותר שאינם מוסרים מידע חדש ואין בהם תוכן רפרנציאלי מובחן מאשר במקביליהם הכתובים (Ravid & Berman, 2006).

נשווה כעת, בסעיף (2), את הטקסטים הסיפוריים הנ"ל לחיבור העיוני שנכתב על ידי אותו תלמיד כיתה ז'.

(2) חיבור שנכתב על ידי אותו נער בן שתיים-עשרה

אני חושב שילדים שמעתיקים במבחנים פוגעים בעצמם, כי אם הם לא יודעים את החומר אז העתקה במבחנים לא תעזור להם. אלא, אני חושב, ששיחה עם המורה תעזור להם להבין את החומר יותר. אבל אם ילד יודע את החומר של המבחן, ובשאלה אחת הוא לא יודע מה לעשות, אני חושב שלא יקרה כלום אם הוא יעתיק פעם אחת. [Hj09mew]

האוריינטציה בסיפורי החוויה האישית בטקסטים בסעיף (1) היא סובייקטיבית לחלוטין, והמספר והחבר או החברים שלו משמשים כדמויות המרכזיות בסיפור. לא קיים בהם ריחוק מהאירועים המסופרים מעבר לשימוש בזמן עבר; העובדות המסופרות בהם מובאות ברמה גבוהה של מעורבות אישית ובהתייחסות רגשנית למדי, וההתייחסות לישויות בסיפורים הן כולן אישיות וספציפיות. כך, לדוגמה, פרט למשפט הפתיחה של הסיפור הדבור של הילד יש לי חבר שהוא חבר מאוד טוב שלי וגם עוד ילד שהוא גם חבר מאוד טוב שלי, כל האירועים מסופרים בזמן עבר. לעומת זאת, כמעט כל האמירות של אותו הילד בחיבור העיוני שלו (בקטע מס' 2) מנוסחות במונחים כלליים, ללא התייחסות ספציפית לאדם או לישות מסוימים. בכך תואם קטע זה את אופיים של טקסטים עיוניים, הנשענים בדרך כלל על שמות עצם לציון קטגוריות מופשטות או כינויי גוף גנריים, להבדיל מכינויי גוף אישיים בטקסטים הסיפוריים. המקרה היחיד שהכותב משתמש בכינוי גוף אישי הוא בביטוי "אני חושב". בדומה למקביליו בשפות אחרות, *I think*

באנגלית וכן בצרפתית (*je trouve*) ובספרדית (*creo*), ביטוי זה משמש כסמן שיח ה"מסמן מקטעים" [segment tagging] בטקסטים מן הסוגה העיונית. בחלק ניכר של הטענות בטקסט העיוני יש התייחסות היפותטית, בלתי-ממשית [irrealis], לתוכן הנמסר בהן, מתוקף היותן שיפוטיות – אם הם לא יודעים את החומר אז העתקה במבטנים לא תעזור להם, או מפני שהן מביעות עמדה אפיסטמית-קוגניטיבית מרוחקת – אני חושב שילדים שמעתיקים במבטנים פוגעים בעצמם או אני חושב שלא יקרה כלום אם הוא יעתיק פעם אחת. נוסף על כך, עמדת שיחה מרוחקת ובלתי-אישית מושגת כאן באמצעות התייחסות מנותקת לזמן: האמירות המובאות ב-(2) מתוארות כולן בזמן הווה "על-זמני" או בזמן עתיד אפשרי ובלתי-ממשי.

הטקסטים בסעיפים (1) ו-(2) משמשים ראיה להגדרתנו את עמדת השיח כמסגרת תקשורתית כללית, המעצבת את מהלך הבניית הטקסט. הניגוד בין העמדה האישית המועברת בטקסטים סיפוריים בעל-פה, לעמדה המרוחקת שאינה מביעה מעורבות באירוע, המאפיינת את הטקסטים העיוניים, בא לידי ביטוי כאן באמצעות "שיתוף פעולה" [conspiracy] של אמצעים לשוניים ממערכות לקסיקליות ודקדוקיות שונות, הפועלים זה לצד זה. אלה כוללים: (א) התייחסות שמנית באמצעות כינוי גוף אישיים ושמות עצם מוחשיים לעומת שמות גוף גנריים ושמות עצם המסמנים קטגוריות מופשטות; (ב) התייחסות לזמן, הממוקדת באירועים ספציפיים בזמן עבר, לעומת הכללות מנותקות מנקודת זמן ספציפית בזמן הווה או עתיד בלתי ממומש; (ג) שימוש במבנים בעלי רמות שונות של אגנטיביות (נקיטת עמדת מוצא של מבצע הפעולה), החל מאירועים ומצבים המתוארים באמצעות נושא דקדוקי המציין מבצע חי, רצוני, עבור באמצעים שונים להנמכת דרגת האגנטיביות, כגון שימוש במבני סביל – באנגלית ובהולנדית (Jisa et al., 2002), הישענות על כינויים גנריים – בצרפתית ובשוודית (Jisa & Viguié, 2005; Ragnarsdóttir & Strömqvist, 2005), שימוש במשפטים סתמיים חסרי נושא – בספרדית ובעברית (Tolchinsky & Rosado, 2005; Berman & Nir-Sagiv, in press-a), ובדרך של נומינליזציות באמצעות שמות עצם מופשטים הגוזרים מפעלים ומתוארי שם תחת נשואים פועליים – בשפה העברית (Ravid & Cahana-Amitay, 2005).

הבחנות אלה נובעות בחלקן מן העובדה כי בדומה לטקסטים בסעיפים (1) ו-(2), החומר שנותח במחקרים אלה מייצג שתי סוגות שיח שונות: דיווח על חוויה אישית לעומת דיון עיוני בנושא מופשט. במישור ההתפתחותי, כפי שצוין קודם לכן, גם הטקסטים של הצעירים שנבדקו משקפים הבחנה לשונית ותוכנית ברורה בין שתי סוגות אלו. עם זאת, הבעת עמדת שיח מובחנת ומובהקת כמסגרת תקשורתית-פרגמטית כוללת ואינטגרטיבית באה לידי ביטוי בעיקר מגיל ההתבגרות ואילך. ממצאים עקיבים עלו מן המחקרים בשפות שונות (ואוגדו ב-Berman, 2005). גם ביחס למשתנה האפנתי, מבחינה התפתחותית, מסתמן מפנה משמעותי בין קבוצת הילדים בכיתה ד' ו-ז' מכאן לבין הנבדקים בשתי הקבוצות המבוגרות – תלמידי כיתה י"א ומבוגרים. ממצאים אלה מאששים את טענתנו כי עמדת שיח מתפתחת ומתבססת כפועל יוצא של מכלול מורכב של גורמים שונים המשולבים זה בזה בו-זמנית בכל הפקת שיח באשר היא: שליטה בשלה במגוון של אמצעים לשוניים להבעת עמדות שיח שונות (לרבות צורות מסומנות ונדירות יחסית, כגון past perfect באנגלית, מבני סביל בצרפתית וסמיכות כפולה או שמות פעולה בעברית); גמישות

מחשבתית המאפשרת מעברים ברורים והולמים בין עמדות שיח שונות בתוך שיח נתון; וכשירות תקשורתית המתאימה את השיח המופק להקשר ולתנאים של הפעולה הדיסקורסיבית.

יוצא מכך כי יש לראות את עמדת השיח כנובעת ממכלול של גורמים הקשורים זה בזה ולא כפועל יוצא של ניגודים דיכוטומיים סיפור/עיון, דיבור/כתיבה או מעורבות/ריחוק. על פי תפיסתנו, אין לראות במושגים של עמדת שיח, סוגה ואפנות שלושה מישורים עצמאיים ומופרדים זה מזה אלא היבטים חופפים של תקשורת לשונית בהקשר שיח נתון, ולכל אחד מהם מוקד משלו. כך, הסוגה מתמקדת בטקסט – במבנה, בתוכן ובתכונותיה הלשוניות של יחידת שיח נתונה; האפנות – עיקר עניינה בערוץ של התקשורת (דבור או כתוב, אוראלי או ידני) ובהשפעת אילוצי התפוקה וההתהלך בזמן אמת [online] מכאן ובמבוקר [offline] מכאן; ואילו עמדת השיח היא במהותה מושג יחסי, החובק בתוכו את האינטראקציה בין הטקסט כשיח לבין המוען-נמען כדובר-כותב או כשומע-קורא, כך שפן זה של הבניית השיח חולש בו-זמנית על כל שלושת הגורמים של התפתחות כרונולוגית, סוג הטקסט (סיפורי-עיוני, כתוב-דבור) והמבנה המיוחד של השפה שבה מתממשת עמדת שיח זו או אחרת.

ממסגרת כוללת זו של עמדת השיח כמעגנת בתוכה את משתני השיח הבלתי תלויים של סוגה ואפנות, נעבור בסעיף הבא להתפתחותו של הידע הלשוני הנחוץ לבניית טקסטים תוך הבעת עמדת שיח הולמת.

2.2 הבעה לשונית בתוך הפסוקית: לקסיקון ותחביר

כמדד הלשוני הראשון של ניתוחנו נעסוק בידע המובע על ידי השימוש המקומי באוצר מילים ובתחביר בגבולות המשפט.

2.2.1 מזדים לקסיקליים

הרחבת המאגר הלקסיקלי, קרי אוצר המילים, היא מדד מובהק ומקובל יחסית להערכת התפתחות השפה בגיל בית הספר. מחקרים בקרב ילדים דוברי אנגלית הראו שכמותית אוצר המילים גדל מדי יום ב-10 עד 15 מילים לערך, תהליך זה מביא להרחבתו באלפי מילים כל שנה (Anglin, 1993; Landauer & Dumais, 1997). ממצא נוסף הוא כי ההרחבה מתרחשת ברובה ללא הוראה ישירה ומכוונת, אלא בדרך של למידה עקיפה המתאפשרת הודות לחשיפה הולכת וגוברת למגוון רחב של חומרים בשפה הכתובה (Carlisle, Fleming, & Gudbrandsen, 2000; Dockrell & Messer, 2004). אפשר להניח שמגמות דומות יסתמנו גם אצל ילדים דוברי עברית, אולם ככל הידוע לנו, אין בנמצא נתונים מקבילים בשפה העברית.

בו בזמן, לצד ההרחבה הכמותית, חל שינוי משמעותי גם באיכות הידע הלקסיקלי. הלקסיקון המתקדם, האורייני, נבדל בהרבה מאוצר המילים הבסיסי המשמש ילדים בגיל צעיר יותר. הוא כולל פריטים לקסיקליים מסומננים יחסית, בכמה מובנים: מילותיו לעתים קרובות ארוכות ורב-הברתיות, הן בעלות שכיחות נמוכה יותר, והשימוש בהן מצביע על רגישות גוברת להבחנות בין משלב לשוני גבוה ופורמלי לבין שפת הדיבור היום-יומית (Anglin, 1993; Carlisle, 2000; Ravid, 2004a). לתכונות אלו מתווסף גם פן מבני, בהישענות על המורפולוגיה הגיזרנית כאמצעי לתצורת מילים (לדוגמה: בשימוש בשמות פעולה, בתוארי-שם גזורים משמות עצם ובבנייני הפועל

העומדים בנפעל ובהתפעל; (Ravid & Avidar, 1988; Seroussi, 2003) כחלק מהתבססותו של המילון האורייני. במישור הסמנטי, התגבשותו של אוצר מילים מתקדם מביאה לשינויים בתוכנם הרפרנציאלי ובייצוגם המנטלי של הפריטים המרכיבים אותו (דוגמת רגישות לקשרים בין משפחות מילים ובתוכן). ועוד, ידע המילים מתרחב אל מעבר למשמעותן הבסיסית, כך שלמילה אחת מצטרפות משמעויות שונות (פוליסמיה או רב-משמעות, דוגמת *תיק במשטרה* לצד *תיק של בית ספר*, *שיעור בחיים* ולא רק *שיעור בבית ספר*) או שמספר מילים עשויות לשמש לאותה משמעות (מילים סינונימיות או נרדפות, דוגמת *עץ ~ אילן*, *לחכות ~ להמתין*, *איפה ~ היכן*; ראו: (Keil, 1979; Booth & Hall, 1995).

מחקרים רבים אפוא מצביעים על התפתחות לקסיקלית לאורך שנות בית הספר. במחקרנו נקטנו גישה שונה לבדיקת סוגיה זו, כפי שמתחייב מהעיסוק בשימוש הלקסיקלי בהקשר השיח המונולוגי הרצוף. לשם כך אימצנו מדדים שונים לקביעת רמת השימוש במילים תוך התאמתם לעברית: (א) *שונות לקסיקלית* [lexical diversity] – היחס בין מספר התבניות השונות המופיעות בטקסט נתון לבין סך כל תמניוניהן (Malvernet al., 2004); (ב) *דחיסות לקסיקלית* [lexical density] – אחוז תמניוניהן מילות התוכן (שמות עצם, פעלים, תארים) מתוך סך כל המילים בטקסט (Strömquist al., 2002); (ג) *כבדות לקסיקלית* – נמדדת באורכן הממוצע של המילים, הווה אומר מספר ההברות הממוצע (Nir-Sagiv, Bar-Ilan & Berman, 2008). מדדים אלו נמצאו – כל אחד בנפרד ושלושתם ביחד – מבחינים בין טקסטים המופקים (במקרה הנדון כאן בעברית) על פי שלושת משתני המחקר של סוגה, אפניות וגיל. לשם הדגמת מגמות אלו נענין תחילה בטקסטים שהופקו על ידי תלמידים משלוש קבוצות גיל (כיתה ד', כיתה ז' וכיתה י"א) שנתבקשו לכתוב חיבור (הווה אומר, בסוגה העיונית ובאפניות הכתובה) בנושא "בעיות בין אנשים". בכל שלושת המדדים הלקסיקליים התמקדנו רק במילות תוכן (שמות, פעלים ותארים) – המסומנות באות מוטה בדוגמאות (3) עד (5) שלהלן – הנושאות את עיקר המסר הסמנטי של טקסט נתון.

(3) טקסט עיוני של תלמידת כיתה ד'

יש ילדים וגם מבוגרים שרבים סתם על איזו שטות על איזו קללה קטנה ויש אנשים שאפילו רבים מכות. בגלל זה ילדים מביאים מכות כאשר הם כועסים על מישהו שעשה להם משהו. מה צריך לעשות כדי לא להגיע למכות וקללות: לא להעתיק, לא לגנוב משהו של מישהו אחר חברים כאלה. [Hg12few]

מבחינת דחיסות ושונות לקסיקלית, פחות ממחצית המילים (21 מתוך 48) בדוגמה (3) הן מילות תוכן, ועשר מהן חוזרות יותר מפעם אחת. יותר ממחצית מילות תוכן אלו (11 תמניוניהן) מורכבות משתי הברות, שבע משלוש הברות, ורק שתיים הן מילים "ארוכות" בנות ארבע הברות⁶. טקסט זה שונה מן הבחינות הנ"ל מזה המובא ב-4), שנכתב על ידי ילדה בת שנים עשרה, הלומדת בכיתה ז'.

(4) טקסט עיוני כתוב של תלמידת כיתה ז'⁷

רעיונות לפתירת בעיות בין אנשים

לפי דעתי צריך להכניס אנשים שמתעללים באנשים אחרים לכלא אבל מצד שני זה טיפשי להכניס איש לכלא בגלל התעללות כי יש חברים הרבה יותר חמורים כמו רצח

ועל זה לפעמים לא נכנסים ללא וגם זה טיפשי להתעלל. אם מדי פעם רבים, מקללים זה לא נורא אבל שלא יהפוך לקבוע. [Hj04mew]

מספר המילים הכולל בטקסט זה (4) הוא 49, מתוכן 23 מילים הן מילות תוכן, ורק תשע מהן חוזרות יותר מפעם אחת. כך, בהשוואה לטקסט (3), אפשר לראות כאן עלייה בגיוון הלקסיקלי, אם כי לא בדחיסות הלקסיקלית. טקסט (4) גם מכיל יותר מילים ארוכות – 13 מתוך 24 מילות התוכן הן בנות שלוש הברות ומעלה. מגמות התפתחותיות אלה בולטות עוד יותר בדוגמה (5), שהופקה על ידי תלמידת תיכון.

(5) טקסט עיוני כתוב של תלמידת כיתה י"א

בעיות בין אנשים

כשבאים לבדוק את הנושא של בעיות בין אנשים, יש להתייחס אל מספר שאלות: מדוע חשוב לתקשר בכלל, ממה נובעים אותם קונפליקטים בין אנשים וכיצד (אם בכלל) ניתן להימנע מאותן בעיות. גדולי הפילוסופים והפסיכולוגים (למירב ידיעתו) הגיעו למסקנה משותפת, הקובעת כי האדם הוא יצור חברתי. כלומר, התקשורת בין אדם כלשהו לסובבים אותו היא צורך בסיסי שלא ניתן להתעלם ממנו. בעיות בין אנשים ניתן לזהות בכל מקום, בכל מצב, בכל זמן, תחת כל תנאי חינוך ואצל כל אדם. קונפליקטים אלה נובעים מעצם היותו של כל אדם יצור אינדיבידואלי עם מחשבות, רגשות, דעות, רצונות ושאיפות משל עצמו – ולכן במפגש של שני אנשים אין סיכוי שתהיה התאמה מוחלטת וכמובן שייוצרו חיכוכים. כמו-כן, בעיניי, כל אדם דואג בסופו של דבר לעצמו ולאינטרסים שלו, כך שלא יכול להיות מצב שכל אחד יתאים את עצמו לסביבה לגמרי תוך ויתור על האינטרסים שלו. בהנחה שהדעות שהעליתי משקפות את המציאות כמו שהיא, אין דרך להימנע מהיווצרות בעיות בין אנשים. במקרה הטוב, ניתן לצמצם את התהוותן ע"י אכפתיות הדדית ועשיית איזשהם ויתורים הדדיים. [Hh17few]

אמנם גם בטקסט זה פחות ממחצית המילים (77 מתוך 164) הן מילות תוכן, אולם יחסית רק מעטות מביניהן חוזרות על עצמן. כלומר, אף כי טקסט זה אינו מצטיין בדחיסות לקסיקלית גבוהה, אוצר המילים שבו מפגין עושר לקסיקלי רב יותר. גם מבחינת המורכבות הלקסיקלית טקסט זה מדגים יכולות מתקדמות יותר, משום שיותר משני שלישים מהמילים (51) הן בנות שלוש הברות ומעלה. ועוד, מבחינת המורכבות המבנית ורמת המשלב, ניכרת בטקסט זה הישענות מרובה על שני סוגי מילים האופייניים למילון הבשל, האורייני, ושאינם מופיעים בשתי הדוגמאות הקודמות – שמות פעולה כגון התאמה, היווצרות ושמות תואר גזורי-שם עצם כגון חברתי, אינדיבידואלי (Ravid & Zilberbuch, 2003 a,b).

הבדלים תלויי-גיל אלה באים לידי ביטוי באופן מובהק גם כאשר משווים אופנויות שונות ובוחנים את הטקסט העיוני שהפיקה בעל פה אותה נערה בטקסט (6) להלן לאחר שכתבה את החיבור המוצג בסעיף (5).

(6) טקסט עיוני דבור של תלמידת כיתה י"א

טוב, אני חושבת שבעיות בין אנשים זה תופעה שאי אפשר למנוע מכמה סיבות, הסיבה הראשונה היא שאנשים, יש לאנשים צורך לתקשר, ולתקשר, להביע את

הדעות שלהם, להחליף, אה, הרגשות וכולי וכולי, ו- ולכל אחד יש את העולם הפנימי שלו, שהוא בהכרח שונה משל מישהו אחר, את הדעות שלו, העקרונות שלו, המחשבות שלו, הרגשות שלו, וכש-, כשה- וכשהדברים האלה אצל בן-אדם אחד נפגשים עם הרצונות של מישהו אחר, אז חייבים להיווצר איזשהם חיכוכים. השאלה היא אם אפשר למנוע אותם, ועל זה בעצם עניתי, שלא, אם אפשר לצמצם אותם באיזשהי צורה, וכאן אני חושבת שעל ידי זה ש-, שכל אחד יהיה, ייתן ל-, ייתן לעצמו להקשיב גם לדעות אחרות, ו-, וגם להיות פתוח אליהם מבחינת המחשבה שלו, וגם אם לא, אז לפחות לקבל אותם בתור, אה, לגיטימיות. ו-, ובדברים יותר מעשיים אז לעשות, כל אחד צריך לעשות איזשהם ויתורים כדי לאפשר מצב שכל אחד יכול איפשרו להוציא את מה שהוא באמת רוצה מעצמו, וזהו. [Hh17fes]

טקסט (6) מאופיין בכמה תכונות טיפוסיות לטקסט דבור, כגון קיטועים בשטף המבע (שכל אחד יהיה, ייתן ל-, ייתן לעצמו להקשיב) ושימוש בסמני שיח השייכים למשלב לא-רשמי (טוב, וכולי וכולי, בעצם, לפחות, וזהו). גם כאן, מילות התוכן הן פחות ממחצית מסך כל המילים (53 מתוך 143). עם זאת, הטקסט ב-(6) מאופיין בגיוון לקסיקלי, ורק 9 מתוך 56 מילות התוכן חוזרות יותר מפעם אחת לאורך כל הקטע. בדומה לטקסט הכתוב של אותה נערה, מעט יותר משני שלישים מסך כל מילות התוכן (37 מתוך 53) הן בנות שלוש הברות ומעלה.

טקסטים (3) עד (6) מדגימים מגמות כוללות שעלו מתוך בדיקתו של מלוא המדגם של 320 הטקסטים שהופקו מ-80 הנבדקים דוברי העברית במחקרנו (Berman & Ravid, in press). מגמות אלה מצביעות על כך, שהדחיסות הלקסיקלית הנמדדת בכמות היחסית של מילות תוכן אינה משתנה באופן משמעותי במישור ההתפתחותי. אולם מדד זה מבחין בעיקר בין שפה כתובה לדבורה, באופן שהשפה הכתובה דחוסה יותר. נוסף על כך, נראה כי הגיוון הלקסיקלי בשימוש במילות תוכן, מבחינת שיעורי תבנית-תמנית, עולה באופן ניכר עם הגיל.

שינויים מעין אלה בדחיסות, ובעיקר בגיוון לקסיקלי, לאורך שנות בית ספר נתמכים סטטיסטית על ידי מחקרים עכשוויים בשפות אחרות – במחקר רחב-היקף שנערך בקרב תלמידי בית ספר באנגליה (Malvern et al., 2004) וגם במדגם באנגלית, המקביל לזה הנדון כאן (Nir-Sagiv et al., 2008) וכן בשוודית ובשפות אחרות (Strömquist et al., 2002).

פן חשוב של השימוש הלשוני תלוי-ההקשר הוא הרגישות למשלב, כלומר לרמת השימוש בלשון בהתאם להקשר תקשורתי נתון. במישור זה העלה מחקרנו כמה תוצאות מעניינות. ראשית, נמצא שבנושא זה דרושים קריטריונים מיוחדים ושונים לכל שפה. השוו למשל את ההיבט של ההבדל ההיסטורי הקיים בין מילים המאפיינות משלב גבוה ופורמלי יותר ממקור לטיני לעומת מקבילותיהן היום-יומיות ממקור גרמני (Bar-Ilan & Berman, 2007). קריטריונים שונים לגמרי נקבעו לשפה העברית במסגרת אותו פרויקט (ניר-שגיב, שטרנאו, ברמן ורביד, תשס"ח), והחלתם על מדגם רחב של טקסטים שהופקו בשפה העברית הראתה כי (א) ללקסיקון תפקיד מכריע בקביעת רמת משלב גבוה לעומת רגיל או "בינוני" (רבין, תשי"ח) מכאן ושימוש נמוך או תת-תקני (ב) הרגישות המשלבית באה לידי ביטוי מובהק ומובחן רק מגיל בית הספר התיכון ואילך; (ג) רגישות זו מתבטאת בבירור בהבחנה החדה בין השימוש הלשוני-לקסיקלי הפורמלי-מבוקר בשפה הכתובה ובסוגה העיונית בניגוד לשפה הדבורה ולסוגת הסיפור האישי; (ד) השפה הגבוהה

מוצאת את ביטוייה בין היתר בהישענות הגוברת עם הגיל, על שמות עצם שהם גם מורכבים מורפולוגית וגם מופשטים סמנטית (Ravid, 2006).

ממצא מרכזי נוסף שראוי לעמוד עליו הוא הקשר ההדוק בין מילון ותחביר. כך, לדוגמה, משמשים שמות עצם מופשטים כגרעיניהם של צירופים שמניים מורכבים, כגון *שיטה חברתית*, *סובלנות כלפי שכנינו*, *מסקנה מתאימה*, *החלטה משותפת* – ולעתים אף כלואיהם, כגון הביטוי *גדולי הפילוסופים והפסיכולוגים* בדוגמה (5). לדוגמאות אלו מצטרפות רבות אחרות, המעידות על הקשר ההדוק בין השימוש בלקסיקון המתקדם לבין מבנים מורפו-תחביריים מתוחכמים כגון כינויי גוף חבורים (*שכנינו*) ותוארי שם הגזורים הן משמות עצם (*שיטה חברתית*) והן במשקלים פועליים (*מתאימה*, *משותפת*). קשר זה נמצא תקף וחשוב כבר בראשית רכישת השפה בגיל הרך במחקרים שונים (Marchman & Bates, 1994; Marchman & Thal, 2005), והם תומכים בגישה הפסיכו-בלשנית, הרואה בדקדוק ובלקסיקון רכיבים בלתי-נפרדים של הידע והשימוש הלשוני (Bates & Goodman, 1997).

2.2.2 מדדים תחביריים

בחלק זה נציע מדדים שונים, כמותיים ואיכותיים, על מנת לבחון את ההתפתחות המורפו-תחבירית תלוית-השיח בגילאי בית הספר. "אורך מבע ממוצע", המתייחס על פי רוב למספר המילים במשפט, נחשב לממד כמותי נגיש ואמין לבחינת התפתחות התחביר לאורך שנות בית הספר. ניתוחים שונים – לדוגמה, במונחים של "יחידות T" [T(erminable)-units] (Hunt, 1965;) [C(ommunication)-units] (Malvern et al., 2004, pp. 162-164) בטקסטים כתובים או "יחידות C" [C(ommunication)-units] (Nippold, 1998, pp. 156-175) בטקסטים דבורים – הראו שהאורך הממוצע של מבעים ומשפטים גדל בהדרגה לאורך שנות בית ספר. ואמנם גם מן הפרויקט הבין-לשוני הגדול עלה, כי כמדד בסיסי למורכבות תחבירית תלוית-טקסט אפשר להסתמך על קריטריון כזה, כמצביע על הדחיסות של המידע הנכלל ביחידה תחבירית אחת. אולם מצאנו כי הגדרתם של "מבעים" או "משפטים" בעבודות קודמות היא בעייתית, במיוחד כשמבקשים להשוות בין שפה דבורה לכתובה ובשפות שונות מעבר לאנגלית. לכן אימצנו כיחידת הניתוח הבסיסית שלנו את *הפסוקית* [clause] כיחידה סמנטית-תחבירית שהוכיחה את מהימנותה במחקרים רבים בהקשרי-שיח שונים ובשפות שונות. יחידת הפסוקית הוגדרה לצורכי מחקר רב-היקף על סיפורים שהפיקו ילדים דוברי שפות שונות לרבות העברית, כיחידת פרדיקציה יחידה, אחידה ומאוחדת [a single unified predication] (Berman & Slobin, 1994, pp. 660-663). זוהי יחידה שאפשר על פי רוב לזהות בבירור, והיא בסיס מהימן לניתוח תחבירי, סמנטי ודיסקורסיבי בסוגי שיח שונים, הן בכתב והן בדיבור, ובשפות שונות. כנתון ראשוני לבדיקת המורכבות התחבירית בשיח הרצוף הסתמכנו אפוא על הממד של אורך ממוצע של פסוקית.

את המעלות שבשיטת ניתוח זו של אורך ממוצע של פסוקית במבט התפתחותי אפשר להדגים בהשוואת הטקסטים הראשונים שהובאו לעיל. כך לדוגמה, טקסט (3) מכיל 13 פסוקיות שאורכן הממוצע הוא ארבע מילים לפסוקית. אמנם בטקסט (4) יש רק עשר פסוקיות, אך המספר הממוצע של מילים בפסוקית גדול במעט – חמש מילים לפסוקית. לעומת זאת, אורכן הממוצע של 23 הפסוקיות שבטקסט הכתוב של תלמידת כיתה י"א בטקסט (5) משקף שינוי התפתחותי

משמעותי, בכך שהמספר הממוצע של מילים בפסוקית מגיע לשבע. לא זו בלבד שתלמידי בית ספר תיכון מפקים טקסטים ארוכים יותר, מניתוח מאגר הטקסטים בעברית (וכמו כן במאגרים מקבילים באנגלית ובספרדית) עולה, כי באופן מובהק הטקסטים של תלמידי התיכון מתאפיינים בדחיסות תחבירית גבוהה יותר בהשוואה לטקסטים המופקים על ידי תלמידי כיתות נמוכות יותר. אפשר אפוא לומר שאורך פסוקית ממוצע, על אף היותו מדד שטחי וכמותי בעיקרו, הוא קריטריון ראשוני מהימן של מורכבות תחבירית, שהוא בר-השוואה ל-MLU (אורך מבע ממוצע), המשמש מדד למורכבות דקדוקית בשפת ילדים מוקדמת (Brown, 1973; Dromi & Berman, 1982).

נוסף על כך, נמצא כי המגמה ההתפתחותית המובהקת שנתגלתה באמצעות חישוב זה של אורך ממוצע לפסוקית פועלת באינטראקציה עם שני המשתנים המגדירים כאן את "סוג הטקסט" – סוגה ואפנות. כך, הפסוקיות בטקסטים כתובים – בעיקר בטקסטים מן הסוגה העיונית – ארוכות יותר מאלו שהופקו בעל פה, באופן שהפסוקיות הקצרות ביותר היו בסיפורים הדבורים. ממצא זה עולה בקנה אחד עם תופעה שהסתמנה בבירור בכל המדדים ששימשו למחקרנו המקיף: הלשון הכתובה וסוגת השיח העיוני מתחברות יחד ליצירת אתר מועדף לשימוש לשוני מורכב ולשפה עשירה. זאת ועוד, מגמה זו בולטת במיוחד בקרב תלמידי בית הספר התיכון ובקרב המבוגרים, ומציינת קפיצה כללית במורכבות הלשונית מגיל ההתבגרות ואילך.

מתעוררת השאלה מדוע מדד הנראה לכאורה שטחי וכמותי בלבד מסתמן במחקרנו (כבמחקרים קודמים על אורך מבע ממוצע) כקריטריון כה אמין של התפתחות השימוש הלשוני במהלך ההתבגרות? לטענתנו, האורך הממוצע של הפסוקית אינו מעיד אך ורק על ספירת מילים שטחית, אלא גם על מספר הצירופים – קרי יחידות תחביריות – שבכל פסוקית. כך, לדוגמה, הפסוקית הראשונה בטקסט (5) לעיל – *כשבאים לבדוק את הנושא של בעיות בין אנשים* – מורכבת מ-8 מילים וכוללת צירוף פועלי מורכב ושלושה צירופי יחס שונים. פסוקית ארוכה במיוחד מופיעה באמצע הטקסט – *מעצם היותו של כל אדם יצור אינדיבידואלי עם מחשבות, רגשות, דעות, רצונות ושאיפות משל עצמו*: יש בה לא פחות מ-15 מילים, רובן בעלות מורכבות מורפולוגית ומייצגות שמות עצם מופשטים בתוכן, וברמה התחבירית הן נטועות במבנים כוללים בתוך צירופים שמניים ארוכים וכבדים – סימן היכר מובהק של העברית הכתובה (Berman & Ravid, submitted). דוגמאות אלו, כמו רבות אחרות, מצביעות על העובדה כי המורכבות התחבירית בגבולות הפסוקית קשורה קשר הדוק לא רק לאורך המבע במילים אלא גם לתוכנו ולדחיסותו האינפורמטיביים והלקסיקליים.

נעבור עתה לעיין במדדים תחביריים נוספים שהשתמשנו בהם בבחינת התפתחות הידע הלשוני תלוי-הטקסט. ממצא כללי ולא מפתיע הוא שמבנים המתפתחים מאוחר מעידים על קשר הדוק במיוחד בין רכיבי המורפולוגיה (הגיזרנית לרוב), הלקסיקון (המופשט יותר והשכיח פחות) והתחביר, ובכך אפשר להגדירם כ"מסומננים" [marked] במיוחד. מחקרים שונים מראים, כי רכישת המערכת התחבירית (כמו זו של הלקסיקון) מושפעת משילובם של כמה גורמים המבחינים בין צורות פשוטות, בסיסיות או "רגילות" יותר, לאלה המתקבלות כ"מסומנות": שכיחותן, עקיבותן, סדירותן, בולטותן ושקיפותן הסמנטית (Bybee, 1985; Ravid, 1995). במחקר הבין-לשוני על התפתחות הנרטיב הדבור הגדרנו כשימושי לשון "מאוחרים" צורות שכמעט לא הופיעו

כלל אצל הילדים הקטנים בני 3 עד 5. צורות אלו היו נדירות בסיפוריהם של ילדים בגיל בית הספר היסודי, אך לעומת זאת, היו רווחות למדי בסיפורי המבוגרים (Berman & Slobin, 1994). דוגמאות לכך מצאנו בשפה האנגלית, למשל, בשימוש בפעלים המסומנים באספקט ה-Past Perfect ובמשפטים בסביל התחבירי (הווה אומר, באמצעות פועל העזר be ולא get).

דוגמאות אלו מצביעות על הצורך לבחון את המדדים המבניים-צורניים הנדונים בהתאם לטיפולוגיה של כל שפה בנפרד. במאגר הנתונים שנדון כאן התברר, לדוגמה, כי השימוש במבני סביל הוא כמעט אפסי בטקסטים שהופקו בעברית (לרבות בטקסטים העיוניים הכתובים) בניגוד למה שנמצא במאגר נתונים מקביל בשפות כמו אנגלית והולנדית (Jisa & Reilly, 2002; Verhoeven, Baruch & Rosado, 2002). לעומת זאת, השימוש במבנים שמניים בטקסטים בעברית, כגון הסמיכות החברה בביטויים לא ממולנים (גדולי הפילוסופים, היווצרות בעיות) – ובמידה פחותה גם במבני סמיכות כפולה (בעיותיה של חברתנו) – ובצירופים שמניים ארוכים וכבדים, הוא מסימני ההיכר של התחביר המורכב והמתקדם של דוברי השפה וכותביה. דוגמאות אלו מצביעות על כך שבעברית (הרבה יותר מאשר בשפה אנליטית יותר, כאנגלית למשל) המורכבות התחבירית מתבטאת בראש ובראשונה במישור ה"מורפו-תחבירי", שבו למבנים תחביריים ביטוי מורפולוגי מפורש – לדוגמה באמצעות צייני התאם במין ובמספר וכן בכינויים חבורים. כך נמצאה נטייה, ההולכת וגוברת עם הגיל, להשתמש בתוארי פועל שתצורתם נשענת בו-זמנית על גזירה מורפולוגית ועל צירוף תחבירי – השוו, לדוגמה, את הביטויים באופן יסודי / ביסודיות / יסודית כבאים לתיאור פעולת החקירה במשפט "חקרו את הנושא __" (Ravid & Zilberbuch, 2003; Ravid & Levie, 2006; Berman, 2007). ייחוד זה של העברית מתבטא גם בשימוש הולך וגובר בתהליך הנומינליזציה, דהיינו שימוש בשם עצם גזור-פועל ומופשט – לרבות בתור שם-פעולה – כתחליף דחוס יותר מבחינה תחבירית לפסוקית בעלת פועל מפורש. השוו, לדוגמה, בין המשפטים שלהלן הלקוחים מתוך סיפורים כתובים של תלמידי כיתה י"א שבמאגרנו לבין הניסוח החלופי המוצע להם: בסופו של דבר היא סיפרה על הגנבה להורים שלה לעומת בסופו של דבר היא סיפרה להורים שלה שהיא גנבה; אני ראיתי ילדים מתעללים בילד אחר ומענים אותו, אם זה בפגיעה ברכוש בכבוד ובסדר היום בכלל לעומת אני ראיתי ילדים מתעללים בילד אחר ומענים אותו, אם זה על ידי כך שפגעו ברכוש בכבוד ובסדר היום בכלל. כפי שאפשר לראות מדוגמאות אלו, באפשרותם של דוברי עברית למסור מידע על מספר אירועים לא רק באמצעות שתי פסוקיות נפרדות (לרוב פסוקית עיקרית ולאחריה פסוקית משועבדת) אלא במסגרת גבולותיה של פסוקית אחת בלבד. ניתוח רב-ממדי, שבחן את דרגת המופשטות של שמות העצם המופיעים בצירופים השמניים בטקסטים הסיפוריים והעיוניים, במקביל לאורכם של צירופים אלו במילים וכן לסוגם ולגיוונם של הלוואים הנכללים בהם, מראה כי שיעור הצירופים השמניים הכבדים והמורכבים עולה באופן ניכר עם הגיל, במיוחד מגיל בית ספר תיכון ומעלה (Ravid et al., 2002; Ravid & Berman, submitted; Berman, 2005b).

תופעות רלוונטיות מודגמות בטקסט הסיפורי (7), שהופק על ידי תלמידת תיכון. גבולות פסוקית מסומנים בסוגר מרובע (), פסוקיות נטועות באמצע פסוקית [center embedding] בסוגריים זוויתיים (< >), ו"מארזי פסוקיות" (שיפורט עליהם בהמשך) בנקודה.

(7) טקסט סיפורי כתוב של תלמידת כיתה י"א

מקרה <שקרה לי> הוא מקרה] שנובע מתוך העובדה הבאה] אני וחברה שלי רוקדות בלט באותה קבוצה ובאותו מקום כמה שנים] ותמיד יש מתח תחרותי מאוד בין הבנות קבוצה] שמשליך בצורה כפולה לפחות על מתח בין חברות טובות]. המקרה הוא של ריב מטופש מאוד על זה] שהיא הסתפרה בדיוק כמוני] והבינה את הדברים לא כל-כך נכון] היא מאוד הקצינה אותם]. ואז נוצר מתח גדול למספר ימים] ולדעתי זה נובע מהעובדה] שלכל אחת מאתנו יש מידה מסוימת של קנאה בשנייה] וכאשר יש מקרה קטן מאוד של ריב או כעס] הוא תופס ממדים גדולים] ונהפך לריב עם הרבה מאוד רגשות מעורבים בו, על כלום בעצם]. [Hh13fnw]

אפשר לראות בקטע זה שימוש בצירופים שמניים הכוללים צירופי יחס, כמו **ריב עם הרבה מאוד רגשות מעורבים בו** או **מתח תחרותי מאוד בין הבנות בקבוצה**. לעומת זאת, בטקסטים של ילדים צעירים יותר, כולל תלמידי חטיבת הביניים, לא נמצא שימוש במבנים מורכבים אלו, אף לא בטקסטים כתובים. במקומם, הילדים נשענים בעיקר על מבנים בסיסיים יותר, לרבות משפטים פשוטים ללא פסוקיות משועבדות וצירופים שמניים שאינם כוללים צירופי יחס או פסוקיות זיקה. תכונות אלו מודגמות בטקסט (8), שהופק על ידי תלמידת כיתה ז'.

(8) טקסט סיפורי כתוב של תלמידת כיתה ז'

בכיתה ב' הייתה לי חברה] שעשו עליה חרם]. אף אחד לא דיבר אתה], גם אני לא] [לא אני התחלתי את החרם], רק נגררתי]. הילדה בכתה] ולא רצתה לבוא לבית ספר] ואימא שלה התערבה] ובאה ואיימה עלינו] וכעסה וצעקה]. זה לא עזר] בעצם זה לא היה חרם כיתתי] רק הבנות לא דיברו אתה] אבל בגלל שזה כיתה ב' ובנים הם איכס] אז לא היו לה חברות]. אחרי כמה שבועות (שבועיים) השלמנו עם אותה ילדה] והכול היה בסדר]. עכשיו אני לא בבית הספר עם אותה ילדה]. [Hj16fnw]

בשונה מקטע (6), טקסט (7) מכיל רק שני מבנים של צירופים שמניים מורכבים, המכילים פסוקית זיקה או תואר: **חברה שעשו עליה חרם ו-חרם כיתתי**. שאר הצירופים השמניים מכילים כמעט כולם אך ורק את שם העצם הגרעין בלבד (**ילדה, בנות, בנים, אני**) או לכל היותר רכיבי פיתוח מזערי (**אימא שלה, אותה ילדה**) – מן הסוג המוכר היטב לילדים עוד לפני גיל בית הספר.

אותן המגמות שנמצאו ביחס לשימוש תלוי-הטקסט בלקסיקון לאורך שנות בית הספר נתקבלו בכל המדדים המורפו-תחביריים שתוארו לעיל: מבחינה התפתחותית, כאמור, השימוש בצורות ובמבנים מורכבים מתרחב ומתגבש באופן משמעותי, והוא מבחין בין ילדי כיתה ד' וכיתה ז' מכאן ובין המתבגרים בכיתה י"א והסטודנטים המבוגרים מכאן. גם בפן זה של התפתחות הידע הלשוני והשימוש בו נמצאה אינטראקציה בין גורם הגיל לבין משתני הסוגה והאפנות, כאשר החיבור הכתוב הדין בנושא עיוני מופשט משמש שוב אתר מתאים במיוחד לשפה דחוסה ומורכבת, עשירה ואוריינית יותר, בעיקר מגיל תיכון. בקצה השני של השימוש בצורות דקדוקיות ובמבנים תחביריים בסיסיים ויום-יומיים יותר נמצא שנית הטקסט הנרטיבי הדבור המוסר את תוכנה של חוויה אישית, קרוב במיוחד לסיטואציה תקשורתית בין-אישית וספונטנית ביותר.

במדדים שהוצגו עד כה התמקדנו בהיבטים השייכים ליכולות ההבעה הלשונית ה"מקומית" – בגבולות המשפט הפשוט או הפסוקית הבודדת. תוצאות ניתוחים אלו מצביעות על כמה מגמות

עיקריות בהתפתחות השפה המאוחרת: (א) בתחום זה, כמו בתחום רכישת השפה בגיל טרום-בית ספרי, קיים קשר הדוק בין *הלקסיקון לתחביר*; (ב) בכל המדדים שהוצגו ניכרת התפתחות שהיא בעת ובעונה אחת תלויה גיל ורמת לימוד, והתפתחות זו חדה ומשמעותית במיוחד במעבר מגיל טרום-ההתבגרות בבית הספר היסודי ובחטיבת הביניים לגיל ההתבגרות המתקדמת, בכיתות הגבוהות של בית הספר התיכון; (ג) מגמות אלו נמצאות באינטראקציה עם סוג הטקסט שבהקשרו משתמשים בצורות הלשוניות שנחקרו, כשלמושג "סוג טקסט" במסגרת הנוכחית משמעות ספציפית של חיבור בין סוגת שיח לבין אפנות ההפקה. בעקבות זאת אפשר לסרטט רצף של שימוש לשוני מסומן – מורכב, אורייני, רשמי, גבוה ומבוקר יותר, באופן שבקצה אחד הטקסט העיוני הכתוב ובקצה השני הסיפור האישי הדבור.

2.3 קישוריות בין פסוקיות

בחלק זה נדון בדרכים שהדוברים-הכותבים מקשרים בין סוגי פסוקיות שונים בהקשר השיח הרצוף. פן זה של ניתוחו הוא חוליית ביניים המגשרת בין השימוש בלקסיקון ובתחביר ברמה המקומית בגבולות הפסוקית לבין הרמה הגלובלית של ארגון מידע במסגרת הטקסט הכולל. נושא זה מתקשר לתחום המוכר בספרות הבלשנית כ"תחביר מורכב" או כתהליך החיבור בין פסוקיות [clause combining, clause-linkage] (Haiman & Thompson, 1988; Bybee & Noonan, 2001).

במסגרת הנוכחית נתייחס לתהליך זה של ארגון הטקסט סביב רכיבים לשוניים החורגים מעבר לפסוקית הבודדת או המשפט הפשוט (Nir-Sagiv, 2008) כאמצעי להבעת הפונקציה הדיסקורסיבית של קישוריות [connectivity] בשיח הרצוף, כלומר האופן שדוברים-כותבים מסמנים יחסים בין פסוקיות לשם תיאור מצבים ואירועים במהלך הפקת הטקסט (Berman, 1998). פונקציה זו משרתת בתורה את תהליך "האריזה התחבירית" [syntactic packaging] של הטקסט, דרך ניתוח שניסחו ברמן וסלובין (Berman & Slobin, 1994) לשם אפיון הרטוריקה של סיפורים שהופקו על ידי ילדים לעומת אלה של מבוגרים דוברי שפות שונות: המעבר מתיאור לינארי של רצף האירועים ליחידות אירוע מורכבות, המעניקות מרקם היררכי לטקסט. בהמשך פותח רעיון זה ועובד מחדש במונחים של "מארזי פסוקיות" [clause packages] לאפיון טקסטים סיפוריים ועיוניים בשפות שונות לרבות עברית וספרדית (Katzemberger, 2004a; Berman & Nir-). (Sagiv, in press-a). "מארז פסוקיות" הוא יחידת טקסט שמאוגדות בה שתי פסוקיות או יותר, לרוב באמצעים דקדוקיים-לקסיקליים מפורשים כגון צייני-חיבור או שעבוד (-, -ש, -כש, אחרי ש- ועוד). עם זאת, יש שהמארז כולל פסוקיות עצמאיות מבחינה תחבירית, אך קשורות סמנטית ותמטית, כלומר חולקות נושא שיח [discourse topic] מקומי משותף (Giora, 1986). במסגרת זו כל פסוקית במארז מנותחת ומאופיינת על פי כמה קריטריונים, כלהלן: (א) *סוג הפסוקית* – פסוקית עיקרית, פסוקית מאוחה, פסוקית משלים, פסוקית זיקה וכו'; (ב) *סוג הקשר בין הפסוקיות* – פסוקית עיקרית בודדת, פסוקית עיקרית סמוכה, המחוברת ביחסים סמנטיים לפסוקית שלפניה, פסוקית מאוחה שלה נושא דקדוקי משותף או שונה עם הפסוקית שלפניה, פסוקית תיאור הממוקמת לפני הפסוקית העיקרית או אחריה וכו'; (ג) *אופן סימון הקשר* – על ידי סמן תחבירי מפורש, על ידי השמטת הנושא בפסוקיות לא נטויות ובפסוקיות מאוחות או משועבדות בעלות נושא דקדוקי משותף, או על ידי סמני שיח המציינים את תחילתו של המבע או

את סופו [segment taggers] כמו ו-, יאז או אבל (צורות הנפוצות בסיפוריהם של ילדים צעירים (Berman, 1996), או המסמנים את גבולותיו של הטקסט כולו כגון טוב או אז זהו (Ravid & Berman, 2006).

סוגים שונים של ארכיטקטורות תחביריות מודגמים בקטעים המובאים בסעיף (9) – קטעי הפתיחה של סיפוריהן של שתי תלמידות י"א על חוויה של קונפליקט בין-אישי. התווית CP מציינת מארז פסוקיות [Clause Package] וסוגריים מזוים <...> מציינים פסוקית נטועה.

(9) פתיחים של סיפוריהן של שתי נערות בכיתה י"א

1-CP באופן כללי, אני לא מתחככת באופן אישי עם ילדים לעתים קרובות. [פסוקית עיקרית]

2-CP מקרה <שאני מצליחה לחשוב עליו עכשיו> [פסוקית זיקה נטועה] הוא מקרה [פסוקית עיקרית] שבו בן כיתה שלי פגע בי [פסוקית זיקה]. הוא טיפוס כוחני מאוד, [פסוקית עיקרית סמוכה] ונוהג להיטפל אל ילדים [פסוקית עיקרית מאוחה].

[Hh17fnw]

1-CP כשהייתי בכיתה ה' [פסוקית תיאור מקדימה], <אם אני זוכרת נכון> [פסוקית עיקרית נטועה], תכננו קרב (מלחמה) בין הילדים של החלק הדרומי של המושב (עשירים) לבין הילדים של החלק הצפוני של המושב (משק שיתופי) [פסוקית עיקרית] 2-CP המלחמה תוכננה במשך שבוע, [פסוקית עיקרית] כשבמהלך השבוע באנו לשדה הקרב (מחסנים של מפעל) [פסוקית תיאור] והכנו כלי נשק ובונקרים [פסוקית תיאור מאוחה]

3-CP השנאה בין שתי הקבוצות הייתה הדדית [פסוקית עיקרית] והערבוב היה אסור בהחלט. [פסוקית עיקרית מאוחה]

[Hh01fnw]

כפי שאפשר לראות בדוגמאות אלו, "מארז הפסוקיות" מקביל במובן מסוים ליחידות לשוניות שבמסגרות שונות הוגדרו כ"משפט" – בהתייחסות המקובלת לשפה הכתובה, כ"יחידת אינטונציה" [period intonation unit] בניתוח השיח הדבור (Chafe, 1994), או כ"מבע" [utterance] – קרי, קטע של תפוקה לשונית – בחקר שפת ילדים. יתרון מובהק של היחידה המוצעת כאן הוא שהיא מדד תקף באופן אחיד הן לשפה הכתובה והן לשפה הדבורה, היא ניתנת להחלה על סיפוריהם של ילדים מגיל הרך מכאן ועל טקסטים עיוניים מורכבים מכאן, ואפשר להשתמש בה כמדד בשפות שונות.

מניתוחי החומרים שבידינו, בעברית כבאנגלית, עולים הבדלים משמעותיים בין הטקסטים כפועל יוצא של האפנות שבה הופקו – בדיבור או בכתב (ברמן וניר-שגיב, בדפוס; Nir-Sagiv, 2008). מצד אחד נמצא שבשפה הדבורה המארזים ארוכים יותר וכוללים בממוצע מספר רב יותר של פסוקיות מאשר בטקסטים המקבילים להם שהופקו בכתב. נראה שממצא זה תומך בהבחנתו של הלידיי (Halliday, 1989), שייחס לדיבור מורכבות גדולה יותר מאשר ללשון הכתיבה. אולם קביעה זו תלויה בעצם הגדרתו של המושג "מורכבות". כך לדוגמה, עיון איכותי יותר בחומר מעלה, כי ברוב מארזי הפסוקיות בטקסטים הכתובים, בעיקר מגיל בית ספר תיכון ואילך, נמצא שימוש רווח

יותר בסמנים תחביריים מפורשים לציון הקשר שבין הפסוקיות המרכיבות כל מארז – אפשר לייחס ממצא זה להתגבשות גוברת של מושג "המשפט" כיחידה רלוונטית במיוחד לשפה הכתובה. לעומת זאת, בטקסטים דבורים היה מספר רב יחסית של פסוקיות שהיו מקושרות סמנטית או דיסקורסיבית ללא סימון דקדוקי-לקסיקלי מפורש. עוד נמצא, כי בטקסטים שהופקו בעל-פה הדבורים נעזרים הרבה יותר בסוגי פסוקיות החורגות מן המבנה התחבירי המקובל של "משפט" – לא רק בנטייה להצמיד פסוקיות עוקבות תוך הימנעות מסימון לקסיקלי מפורש של הקשר ביניהן, אלא גם בשימוש רב יותר במאמרים מוסגרים ובדיבור אגבי מכאן, ובדיבור ישיר לעומת פסוקיות תוכן במבני השלמה דקדוקיים מכאן. מתברר אפוא, כי היחידה של מארז פסוקיות הוא כלי דיאגנוסטי להבחנה בין טקסטים המופקים בכתב לעומת אלו המופקים בעל פה לאורך גיל ההתבגרות.

זאת ועוד, בחינת נתונים משפות שונות מגלה, כי ארגון הפסוקיות יחדיו משתנה לא רק בהתאם לאפנות אלא גם בהתאם לשפת אם מסוימת (ברמן וניר-שגיב, בדפוס; Berman & Nir-Sagiv, in press-a). מבחינה כמותית, נמצאו הבדלים משמעותיים במספר הפסוקיות הממוצע למארז בטקסטים הסיפוריים שנכתבו בשפות שונות: מעבר לגורם הגיל, אורך ממוצע של מארז נע סביב שלוש פסוקיות בעברית (וכן בצרפתית), בהשוואה לממוצע של כארבע פסוקיות למארז באנגלית, לעומת שמונה עד עשר פסוקיות למארז בסיפוריהם של דוברי ספרדית בוגרים. הבדלים בולטים נסתמנו גם בסוג הקשרים בין הפסוקיות שבעזרתם בחרו המספרים להרכיב את המארזים. כך, לדוגמה, בעוד כותבי העברית העדיפו להסתמך על שרשור של פסוקיות עיקריות עוקבות, דוברי האנגלית נעזרו רבות במבנים משלימים ובפסוקיות בלתי נטויות באמצעות פעלים פריציפיאליים (צורות בינוני) וג'ונדיביים (מקור נטוי נסמך), ואילו בספרדית דרך מועדפת כבר אצל הילדים הצעירים יותר הייתה השימוש בפסוקיות השזורות זו בזו בדרכי שעבוד מורכבות.

מדד זה של מארזי פסוקיות רלוונטי לענייננו המרכזי כאן – התפתחות השפה המאוחרת, משום שבאמצעותו זוהו הבדלים תלויי-גיל ורמת לימוד משמעותיים, הן באורך הממוצע של המארזים והן בסוגי הקשרים ששימשו לחיבור בין פסוקיות. מספר הפסוקיות הממוצע למארז עלה משמעותית עם הגיל – שוב, בעיקר מגיל בית ספר תיכון ואילך, והאסטרטגיות ששימשו לארגון מארזי הפסוקיות השתנו אף הן והתגונו עם העלייה בגיל.

חשוב לציון כי התפתחות במישור זה אינה מתמצה באופן חד-ממדי במעבר מקשרים ליניאריים של שרשור אל שימוש במשפטים מורכבים הכוללים מבנים משועבדים (פסוקיות זיקה ותיאור). ראו לדוגמה את המבנה ה"ליניארי" לגמרי של קטע (10) – פתיחה לסיפור אישי שכתבה אישה, סטודנטית לתואר שני במדעי הרוח (הסימן [מציין סוף פסוקית).

(10) פתיח של סיפור אישי שנכתב על ידי מבוגר

1-CP ברצוני לכתוב על חוסר התחשבות בלקוח.

2-CP לפני כמה שנים עברנו לדירה] שלא היה בה ארון בגדים.]

3-CP הזמנו ארון אצל חברת רהיטים.]

4-CP בזמן ההמתנה מנהל השיווק היה נחמד וחביב.]

[Ha16fns]

מתוך חמש הפסוקיות בקטע זה, לא פחות מארבע יוצרות מארז עצמאי, הנבדל מהאחרים בנושא השיח [discourse topic] שלו. והרי לא נתאר "ליניאריות" מכוונת זו כשפה ילדותית, לא בוגרת. אדרבה, היא משיגה אפקט ברור של הצגת הנושא צעד אחרי צעד. ואמנם, בהמשך הולכת הארכיטקטורה התחבירית של טקסט זה ומסתבכת במבני מארזים מורכבים ומגוונים הרבה יותר.

הבניית ארכיטקטורה מורכבת ומתוחכמת מוצאת ביטוי בראש ובראשונה במידה הולכת וגדלה של תלות הדדית בין פסוקיות ובשזירתם של סוגי פסוקיות שונים במערכים מגוונים – דוגמת פסוקיות מאוחות המחברות לפסוקיות משלים או פסוקיות משלים המשועבדות לפסוקיות תיאור. קישור מורכב זה של סוגי פסוקיות שונים השלובים זה בזה מודגם בטקסט עיוני (11) שנכתב על ידי תלמידת תיכון.

(11) טקסט עיוני כתוב של תלמידת כיתה י"א

1-CP בעולם העכשווי קיימות הרבה בעיות חברתיות [פסוקית עיקרית] שאנו נתקלים בהם. יום-יום [פסוקית זיקה] ולפעמים אפילו מתעלמים מהם [פסוקית זיקה מאוחה]

2-CP הם מתחילות בדיבורים, העלבות, קללות וגידופים פומביים, בכיתה, בבית ובכל מקום [פסוקית עיקרית]. הדברים מגיעים למעשים אלימות פיזית, כל מיני דרכים <להוציא ילד מהחברה או מהקבוצה> [פסוקית זיקה נטועה] כמו התעלמות ממנו וחרם [פסוקית עיקרית סמוכה]

3-CP הבעיה היא בכך [פסוקית עיקרית] שהדברים האלה הופכים לשגרתיים ונורמאליים בחברה [פסוקית זיקה] ושאלף אחד כבר לא מייחס להם חשיבות גדולה [פסוקית זיקה מאוחה] וכך בעצם הבעיות לא נפתרות [פסוקית מאוחה] אלא ממשיכות. [פסוקית מאוחה עם השמטת נושא]

[Hh12few]

בטקסט זה אפשר לראות, לדוגמה, שרשור של פסוקיות מאוחות על פסוקית זיקה (בעולם העכשווי קיימות הרבה בעיות חברתיות שאנו נתקלים בהם יום-יום ולפעמים אפילו מתעלמים מהם), פסוקית מאוחה על פסוקית משלים (הבעיה היא בכך שהדברים האלה הופכים לשגרתיים ונורמאליים בחברה ושאלף אחד כבר לא מייחס להם חשיבות גדולה), נוסף על כך, הפסוקיות העיקריות כוללות במארז אחד פסוקית משלים, ובאחר – פסוקיות זיקה. מעבר לכך, במארז השני, יש שתי פסוקיות הקשורות בקשר סמנטי ללא סמן תחבירי מפורש. אפשר לומר אפוא שטקסט (11) מפגין גיוון בסוגי הפסוקיות, בסוגי הקישוריות בין פסוקיות ובאופן הקישור.

הבניה תחבירית מורכבת מעין זו אופיינית למדי בקרב המשתתפים במדגם שהם בגיל ההתבגרות, בעיקר בטקסטים העיוניים שהפיקו בכתב. לא כן החיבורים של ילדים צעירים יותר, דוגמת הטקסטים המובאים בסעיף (12) להלן.

(12) שני חיבורים של תלמידי כיתה ד'

1-CP אני חושבת שיש הרבה אנשים שלא מכבדים אחד את השני וזה גורם להרבה בעיות.

2-CP ואני חושבת שצריך לשפר את זה.

[Hg01few]

1-CP אלימות זה לא דבר שהוא סתם.

2-CP אלימות – הילד שמרביץ גם חוטף איפה שהוא.

3-CP וככה זה נוצר מאחד לשני, מאח לאח, מאבא לילד בכל מיני מקומות.

4-CP וככה זה מצטבר מאחד לשני.

[Hg09mew]

שלושת החיבורים לעיל – של תלמידת י"א ושל תלמידי כיתה ד' – משקפים מאפיין מהותי של התפתחות ידע לשוני מאוחר בכלל ושל תחביר מתקדם בפרט. המבנים שתוארו – של חיבור ושעבוד, של השמטת נושא משותף, של הרכבת פסוקית משלים, תיאור או זיקה – מוכרים לילדים כבר בגיל בית הספר היסודי ואף לפניו. אולם היכולת להפעיל ידע זה של צורות מוכרות במבודד ולשזורן באופן יעיל, גמיש וגם הולם תוך כדי הפקת שיח רצוף, מסתמנת רק בגיל מתקדם הרבה יותר – כפי שנמצא גם בשימוש במגוון צורות ומבנים לשוניים בסיפורים שהפיקו בעל פה ילדים קטנים יותר (Berman & Slobin, 1994). כך, לדוגמה, חיבוריהם של בני התשע בסעיף (12) לעיל, לא רק שתוכנם והרעיונות שבהם מורכבים פחות ומתוחכמים פחות מאלה של הנערה בת השש-עשרה, אלא הם גם מתארגנים ברמה התחבירית באופן פחות מפותח ויותר מקוטע, אף כי הם כוללים מבני השלמה ופסוקיות זיקה, לרבות פסוקית זיקה הבנויה בתוך פסוקית משלים או פנימית לפסוקית אחרת (הילד שמרביץ הוא גם חוטף...). במישור זה, אם כן, הפן של "תחביר מורכב" בהתפתחות שפה מאוחרת בא לידי ביטוי לאו דווקא בעצם הכרת כל מבנה תחבירי בפני עצמו אלא ביכולת הקוגניטיבית-דיסקורסיבית לשזור את המבנים אלה באלה ובכך לארוז כהלכה את האינפורמציה שמבקשים למסור, תוך כדי הפקת השיח הרצוף והבנייתו.

2.4 הפן הגלובלי של מבנה הטקסט ותוכנו

תחת כותרת זו אנו מבקשים להתמודד עם המושג החשוב אך החמקמק של "איכות הטקסט". לשאלה מהו טקסט טוב לעומת טקסט פחות טוב יש בסיס אינטואיטיבי מוצק, מאחר שזו שאלה שמסוגלים להשיב עליה מומחים והדיוטות כאחד. כך עולה מדרגת ההסכמה הגבוהה שמתגלה במחקרים פסיכולינגוויסטיים, בין הערכותיהם של שופטים שונים בבואם להעריך טקסטים שהפיקו ילדים בני גילים שונים ובסוגי שיח שונים. לדוגמה, במחקרה של כצנברגר (תשנ"ד, עמ' 74-76) נמצאה הסכמה גבוהה מאוד בין קביעותיהם של שמונה קוראים שונים – מחציתם מומחים (בספרות, בפסיכולוגיה התפתחותית ובניתוח השיח) ומחציתם הדיוטות – שנתבקשו לדרג את רמתם של 30 סיפורים שהופקו על סמך סדרת תמונות – 25 מפי ילדים בגיל גן ועוד 5 מפי מבוגרים. ממצאים אלה בעברית עולים בקנה אחד עם תוצאותיו של שאלון שהגישו שתי חוקרות אמריקניות (Petersen & McCabe, 1983) לשבעה שופטים שנתבקשו לדרג כ-300 סיפורים אישיים שהפיקו ילדים בני 4 עד 10 שנים. תוצאות דומות נתקבלו במחקר אחר בשפה האנגלית, אף הוא רב-היקף, שבו העריכו מורים את חיבוריהם של מספר גדול של תלמידים דוברי אנגלית (Malvern et al., 2004). נוסף על כך, במסגרת מחקר שנערך בארץ נמצאה עקיבות פנימית גבוהה מאוד, בעלת מובהקות סטטיסטית, בין ההערכות הגלובליות – על פי סולם מ-1 עד 5 – שקבעו חברי צוות המחקר שלנו (אנשי מקצוע ותלמידי תארים מתקדמים בבלשנות, בספרות, באוריינות

ובהפרעות בתקשורת) ביחס למדגם של 240 טקסטים נרטיביים ועיוניים שהפיקו תלמידי בית ספר יסודי ותיכון ותלמידי אוניברסיטה דוברי עברית (Ravid & Katzenberger, 1999). מכל הנאמר לעיל ברור אם כן, כי לאנשים תפיסה דומה מאוד ביחס למה נחשב טקסט בעל איכות טובה לעומת גרועה.

אולם מבדיקה לעומק של הבסיס העקרוני להערכות שניתנו ושל נימוקי השופטים השונים להחלטותיהם בדירוג הטקסטים לפי איכותם הכללית, הסיקו רביד וכצנברגר (שם) כי כל אחד משבעת אנשי הצוות הפעיל קריטריונים שונים מאוד בבואו להעריך את הטקסטים כטובים פחות או טובים יותר. מחקרים אלו ואחרים מאששים את הטענה כי עצם הרעיון של "איכות טקסט" הוא בעייתי, משתי נקודות מבט לפחות. ראשית, שופטים שונים הבאים מרקעים שונים ולהם מוטיבציות שונות, נבדלים במובהק זה מזה במה שנתפס אצלם חשוב או רלוונטי בקראם טקסט נתון. הבסיס לשיפוטם אלו נע מגורמים כגון מקוריות בתוכן או סגנון ספרותי ועד לעניינים טכניים של כתיב ופיסוק. שנית, אף למומחים קשה להגדיר קריטריונים מפורשים, לא כל שכן מדויקים, בבואם להעריך טקסטים שונים, של ילדים ושל מבוגרים כאחד.

על רקע זה ביקשנו לנסח קריטריונים מפורשים להערכת איכותם הכללית של הטקסטים במדגם שניתחנו. חיפשנו קריטריונים שיאפשרו לנו להימנע מהבעייתיות של שיפוטם סובייקטיביים ואינטואיטיביים מן הסוג הנדון לעיל. חשוב היה לנו להציע שיטת ניתוח גלובלי שתתאים לחומרים בכתב ובעל פה ולטקסטים נרטיביים ועיוניים, שהפיקו נבדקים בני קבוצות גיל שונות ובשפות שונות (Berman & Nir-Sagiv, 2008, in press-b). לא פחות חשוב היה לנו ששיטתנו תהיה ישימה ונגישה לסטודנטים ולחוקרים אחרים שיוכלו לעשות בה שימוש יעיל והולם בבואם לנתח טקסטים אחרים.

השיטה החדשנית שהצענו לאפיון הטקסט ברמה הגלובלית – כמפורט ומודגם אצל ברמן וניר-שגיב (Berman & Nir-Sagiv, 2007a) – מושתתת על העקרונות הבאים: (א) המונח "גלובלי" נוגע הן למבנה הכללי ולארגון המידע בטקסט כולו והן לפן הרטורי של האפקטיביות הדיסקורסיבית והתקשורתית של טקסט נתון; (ב) מכאן, כי הניתוח הגלובלי מובחן במפורש מן השימוש הלשוני ברמה המקומית של פריטים לקסיקליים ומבני תחביר בתוך הפסוקית ואף מדרכי הקישור בין הפסוקיות; (ג) אותה מסגרת ניתוחית ישימה לטקסטים מסוגים שונים (במקרה הנדון כאן – סיפוריים ועיוניים); (ד) "תקינות מבנית" [structural well-formedness] מוגדרת מפורשות במושגים של אינטגרציה בין עקרונות הפועלים מן הספציפי לכללי ומהכללי לספציפי בארגון השיח, כדלקמן: תקינות מבנית הנה תלוית סוגה, מאחר שסוגי שיח שונים נבדלים בייצוגם המנטלי. בשיח הנרטיבי, דרישת האינטגרציה (Karmiloff-Smith, 1979) פירושה הבניה מטה-מעלה [bottom-up] של אירועי הסיפור על פי סכמה נרטיבית המארגנת אותם במבנה פעולה הכולל רקע, אפיזודות, התרה וקודה (Shen, 1988; van Dijk, 1980). האינטגרציה בשיח העיוני, לעומת זאת, מבוססת על ארגון מעלה-מטה [top-down], מאחר שטקסטים עיוניים מאורגנים סביב היגדים כלליים המנוסחים באופן שמקדם את הרעיון הכללי, או "טענות גרעין" שסביבן נבנה מערך של יסודות מרחיבים [elaboration] שתפקידם לפרט, לנמק או להדגים את הנטען בהכללות מעורבות (Britton, 1994; Matthiessen & Thompson, 1988). מבחינתנו, אם כן, כישורי הבניית טקסטים מושתתים על ייצוג קוגניטיבי שעובר מהישענות על אירועים (סיפוריים) פרטניים או על הכללות

גנריות (עיוניות) אל סינתזה יצירתית, המתאגדת לכדי "ייצוג מחדש אינטגרטיבי" [integrated re-representation] (Karmiloff-Smith, 1992), ופירושה תיהלוך של אירועים, רעיונות ועובדות הפועל בו-זמנית מן הכלל אל הפרט ומן הפרט אל הכלל.

עיקרון נוסף ומרכזי של הדרך שאנו תופסים את מהותה של "איכות הטקסט" הוא כי ארגון תקין של מבנה הטקסט הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק לשם הפקת שיח אדקוואטי. על הדובר-הכותב להרחיק אל מעבר לתקינות מבנית על מנת ליצור טקסט שאינו רק בנוי כהלכה אלא הוא גם טקסט "טוב" ומיומן, בעל אפקטיביות תקשורתית. יכולת זו כוללת, לדוגמה, בשיח הנרטיבי, התייחסות מפורשת ל"פואנטה" של הסיפור, כך שלנמען ברור לשם מה הוא סופר בכלל, לרבות דרך שימוש באמצעי הערכה נרטיבית משכנעים ומעניינים (ריינהרט, תשנ"ט). כמו כן, בטקסטים סיפוריים הכשירות התקשורתית תושג באמצעות פרשנויות מטא-קוגניטיביות או התייחסות ישירה למוסר ההשכל של הסיפור, ולתפקידו התקשורתי כסיפור הבא לבדר, ללמד או להרשים (Labov, 1972; ריינהרט, תשנ"ט; Shen, 2004). אפקטיביות נרטיבית באה לידי ביטוי גם ביכולת לסטות מן השלד הסיפורי של האירועים המדווחים על ידי ניסוח מסקנות ואמיתות כוללניות העולות מתוכן הסיפור, כך שהטקסט הנרטיבי עשוי בחלקו לכלול גם רכיבים המאפיינים את הסוגה העיונית.

בבניית שיח עיוני, לעומת זאת, הדובר-הכותב המיומן ידע לצאת מן הניסוחים הגנריים ולהדגים את הכללותיו באמצעות אנקדוטות סיפוריות מניסיונו האישי ומניסיונם של אחרים (Berman & Nir-Sagiv, 2004; Kupersmitt, 2006). פן נוסף של הכשירות התקשורתית בטקסט העיוני בא לידי ביטוי בסימון מפורש ומתוחכם של יחסים לוגיים בין יחידות השיח, וכן בשימוש בהערות מטא-טקסטואליות מפורשות (Camps & Milian, 2000; Katzenberger, 2004b). הבניה אפקטיבית של טקסט עיוני דורשת אפוא חשיבה ביקורתית (Scinto, 1986) – יכולת להרחיב את הדיון בנושא מסוים באמצעות היקשים מחוויות אישיות (Schrire, 2002). יכולות אלו מגיעות לשיאן בחשיבה יצירתית וביכולת לערוך ולארגן מידע בדרכים חדשות (Huitt, 2004). לסיכום, כדי להעריך את איכותו של טקסט ברמה הגלובלית יש להביא בחשבון הן את הייצוגים המנטליים המשקפים כישורים מבחינת ארגון הידע והן את יכולות הביצוע של הפקת טקסט כדרך של תקשורת מועילה (Berman, 1995; Clark, 2004).⁸

רעיונות אלה שימשו בסיס להגדרת ארבע רמות של יכולת הבניית טקסטים, תוך התמודדות עם הגדרת הקריטריונים לדירוג ועם התכונות המאפיינות טקסטים בכל אחת מן הרמות. הבניית טקסט מנותחת כאן לפי סוגה כעוברת מרמה I של ייצוג מינימלי, דרך רמה II של הרחבה חלקית ורמה III של תקינות מבנית, עד לרמה IV המגיעה אל מעבר לתקינות מבנית, ובה מופגנות יכולות רטוריות לפיתוח הטקסט מעבר לתקינות המבנית. ארבע רמות אלה מודגמות בטקסטים העיוניים (13) ו-(14). בטקסט (13), לדוגמה, תלמידת כיתה ד' כותבת חיבור שדורג כשייך לרמה I, מפני שהוא כולל רק מבנה מינימלי של הכללות מן הכלל אל הפרט – הכללות המנותקות זו מזו.

(13) טקסט ברמה I: חיבור של ילדה בת תשע

אני חושבת שיש הרבה אנשים שלא מכבדים אחד את השני וזה גורם להרבה בעיות

ואני חושבת שצריך לשפר את זה. [Hg01few]

טקסט (13) שונה מטקסט (14) שנכתב על ידי תלמידת כיתה ז'. טקסט (14), שדורג ברמה II, הוא דוגמה להרחבה חלקית של קטגוריית-העל – נושא הדיון ("בעיות בין אנשים"). הדוברת מספקת מספר הכללות שאינן מקושרות לכדי שלם קוהרנטי, אלא מהוות מעין גישוש ראשוני בפיתוח של מחשבותיה, ללא פיתוח קטגוריאלי מפורש של נושא השיח המרכזי. עם זאת, הטקסט כולל מידע, דעות ורעיונות מעבר להכללות הסתמיות, תוך הבעת עמדתה של הכותבת כלפי הנושא הנדון בקטע.

(14) טקסט ברמה II: חיבור של ילדה בת שתים-עשרה

אני חושבת שבעיות בין אנשים תמיד קורות וגם חייבות לקרות. את הבעיות אפשר לפתור בשתי דרכים:

(1) אפשר פשוט לריב עם כל מי שקשור בה או להפוך את זה ישר למשהו רציני וכאילו הבעיה הזאת לא קרתה.

(2) אפשר "לשבת" עם מי שקשור בבעיה לדבר אתו עליה למה היא קרתה וכו'.

אני חושבת שמאוד קשה לפתור בעיות כי (לי לפחות) קשה לדבר עליהם עם מי שקשור בעניין ועם מי שלא קשור בו. אני חושבת שמבעיות לומדים המון גם בזמן הבעיות וגם איך שפותרים אותם אפשר ללמוד לחיים ולפעם הבאה.

[Hj07few]

לעומת הטקסטים (13) ו-(14) טקסט (15), של תלמיד תיכון, משקף קפיצה בהתפתחות.

(15) טקסט ברמה III: חיבור של נער בן שש-עשרה

כיום האלימות זה דבר שמתגבר עם הזמן, אם זה אלימות מילולית או אלימות פיזית. בכל מקום בכל עיתון שתפתח אתה תשמע על אלימות כלשהי, אלימות נמצאת בכל מקום, אם זה בגן, בבית הספר, בעבודה, בבית בכל מקום יש אלימות. בארץ הפשע עולה ועם הפשע עולה האלימות. ילדים נופלים לסמים, עוזבים את בית הספר וכבר אין מה לעשות, הכול צריך להסביר מלמטה. כבר שאתה ילד צריך

להסביר לילדים מהי אלימות ולמה היא גורמת. [Hh03mew]

אפשר לומר שהטקסט כאן משקף תקינות מבנית. הדובר מתחיל את הקטע בהכללה על הנושא המרכזי (אלימות כפן של "בעיות בין אנשים") ומרחיב את הדיון באמצעות קטגוריות משנה, כגון אלימות בגן, בבית הספר או במקום העבודה, ואף חותם אותו בהערת סיכום מנחה, האומרת שיש להסביר לילדים מוקדם ככל האפשר מה הם נזקי האלימות. עם זאת, קטע זה דורג כשייך לרמה III, כטקסט שאינו מגיע אל מעבר ל"תקינות מבנית", מפני שההכללות שבו אינן מלוות בדוגמאות ספציפיות מהעבר, והטקסט אינו מכיל הערות מטא-טקסטואליות או מטא-קוגניטיביות להנחיית הקורא. לעומתו, טקסט (16), חיבור מאת תלמידת תיכון, דורג ברמה IV, מפני ששיקף מעבר בין סוגים שונים של עמדות הכותבת כלפי נושא הדיון ונעשה בו שימוש

באמצעים מפורשים לציון הקשרים הלוגיים-טקסטואליים בין חלקי הטקסט (המסומנים כאן באות נטויה).

(16) טקסט ברמה IV: חיבור של נערה בת שש-עשרה

הבעיה שאני רוצה לדון בה היא בעיה שלדעתי גדלה ומתעצמת ככל שעובר הזמן. הבעיה הזאת היא הבעיה הקיימת בארץ בין חילונים ודתיים. הגורמים לבעיה זו רבים ושונים. אינני חושבת שאפשר לעשות הכללות לגבי קבוצה זו או אחרת באוכלוסייה, אך בכל-זאת קיים קושי מסוים בין שתי הקבוצות הללו בארץ. לדעתי אחד הגורמים המשמעותיים ביותר לניתוק/ריחוק/סלידה שקיימת בין החילונים לדתיים הוא יחס לא שווה. *לוגמה*: חרדים שלא מתגייסים לצה"ל גורמים לכעס/סלידה של החילונים מהם, *ויש גם* נטייה להכליל את כל הדתיים תחת הכותרת "משתמטים". הדתיים, מצדם, טוענים שקיים חוסר שוויון הפוך. אנו חיים במדינה דמוקרטית בה לכולם יש זכות להתבטא, אבל אני חושבת שלפני שדורשים שוויון בזכויות, צריך שקודם כל יהיה שוויון חובות. או *במילים אחרות*: אם החרדים רוצים שינהגו לפי הרצונות/האמונה שלהם – עליהם קודם כל למלא את החובות שצריכות לחול, לדעתי, על כל אזרח במדינה (פרט לסובלים מבעיות בריאותיות/נפשיות). אני מכבדת את רצון הדתיים ללמוד תורה, אבל אפשר לשלב בין הדברים – להפסיק את הלימודים לשלוש שנים ואז לחזור אליהם. כי אם חילוני יכול לעשות הפסקה בחיים – לדחות טיול לחו"ל, עבודה, לימודים או שאר תוכניות – אז למה לא החרדי? *בנוסף, כפי שנחשף אתמול בחדשות*, הפטור שיש לתלמידי ישיבה פותח חלון להשתמטויות נוספות. זה לא הוגן שאנשים צעירים שנלחמים ומסכנים את חייהם בכל יום יקבלו משכורת קטנה משל מי שלומדים ו"מסכנים את חייהם" יום יום באוהלה של תורה... ואין יחס מועדף למי שתרם יותר! [Hh07few]

טקסט (16) מדגים רמת הבניית טקסט שיש בה מעבר ל"תקינות המבנית": הוא כולל דיון בקטגוריה ספציפית של נושא השיח הכללי "בעיות בין אנשים", קטגוריה המורחבת באמצעות דוגמאות קונקרטיות, השוואות בין אלמנטים שונים, וכן באמצעות מעבר לעמדתה האישית של המחברת כלפי הנושא. הטקסט עובר מהצגה של עובדות אובייקטיביות להתייחסות סובייקטיבית וחוזר חלילה. הדבר נעשה בהסתמך על סמנים מפורשים של מעבר בין טיעון אחד למשנהו ביחסי הנגדה, הדגמה וכו', ובמעבר מחלק אחד של הטקסט למשנהו. מכאן שטקסט זה עונה על דרישות רמה IV של בניית טקסט מיומן, המגלם כשירות תקשורתית הן בתוכנו – המעיד על יכולת של חשיבה ביקורתית בניתוח נושא שיח נדון – והן בשימוש באמצעים לשוניים המספקים לנמען מעין "הוראות" באשר לעיבוד המידע הנמסר בטקסט ומבהירים לו למה לצפות בהמשך ומדוע.

הטקסטים שהובאו לעיל מדגימים מגמות התפתחותיות ודיסקורסיביות מובהקות שנתגלו בניתוח מפורט של מדגם טקסטים גדול – סיפוריים ועיוניים – בעברית כבאנגלית (Berman & Nir-Sagiv, 2007a). כצפוי ממחקרים קודמים בהתפתחות היכולת הנרטיבית, אפשר לזהות בטקסטים הסיפוריים את קיומה של סכמת *נרטיב* כבר בגיל הילדות המאוחרת. ואמנם, בניתוח הנוכחי, סיפוריהם של ילדים בני תשע עד עשר שנים היו כולם ברמה שמעבר לרמה I (וחלקם הגיעו אף לרמה III), אף כי מדובר באלה שחוברו בכתב. זאת ועוד, סיפוריהם של נבדקים מבוגרים יותר (כל

המבוגרים ורוב תלמידי התיכון) זכו לדירוג המגיע לרמה IV. כנגד זאת, השליטה בעקרונות המנחים את בנייתם של טקסטים עיוניים ברמה הגלובלית הושגה רק בשלב מאוחר יותר, בגיל ההתבגרות. בשלב זה הגיעו רוב הדוברים לתקינות מבנית (רמה III). עוד נמצא, כי בכל ארבע קבוצות הגיל קיבלו הנבדקים דירוג נמוך יותר בטקסטים העיוניים שחיברו בהשוואה לסיפוריהם, ורק מעטים מביניהם יחסית – מתבגרים ומבוגרים – הגיעו לרמה IV בסוגה העיונית. הבדלים מובהקים סטטיסטית נמצאו אם כן ביכולות הרכבת טקסט ברמה הגלובלית הן ביחס למשתנה הגיל והן ביחס למשתנה הסוגה.

ממצאים אלה נתמכים על ידי ניתוחים של קטעי הפתיחה של טקסטים באנגלית, בספרדית ובשוודית: בטקסטים סיפוריים הילדים הצעירים ביותר הפגינו שליטה ביכולת לפתוח את הטקסטים מתוך "מיקום מרוחק" [with a detached positioning] ביחס לתוכנו של סרטון הווידאו שהוצג להם תחילה, ואילו בטקסטים העיוניים שהם הרכיבו, התקשו הילדים בקבוצות הצעירות יותר (כיתה ד', ז') להשיג ריחוק בעמדת השיח שהם מביעים ביחס למה שראו בסרטון קודם לכן יותר (Tolchinsky, Johannssen & Zamora, 2002). ממצאים נוספים המאששים את הקושי היחסי בהבניית טקסט עיוני לעומת סיפורי עלו מניתוחי הקטעים הפותחים של הטקסטים בעברית (Berman & Katzenberger, 2004). מחקר זה הראה כי בגילאים מוקדמים יותר הפתיחים של הטקסטים הסיפוריים היו טובים יותר הן במישור הדיסקורסיבי, כמספקים רקע לאירועים שדווחו, והן בניסוחם הלשוני ההולם בהשוואה לטקסטים העיוניים, שבהם הפתיחה משמשת להצגת נושא הדיון הכללי שהטקסט נסב עליו. תוצאות אלה, ממחקרים בשפות שונות, התואמות את הממצאים מניתוחים על פי הדירוג לארבע דרגות של אדקווטיות דיסקורסיבית שהצגנו לעיל, מספקות תמיכה בלתי-תלויה לקריטריונים שהוצעו כאן עבור הערכת האיכות הגלובלית של הטקסט.

פן נוסף של הבניית טקסט ברמה הגלובלית בא לידי ביטוי בעובדה שאף הצעירים שבילדים, בני תשע עד עשר, הראו יכולת הבחנה ברורה בין הסוגות השונות, כפי שעולה מהשוואת הסיפור והחיבור העיוני ב-(17), שניהם פרי עטו של אותו ילד, תלמיד כיתה ד'.

(17) א. סיפור שנכתב על ידי ילד בן תשע

פעם שרציתי לשחק במשחק שילדים אחרים שיחקו אז שאלתי אם אפשר לשחק והם לא הסכימו לי אז נפגעת מאוד. [Hg20mnw]

ב. חיבור עיוני של אותו ילד בן תשע

אני חושב שכל מיני ילדים מציקים לילדים אז זה בגלל שאין להם חברים אז הם חושבים שאם הם יציקו למי שלא חבר שלו אז הוא רוצה להציק לו. [Hg20mew]

שני הטקסטים ב-(17) מוסבים על אותו נושא דיון ("בעיות בין אנשים"), אולם הם שונים במובהק בגישתם לנושא, בתוכנם ובהבעתם הלשונית. הטקסט הסיפורי עוסק באירוע ספציפי שמעורבים בו משתתפים ספציפיים בזמן ובמקום ספציפיים. לעומתו, בחיבור העיוני שנכתב על ידי אותו ילד, יש התייחסות כללית לנושא, והוא עוסק בקבוצה לא ספציפית, גנרית של משתתפים (כל מיני ילדים, חברים, מי שלא חבר שלו) ובמצבים כלליים ומופשטים (אם הם יציקו, אז הוא רוצה להציק). טקסטים אלה מדגימים יכולת הבחנה ברורה, ואף דיכוטומית, בין שתי הסוגות –

הסיפורית והעיונית. הבחנה זו מתממשת בטקסטים עיוניים, לדוגמה, בשימוש בנושאי-משפט גנריים ולא אישיים, בהבעת טמפורליות בזמן הווה על-זמני ובשימוש רווח בביטויים מודאליים רבים וכן במבנים תחביריים כגון מבני סביל ומשפטים סתמיים. ואמנם, מאפיינים אלה נמצאו כבר מגיל תשע שנים ברובם המכריע של הטקסטים – בכתב כבעל פה ובעברית (Berman & Nir, 2004; Sagiv, 2004) כבשפות אחרות ובמערכות לשוניות שונות בפרויקט הבין-לשוני (Berman & Verhoeven, 2002; Berman, 2005; Kupersmitt, 2006).

עם זאת, היכולת להגיע אל "מעבר לתקינות מבנית", כפי שהודגם בטקסט (17), באה לידי ביטוי רק מאוחר יותר. ילדים בגיל בית הספר היסודי ואף בחטיבת הביניים נוטים לבטא את ההבחנה בין הסוגות באופן דיכוטומי, כך שסיפוריהם מורכבים מיסודות סיפוריים מובהקים, לרוב תוך התמקדות באירועים דינמיים, ואילו הטקסט העיוני שלהם מורכב לרוב מהכללות גנריות ללא יסודות קונקרטיים או ספציפיים. רק דוברים בגיל ההתבגרות המאוחר ומבוגרים משתמשים באופני הבעה פחות טיפוסיים לסוגה, כגון משפטים סתמיים או שימוש בזמן הווה והתייחסות לאפשרויות היפותטיות בטקסטים סיפוריים מכאן, והתייחסות לאירועים ספציפיים בעבר בחיבוריהם העיוניים מכאן. מעברים בין שתי סוגות בתוך אותו הטקסט היו נדירים בכיתה ד', גם בטקסטים הסיפוריים, והופיעו רק לעתים רחוקות בקרב תלמידי כיתה ז', שם הוקצו בדרך כלל לקטעי הסיום של הטקסט (למשל, סיום של סיפורים על מריבה או חרם באמירות כגון *אבל עכשיו שהתבגרנו הבנו שהוא ילד נחמד מאוד ואפשר להיות חבר טוב שלו* או: *בסוף השלמנו והיום אנחנו חברים מאוד מאוד טובים* [טקסט (1)]). עם הגיל, חריגות אלה ממאפייני הסוגה הקנוניים מסתמנות לעתים קרובות יותר – הן בפתחים והן בקטעי הסיום של הסיפורים, ולפעמים אף בחלקיהם הפנימיים, במונחים של הכללות חיצוניות לסיפור שאינן מעוגנות ישירות באירוע המסופר. מעבר זה מדיכוטומיה להתגוננות משקף מארג טקסטואלי מונוליתי פחות ומגוון יותר, כפי שנמצא החל מגיל ההתבגרות. יכולת זו מעידה על גמישות מחשבתית והבעתית תוך כדי יצירת טקסט מקורי – יכולות שאינן נחלתם של ילדים בגיל טרום ההתבגרות.

ראיה נוספת לכך שחיבור טקסט עיוני הוא משימה סבוכה וקשה יותר מהפקת סיפור אישי, נמצאת בעובדה כי המעבר מדיכוטומיות בין הסוגות להתגוננות בתוך כל סוגה לא זו בלבד שהוא רווח פחות בטקסטים העיוניים, אלא הוא גם מתרחש בהם מאוחר הרבה יותר מאשר בטקסטים הסיפוריים.

בדיקות שונות מעידות אפוא על כך שהיכולת להפיק טקסט סיפורי בנוי כהלכה מקדימה באופן משמעותי ועקיב את יכולתם של אותם דוברים-כותבים להפיק טקסט עיוני נאות. מכאן כי תצורת טקסט נרטיבי הנה מטלה קלה ופשוטה יותר מבניית טקסט עיוני באותו נושא. כיצד אפשר להסביר ממצא מובהק זה העולה משיטת בדיקתנו את המבנה הגלובלי של טקסט נתון ואת תוכנו על פי ארבע רמות מובחנות?

ההסבר לכך מעוגן בשילוב בו-זמני של כמה גורמים – קוגניטיביים, דיסקורסיביים ותקשורתיים – ששני סוגי השיח שנבדקו כאן נבדלים בהם. ראשית, שני סוגי השיח נבדלים במובהק בתוכנם התמטי – סיפורים עוסקים באנשים ספציפיים, באובייקטים מוחשיים ובאירועים מן העבר, בעוד טקסטים עיוניים דנים ברעיונות, במחשבות ובנושאים מופשטים. גורם אחד אפוא שעשוי להסביר את הפיגור היחסי בהתגבשות השיח העיוני הוא *הקושי הקוגניטיבי* בהבניית שיח מעין זה. שני הטקסטים משקפים תהליכים מנטליים שונים במהותם. בניית סיפור אישי מלמטה כלפי מעלה על

סמך אירועים ספציפיים שקרו בעבר וארגונים על פי סכמה נרטיבית מופנמת בצורת מבנה פעולה כוללני, מסתמנת כמטלה פשוטה ונגישה יחסית והיא נרכשת בילדות המוקדמת ומתגבשת בסביבות גיל תשע או עשר (גיל קבוצת המשתתפים הצעירים ביותר במחקרים שדווחו כאן). לעומת זאת, בנייה קטגוריאלית של שיח עיוני מלמעלה כלפי מטה – תוך הצגת נושא שיח כוללני כקטגוריית-על ופירוט הכללה זו באמצעות קטגוריות משנה ספציפיות – היא משימה קוגניטיבית כבדה לכותב-דובר, ולרוב לא יוכל לממש אותה עד לגיל ההתבגרות (אם בכלל).

ניגודים אלה, בתוכן ובדרישות הקוגניטיביות שמעמידים שני סוגי השיח, משקפים גם הבדלים מהותיים במטרותיהן של שתי הסוגות ובפונקציה התקשורתית שלהן. מגמתו של הנרטיב בכלל ושל הסיפור האישי בפרט היא לשתף את הנמען בחוויה אישית של המספר או של משתתפים אחרים, דבר המקנה לשיח הסיפורי מטרה תקשורתית אינטראקטיבית ולרוב גם רגשית. הטקסט העיוני, לעומת זאת, מטרתו לספק מידע, להציג טענות ולנסח רעיונות ביחס לנושא שיח נתון, מגמה שהיא בעיקרה אובייקטיבית ומרוחקת יותר. הסוגות נבדלות גם במישור ההתנסותי – השיח הסיפורי קיים בכל התרבויות והוא מוכר לילדים כבר מן הגיל הרך בהקשרים יום-יומיים של תקשורת בין-אישית (Karmiloff-Smith, 1986). השיח העיוני, לעומתו, לרוב מרוחק מן המציאות המוכרת ואופייני יותר לסיטואציה הבית ספרית ולהקשרים אקדמיים או רשמיים יותר. מכאן כי לא זו בלבד שהשיח העיוני מתייחס לתוכן מופשט יותר מזה הסיפורי, הוא גם נשען על שימוש לשוני מורכב ומתוחכם יותר (Blank, 2002; Ravid, 2004; Scott, 2004). לא פלא, אם כן, כי רוב רובם של ילדי בית הספר היסודי הצליחו במידה רבה לספר ואף לכתוב סיפור שהגיע לרמה גבוהה יחסית בסולם ארבע הדרגות שקבענו להערכת הטקסטים ברמה הגלובלית, ואילו רק חלק מן המתבגרים היה מסוגל לכך בבואם להפיק טקסט עיוני.

3. דיון מסכם

במאמר זה ביקשנו להוכיח שלוש טענות הקשורות זו בזו: ראשית, לידע הלשוני ולשימוש בו מסלול התפתחותי ארוך, הנמשך הרבה מעבר לגיל הרך וראשית שנות בית הספר; שנית, דרך טובה לבחון התפתחות זו היא באמצעות השיח הרצוף, תוך עיון רב-צדדי ביכולתם של ילדים ובני-נוער להפיק טקסטים מונולוגיים מסוגים שונים; שלישית, רצוי ואף אפשר לערוך את הבדיקה על פי מדדים שלהם בסיס פונקציונלי-איכותי הניתנים גם להערכה כמותית מדויקת.

לאישוש טענות אלו בחרנו בארבעה ממדי ניתוח. בשלב ראשון הוצג הנושא של "עמדת שיח" כמסגרת תקשורתית-לשונית לעמדה שנוקט הדובר-כותב ביחס לטקסט נתון ולהבעת תוכנו (סעיף 2.1). בדיקה זו העלתה ממצא עקרוני חשוב, והוא כי מערכות לשוניות שונות, שלרוב נבחנות כל אחת בנפרד, דוגמת כינויי גוף, ביטויים מודאליים ומבני סביל, כולן "משתפות פעולה" בהבעת עמדת-שיח מרוחקת או מעורבת יותר, אובייקטיבית או אישית, כללית או ספציפית. כנושא שני בדקנו את אוצר המילים והתחביר ברמה המקומית של הפסוקיות השונות שהטקסטים מורכבים מהן (סעיף 2.2). בדיקה זו העלתה קשר אמיץ בין הידע המילוני והתפתחות "הלקסיקון האורייני" לבין השליטה במבני תחביר במסגרת הפסוקית הפשוטה. לאפיון דרכי הסגמנטציה של הטקסט כיחידה אחת נעזרנו ביחידות שיח תחביריות-דיסקורסיביות במונחים של "מארוזי פסוקיות" (סעיף 2.3). בממד זה התברר שלא זו בלבד שעם הגיל מצורפות יחד יותר פסוקיות לכדי מארוז אחיד אלא שחל שינוי גם באופיין של הפסוקיות ובקשרים הלקסיקליים-תחביריים ביניהן בתוך

המאזנים השונים. לבסוף הוצגה שיטה מקורית לבדיקת המושג "איכות הטקסט" באמצעות מערך מפורש ומדויק של קריטריונים מבניים ורטוריים המבחינים מצד אחד בין עקרונות הארגון של טקסט סיפורי לעומת עיוני ומצד אחר בין אופן ארגון המידע בטקסט לבין הבעתו הלשונית (2.4).

ממדים שונים אלה נבדקו לאור שלושה משתנים בלתי תלויים: (1) התפתחות – קרי גיל ורמת לימוד, מגיל בית הספר היסודי (תשע עד עשר שנים) עבור בגיל חטיבת הביניים והתיכון ועד לתלמידי תואר שני ושלישי באוניברסיטה; (2) סוגה – סיפור אישי לעומת דיון עיוני; (3) אפנות – שפה דבורה לעומת כתובה. מערך מחקרי מבוקר, שעל פיו הפיק כל נבדק ארבעה טקסטים שונים על נושא שיח משותף – קונפליקט בין-אישי – אפשר להשוות באורח תקף ומהימן את מאגר הנתונים הרב-לשוני שבידינו. המגמות העיקריות שנתגלו בממדים השונים שהוצגו לעיל התמקדו בממצאים מן השפה העברית, אולם ברובם אפשר להכליל אל מעבר לעברית, לכל שבע השפות שהשתתפו בפרויקט המקורי.

בממד ההתפתחות לאורך גיל ההתבגרות, מסתמנת מגמה ברורה של "התגמשות" הולכת וגוברת עם העלייה בגיל וברמת הלימוד. כלומר, ההתקדמות תלויה הגיל משתקפת לא רק בהיקף הידע הלשוני ובתוכנו – אף כי גם אלה מתרחבים ומשתנים משמעותית לאורך שנות בית הספר – אלא ביכולת לנצל ידע זה ולהפעילו בהקשרים שונים. מכאן שהתפתחות שפה מאוחרת מובילה להפקת טקסטים ההולמים סיטואציה תקשורתית נתונה, והם בעלי תוכן מעניין ומגוון, מאורגנים כהלכה ומובעים באמצעים לשוניים מגוונים ונאותים. התגמשות זו נובעת, לטענתנו, מן הקשר האמיץ לאורך ההתבגרות בין ההתנסות הלשונית במאגר נרחב יותר של אמצעים לשוניים ומצבים תקשורתיים מכאן (בחלקם הגדול הודות להתנסות הולכת וגוברת בחומרים מן השפה הכתובה) לבין התפתחויות סוציו-קוגניטיביות כלליות של גמישות חשיבתית והתחשבות בצורכי הנמען והידע שלו בסיטואציה תקשורתית נתונה מכאן. התפתחויות אלו זוכות לעניין מחודש בפסיכולוגיה הקוגניטיבית והנירולוגית בת-זמננו (Steinberg, 2005; Paus, 2005). טיעוני חוקרים אלה ואחרים מסבירים גם ממצא התפתחותי נוסף, שהסתמן בעקיבות בכל הממדים וכן בכל השפות שבדקנו, והוא כי גיל ההתבגרות הוא נקודת מפנה קריטית ביכולות המגוונות הדרושות להפקה בשלה ומיומנת של שיח. לאורך כל בדיקותינו נתקבלו תוצאות דומות בשתי קבוצות הגיל הצעירות (בני 9-10 ובני 12-13), ואלו נבדלו במובהק ממה שנמצא בטקסטים של המתבגרים (בני 16-17), לא כל שכן מאלה של קבוצת המבוגרים. ממצא גורף זה מעיד על העמקת השליטה ביחסי צורה (לשונית) ותפקיד (דיסקורסיבי) והרחבתם ביכולות השיח כסימן היכר של התפתחות השפה המאוחרת בגיל בית הספר התיכון.

לבסוף, מנקודת המבט של ניתוח השיח מצאנו כי קשה ושמא אף לא רצוי עקרונית להבדיל הבדלה דיכוטומית בין סוגה (כאן – סיפור אישי לעומת דיון עיוני) לבין אפנות (שפה דבורה לעומת כתובה). תחת זאת הסתמן לנו לאורך כל הממדים שבדקנו מעין רצף התפתחותי, שבקצהו האחד השיח הסיפורי הדבור, בקצהו השני השיח העיוני הכתוב, וביניהם – הסיפור הכתוב והדיון בעל פה. באופן זה פעם הסיפור הכתוב מופיע לצד הסיפור הדבור (הווה אומר, שני הטקסטים ה"בינוניים" מתקבצים על פי סוגה) ופעם לצד הדיון הכתוב (על פי גורם האפנות). אפשר להסביר רצף זה מבחינה התפתחותית בכך שסיפורים בעל פה מוכרים היטב לילדים כבר מן הגיל הרך,

ואילו לשליטה בשפה הכתובה "כסגנון שיח ייחודי" (Olson, 2006; Ravid & Tolchinsky, 2002) מגיעים לרוב רק בגיל בית הספר התיכון. מעבר לכך, מחקרנו מראה בבירור כי השיח העיוני המופשט, לא זו בלבד שהוא "קשה" ודורש יכולות קוגניטיביות בשלות של הפשטה ושל ארגון רעיוני, בשפה הכתובה הוא משמש אתר מועדף לשימוש בצורות לשון מתוחכמות ומורכבות, המתאימות להקשרים פורמליים יותר של בית הספר ושל האקדמיה. בכך השיח העיוני הכתוב נבדל במיוחד מן השימוש הלשוני היום-יומי האישי והטבעי, כפי שהוא בא לידי ביטוי בשיחה הבין-אישית וכן בסיפור המתאר בעל פה חוויה אישית.

* תודתנו מקרב לב לפרופ' דורית רביד, שהייתה שותפה פעילה לפיתוח חלק ניכר מן התובנות המובאות במאמר.

¹ מקורה של התמקדות זו הוא בגישה החומסקיאנית, שלפיה רכישת השפה היא תהליך מהיר ויעיל, שרב בה המולד על הנלמד. מכאן ההנחה המקובלת בקרב אנשי הבלשנות והפסיכולוגיה ההתפתחותית כאחד, כי כבר בגיל שלוש או לכל היותר ארבע שנים, ישלוט כל ילד בעל התפתחות תקינה בדקדוק של שפת אמו. עד היום רכישת השפה בגיל הרך היא מוקד המחקר בתחום, הן במחקרים המבוססים על תאוריה בלשנית פורמלית והן באלה המתייחסים לשימוש בלשון כמקור להבנת הידע המתפתח [usage-based], לרבות בספרים המקיפים את התחום כולו (ראו, למשל, קלארק [Clark] 2003 ותומסלו [Tomasello] 2003).

² ככל הידוע לנו, המונח *later language development* שימש לראשונה אצל מרילין ניפולד, בקובץ מאמרים שערכה לפני כשני עשורים (Nippold, 1988) – ספר שעדכנה וערכה מאז מחדש כמחברת יחידה (Nippold, 2007).

³ המחקר הבין-לשוני מומן על ידי מענק מקרן ספנסר בשיקגו, לרות ברמן כחוקרת ראשית, בנושא "התפתחות האוריינות בשפות שונות ובהקשרים שונים" על פי מערך מחקר מקביל לגמרי בכל אחת משבע הארצות שהשתתפו בפרויקט.

⁴ בחירת מדדים אלו נקבעה על פי אופי הטקסטים שנבחנו לאור משתנים שונים אלו. קביעת תחומי המחקר הנוכחי הושפעה רבות מניתוחים שנערכו בשני פרויקטים רחבי-היקף שקדמו לו: מחקר בקרב ילדים מן הגיל הרך ומבוגרים דוברי שפות שונות, לרבות עברית (Berman & Slobin, 1994) שנבדקו בו סיפורים בעל-פה המבוססים על ספרון תמונות, וכן מחקר עברי שנבדקו בו טקסטים שהופקו בכתב ובעל-פה על ידי תלמידי בית ספר ומתבגרים (Berman & Ravid, 1999).

⁵ בכל הטקסטים המוצגים כאן כדוגמאות נערכה סטנדרטיזציה בכתוב ובפיקסוק של התעתיקים המקוריים לשם הקלת הקריאה. בסוגריים מרובעים מצוינים פרטי הטקסט: שפה, קבוצה, מספר הנבדק, מין הנבדק, סוגה ואפנות של הטקסט.

⁶ כל ספירות ההיקרות ומספר ההברות במילה כללו את מילות התוכן בלבד ולא את מילות הפונקציה.

⁷ בספירת "מילות תוכן" נכללים כאמור רק פעלים, שמות עצם ותוארי-שם. לא נכללו תוארי פועל או פריטים לקסיקליים שאפשר להגדירם כ"סמני שיח", כלומר ביטויים המשמשים לצרכים פרגמטיים-תקשורתיים של הטקסט, ללא תוכנם הסמנטי-רפרנציאלי הקונבנציונלי, ולעתים מופיעים גם במבנה תחבירי שונה מזה של מקביליהם המילוליים (Schiffirin, 1995; Maschler, 2002; Ziv, 1998).

⁸ הבניית טקסט מיומנת דורשת לא רק ידיעה או קומפלטנטיות אלא גם את הכשירות המעורבת בבניית השיח וגם הוצאה אל הפועל של הפקת הטקסט, במובן השונה מהותית מהאופן שהוגדרו "כשירות" ו"ביצוע" על ידי חומסקי, שהבחין בין כשירות כיכולת העומדת בבסיס הידע הלשוני לבין הביצוע כשימוש בפועל בידע הזה. כפי שהבחינה ברמן (Berman, 1995) במחקרה על טקסטים סיפוריים דבורים, לא זו בלבד שהקו המפריד בין כשירות וביצוע מטושטש, אלא שנוסף על כך קיימים ביניהם יחסים דו-כיווניים. ידע של צורות לשוניות ומבנה שיח עומד בבסיס היכולת לספר סיפור או לבנות חיבור; אך יחד עם זה, פעולת הבנת הטקסט וסיפור הסיפור או הבעת הרעיונות באה במגע עם הידע הזה אצל כל דובר, בדרכו להפוך ליוצר ולפרשן מיומן של שיח רצוף.

מראי מקום

- ברמן, ר' ובי ניר-שגיב (בדפוס). שפה דבורה / שפה כתובה לאורך ההתבגרות. בתוך: ד' ארם וע' קורת (עורכות). **ספר איריס לוי**. ירושלים: מאגנס.
- כצנברגר, א' (תשנ"ד). **היכולת לספר סיפור על-פי סדרת תמונות: היבטים קוגניטיביים, לשוניים והתפתחותיים** (עבודת דוקטור). תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- ניר-שגיב, ב'; מ' שטרנאו; ר' ברמן וד' רביד (תשס"ח). התפתחות המשלב הלשוני בגיל בית הספר כגורם בין סוגות ובין אפנויות. **אוריינות ושפה**, 1, עמ' 71-103.
- סגל, מ' (תשס"א). **יחסי צורה-תפקוד בביטויי הערכה [אבלואציה] בהפקת סיפור אישי-חוויתי לאורך ההתבגרות** (עבודת דוקטור). תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- רבין, ח' (תשי"ח). עברית בינונית. **לשונו לעם** פ"ה, עמ' 88-92.
- ריינהרט, ט' (תשנ"ט). מטקסט למשמעות: אמצעי ההערכה. בתוך: ז' בן-פורת (עורכת). **אדרת לבנימין: ספר היובל לבנימין הרשב**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 193-220.
- Anglin, J.M. (1993). *Vocabulary Development: A Morphological Analysis*. *Monographs of the Society for Research in Child Development* 58, p. 10.
- Bar-Ilan, L. and R.A. Berman (2007). Developing register differentiation: The Latinate-Germanic divide in English. *Linguistics* 45, pp. 1-36.
- Bates, E. and J. Goodman (1997). On the inseparability of grammar and the lexicon: Evidence from acquisition, aphasia, and real time processing. In: G. Altmann (ed.). *Language and Cognitive Processes* 12, pp. 507-586. [special issue on the lexicon].
- Berman, R.A. (1985). *Acquisition of Hebrew*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. [also in D.I. Slobin (ed.). *Crosslinguistic Study of Language Acquisition, Volume I*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, pp. 255-371]
- Berman, R.A. (1986). A step-by-step model of language learning. In: I. Levin (ed.). *Stage and Structure: Re-opening the Debate*. Norwood, NJ: Ablex, pp. 191-219.
- Berman, R.A. (1994). Formal, lexical, and semantic factors in the acquisition of Hebrew resultative participles. In: S. Gahl; A. Dolbey, and C. Johnson (eds.). *Berkeley Linguistic Society* 20, pp. 82-92.
- Berman, R.A. (1995). Narrative competence and storytelling performance: How children tell stories in different contexts. *Journal of Narrative and Life History* 5, pp. 285-313.
- Berman, R.A. (1996). Form and function in developing narrative abilities: The case of 'and'. In: D. Slobin et al. (eds.). *Social Interaction, Context, and Language*. Mahwah, NJ: Erlbaum, pp. 243-268.
- Berman, R.A. (1988). On the ability to relate events in narratives. *Discourse Processes* 11, pp. 469-97.
- Berman, R.A. (1998). Typological perspectives on connectivity. In: N. Dittmar and Z. Penner (eds.). *Issues in Language Acquisition*. Bern: Peter Lang, pp. 203-224.

- Berman, R.A. (2003). Children's lexical innovations: Developmental perspectives on Hebrew verb-structure. In: J. Shimron, (ed.). *Language Processing and Language Acquisition in a Root-based Morphology*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 243-291.
- Berman, R.A. (2004). Between emergence and mastery: The long developmental route of language acquisition. In: R.A. Berman (ed.). *Language Development across Childhood and Adolescence*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 9-34.
- Berman, R.A. (2005). Introduction: Developing discourse stance in different text types and languages. *Journal of Pragmatics* 37, pp. 105-124.
- Berman, R.A. (2007). Development of language knowledge and use across adolescence. In: E. Hoff and M. Shatz (eds.). *Handbook of Language Development*. London: Blackwell, pp. 346-367.
- Berman, R.A. (in press). Beyond the sentence: Language development in narrative contexts. In: E. Bavin (ed.). *Handbook of Child Language*. Cambridge: Cambridge University Press, chapter 20.
- Berman, R.A.; H. Ragnarsdóttir and S. Strömquist (2002). Discourse stance. *Written Language and Literacy* 5, pp. 255-290.
- Berman, R.A. and I. Katzenberger (2004). Form and function in introducing narrative and expository texts: A developmental perspective. *Discourse Processes* 38, pp. 57-94.
- Berman, R.A. and B. Nir-Sagiv (2004). Linguistic indicators of inter-genre differentiation in later language development. *Journal of Child Language* 31, pp. 339-380.
- Berman, R.A. and B. Nir-Sagiv (2007). Comparing narrative and expository text construction across adolescence: A developmental paradox. *Discourse Processes* 43, pp. 79-120.
- Berman, R.A. and B. Nir-Sagiv (in press-a). Clause-packaging in narratives: A crosslinguistic developmental study. In: J. Guo et al. (eds.). *Crosslinguistic Approaches to the Psychology of Language: Research in the Tradition of Dan I. Slobin*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Berman, R.A. and B. Nir-Sagiv (in press-b). Cognitive and linguistic factors in evaluating text quality: Global versus local? In: V. Evans and S. Pourcel (eds.). *New Directions in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Berman R.A. and D. Ravid (2008). Analyzing narrative informativeness in speech and writing. In: A. Tyler; Y. Kim and M. Takada (eds.). *Language in the Context of Use: Cognitive Approaches to Language and Language Learning*. The Hague: Mouton de Gruyter [Cognitive Linguistics Research Series], pp. 79-101.
- Berman R.A. and D. Ravid (in press). Becoming a literate language user: Oral and written text construction across adolescence. In: D.R. Olson and N. Torrance (eds.). *Cambridge Handbook of Literacy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berman, R.A. and D.I. Slobin (1994). *Relating Events in Narrative: A Crosslinguistic Developmental Study*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

- Berman, R.A. and L. Verhoeven (2002a). Developing text production abilities across languages and age groups. *Written Language and Literacy* 5, pp. 1-44.
- Berman, R.A. and L. Verhoeven (eds.) (2002b). Cross-linguistic perspectives on the development of text-production abilities in speech and writing. *Written Language and Literacy* 5 (1, 2) [special issue].
- Blank, M. (2002). Classroom discourse: A key to literacy. In: K.D. Butler and E.R. Silliman (eds.). *Speaking, Reading, and Writing in Children with Language Learning Disabilities*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, pp. 151-174.
- Booth, J.R. and W.S. Hall (1995). Development of the understanding of the polysemous meanings of the mental-state verb *know*. *Cognitive Development* 10, pp. 529-549.
- Britton, B.K. (1994). Understanding expository text: Building mental structure to induce insights. In: M.A. Gernsbacher (ed.). *Handbook of Psycholinguistics*. New York: Academic Press, pp. 641-674.
- Brown, R. (1973). *A First Language: The Early Stages*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brown, G. and G. Yule (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Butler, K.D. and E.R. Silliman (eds.) (2002). *Speaking, Reading, and Writing in Children with Language Learning Disabilities*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Budwig, N. (1991). Editorial introduction to "Functional Approaches to Child Language". *First Language* 11, pp. 1-5.
- Bybee, J.L. (1985). *Morphology: A Study of the Relation between Meaning and Form*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bybee, J. and M. Noonan (eds.) (2001). *Complex Sentences in Grammar and Discourse: Essays in Honor of Sandra A. Thompson*. Amsterdam: John Benjamins.
- Camps, A. and M. Milian (eds.) (2000). *Metalinguistic Activity in Learning to Write*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Carlisle, J.F. (2000). Awareness of the structure and meaning of morphologically complex words: Impact on reading. *Reading and Writing* 12, pp. 169-190.
- Carlisle, J.F.; J.E. Fleming and B. Gudbrandsen (2000). Incidental word learning in science classes. *Contemporary Educational Psychology* 25, pp. 184-211.
- Cazden, C.B. and S.W. Beck (2003). Classroom discourse. In: A.C. Graesser et al. (eds.). *Handbook of Discourse Processes*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, pp. 165-198.
- Chafe, W.L. (1982). Integration and involvement in speaking, writing and oral literature. In: D. Tannen (ed.). *Spoken and Written Language. Exploring Orality and Literacy*. Norwood, N.J.: Ablex, pp. 35-53.
- Chafe, W.L. (1994). *Discourse, Consciousness, and Time: The Flow of Language in Speech and Writing*. Chicago: Chicago University Press.
- Clark, E.V. (2003). *First Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Clark, E.V. and R.A. Berman (1984). Structure and use in the acquisition of word-formation. *Language* 60, pp. 542-590.
- Clark, E.V. and R.A. Berman (1987). Types of linguistic knowledge: Interpreting and producing compound nouns. *Journal of Child Language* 14, pp. 547-567.
- Clark, H.H. (2004). Variations on a ranarian theme. In: S. Strömquist and L. Verhoeven, (eds.). *Relating Events in Narrative: Typological and Contextual Perspectives*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, pp. 457-476.
- Dockrell, J. and D. Messer (2004). Lexical acquisition in the early school years. In: R.A. Berman (ed.). *Language Development across Childhood and Adolescence*. Amsterdam: Benjamins, pp. 35-52.
- Dromi, E. and R.A. Berman (1982). A morphemic measure of early language development. *Journal of Child Language* 9, pp. 403-424.
- Du Bois, J.W. (2007). The stance triangle. In: R. Englebretson (ed.). *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 139-182.
- Gillis, S. and D. Ravid (2001). Language-specific effects on the development of written morphology. In: S. Bendjaballah et al. (eds.). *Morphology 2000*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 129-136.
- Giora, R. (1986). Principles of text segmentation: The case of the formally unsegmented text. *Journal of Literary Studies* 2, pp. 15-28.
- Haiman, J. and S.A. Thompson (eds.) (1988). *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam: John Benjamins.
- Halliday, M.A.K. (1989). *Spoken and Written Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Hickmann, M. (1986). Psychosocial aspects of language acquisition. In: P. Fletcher and M. Garman (eds.). *Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2nd ed., pp. 9-29.
- Hickmann, M. (2003). *Children's Discourse: Person, Place, and Time across Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huitt, W. (2004). Bloom et al.'s taxonomy of the cognitive domain. *Educational Psychology Interactive*. Valdosta, GA: Valdosta State University.
- Hunt, K.W. (1965). *Grammatical Structures Written at Three Grade Levels*. Research Report No. 3, Champaign, Ill: National Council of Teachers of English.
- Jisa, H. (2004). Growing into academic French. In: R.A. Berman (ed.). *Language Development across Childhood and Adolescence*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 135-162.
- Jisa, H. et al. (2002). Cross-linguistic perspectives on the use of passive constructions in written texts. *Written Language and Literacy* 5, pp. 163-181.

- Jisa, H. and A. Viguié (2005). Developmental perspectives on the role of French *on* in written and spoken expository texts. *Journal of Pragmatics* 37, pp. 125-142.
- Karmiloff-Smith, A. (1979). *A Functional Approach to Language: A Study of Determiners and Reference*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karmiloff-Smith, A. (1986a). Some fundamental aspects of language development after age 5. In: P. Fletcher and M. Garman (eds.). *Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2nd ed., pp. 455-474.
- Karmiloff-Smith, A. (1986b). From meta-processes to conscious access: Evidence from children's metalinguistic and repair data. *Cognition* 23, pp. 95-147.
- Karmiloff-Smith, A. (1992). *Beyond Modularity: A Developmental Perspective on Cognitive Science*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Katzenberger, I. (2004a). The development of clause packaging in spoken and written texts. *Journal of Pragmatics* 36, pp. 1921-1948.
- Katzenberger, I. (2004b). The super-structure of written expository texts: A developmental perspective. In: D. Ravid and H. Bat-Zeev Shyldkrot (eds.). *Perspectives on Language and Language Development*. Dordrecht: Kluwer, pp. 327-336.
- Keil, F.C. (1979). *Semantic and Conceptual Development: An Ontological Perspective*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kupersmitt, J. (2006). *Developing Text-Embedded Linguistic Temporality in Three Languages* (Ph.D. dissertation). Bar-Ilan University.
- Labov, W. (1972). *Language in the Inner City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. and J. Waletzky (1967). Narrative analysis. In: J. Helm (ed.). *Essays on the Verbal and Visual Arts*. Seattle: University of Washington Press, pp. 12-44.
- Landauer, T.K. and S.T. Dumais (1997). A solution to Plato's problem: The Latent Semantic Analysis theory of acquisition, induction and representation of knowledge. *Psychological Review* 104, pp. 211-240.
- Malvern, D.D. et al. (2004). *Lexical Diversity and Language Development: Quantification and Assessment*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Marchman, V. and E. Bates (1994). Continuity in lexical and morphological development: A test of the critical mass hypothesis. *Journal of Child Language* 21, pp. 339-366.
- Marchman, V. and D. Thal (2005). Words and grammar. In: M. Tomasello and D.I. Slobin (eds.). *Beyond Nature-nurture: Essays in Honor of Elizabeth Bates*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, pp. 139-164.
- Matthiessen, C. and S.A. Thompson (1988). The structure of discourse and "subordination". In: J. Haiman and S.A. Thompson (eds.). *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 275-330.

- Nelson, K. (ed.) (1986). *Event Knowledge: Structure and Function in Development*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Nippold, M.A. (ed.) (1988). *Later Language Development: Ages Nine through Nineteen*. Austin, TX: Pro-Ed.
- Nippold, M.A. (1998). *Later Language Development: The School Age and Adolescent Years* (2nd ed.). Austin, TX: Pro-Ed.
- Nippold, M.A. (2007). *Later Language Development: School-Age Children, Adolescents, and Young Adults*. Austin, TX: Pro-Ed, 3rd ed.
- Nir-Sagiv, B. (2008). *Clause Packages as Constructions in Developing Narrative Discourse* (Ph.D. dissertation). Tel Aviv University.
- Nir-Sagiv, B.; L. Bar-Ilan and R.A. Berman (2008). Vocabulary development across adolescence: Text-based analyses. In: I. Kupferberg and A. Stavans (eds.). *Language Education in Israel: Papers in Honor of Elite Olshtain*. Jerusalem: Magnes Press, pp. 47-76.
- Nunes, T.; P. Bryant and M. Bindman (1997). Morphological spelling strategies: Developmental stages and processes. *Developmental Psychology* 33, pp. 637-649.
- Pacton, S. and M. Fayol (2004). Learning to spell in a deep orthography: The case of French. In: R.A. Berman (ed.). *Language Development across Childhood and Adolescence*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 163-176.
- Paus, T. (2005). Mapping brain maturation and cognitive development during adolescence. *Trends in Cognitive Sciences* 9, pp. 60-68.
- Peterson, C. and A. McCabe (1983). *Developmental Psycholinguistics: Three Ways of Looking at Children's Narratives*. New York: Plenum.
- Ragnarsdóttir, H. and S. Strömquist (2005). Developing discourse stance across adolescence. *Journal of Pragmatics* 37 (2), pp. 143-155.
- Ravid, D. (1995). *Language Change in Child and Adult Hebrew: A Psycholinguistic Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Ravid, D. (2004a). Emergence of linguistic complexity in later language development: Evidence from expository text construction. In: D. Ravid and H. Bat-Zeev Shyldkrot (eds.). *Perspectives on Language and Language Development*. Dordrecht: Kluwer, pp. 337-356.
- Ravid, D. (2004b). Derivational morphology revisited: Later lexical development in Hebrew. In: R.A. Berman (ed.). *Language Development across Childhood and Adolescence*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 53-81.
- Ravid, D. (2006a). Semantic development in textual contexts during the school years: Noun scale analyses. *Journal of Child Language* 33, pp. 791-821.
- Ravid, D. (2006b). Word-level morphology: A psycholinguistic perspective on linear formation in Hebrew nominals. *Morphology* 16, pp. 127-148.

- Ravid, D. and A. Avidor (1998). Acquisition of derived nominals in Hebrew: Developmental and linguistic principles. *Journal of Child Language* 25, pp. 229-266.
- Ravid, D. and R.A. Berman (2006). Information density in the development of spoken and written narratives in English and Hebrew. *Discourse Processes* 41, pp. 117-149.
- Ravid, D. and R.A. Berman (submitted). Developing noun phrase complexity across adolescence: A text-embedded cross-linguistic analysis.
- Ravid, D. and D. Cahana-Amitay (2005). Verbal and nominal expressions in narrating conflict situations in Hebrew. *Journal of Pragmatics* 37 (2), pp. 157-184 [special issue on developing discourse stance across adolescence].
- Ravid, D. and I. Katzenberger (1999). Global text evaluation. In: R. Aisenman (ed.). *Developing Literacy across Genres, Modalities, and Languages. Working Papers*. Tel Aviv University: International Literacy Project, volume I., pp. 220-224.
- Ravid, D. and R. Levie (in press). Adjectives in the development of text production: Lexical, morphological and syntactic analyses. *First Language*.
- Ravid, D. and L. Tolchinsky (2002). Developing linguistic literacy: A comprehensive model. *Journal of Child Language* 29, pp. 419-448.
- Ravid, D. et al. (2002). Subject NP patterning in the development of text production in speech and writing. *Written Language and Literacy* 5 (1), pp. 69-94.
- Ravid, D. and S. Zilberbuch (2003a). Morpho-syntactic constructs in the development of spoken and written Hebrew text production. *Journal of Child Language* 30, pp. 1-24.
- Ravid, D. and S. Zilberbuch (2003b). The development of complex nominals in expert and non-expert writing: A comparative study. *Cognition and Pragmatics* 11 (2), pp. 267-297.
- Reilly, J.S. (1992). How to tell a good story: The intersect of language and affect in children's narratives. *Journal of Narrative and Life History* 2, pp. 355-377.
- Schrire, S. (2002). *The Learning Process, Moderation and Discourse Patterns in Asynchronous Computer Conferencing* (Ph.D. dissertation). Nova Southeastern University.
- Scinto, L.F.M. (1986). *Written Language and Psychological Development*. New York: Academic Press.
- Scott, C.M. (2004). Syntactic ability in children and adolescents with language and learning disabilities. In: R.A. Berman (ed.). *Language Development across Childhood and Adolescence*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 111-134.
- Scott, C.M. and J. Windsor (2000). General language performance measures in spoken and written narrative and expository discourse in school-age children with language learning disabilities. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 43, pp. 324-339.

- Shen, Y. (1988). The X-Bar grammar for stories: Story grammar revisited. *Text* 9, pp. 415-467.
- Shen, Y. (2004). Why do we need evaluation devices anyway? In: D. Ravid and H.B. Shyldkrot (eds.). *Perspectives on Language and Language Development*. Dordrecht: Kluwer, pp. 131-142.
- Slobin, D.I. (2001). Form-function relations: How do children find out what they are? In: M. Bowerman and S.C. Levinson (eds.). *Language Acquisition and Conceptual Development*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 406-449.
- Steinberg, L. (2004). Risk-taking in adolescence: What changes, and why? *Annals of the New York Academy of Sciences* 1021, pp. 51-58.
- Steinberg, L. (2005). Cognitive and affective development in adolescence. *Trends in Cognitive Sciences* 9, pp. 69-74.
- Strömquist, S. et al. (2002). Toward a cross-linguistic comparison of lexical quanta in speech and writing. *Written Language and Literacy* 5 (1), pp. 45-69.
- Tannen, D. (1984). *Coherence in Spoken and Written Discourse*. Norwood, NJ: Ablex.
- Tolchinsky, L. (2003). *The Cradle of Culture: What Children Know about Writing and Numbers before Being Taught*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Tolchinsky, L.; V. Johansson and A. Zamora (2002). Text openings and closings: Textual autonomy and differentiation. *Written Language and Literacy* 5, pp. 219-254.
- Tolchinsky, L. and E. Rosado (2005). The effect of literacy, text type, and modality on the use of grammatical means for agency alternation in Spanish. *Journal of Pragmatics* 37 (2), pp. 209-238.
- Tomasello, M. (2003). *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- van Dijk, T.A. (1980). *Macrostructures*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Yearwood, B. (1979). *Sentence-Combining in Grade Eight: Curriculum Units by Fellows of the Yale-New Haven Teachers Institute*. Yale, NH: New Haven Teachers Institute, vol. IV.

רות ברמן היא פרופסור אמריטוס לבלשנות באוניברסיטת תל אביב. את הדוקטורט בלשון עברית קיבלה בשנת 1973 מהאוניברסיטה העברית בירושלים. היא שימשה פרופסור אורח באוניברסיטאות הרוורד, קליפורניה, ברצלונה וליון והשתתפה בפרויקטים בין-לשוניים באוניברסיטאות ברקלי והיידלברג ובמכון מקס-פלנק לפסיכולינגוויסטיקה, חלקם בניהולה. פרסומיה כוללים מחקרים במבנה העברית החדשה, רכישת העברית כשפת אם, היכולות הנרטיביות של ילדים דוברי שפות שונות, ולאחרונה – התפתחות השפה לאורך שנות בית הספר. כתובת להתכתבות: rberman@post.tau.ac.il

ליל לוסטיגמן היא עוזרת הוראה ומחקר ותלמידה לתואר השלישי בחוג לבלשנות באוניברסיטת תל אביב. היא כתבה את עבודת המסטר בנושא רכישת נטיות הפועל בעברית בגיל הרך וממלאת תפקיד מרכזי במחקרים בניהולה של פרופ' רות ברמן בתחומי התפתחות הדקדוק בקרב ילדים דוברי עברית, הלקסיקון המנטלי ולשונם של לומדי שפה שנייה מרקעים לשוניים שונים.

ברכה ניר-שגיב כתבה עבודת דוקטור במסגרת התכנית ללימודים קוגניטיביים באוניברסיטת תל אביב בנושא הקשר בין דקדוק המבנים לבין השיח הרצוף באנגלית ובעברית. כעת היא מועסקת באוניברסיטת חיפה בזכות מלגה לבתר-דוקטורנטים. היא פיתחה שיטות קידוד ממוחשבות ללקסיקון, למורפולוגיה ולתחביר, המשמשות בסיס למחקרים פסיכולינגוויסטיים בתחומי התפתחות שפה וניתוח השיח.

תפקידי השתיקה בהקשר המשפטי

שתיקה כהודאה וזכות השתיקה¹

מיכל אפרת

תקציר

במאמרו הנודע מ-1960 מראה יאקובסון כי הבלטה של כל אחד מששת הגורמים המשתתפים בתקשורת הלשונית – הדובר, המאזין, המסר, השדר, ערוץ התקשורת והקוד הלשוני – מעמידה פונקציה מיוחדת של הלשון. במאמר זה אנו מבקשים להשתמש בהבחנתו זו של יאקובסון, כדי לתרום תרומה בלשנית להסדרת מה שנראה כסתירה בין שתי הלכות משפטיות: שתיקה כהודאה מכאן ואזהרת מירנדה וזכות השתיקה מכאן. נשתמש בהבחנת התפקידים שהעמיד יאקובסון כדי למקם שתיקה כהודאה ואת אזהרת מירנדה עצמה בפונקציה הקונטיבית: בגדר פעולות דיבור שלפי המודל של יאקובסון המאזין הוא במרכזה, ואת זכות השתיקה (לא האזהרה על אודותיה) כשייכת לפונקציה המטא-לשונית – היא הפונקציה שבמרכזה הקוד הלשוני. מירנדה כאזהרה שייכת לפונקציה הקונטיבית אך תוכנה הוא מטא-לשוני: אזהרה כי שימוש הלשון בהקשר המשפטי-פלילי אינו כשימוש היום-יומי ועלול להתפרש בהתאם, ולפיכך מתפרשת זכות השתיקה בפונקציה המטא-לשונית. נתמוך דברינו מרוח אזהרת "מירנדה" וזכות השתיקה בחקיקה האמריקנית, האנגלית כמו גם הישראלית, ובכלל זה בהתייחסות לנבחרי ציבור ולהצגה של מסמכים.

מילות מפתח: מודל התפקידים של יאקובסון, זכות השתיקה, שתיקה כהודאה, אזהרת מירנדה

0.0 מקום השתיקה במודל התפקידים של יאקובסון

בדברנו כאן על שתיקה כוונתנו לשתיקה (המדברת, eloquent silence) שהיא בחירה של הדובר² בתורו להביע דבריו בשתיקה. אין הכוונה להפסקה (pause) בדיבור (לשם תכנון המבע, מתוך סערת רגשות וכד') וגם לא לשתיקה של המאזין (לדברי הדובר) או להשתקה (גלויה או סמויה, אישית או קבוצתית) של הדובר על ידי האחר (ראו על כך בהרחבה אפרת 2007). השתיקה המדברת היא סימן לשוני ולפיכך היא שייכת לתקשורת הלשונית.

למן ניסוחו (1960) משמש מודל התקשורת של יאקובסון כלי יסוד לניתוח טקסטואלי לשוני. מודל זה הוא, כעדות יאקובסון, פיתוח של מודל קודם של בילר (1934 Bühler), וראו גם Lyons 1977: 51-52) שעמד על שלושה גורמים המשתתפים בעולם-המציאות בתהליך התקשורת הלשונית: דובר (גוף ראשון), מאזין (גוף שני) והקשר – רפרנט (גוף שלישי). על אלה הוסיף יאקובסון גורם השייך הן אל העולם והן אל הלשון – ערוץ התקשורת, וכן שני גורמים השייכים ללשון: ארגון השדר (משוואה ליצירת רצף) וקוד. כל אחד משישה גורמים אלה משתתף, כאמור, בתהליך התקשורת. ואולם בכל אירוע תקשורתי בולט גורם אחד מאלה. בולטות הגורם היא הקובעת את הפונקציה הלשונית של האירוע.

מאמר זה עושה שימוש במודל של יאקובסון לפתרון הסתירה, כביכול, בהקשר המשפטי, בין פירוש השתיקה בהלכת "שתיקה כהודאה דמיא" – כשתיקה המורה על הודאה (באשמה) לפירוש השתיקה ב"זכות השתיקה" – כמורה על אי-הודאה באשמה (בגדר הזכות לאי-הפללה עצמית – "אין אדם משים עצמו רשע"). נראה כי הסתירה מתיישבת עם ייחוס הלכת שתיקה כהודאה

לפונקציה הקונטיבית – בגדר פעולת דיבור של הודאה (באשמה) המכוונת למאזין, וייחוס זכות השתיקה לפונקציה המטא-לשונית שעניינה הקוד הלשוני³.

1.0 שתיקה כהודאה דמיא – הפונקציה הקונטיבית

אומר יאקובסון (1960: 276): "ההתכוונות אל הנמען, כלומר הפונקציה הקונטיבית מוצאת את ביטוייה הדקדוקי הטהור ביותר בדרכי הקריאה והציווי". במרכז פונקציה זו עומד אפוא הגוף השני: הזולת – "את/אתה". אף שכל הפונקציות יוצאות מתוך התנהגותו הלשונית של הדובר (דיבור, שתיקתו ומסומניהם של אלה) הרי הפונקציה הקונטיבית מרוכזת בפעולות הדיבור של הלשון כאמצעי להפעלת הנמען (ועדיין הדובר ולא המאזין הוא הפעיל בדיבור ובשתיקה). כאן, שלא כבפונקציה הרפרנציאלית (הפונקציה הלשונית שהמסר אודות העולם הוא העומד במרכזה), הדיבור או השתיקה המדברת אינם משמשים לטענה (טענות אמיתיות או שקריות, לפי מצב הדברים בגוף השלישי הוא העולם) אלא הם עצמם פעולת דיבור. השתיקה המדברת, כמו גם הדיבור, יכולים לשמש לביצוע פעולות דיבור ישירות או עקיפות.

דוגמה מיוחדת של שתיקה כפעולת דיבור ישירה היא הלכת "שתיקה כהודאה דמיא" (לפי יבמות פז ע"ב). זוהי פעולת דיבור של הודאה: *Qui tacet consentire videtur* – מי ששותק נראה מסכים. כפעולת דיבור של אקספוזיציה (ראו אוסטין 1962: 85) מורכב הקוד הלשוני שלה משני חלקים: 1. "אני עכשיו" – פועל הדיבור (כאן "מודה"); 2. משלים הפועל שהוא טענה P או כינוי לאזכור P: "ששברתי את החלון" / "במעשה / בכך / במה שאמרת". מטיבה של טענה (כאן כאמור, החלק השני של הקוד האקספוזיטיבי) שהיא רפרנציאלית, ואולם כניכר בפעולת דיבור של אקספוזיציה, גורם זה (טענה P על העולם) אינו עיקרי אלא משוכן, כלומר אין בעצם ביצוע פעולת הדיבור (חלק 1) משום קביעה על אודות ערך האמת של הטענה P⁴.

השתיקה בהלכת "שתיקה כהודאה" היא אמצעי לביצוע פעולת הודאה. הלכה זו טבועה במערכת שיפוטית שבה נטל ההוכחה מוטל על החשוד/הנאשם⁵. מבחינת כלכליות (פרסמוניות) תקשורתית, השתיקה כלכלית יותר מביצוע הפעולה על-ידי מימוש פיזי ("אני מודה ש-P") (ראו Rescher 1998: 93). הדבר נובע מן העובדה ששתיקה כהודאה מתפקדת ככינוי אנפורי לכל הפעולה: אין היא מצריכה הבעה נפרדת של שני החלקים (קונטיבי ורפרנציאלי). זאת ועוד, כלפי החלק הרפרנציאלי (טענה או אוסף טענות P), בהיותה כינוי אנפורי אין היא מזקיקה השוואה בין לשון הטענה בהודאה לבין לשון הטענה שבמקור, ובין אלה לבין העולם. השתיקה כאן היא אפוא אנפורה הממירה את כל מה שנטען, יהא הטווח של אנפורה זו טענה, כתב-אישום, עדות, שיח – כל אלה בגדר סיום קצר ולעניין. אומר קדמי בספרו הנחשב כקודקס לדיני ראיות (קדמי 2003: 715): "[...] כאשר משמעותה הברורה של השתיקה היא 'אימוץ' דברים הנאמרים על ידי אחר בנוכחות הנאשם, באופן שניתן להתייחס אליהם כאילו נאמרו על ידו ולראותם כראשית הודיה מצדו"⁷.

אבן-שושן מעמיד במילונו שלוש הוראות לפועל "מודה" ("אני מודה"): 1. גילה את האמת, לא העלים את אשר עשה, סיפר ולא כיחש; 2. הביע תודה...; 3. הכיר באמתות דבר-מה, הסכים לדברי הזולת (לאחר פקפוק והתנגדות). "אלה תואמות ביצוע שלוש פעולות דיבור שונות. האחת – הודאה תמימה היוצרת בדובר סטטוס של אשם, למשל כאשר אדם אומר לעצמו או לזולת בעת ארוחה "אני אשם שהארכנו בדיבור". תנאי למוצלחות השימוש בפעולה זו הוא שהטענה

המשוכנת P תביע מעשה שלילי; פעולה אחרת היא הכרת תודה – "מודה אני לפניך..."; והפעולה השלישית היא הודאה באשמה המכוונת לא כלפי הדובר אלא כלפי הזולת, החברה והרשויות. זו הודאה בהקשר פלילי-משפטי של האשמה. הודאה זו באשמה היא פעולת דיבור שבאמצעותה הדובר מבצע שורה של פעולות אילוקוציוניות: כבהוראה הראשונה גם כאן יש יצירת סטטוס של אשם (לא עוד חשוד)⁸ כלפי עצמו ונטילת אחריות (מלאה או חלקית) על מעשה P שהוא מעשה שלילי. אולם ייחוד ההוראה השלישית, במכוונותה להפעיל את הזולת (התביעה: התובע, עורכי הדין שלה, עדיה וכד'). ביצוע ההודאה מפעיל את הזולת: 1. כמי שגרסתו אושרה (ראו הגדרת אבן-שושן לעיל); 2. הזולת מושם לשלב ההרשעה ופסיקת העונש; 3. הודאת הדובר מנקה חשודים אחרים (לעתים). כל אלה מעמידים את ההודאה בהקשר הפלילי (חקירה, בית משפט) כפעולת דיבור המכוונת ומפעילה את הזולת, היינו מצויה בפונקציה הקונטיבית. ונדרווקן, שעסק יחד עם סירל בפעולות הדיבור באנגלית (כלומר הוראות 1, 3 בעברית) ובמיון, מסווג "הודאה" (consent) לקטגוריה של פעולות הוראה והנחיה (directives), פעולות שמכוונות במובהק אל המאזין (1990 Venderveken : 198).

2.0 זכות השתיקה

רבות דנו, הן בקהיליות המשפטנים ברחבי העולם והן בקהלים אזרחיים, במהותה של זכות השתיקה (לסקירה ראו הרנון 1969; רוטקופף 2006 ומראי מקום שם; Kurzon ; 1989 Report ; 1995 Kurzon ; 1998 : 70-51 ; 1998 Easton ; 2005 Cotterill). לכאורה נראה כי הלכת "שתיקה כהודאה" (ראו §1.0 לעיל) עומדת בסתירה לזכות השתיקה, שהרי אם שתיקה היא פעולת דיבור של הודאה הרי מי שמנצל את זכות השתיקה הוא בגדר מודה. ואולם, אציע כי זכות השתיקה, בהיותה מכוונת כלפי אותם מקרים הנוגעים לשימוש הלשון כאמצעי בפני הפללה עצמית, משרתת את הפונקציה המטא-לשונית (ולא את הפונקציה הקונטיבית).

לצד השימוש בשתיקה המדברת כאמצעי קונטיבי של הודאה, באה במערכות שיפוטיות שבהן נטל ההוכחה הוא על התביעה, אזהרה (שחובה על הרשויות לאמרה במילים, לא בשתיקה, ראו Constable 2006, קדמי 2003 : 79-83) המודיעה לחשוד או לנאשם על זכות השתיקה. נראה כאן כי האזהרה, כמו גם עצם הזכות המוחלטת לשתיקה – כזכות נפרדת ומפורשת מן החיסיון בפני הפללה עצמית (ראו קדמי 2003 : 23-31; רוטקופף 2006), נעשית מובנת ומתיישבת עם "שתיקה כהודאה" במסגרת שימוש הלשון, היינו כבאה להגן על מקרים ספציפיים ורווחים שבהם מי שעומד בפני ההליך הפלילי עלול להשתמש בלשונו – בתום לב – באופן שעלול להפילו.

בהתבסס על התיקון החמישי לחוקת ארצות הברית:

אף אדם לא יידרש לתת מענה על האשמות בעברה כבדת משקל או מגונה, אלא לאחר שהוצגה בפניו בכתב אישום בפני חבר מושבעים [...] וכן לא ייענש אדם פעמיים או יושם בסכנה לחייו או לאיבר מגופו; וכן לא יחויב בשום מקרה פלילי להיות עד נגד עצמו, או לקפח חייו; וכן לא יילקח רכוש פרטי לצורך ציבורי ללא פיצוי⁹.

הזכות צריכה לא רק להתקיים אלא גם להיאמר באופן מפורש – יידוע החשוד כאזהרה. מקרה מירנדה נגד אריזונה, שבו הועלתה התנגדות למידע שהתקבל מחשוד בלא שהוא הוזהר מראש באופן מפורש (לפני החקירה) על זכות השתיקה, העמיד את הפסיקה הזאת:

יש להודיע לאדם הנתון במעצר [עוד] לפני חקירתו, באופן ברור, כי יש לו הזכות להמשיך לשתוק, וכי כל דבר שיאמר [עלול] לשמש כנגדו בבית המשפט; חובה לומר לו באופן ברור כי יש לו הזכות להתייעץ עם עורך דין ו[יש לו הזכות] שעורך הדין יהיה עמו בעת החקירה, וכי אם הוא נעדר אמצעים תישא [המדינה] במינוי עורך דין לייצגו (מירנדה נגד אריזונה 1966).

הניסוח המקובל כ"אזהרת מירנדה", היינו ההודעה שיש לומר לכל נחקר לפני חקירתו, היא: יש לך הזכות להמשיך לשתוק, כל דבר שתאמר עלול לשמש וישמש נגדך בבית המשפט; יש לך הזכות לדבר עם עורך דין ושעורך הדין יהיה אתך בכל חקירה (תשאול). אם אתה לא יכול לשכור עורך דין ימונה לך עורך דין על חשבון המדינה¹⁰.

הזכות הבריטית כנגד הפללה עצמית נוסחה במאה ה-16 ב-Star Chamber האנגלי (בית הדין הבריטי החשאי של המלך) ועברה מאז שינויים מרחיקי לכת (ראו הרנון 1969; Report 1989; Kurzon 1998: 58-63; Easton 1998; Cotterill 2005). היה זה בשעה שחשוד, באשר הוא חשוד, היה חסר ישע ונתון לכל אמצעי הכפייה הפיזיים והרגשיים, כשרים ושאינם כשרים, כדי לאלצו להודות. השינויים בהגנה הם פועל יוצא של הטלת מגבלות על החוקרים ועל אופני החקירה. השינוי המהותי האחרון התבטא באנגליה בפקודת המשפט הפלילי והסדר הציבורי משנת 1994. הניסוח של האזהרה הנוכחית באנגליה שונה מאזהרת מירנדה:

אינך חייב לומר דבר אלא אם רצונך לעשות כן, אך עליי להזהירך שאם לא תזכיר איזו עובדה שאתה נסמך עליה בהגנתך בבית המשפט, עצם זה שלא ניצלת את ההזדמנות להזכיר את העובדה ההיא עלול לשמש בבית המשפט כתמיכה לראיות רלוונטיות כנגדך. אם רצונך לומר דבר-מה, מה שתאמר יכול להיות מובא כראיה (ראו Report 1989: 23; Cotterill 2005: 8).

ואומר יאבורסקי (Jaworsky, כמצוטט על-ידי Cotterill 2005: 9) באשר לניסוח חדש זה: נראה שהאזהרה הישנה רואה שתיקה כמנגנון הגנה של הצד החלש [powerless party] (החשוד). [האזהרה] החדשה מניחה שורה של הסקות שיש להסיק באורח חד-צדדי משתיקת החשוד על ידי הצד החזק [powerful party] (המשטרה).

בישראל כלולה עתה זכות השתיקה בגדר זכות יסוד – חוק יסוד כבוד האדם וחירותו. חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים) התשנ"ו 1996 ("שמיעת טענות העצור", 28א).¹¹ קובע את הליך המעצר הזה ובו גם נוסח האזהרה:

לא יחליט הקצין הממונה על מעצרו של אדם על המשך מעצרו או על שחרורו בערובה, ולא יקבע את סוג הערובה, גובהה ותנאיה, בלי שיתן תחילה לאותו אדם הזדמנות להשמיע את דברו, לאחר שהזהירו כי אינו חייב לומר דבר העלול להפלילו, כי כל דבר שיאמר עשוי לשמש ראיה נגדו וכן כי הימנעותו מלהשיב על שאלות עשויה לחזק את הראיות נגדו.

טרם הדיון בנוסחים אלה והבדלי הגישה השיפוטית העולים מהם, יש להדגיש כי למרות הניסוחים הקבועים בחוק, בפועל נפער פער בין חובת האזהרה ולשונה לבין המקבל למעשה (ראו Shuy 1997: 176). כפי שמסבירה ברג-זליגסון (2002 Berk-Seligson), במקרים רבים אין השוטרים מקריאים את האזהרה כלשונה אלא משמיעים נוסח מאולתר שלה, ואפילו הם מקריאים אותה כלשונה, קשייהם הלשוניים בהקראה משבשים את רוח האזהרה ואת יכולת המוזהר לעמוד על משמעויותיה¹².

נשוב עתה לניסוחים עצמם ונצביע על שני עניינים¹³ באשר להבדל ביניהם: בעוד אזהרת מירנדה מודיעה על זכות (להמשיך ב-) שתיקה, הניסוח הבריטי אומר שאין אדם חייב לומר דבר אלא אם הוא רוצה לומר זאת, והניסוח הישראלי (המבוסס מיסודו על הבסיס האנגלי של דבר המלך במועצתו) מוסיף את הסיפא "העלול להפילו". כמו כן הניסוח האנגלי, והישראלי בעקבותיו (אך לא מירנדה), מדגישים שאפשר שהמשטרה, בית המשפט או חבר המושבעים יסיקו מסקנות מתוך שתיקה זו.

שלושת נוסחי האזהרה כאן עושים שימוש בלשון – במילים – כדי לבצע פעולה (קונטיבית) של אזהרה (ראו Constable 2006 : 156), אלא שיחודה של אזהרה זו שהיא מכוונת דווקא לפונקציה המטא-לשונית (ולא לפונקציה הרפרנציאלית). מבחינה תוכנית הם מזהירים את החשוד, הנאשם או העד העומדים על הדוכן מפני שתי תוצאות:

א. דיבור בעת חקירה או בבית המשפט פועל באופן שונה מאשר בחילופי דברים אחרים (יום-יומיים), ולכן יכולות להיות לדיבור זה תוצאות אחרות (מאלה שבחילופי דברים שלא במסגרת זו). אומרת קונסטאבל (Constable 2006 : 150):

אזהרת מירנדה מאפשרת לנמען להיות מודע לסכנה, שמיד עם היכנסו אל ההליך המשפטי מבעיו יכולים, הן בהקשר של חקירה והן בהקשר של משפט, להיות בעלי תוצאות שונות מאלה שהיו באופנים אחרים (וראו גם Conley & O'Barr 1990 : 168-169).

ב. שתיקה זו בעת חקירה או משפט יכולה להתפרש בדרכים שונות. נושא שנוי במחלוקת הוא העמדה הננקטת כלפי מימוש זכות השתיקה על ידי בית המשפט או חבר המושבעים. כמו בהיבטים אחרים, גם בנושא זה מערכות שיפוטיות שונות נבדלות בהכרעותיהן (ראו קדמי 2003 : 79-83 וראו הערה 13 לעיל). השופט דוגלאס קבע במשפט Griffin בשנת 1965: "מה שיכול חבר המושבעים להסיק, בלא עזרת בית המשפט, הוא דבר אחד. מה שהוא יכול להסיק כאשר בית המשפט מעניק משקל לשתיקת הנאשם בראיה כנגדו, הוא עניין שונה בתכלית". לפי השופט דוגלאס, על בית המשפט לשמור על שתיקה באשר לניצול זכות השתיקה על ידי הנאשם. במקרה זה, חבר המושבעים חופשי לזהות שתיקה זו ולפרשה כראות עיניו.

תוצאה א' לעיל נוגעת להשפעות האפשריות של הדיבור, ואילו תוצאה ב' נוגעת לפרשנויות השונות לניצול זכות השתיקה. אלה ניתנות לסיווג לשלוש קבוצות:

1. שתיקה יכולה להתפרש כמורה על אשמה. זו הפרשנות הרגילה, כאשר נטל ההוכחה מוטל על החשוד או על הנאשם. כנגד החשוד מושמעות האשמות. אם הוא יודע שהוא חף מפשע או רוצה להציג עצמו ככזה, הרי צפוי שהוא יעשה כל שאלל ידו לסתור את האשמות כדי להוציא את חפותו לאור – לומר את האמת או את האליבי שלו. אי-ניצול אפשרות זו, היינו שתיקה, מתפרשת אפוא כהודאה (בהאשמות). כלומר, בסיטואציה שאחת מפירותיה יכולה להיות הפללה – חקירה או דיון בבית-משפט, למשל, לשתיקה ערך אקספוזיטיבי (ראו אוסטין 1962 : 85 וראו §1.0 לעיל), קונטיבי ורפרנציאלי של הודאה (הסכמה להאשמה). לכן, מבחינה רפרנציאלית וקונטיבית מימוש זכות השתיקה יכול להתפרש כהודאה. אומר ג'רמי בנתאם (Jeremy Bentham) בשנת 1925:

אילו היו מתאספים עבריינים מכל הסוגים ומנסחים שיטה לפי אות נפשם, האם לא היה הכלל הזה [זכות השתיקה] הראש והראשון שהיו קובעים לביטחונם הם? חפות – אף פעם לא תנצל זכות זו; חפות תדרוש את זכות הדיבור כפי שאשמה תקרא לעזרתה את זכות השתיקה (תרגום משל

הרנון 1969 : 95, מצוטט לרוב בנוסח האנגלי המקורי, ראו למשל אצל Kurzon 1998 : 62 ; Cotterill (2005 : 13).

ברוח זו נתפסת, אם כן, שתיקת החשוד או הנאשם כנכס של העבריינים המקצועיים. היא נתפסת כאמצעי למניעת מידע או לניצול של חקיקה בתום לב (bona fide) להיעדר חפות, או אפילו למקרים של "אמבוש" – מארב-הגנתי (ראו §2.1.1 ב' להלן). ואולם, כשם שמראה לנו Leng (1994), הסומך דבריו על ממצאי מחקריו האמפיריים, לא נמצא קשר בין האשמה לעומת זיכוי ובין מימוש זכות השתיקה.

2. שתיקה יכולה להתפרש גם כתגובה הולמת המפגינה כושר פרגמטי. קורזון (1998 : 55) מצטט את השופט מארשל האומר: "אפשר שחשוד [...] חש כי אין צורך להגיב". ואומרת קונסטאבל (Constable 2006 : 151): "אפשר [...] שזוהי התגובה המתאימה למצב שבו אפילו המערכת המשפטית מכירה בכך שהאמת של הנתבע אינה יכולה לבוא לידי ביטוי בתנאים ובמגבלות שמעמידה המערכת" (וראו למשל הרנון 1969 : 100 כלפי no case). שתיקה יכולה להיות תגובה הולמת גם במישור הקונטיבי של הסכמה, למשל כאשר הנמען אינו יודע את התשובה (Kurzon 1998), או במישור המטא-לשוני – מגבלות הקוד הלשוני: "אין מילים להביע".

3. כפי שנראה עתה (§2.1), מימוש זכות השתיקה יכול להתפרש גם כזכות המשרתת צורך מטא-לשוני באשר לאופן ההבעה: לא תוכן הדברים (פונקציה רפרנציאלית או קונטיבית) אלא צורתם.

2.1 הפונקציה המטא-לשונית

הפונקציה השישית והאחרונה במניין הפונקציות של יאקובסון היא הפונקציה המטא-לשונית. במרכזה הקוד הלשוני: העיסוק בלשון לא כאמצעי אלא כמושא. כך בשיחתם של בלשנים, לשונאים וכן של כל אדם השח על אודות הלשון. אם אשאל, למשל, מה ארוך יותר, פיל או תרנגול, תהיה התשובה שונה בתכלית אם יתייחס המשיב למסומן בעולם (פונקציה רפרנציאלית) או שיתייחס לקוד – לשמות החיות (פונקציה מטא-לשונית).

אציע כאן כי זכות השתיקה משרתת שלושה עניינים מטא-לשוניים: א. הגנה מפני זיהוי מפליל; ב. מנגנון כלכלי; ג. הגנה של דובר חסר השכלה או עילג.

א. הגנה מפני זיהוי מפליל היא בתחום ראיות בעולם הממשי (רפרנציאלי). בדומה למסדר זיהוי, במקום לזהות חשוד לפי מראהו או הופעתו או לפי טביעות האצבע שלו, ניתן לזהותו לפי אפיונים ייחודיים (אידיוסינקרטיים) של דיבורו ושל קולו (ראו למשל Poyatos 2002 : II 23-56). אומר מירפילד (Mirfield 1997 : 61):

כשם שעתים התנהגות – מעשים – יכולה להיות שוות ערך למילים, כך יש שמילים שוות ערך למעשים. במקרים מסוימים התוכן המבודד של המילים או הטקסט כלל אינו חשוב, מה שנחשב הוא האופן שבו הדברים נאמרים, נכתבים או מבוטאים.

מיד לאחר דבריו אלה מביא מירפילד את המקרה הזה כדוגמה: נמצאה חבילה ובה חלקי גופה של אישה, סמוך מאוד לאחר המועד שבו נרצחה. בתוך החבילה היה פתק שנכתב בו Bladie Belgaim. האדם שנחשד ברצח – וואזין (Voisin) – נתבקש לכתוב את הצירוף bloody Belgaim כדי שכתבתו זו תהווה ראיה נסיבתית (מטא-לשונית) שתקשור אותו עם הפשע. מקרים כאלה של זיהוי לפי

אפיוני שפה כלל אינם יוצאי דופן. כך, למשל, לא פעם מזוהה מי שמואשם באונס בחשכה, לפי מבטאו או לפי גוון מיוחד בקולו. כן מזוהה מי שחוטף בניסיון לסחוט כופר לפי קולו בשיחות ובהקלטות שהוא מעביר במהלך המשא ומתן על הכופר (כך אירע בין השאר בזיהוי צבי גור, רוצחו של הילד אורון ירדן בשנת 1980).

שימוש כזה בשתיקה (בזכות השתיקה) הוא אמצעי שלילי למניעה של הפללה עצמית בשל החשש שאפיונים מיוחדים, כמו קולו של החשוד, כתב ידו או (בדוגמה שלעיל) הכתיב שהוא נוקט, יסגירו את זהותו או יקשרו אותו בדרך נסיבתית לעברה (ראו Mirfield 1997 : 14, 61, 155-177).

במאמרו עוסק הרנון (1969 : 101-103) בין השאר בשאלה כיצד מתיישבת חובתו של נאשם לשתף פעולה לצורכי זיהוי והוכחת עברות עם זכות השתיקה. הרנון מציג שם הבחנה שמבחינים משפטנים "בין שיתוף פעולה פסיבי שמותר לכפות על נאשם ובין שיתוף פעולה אקטיבי שהנו אסור. לדידם, רק במקרה האחרון הופכים את הנחקר כעד נגד עצמו". והוא קובע כלפי הבחנה זו: "ספק אם יש להבחנה זו בסיס משפטי, הגיוני או מעשי". רוטקופף (2006) הולך בדרך דומה ומסכם בהבחנה בין הפללה מילולית (ורבלית) לכל הפללה אחרת. בהבחינו בין מסמך קיים ובין ייצור מסמך הוא קובע: "הדרישה לייצר מסמך טומנת בחובה כפייה רחבה יותר מצד המדינה, ובכל הנוגע לתוכן הדברים, הדבר משול, לדעתנו, לעדות ורבלית" (רוטקופף 2006 : 50). הדוגמה שלעיל של מקרה וואזין (Voisin) וההקשר הסוציו-לשוני הרחב של הפונקציה המטא-לשונית, כפי שאנו מבקשים להציעו כאן, מורים שניתן לעשות שימוש של תוכן – של טענה רפרנציאלית (בגדר ראיות) על אודות העולם גם במה שהוא ברגיל עניין של צורה (לשונית), אם הוא מועמד לא כאמצעי אלא כמטרה.

ב. מנגנון כלכלי: כשם שהראינו כלפי הלכת "שתיקה כהודאה" שיש בה חיסכון ראייתי, כך גם לזכות השתיקה, מכיוון אחר, יש ערך כלכלי. מסביר רוטקופף (2006 : 54-55, והערה 52 שם) כי מבחינת משאבי חקירה עדיף להתמודד עם שתיקה מאשר עם שקרים שיש להזימם. הנימוק שמביא רוטקופף לדבריו הוא שדווקא מי שחף מפשע, בניגוד למי שכן ביצע את העברה, אין לו מושג על העברה ועל פרטיה (ובשלב החקירה אף אין לו מושג על פרטי האישום). אם לא ישתוק הוא עלול, מתוך מצוקתו, לחפש סעד בהיצמדותו לגרסת האחר.

זאת ועוד, זכות השתיקה, וניצולה בלא חשש מפגיעה (הערך הראייתי המוסף, ראו למשל קדמי 2003 : 120-710), מגנה מפני האפשרות המנוצלת על ידי עבריינים מקצועיים לא לשתוק אלא לדבר דווקא: להציף את בית המשפט בדיבור ריק. דיבור שהוא ריק מתוכן, דיבור הנראה כמענה (ולכן אין הוא נתון למורא סיפת האזהרה שמשמעה שתיקת הנאשם או החשוד כסיוע), אך בהיותו דיבור לא רלוונטי הרי שמבחינה תוכנית הוא בגדר שתיקה (על דיבור ריק כשתיקה, ראו אפרת 2007 : 19).

ג. הגנה על הדובר חסר ההשכלה וכבד הפה. אף שצוקרמן (Zuckerman 1989 : 317) הוא מתנגד נחרץ לזכות השתיקה, הוא אומר:

[...] נאמר, כי בפועל חייבים להיות נאשמים חפים מפשע, אשר משום היותם כבדי לשון או בעלי לקות כלשהי, הם עלולים לתת עדות שאינה משכנעת ובכך להגדיל את סיכוייהם להרשעה, אם יעמדו בפני חקירה צולבת על דוכן העדים.

אין אנו עוסקים כאן בעבריינים מקצועיים כאנשי העולם התחתון אלא באנשים מן השורה: חלקם אנשים חסרי השכלה, שלשונם עילגת, מגומגמת, המתקשים בהתנסחות וביטוי בכלל, והם נעדרי ניסיון בדיבור וביבור ובמשלב גבוה כזה הנוהג בבית המשפט בפרט (ראו Shuy 1997 וכן ציטוט דברי לבנת תשס"ב המובאים בסוף §2.1), וכל זאת נוסף על הימצאותם בסיטואציה אשר בה כשלעצמה יש איום. כל אלה יכולים להטות את הכף לידי עיוות הדין כלפי אותו אדם (ראו 1968 Svartvik; 1955 Clapp : 548) ובמקרים מסוימים להוסיף סעיף אשמה נוסף והוא ביזיון בית המשפט. זוהי למעשה משמעות האזהרה (ראו §2.0 לעיל וראו Cotterill 2005). ביקשנו לטעון אפוא שכלפי מקרים אלה מעניק המחוקק לחשוד זה את הזכות להימנע משימוש לקוי בקוד הלשוני שלו, שימוש שעלול לסכן את חפותו ואת זיכוי – היא זכות השתיקה (וראו גם Clapp 1956 : 548 ; Kurzon 1998 : 55 ; Cotterill 2005). אומרת איסטון (Easton 1998 : 152) :

אין שום ראייה שהסיבות לשמירה על שתיקה הן תמיד טריוויאליות. שהרי לאנשים חלשים יותר, חסרי השכלה, כבדי לשון ונתבעים חסרי כול, יכולים להיות פחדים אמתיים באשר ליכולתם להצליח להבהיר את עצמם במהלך חקירה נגדית, ולכן אפשר שהם יעדיפו להסתכן ולשמור על שתיקה אפילו בכפוף לנוהל החדש¹⁴. יש להניח שאדם עצבני שאינו מעורר רושם טוב, אינו מצוי בהליך הפלילי, חסר כשרים בין-אישיים ומאויים מאווירת בית המשפט, לא יצליח לעורר אהדה בעמדו על הדוכן.

זכות השתיקה משמשת, אם כן, בתום לב לצורך מטא-לשוני. שתיקה זו אינה באה לטעון משהו על אודות העולם (הפונקציה הרפרנציאלית). גם אין שתיקה זו עצמה באה לפעול או להפעיל את המאזין בעולם (הפונקציה הקונטיבית), כמו הזכות לחיסיון מפני הפללה עצמית)¹⁵ אלא זוהי שתיקה הבאה לומר משהו על הקוד הלשוני (ראו Constable 2006 : 164-165 ; Fairclough 2001 : 52-55 ; קובנר 2007 העוסק בשפה ככוח). באופן ספציפי הדגש מושם כאן באידיולקט. הנה כך מפי השופט זילברג :

טעמו של דבר כנראה, בעליל הוא, שהמניע הפסיכולוגי למתן או אי-מתן אמון בדברי העד, מקורו כרגיל בדבר שאינו לא "שקול" ולא "מדוד" ולא "מנוי", אלא כמעט "סמוי מן העין", כמו עקימת שפתיים, שטף דיבור, היסוס פורתא, אזיל סומקא ואתי חוורא (או להפך) – כל אלה בגדר דק-מן-הדק-עד-אין-נבדק על-ידי בית-משפט יותר גבוה שלא שמע ולא ראה את העד שהעיד (ערעור פלילי ע"פ 377/62 לוי נ' היועמ"ש, פ"ד כרך יז).

סעיף זה שהוא לב לבם של דברינו, אינו בא לבטל שימוש מטעה ומניפולטיבי בזכות השתיקה (ראו ציטוט דברי בנתאם, §2.0 לעיל), אלא הוא מבקש להדגיש כאן את ייחוד הזכות כלפי אלה שלשונם – או נכון יותר שימוש הלשון שלהם או אי השימוש בה – יכול להביאם לידי הפללה עצמית. אזהרת מירנדה ונגזרותיה ערים לכך כי מי שזקוק ביותר לחסותה של השתיקה הוא זה שאינו מצוי בהליך הפלילי ובנהגיו, ולכן דווקא הוא עלול שלא להבין זכות זו. החוקרים, השוטרים והשופטים מתבקשים להציג את האזהרה בלשון מובנת, ואולם דווקא כל הדקויות שדבקו בה – כמו השאלה אם השתיקה היא מוחלטת או שהיא מוגבלת רק לדבר העלול להפליל (ראו נוסח האזהרה בארץ כמובא §2.0 לעיל), נגועים גם הם באותו ליקוי שהזכות באה להגן מפניו – ליקוי השפה ושימושה (על ממצאים אמפיריים בדבר מובנות האזהרה, ראו Briere 1978 וראו גם

Kurzson 1999 וכן Shuy 1997). אומר מנשה (2007), דווקא בשבח ניצול זכות השתיקה בהגנה מפני הודאות שווא של חשודים חפים מפשע:

השופט, שבדרך כלל נמנה על אוכלוסייה המתאפיינת ביכולת ורבליית גבוהה ויכולת לא מבוטלת של אינטרוספקציה, מבקש בכך באופן כושל להיכנס לתוך נעליו של הנאשם תוך ניתוח התנהגותו של הנאשם על בסיס יכולותיו הקוגניטיביות כשופט. רוב רובם של האנשים, ובוודאי כאשר מדובר באוכלוסייה המועדת למסור הודאות שווא, אינם ניחנים ביכולות אלה. במאמר מוסגר סוג טעמים אלו מובילים חוקרים רבים למסקנה כי שיפוט בידי מושבעים עדיף. לכשלי הייחוס הקוגניטיביים לפחות, האחרונים נראים כחשופים פחות.

אומר עורך-הדין קובו, מן הסגוריה הציבורית בדיון ועדת החוקה, חוק ומשפט:

זכות השתיקה היא נקודת האיזון היחידה שיש לנו מול היכולת של המשטרה שפוגעת בחירות שלי, פוגעת בזכויות שלי, מטעה אותי. חקירת משטרה היא לא הליך הוגן, משטרה לא חייבת לנהוג כלפיי בהגינות, וכאשר לא נוהגים כלפיי בהגינות, הדרך היחידה שלי להתגונן בשלב הזה היא לומר: אני לא משתתף במשחק הזה יותר... לכן זכות השתיקה היא בפירוש חלק מהזכות שלנו להליך הוגן, חלק מזכותו של כל אזרח, בעיקר זכותו של אזרח תמים, חף מפשע, שמעולם לא נתקל בחקירת משטרה, שזו הפעם הראשונה שהוא נעצר. זו זכות הכי בסיסית והכי יסודית שיש לו, ולא סתם היא זכות חוקתית, ולא סתם היא זכות שקיבלה מעלה עליונה (פרוטוקול מס' 68 מיישבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, יום שלישי, כ"אב באב התשס"ג, 19 באוגוסט 2003).

לבנת, במאמרה "על לשון, משפט וצדק חברתי" (תשס"ב) עומדת על הזיקה שבין המשלב המשפטי לבין מנגנון הצדק החברתי. לטענתה, הלשון המשפטית – ולדבריה לא רק בעברית – היא בגדר משלב (המכונה אולי *legalese*) המאופייין, בין השאר, בחוסר דינמיות, בארכאיות וברמה גבוהה של פורמליות. משום חשיבות דבריה על השלכות משלב זה על יצירת נחיתות ואי-שוויון בפני החוק, נביא את דברים אלה בהרחבה:

גם ללא תיאור מלא של המשלב המשפטי נראה כי אפשר לקבוע שלשונם המיוחדת של הטקסטים המשפטיים עושה אותם קשים להבנה עבור מי שלא הוכשר או הורגל לכך, גם אם הוא דובר ילידי של השפה [...] בהנחה שזכויותיו של האזרח (וכן גם של תושב או תייר) תלויות לפחות באופן חלקי ביכולתו להבין את הטקסטים המציגים בפניו את זכויותיו אלה, ובהנחה שמעורבותו של אדם בהליך משפטי כלשהו כרוכה תמיד במגע עם טקסטים, כתובים או מדוברים, מובן כי ענייננו כאן בשאלות של נחיתות או של אי-שוויון בפני החוק (לבנת, תשס"ב: 179-180).

2.1.1 היבטים ציבוריים

נראה כי שלושת העניינים שלהלן כלפי זכות השתיקה, החוזרים ועולים, מחזקים את פרשנותנו זו על זכות השתיקה כזכות המכוונת לפונקציה המטא-לשונית. מפאת קוצר המקום וכובד משקלם נציגם תוך מיקוד מרבי בענייננו.

א. קביעת בית-המשפט כי זכות השתיקה אינה חלה על הצגת מסמכים.

הצגה של מסמכים קיימים, גם תוצאתה (כדיבורו של האדם), יכולה להיות הפללה, ונמצא שמי שמגיש מסמכים אלה לבית המשפט הרי הוא מביא לידי הפלתו. ואולם ההבחנה שעושה הפסיקה (ראו למשל רשות ערעור בבית המשפט העליון: רע"פ 8600/03 מדינת ישראל נ' גלעד שרון) בין

זכות השתיקה לבין החובה להציג מסמכים, מורה כי בזכות השתיקה מתקיים יסוד נוסף על החשש מהפללה, והוא יסוד כושר (ובעיקר היעדר-כושר) לשוני (מטא-לשוני) של הדובר (כפי שהוצג ב-§ 2.1 ב'). כך באשר למסמכים כמקור רפרנציאלי תוכני על כוונותיו, דעותיו, מעשיו, סודותיו, קשריו או חששותיו של הכותב. כפי שהראינו (§ 2.1 א' לעיל), מסמכים באשר הם מסמכים, בגדר טקסט, יש להם נוסף על התוכן גם צורה, שהרי הם נכתבו בידי אדם, וצורתם זו יכולה לשמש גם לזיהוי נסיבתי (למשל זיהוי כתב יד או מכונת הכתיבה של הכותב). ההבחנה הנוהגת בין מסמכים קיימים לבין יצירת מסמך והנוהל לפסול יצירת מסמך (שאינו קיים עדיין, ראו לעניין זה דברי הרנון 1969; רוטקופף 2006, כפי שהובאו לעיל) יוצרת דין שווה בין יצירת המסמך לבין הדיבור (ניצול זכות השתיקה) בהליך הפלילי.

ב. הנוהג בבתי המשפט (בארץ ובעולם) כי מי שניצל את זכות השתיקה במהלך הליך חקירה, דיבורו בבית המשפט נחשב "גרסה כבושה", ומי ששתק במהלך ההליך הפלילי, אין בית המשפט מתיר לו לדבר עם הקראת כתב האישום.

מקרה בולט לאחרונה בארץ היה שתיקתם של רוצחי השופט עדי אזר ז"ל (2004). עניין החובר הנה הוא מדיניות המארב-ההגנתי (ambush) שלפיה החשוד או הנאשם אינם יכולים לטעון טענות ולהביא ראיות בפני בית המשפט אם בעת החקירה ביקשו לנצל את זכות השתיקה, כאילו בדיבור בחקירה יש משום ויתור על זכות השתיקה, ובשתיקה בחקירה יש משום ויתור על הזכות להציג גרסה ולהעיד. גם גישה זו עולה בקנה אחד עם הסברנו ומחזקת אותו, שהרי אם אכן זכאי הדובר להגנה בשל קוצר לשונו וכד', הרי יעמוד צורך הגנתי זה לאורך כל הדרך. אדם המסוגל – מבחינת כשריו הלשוניים – להגן על עצמו במעמד הקראת כתב האישום בבית המשפט, יכול לעשות כן גם בדלי"ת אמות חדר החקירה או חקירת בית המשפט (כשכזכור עורך דינו עמו).

ג. שאלת צמצום זכות השתיקה לנבחרי ציבור.

הרציונל, לענייננו כאן, הוא כי אותם נימוקים שהעלינו על סכנת חוסר מיומנות לשונית – לשון עילגת, קשיי התבטאות, חוסר כשירות משלבית ועוד כלפי האדם הפשוט – היפוכם בנבחרי ציבור. ברי שדווקא הם אמונים על שימוש פומבי ופולמוסי בלשונם, ולכן לא להם מכוונת זכות השתיקה. בדיונים בפורומים הרבים על אודות שאלה זו כפי שהיא עולה בהחלטות כגון זו של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת (3.2.04), כמו גם הוועדה הציבורית לגיבוש כללי האתיקה לחברי הממשלה¹⁶ (דצמבר 2007), על צמצום זכות השתיקה לנבחרי ציבור ובנימוקים להצעות החוק משל ח"כ זהבה גלאון (פ/1521) וח"כ אופיר פינס-פז (פ/1509), עלתה הטענה כי אין לשלול מנבחר ציבור (כאדם פרטי) את זכות השתיקה. עם זאת, נטען כי אם יבחר נבחר ציבור לנצל זכות זו, כי אז שמת מתחתיו למעשה את זכותו הציבורית ועליו להתפטר מתפקידו. הנימוק לדרישה זו (הדומה לדרישות מקבילות במדינות אחרות) היא שקיפות ציבורית והפרדה בין האדם כאזרח (והגנה על זכויותיו כאדם) לבין האדם כנבחר ציבור. נימוק זה, וזה בלבד, מתעלם לחלוטין מהיבט הכושר הלשוני שהעלינו כאן, שהרי אם מדובר בעניין מטא-לשוני, הרי מי שהוכיח כושר דיבור וטיעון כאיש ציבור, אין כושר זה אובד לו בהיותו אדם פרטי. אם באה אזהרת מירנדה ומקבילותיה וזכות השתיקה שעמן להתריע בפני הדיבור בהליך הפלילי שאין הוא כדיבור היום-יומי (ראו § 2.0 לעיל), ואם באות הן להגן על מי שאינו שולט במשלב המשפטי (ראו לבנת תשס"ב: 179-180 וציטוט הדברים בסוף § 2.1 לעיל), הרי לא לנבחר הציבור הן מכוונות. ואכן קריאת דברי

המומחים וחברי הכנסת בדיונים במסגרות הפרלמנטריות השונות העלתה כי נימוק זה לא נעלם מן המתדיינים. חבר הכנסת אברהם בורג, למשל, אומר בדיון בוועדת החוקה, חוק ומשפט: דברים כאלה אסור שיקרו מן הסיבה הבאה: בדרך כלל נבחר ציבור הגיע לעמדה שעקב הדרך שבה הגיע אליה הוא כנראה נאשם, מכך שיש לו הכוח להרים טלפון, או יש לו הכוח לגייס כסף, או יש לו הכוח לעשות דבר כזה או אחר, מתוקף הדיבור שלו, מתוקף היציגות שלו, מתוקף הנוכחות שלו, מתוקף ההיגד שלו, מתוקף המסר שלו. לא יכול להיות שעלית למעלה מתוקף יכולת הדיבור והיציג שלך, ניצלת את הכוח שקיבלת מהציבור בזכות עמדתך, וכאשר זה מגיע לתת דין וחשבון, פתאום אתה לא שם עם אותו כוח. אותו כוח שהעלה אותך, צריך להיות גם אותו כוח ששומר על הציבור מפניך (פרוטוקול מס' 68 משיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, יום שלישי, כ"א באב התשס"ג, 19 באוגוסט 2003).

3.0 סיכום

"שתיקה כהודאה" ו"אזהרת מירנדה" (על מימושיה המשפטיים) הן פעולות דיבור במסגרת הפונקציה הקונטיביבית: הבעת הסכמה ויצירת סטטוס של הרשאה מכאן ואזהרה מכאן. תוכנה של האזהרה הוא מטא-לשוני: הוא מזהיר כי הדיבור (הקוד הלשוני) בהקשרים של המשלב המשפטי או הפלילי (כמו חקירה משטרתית או מושב בית משפט) יכול להיתפס ולהתפרש באופן שונה משימושו בהקשריו היום-יומיים מחוץ למסגרות אלה. לזכות השתיקה היבטים משפטיים וחברתיים שונים התלויים גם בזמנים השונים ובסדרי הדין השונים: על מי מוטלת חובת ההוכחה; טיבו של העברייין – עברייין מקצועי, אזרח מן השורה או איש ציבור; בידי מי ההכרעה: שופט מקצועי או חבר מושבעים, כמו גם טיבן של ההגנות על נחקרים ונאשמים. ההיבטים השונים מכתיבים את הצדקתה או אי-הצדקתה של הענקת זכות השתיקה וניצולה. דברינו התייחסו אל היבט אחד, הוא ההיבט המטא-לשוני: תפיסת אזהרת מירנדה כבאה להגן על הדובר התם מפני חילופי המשלב וכן הסכנות וההשתמעויות של חילופים אלה. זוהי ההגנה המטא-לשונית. אף שהיבט זה הוא הבולט באזהרת מירנדה, אין הוא מוזכר בעיונים בהיבטיה של זכות השתיקה. דווקא שאלות על שימושיהם של עבריינים מקצועיים בזכות, כמו גם היבט נבחר הציבור ואסטרטגיית המארב-הגנתי (ראו §2.1.1 ב' להלן), מבליטים את טובתם ואת צורכיהם של האחרים – אלה שאכן זקוקים להגנה זו.

אליהו הרנון מקדיש מאמר לזכות השתיקה מתוך רצון "להניע את הקורא לגלות נכונות לבחון מחדש את השיטה הקיימת, באיזו מידה היא צודקת, הגיונית ורצויה" (1969: 111). במיוחד הוא קורא לשקול את הבעיה בישראל לגופה. במאמרו זה, בהתייחסו להבדל שבין חקירה משפטית לדין בין כותלי בית המשפט, אומר הרנון כי ישנן נסיבות שבהן לא ניתן לתאר שהחשוד לא ייתן הסבר, וממשיך הרנון ואומר: "ואם גם אז החשוד יעיז פניו וישתוק, עלול חוקר לצאת מגדרו ולהתפרץ כלפיו בדרכים בלתי הוגנות ובלתי חוקיות. אולם חשש כזה אינו קיים ביחס למתרחש בתוך אולם בית המשפט. ההנחה היא שהשופט ידע לגלות התאפקות, אפילו במצבים הקיצוניים ביותר" (1969: 107). לכאורה, עוסק ציטוט זה בהבדל שבין סיטואציה של חקירה לבין מעמד בית המשפט, ובהסבר מדוע אל לו לנאשם לשתוק בבית המשפט. ואולם, רובד נוסף עולה בהם, אם כי לא בגלוי, והוא חוסר הסימטריה כלפי זכות השתיקה ביחס לאותם עניינים מטא-לשוניים שהצבענו עליהם. הרנון מבטא בדבריו את ההנחה ששופט, שלא כמו חוקר, יודע לגלות התאפקות,

כלומר השופט יכבוש את דבריו ואת רגשותיו וישתוק. מן הצד האחר, שאין הרנון מדבר בו כאן, מצויים שני טיפוסים נאשמים: הנאשם מקרב המתאפקים והנאשם מפשרי העם, זה שכמו החוקר יכול לאבד שליטה. דווקא הכומר קורטיניי (1916 Courtenay : 79) שחיבר לפני כמעט מאה שנים מונוגרפיה יסודית על היבטיה השונים והרבים של השתיקה (The Empire of Silence), מזכיר את הגישה היהודית שלפיה "אין אדם נתפס בשעת צער". והרי גם כלפי נחקרים או נאשמים אמורים הדברים, והרי גם לכך כיוונו אנו כאן כלפי ההיבט המטא-לשוני של הזכות, שהרי שימוש בלשון בוטה ופוגעת, לשון שאינה מקובלת בין כותלי בית המשפט, כמו למשל אמנסיה רגעית, בלבול, שכחת פרטים הבאים מתוך אותה מצוקה או יראת המקום¹⁷, כל אלה עלולים אפילו, כאזהרת מירנדה, להביא על הדובר אשמה נוספת כביזיון בית המשפט.

המלכוד, המתבטא בצורה ברורה כל כך באזהרת מירנדה המקורית (ויסודו אכן במקרה שאירע באותו אדם, מירנדה הפשוט) הוא כי עתים דווקא חוסר ידיעה של החוק ושל ההליך המשפטי הם הגורמים למי שעל הדוכן לדבר, בעוד מי שאמון על אלה יבחר בשתיקה (1916 Courtenay : 86 ; 1990 Conley & O'Barr : 166-179). כלומר, דווקא אלה שעבורם קמה ההגנה המטא-לשונית אינם אמונים בה: אין הם מכירים את כל רזי המשפט, ואין בכוחם להיעזר בסעד של עורכי דין ממולחים שינחו אותם ושיעמידו אותם על משמעות ההגנה – מעלותיה וסייגיה. כיצד, למשל, יבחין אדם מן השורה אם דבריו עלולים להפיל או שמוטב לו לשתוק במחיר של הסתכנות בחיזוק הראיות נגדו? אפשר אפילו שמעולם לא שמע את המילים "הפללה" או "ראיה"¹⁸.

¹ מאמר זה הוא פיתוח של הרצאה בשם זה שנשאתי בכנס *The Second European IAFFL Conference on Forensic Linguistics* שהתקיים בברצלונה, ספרד בספטמבר 2006. אני מודה לקוראים האנונימיים של "עיונים בשפה וחברה" על הערותיהם המועילות.

² כדרך העברית, לאורך כל המאמר משמשת צורת הערך "דובר" "נמען" ו"מאזין", כמו גם "חשוד", "נאשם" וכד' בצורה הבלתי מסומנת, היינו הצורה שאינה מצוינת מבחינת מין, ובאופן רגיל גם מבחינת מספר (וראו גז 2006). היות שלפי תפיסתנו השתיקה המדברת היא, לצד הדיבור, חלק אינטגרלי מן האמצעים הלשוניים בשיח, אין שום מניעה להמשיך ולהשתמש גם כלפי שתיקה זו במונחים "דובר" ו"מאזין".

³ במאמרי (אפרת 2007) הדגמתי את שימושי השתיקה המדברת בכל אחת משש הפונקציות שהעמיד יאקובסון.

⁴ הודאת שווא מורה כי אכן נעשתה פעולת דיבור של הודאה (ואפשר שבעקבותיה הייתה הרשעה) גם אם הייתה הטענה הרפרנציאלית (המשוכנת) P שקרית. זאת ועוד, מבחן לוגי של שלילה: "אני לא מודה P" מורה שטווח השלילה הוא פעולת הדיבור בלבד: אמתות הטענה המשוכנת או שקריותה אינם מוכרעים (והשווה: "אני מודה ~P").

⁵ לנוהג במערכות שבהן נטל ההוכחה הוא על התביעה, ובאשר להצעת דיבור היחס בין הלכה זו לזכות השתיקה, ראו §2.1 להלן והערה 13 שם.

⁶ אך ראו גם §2.1 ב' להלן.

⁷ "ראשית הודיה" היא מונח משפטי כלפי התבטאות נאשם – שאינו מודה באשמה – המחזקת הפללה בהיותה נתפסת כתוספת ראייתית.

⁸ אך רק הודאה בהקשר המשפטי היא פעולת דיבור המכוונת לזולת, ולראיה אדם יכול להודות בפני עצמו (במבחן התמים שלעיל), אך אין אדם יכול להכחיש בפני עצמו. רק הודאה זו המכוונת לזולת היא היפוכה של ההכחשה.

⁹ התרגום מתוך הערך "התיקון החמישי לחוקת ארצות הברית" באתר ויקיפדיה: <http://he.wikipedia.org/>.

¹⁰ הנוסח המקורי הוא:

You have the right to remain silent. Anything you say can and will be used against you in a court of law. You have the right to speak to an attorney, and to have an attorney present during any questioning. If you cannot afford a lawyer, one will be provided for you at government expense.

¹¹ וראו גם חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים) התשנ"ו 1996 סעיפים 152, 162; פקודת הפרוצדורה הפלילית סעיף 2(2); סעיף 47(א) לפקודת הראיות וכן בסעיף 267 לחוק השיפוט הצבאי.

¹² אמירתנו בהמשך כלפי זכות השתיקה כמגנה על חשוד או על נאשם חסרי השכלה ונחותים ביכולתם הלשונית, עומדת גם כלפי עצם הבנת אזהרת מירנדה, וראו ברוח זו Shuy 1997 (והערה 18 להלן) וראו גם דברי לבנת תשס"ב: 178-180 המצוטטים בחלקם בסוף §2.1.

¹³ מובן שאין באפשרותנו לפרט במסגרת זו את כלל היבטיה של זכות השתיקה, כמו למשל ההבדלים בין זכויות אלה ומימושן במערכות שיפוטיות שונות; הבדלים בין מערכות המוכרעות בידי שופטים מקצועיים לאלה המוכרעות בידי חבר מושבעים וכד' (וראו גם לבנת תשס"ב: 195). נצטמצם, אם כן, רק להיבטים הנדרשים לביסוס טענתנו על תפקידה של זכות השתיקה כמשרתת את הפונקציה המטא-לשונית.

¹⁴ כוונת איסטון לפקודה האנגלית החדשה משנת 1994 (ראו §2.0 לעיל).

¹⁵ על שתיקה כאמצעי שלילי למניעת הפללה עצמית משום סכנה כי קולו או אופן דיבורו של החשוד יסגירו את זהותו או יקשרוהו באופן כלשהו לעברה (בגדר זיהוי פלילי), ראו §2.1 א' לעיל.

¹⁶ "ייחוס מעשי עברה לחבר ממשלה: [...] חבר ממשלה, שנחקר על ידי המשטרה או מי שנמסרו לו סמכויות של שוטר לפי כל דין, בחשד לביצוע עברה, לא יימנע מלהשיב לשאלות החוקר".

¹⁷ ראו למשל קורטיניי (Courtenay 1916 : 123-124) המתאר מקרה מיוחד שבו זכה הדובר להציג את טיעונו בפני האפיפיור, אולם ברגע האמת בעמדו מול האפיפיור, נשתכחו ממנו כל מילותיו ונימוקיו.

¹⁸ שוי טוען במאמרו (Shuy 1997) כי אזהרת מירנדה בכלל ווידויה בפרט מתייחסים להבנה פסיבית – הכרה של המילים – ולא להבנה אקטיבית שלהם. מעניין לציין כי הוא מצביע שם דווקא על המילה "שתיקה" (silence) כמילה המובנת בין שאר המילים שהן סתומות. בהזדמנות זו נעיר כלפי המאמר כי שוי מקדישו להצגה של עשר שאלות לשוניות שעל הבלשן, אליבא דשוי, לשאול כלפי אזהרת מירנדה, ואולם לא כל עשר השאלות הן אכן שאלות לשוניות.

מראי מקום

- אוסטין, ג'ון (2006) [1962]. **איך עושים דברים עם מילים**. תרגום: גיא אלגת. תל-אביב: רסלינג.
- אפרת, מיכל (2007). על השתיקה – מבוא. בתוך: מ' אפרת (עורכת). **שתיקות: על מקומה של השתיקה בתרבות וביחסים בין-אישיים**. תל-אביב: רסלינג, עמ' 7-25.
- אפרת, מיכל (2007). דיבור בסלע שתיקה בשניים – מקומה של השתיקה במודל הפונקציות הלשוניות של יאקובסון. **בלשנות עברית** 60, עמ' 7-34.
- גז, עינת (2006). **תפיסת הצורה הבלתי מסומנת במערכת המין הדקדוקי בעברית** (עבודת מ"א). אוניברסיטת חיפה.
- הרנון, אליהו (1969). על זכות השתיקה. **משפטים** א, עמ' 95-112.
- יאקובסון, רומאן (1970) [1960]. **בלשנות ופואטיקה**. **הספרות** 2, עמ' 274-285.
- לבנת, זהר (תשס"ב). על לשון, משפט וצדק חברתי. בתוך: ש' יזרעאל (עורך). **תעודה יח: מדברים עברית**. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, עמ' 177-199.
- מנשה, דורון (2007). מתכון להרשעה עצמית או: הרשעה בשירות עצמי. מתוך הפקולטה למשפטים אוניברסיטת חיפה, בלוג המרצים למשפטים באוניברסיטת חיפה (28.1.07), http://haifalawfaculty.blogspot.com/2007_01_01archive.html
- קדמי, יעקב (2003). **על הראיות – חלק שני – הדין בראי הפסיקה**. תל-אביב: דיונון.
- קובנר, רותם (2007). כוחה של שתיקה: מדרג, מעמד והזכות לדבור ביפן, בתוך: מ' אפרת (עורכת). **שתיקות: על מקומה של השתיקה בתרבות וביחסים בין-אישיים**. תל-אביב: רסלינג, עמ' 69-82.
- רוטקופף, גיא (2006). על החובה למסור מסמכים לרשות. **המשפט** 21, עמ' 49-61.
- Beriere, Eugene. (1978). Limited English speakers and the Miranda rights. *TESOL Quarterly* 12 (3), pp. 235-245.
- Berk-Seligson, Susan (2002). The Miranda warning and linguistic coercion. In: J. Cotterill (ed.). *Language in the Legal Process*. New York: Palgrave MacMillan, pp. 127-143.
- Bühler, Karl (1934). *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprach*. Jena: Gustav Fischer.
- Clapp, Alfred C. (1955). Privilege against self-incrimination. *Rutgers Law Review* 10 (3), pp. 541-573.
- Conley, John M. and William M. O'Barr (1990). *Rules versus Relationships*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Constable, Marianne (2006). *Just Silence – The Limits and Possibilities of Modern Law*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Cotterill, Janet (2005). "You do not have to say anything": Instructing the jury on the defendant's right to silence in the English criminal Justice system. *Multilingua* 24, pp. 7-24.
- Courtenay, Charles (1916). *The Empire of Silence*. New York: Sturgis and Walton.
- Easton, Susan M. (1998). *The Case for the Right to Silence*. England: Ashgate, 2nd. ed.
- Fairclough, N. (2001). *Language and Power*. Essex: Pearson Education, 2nd. ed.

- Kurzon, Dennis (1995). The right of silence: A socio-pragmatic model of interpretation. *Journal of Pragmatics* 23, pp. 55-69.
- Kurzon, Dennis (1998). *Discourse of Silence*. Amsterdam: Benjamins.
- Kurzon, Dennis (1999). The comprehension of legal Hebrew. *Clarity* 44, pp. 29-31.
- Leng, Roger (1994). The right to silence debate. In: D. Morgan and G.M. Stephenson (eds.). *Suspicion and Silence: The Right to Silence in Criminal Investigations*. London: Blackstone, pp. 18-38.
- Lyons, John (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mirfield, Peter (1997). *Silence, Confession and Improperly Obtained Evidence*. Oxford: Clarendon.
- Poyatos, Ferdinand (2002). *Nonverbal Communication across Disciplines*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Report (1989). *Report of the Working Group on the Right of Silence – C4 Division*. London: Home Office.
- Rescher, Nicolas (1998). The significance of silence. *European Review* 6 (1), pp. 91-95.
- Shuy, Roger W. (1997). Ten unanswered language questions about Miranda. *Forensic Linguistics* 4 (2), pp. 175-196.
- Svartvik, Jan (1968). *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Verderveken, Daniel. (1990). *Meaning and Speech Acts, Vol. 1: Principles of Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zuckerman, A.A.S. (1989). *The Principles of Criminal Evidence*. Oxford: Clarendon.

פרופ' מיכל אפרת היא ראש החוג ללשון העברית באוניברסיטת חיפה. היא מתמחה בחקר הבלשנות והפרקטיקה הלשונית בדיסציפלינות חוץ-בלשניות, בעיקר משפטים (סימני מסחר) והתיאוריה והפרקטיקה הפסיכואנליטית. היא מתרכזת בחקר השתיקה המדברת, צורותיה ומשמעויותיה, כאמצעי הבעה לשוני לצד הדיבור. לאחרונה ערכה את הספר "שתיקות: על מקומה של השתיקה בתרבות וביחסים בין-אישיים". כתובת להתכתבות: mephratt@research.haifa.ac.il

סוציולוגיה ולשון – המפגש: השפעתם של מקצועיות ויחסי גומלין

בין מומחים מדיסציפלינות שונות על תרגום מדעי¹

דבורה קלקין-פישמן ולאה הגואל

תקציר

לפני יותר מעשור הוקמה הוועדה למונחי סוציולוגיה בעברית בחסותן של האקדמיה ללשון העברית ושל האגודה הסוציולוגית הישראלית. חברה הם בלשנים מומחים ללקסיקולוגיה וחברי האקדמיה ללשון העברית וסוציולוגים מומחים לתחומי סוציולוגיה שונים. מאז הקמתה הוועדה שוקדת על חיבור מילון מקצועי בעברית לשימושם של מרצים ושל חוקרים בסוציולוגיה. פעילות הוועדה היא חלק ממיזם-על של האקדמיה ללשון העברית: עדכון מילונים בכל תחומי החיים עבור דוברי עברית, כותביה וקוראיה. מיזם זה חשוב ביותר לסוציולוגים מכמה טעמים: העניין שמוצאים דוברי עברית בתרומתם של סוציולוגים להבנת המתרחש בעולמנו מתרחב והולך; הנוהל של שיבוץ מונחים לועזיים בשיח הסוציולוגי הן בעל פה והן בכתב מהווה מחסום לסטודנטים ולקוראים משכילים כאחד. מלכתחילה הצטייר התרגום² כמשימה לא מסובכת ביותר. ברם, התנסותנו בעבודת הוועדה מלמדת כי אי אפשר להגיע ל"תרגומים מדעיים" אלא בעקבות משא ומתן מאומץ המתנהל ברמות שונות. דיוני הוועדה משקפים ניגודים בין תפיסות שתי הדיסציפלינות – לשון וסוציולוגיה. כמו-כן "מתערבים" בדיונים פירושים שונים של חיי יום-יום עם פירושים "ידעניים" של הדיוטות בכל תחום. כך נוצרות יחדות (קואליציות) ונגדות (אופוזיציות) לא צפויות. בעבודה זו נדון בדוגמאות ספציפיות וננסה להקיש מהניסיון הזה על המידה שהלשון המדעית יכולה, או שאינה יכולה, להיות מנותקת מהשיח של השכל הישר ולשקף את החלוקה המגוונת של המציאות לתחומי ידע ומדע.

מילות מפתח: בין-תחומיות, שיתוף פעולה בין-תחומי, דיסציפלינות, יחסי גומלין, שימושי לשון

1. מבוא

באשר ל-holistic medicine מה תגידו? "רפואה מכלילה" או "רפואה כולית"? אם קיימת המילה "סיכון" עבור המונח האנגלי risk, איזה מונח יכול לשמש את הסוציולוג? מעוניין להסביר hazard בעברית? כיצד להבחין בין norms ל-mores? האם "טיפוס אידאלי" הוא תרגום מספק לביטוי ideal type של ובר?

מאז ימי ועד הלשון בטרם מדינה בלשנים שוקדים על הרחבת אוצר המילים העומד לרשותם של דוברי עברית. הפיכת העברית שהונצחה בכתבי קודש ובכתבי רבנים לשפה המתאימה לעולם המודרני לוותה ברצון לגונן על אופייה של השפה העתיקה ובאותה עת לאפשר לדוברי עברית לעסוק בנושאים המגוונים והחדשים העולים בחיי יום-יום בתקופתנו. משום כך האקדמיה דואגת להפעיל ועדות מתחומי חיים שונים ומפרסמת מפעם לפעם מילונים אשר תוכנם נדון בקרב אנשי מקצוע. על מנת לאשר את הפרסום, האקדמיה בודקת את החומר המוצע, דואגת לניקוד ומבקשת הבהרות. המילונים שנערכו ואושרו עד כה נועדו לספק מענה לצורכיהן של קהילות מקצועיות לתקשורת בעברית. במסגרת מיזם-העל, מילונים שיצאו לאור לפני שנים רבות (כגון מילון למונחי פסיכולוגיה משנות הארבעים של המאה שעברה) נבדקים שוב ונערכים מחדש לאור התפתחויות הן בתחום המקצועי והן בשימושי השפה. עד שנות התשעים של המאה שעברה היו מילונים

מקצועיים ברפואה, בפסיכולוגיה (עודכן ב-1994), בדמוגרפיה, בסטיסטיקה, אך אפילו לא מילון ראשוני בסוציולוגיה. הסיבות לכך נעוצות ודאי בהתפתחותה של הסוציולוגיה בארץ.

הסוציולוגיה בישראל נולדה באוניברסיטה העברית בשנות הארבעים של המאה העשרים. המרצה הראשון בתחום היה מרטין בובר, אז פרופסור בחוג לפילוסופיה. כידוע, הוא רכש את השכלתו בגרמניה לפני עלייתו ארצה. בעשור שלאחר מכן כיהן שמואל נח אייזנשטדט כראש המחלקה הראשונה לסוציולוגיה בארץ אחרי שהשלים את לימודיו בארה"ב. מסורת של רכישת ידע מקצועי בארצות דוברות אנגלית או בארצות אירופיות הונצחה עד סוף המאה העשרים. כך אפשר להבין מדוע ברוב הכתבים הסוציולוגיים בעברית, כמו גם בשיח הסוציולוגי המדובר, המשכו חוקרים להשתמש במונחים לועזיים לציון מושגים מרכזיים בתחום. הוועדה למינוח סוציולוגי בעברית הוקמה לפני כשתים עשרה שנה ביזמתו של סוציולוג, חבר סגל באוניברסיטת חיפה, ד"ר שמעון שור. בברכתן של האקדמיה ללשון העברית ושל האגודה הסוציולוגית הישראלית שימש ד"ר שור כיו"ר הוועדה במשך שנתיים, ובתוך כך דאג להזמין סוציולוגים ואנשי האקדמיה ללשון להשתתף במפעל. במשך העשור האחרון כללה הוועדה חברים קבועים וחברים שהצטרפו על מנת ליטול חלק במשימה שעניינה אותם³. המשימה, שקידשה האגודה הסוציולוגית הישראלית, הייתה לספק כלים לשוניים שישרתו "עשיית סוציולוגיה" בעברית. משימה זו הפכה דחופה בעקבות התפתחויות בהשכלה הגבוהה. החובה ללמוד סוציולוגיה מוטלת על מספר הולך וגדל של סטודנטים, גם כאשר אינה נלמדת כמקצוע ראשי. לימודי סוציולוגיה מצורפים לא אחת ללימודים בתחומים אחרים, כמו משפטים, חינוך והוראה, מדעי המדינה, תקשורת ומנהל עסקים. בד בבד יש ריבוי של חוגים לסוציולוגיה. הרכבתו של מילון מונחים בעברית לתחום האקדמי הזה תואמת הן את צורכיהם של חוקרים ותלמידים והן את ייעודה של האקדמיה ללשון העברית.

2. תרגום מדעי – מהו?

כתיבת מילון היא תחום עשייה ומחקר ייחודי – לקסיקולוגיה. בלקסיקולוגיה קיימים שני תת-תחומים רלוונטיים לענייננו: התחום המכונה terminology (מינוח) והתחום המכונה dictionaries for special purposes (מילונים למטרות מיוחדות) או terminography (Bejoint, 1997). מסקירת הספרות מתברר כי האחרונה מתייחסת ברובה ל"ניהול מינוח" בתחומים בעלי גבולות מוגדרים היטב, כגון עיסוקים טכנולוגיים והיבטים שונים של הרפואה. לפי אחד החוקרים, טרמינולוגיה "ממפה ומתארת את המבנה המושגי של שדה ידע מסוים". כדי לעשות זאת, מתחילים "טרמינולוגים" עם מושג, על מאפייניו, ואז קובעים את המונח שישמש להגדרת אותו מושג (תרגום, דק"פ 154: 2003). לאחרונה הדגש בתחום הוא על ארגון גוף מונחים באמצעות מחשבים (Appleton, 2000). כנגדם, העוסקים ב"מילונים למטרות מיוחדות" רואים את המשימה בצורה מקיפה הרבה יותר. הם מעוניינים בהגדרת קהל היעד, העשוי להיות רחב יותר מאנשי המקצוע הספציפי ולכלול סטודנטים, מתרגמים, מומחים ללשון, ספרנים ופסיכולוגים. כמו-כן הם רואים את עצמם רשאים לבחור בהקשר זה את סוג ההגדרות הרצוי: הגדרה ממחישה (ostensible definition – אפשר, למשל, להגדיר פריט ריהוט על ידי הצגת תמונה) או הסבר מפורט, העשוי להתרחב עד כדי אורך של מאמר באנציקלופדיה (Blanchon, 1997). כך אפשר להגדיר habitus כ"מכלול הנטיות ההתנהגותיות של אדם שאינן חלק מן המבנה הביולוגי שלו".

בסוציולוגיה בת זמננו (Bourdieu & Passeron, 1990 [1977]) נהוג להדגיש את התלות של תכונות אלו בעמדה החברתית של האדם או של הקבוצה הנושאים אותן, ואת חלקן בשעתוק היחסים החברתיים. החלטות אחרות של טרמינוגרפים (אנשים המרכיבים מילון לצרכים מיוחדים) נוגעות לסגנון, דהיינו אם מדובר במילון פורמלי או לא פורמלי, במילון לשפה מדוברת או לשפה כתובה. חשוב גם לשאול מה יחסו של המילון לתחום העיסוק הרלוונטי ולהקשרו (Pearson, 1998; Martin & van der Vleet, 2003: 357). החלטה בעניין זה קשורה כמובן בהחלטה טרומית באשר לשפת המילון – אם הוא עתיד להציג מונחים בשפה אחת, בשתיים או ביותר.

ואכן, עניינה של הוועדה לתרגום מונחים סוציולוגיים לעברית הוא להרכיב מילון-למטרה-מיוחדת, דו-לשוני (אנגלי-עברי), בראש ובראשונה לשימושם של חוקרים ושל סטודנטים בדיסציפלינה אקדמית מבוססת. אולם אם כי הסוציולוגיה ממוסדת באקדמיה ובבתי ספר תיכוניים, גבולותיה של הדיסציפלינה אינם יכולים להיות קבועים אחת ולתמיד. הרי מעצם טבעה הסוציולוגיה מפתחת הבנות בזיקה לאירועים חברתיים ולהשתנות ההיסטורית של החברה בכל אתר ואתר בעולם. מכאן שההקשר שחייב אותנו, מתחילת עבודתנו, הוא ההקשר של החלוקה המקובלת של הדיסציפלינה לתת-תחומים, כפי שהיא משתקפת בסדר שבו נלמדים הקורסים ובסוגי הסילבוס במוסדות להשכלה גבוהה. חלוקה זו והצגתם של "מרכיבי" הדיסציפלינה בסדר מסוים נתפסות כדרך הטובה ביותר לשקף את אופי המציאות החברתית.

בהקשר העיוני ברור היה לוועדה כי יש להתייחס למושגים על פי שימושיהם הרווחים בתאוריות ובמחקר. כך, המילון שהוועדה מכינה אמור לספק תרגומים פורמליים למילים ולמונחים המקובלים בסוציולוגיה, כדי שישמשו בכתב וגם בשיח על נושאים רלוונטיים בתחום (Schott, 1997). מחמת ריבוי המושגים והרצון שלא להתפרס יתר על המידה, העדיפה הוועדה לספק לכל מונח תרגום, כי לא יוכלו לתכנן מילון שמוצג בו הסבר מפורט של כל מונח ומונח. יש מילוני מונחים המספקים הגדרות נרחבות, וכל מילון הוא מעין אנציקלופדיה זוטא (יצוב, 2002; מיטשל וליסאק, 1984; Outhwaite, 2006; Jary & Jary, 1991).

בניית המילון הייתה כרוכה בחריגה מתחום אחד, הסוציולוגיה, אל שיתוף פעולה עם מומחים בתחום הלשון. כמו כן, קהל היעד של המילון מגוון: מקצועי (חוקרים בתחום הסוציולוגיה), נמצא בשלבי התמקצעות שונים (סטודנטים) ואף הציבור הרחב (כולל תלמידי תיכון). מפעל זה, אף כי אינו מחקר המבקש להציע מענה לשאלה מדעית, הוא דוגמה לשיתוף פעולה בין-תחומי (אינטר-דיסציפלינרי) ואף לשיתוף פעולה חוצה תחומים (טרנס-דיסציפלינרי). המעברים הם בין תחומים מדעיים בתוך הוועדה; בדיאלוג שלהם עם תחומים מדעיים נוספים באמצעות המילונים הספציפיים המשמשים כנקודות התייחסות; בין אנשי מדע לבין קהלים שונים (מדעיים/מדעיים-חלקית/הדיוטות), תוך כדי שימוש בכלים טרמינוגרפיים המניחים דווקא גבולות-תחום מוגדרים שאפשר להסתמך עליהם, במילונים תוך-סוציולוגיים, באנגלית ובגרמנית, ובמקורות למילים נרדפות בעברית.

3. המחקר הנוכחי

מטרתו של מאמר זה להבהיר את יחסי הגומלין המגוונים הנוצרים בין דיסציפלינות ותת-דיסציפלינות אשר נציגיהן פועלים יחד לקידום הרכבתו של מילון עברי למונחי סוציולוגיה,

להצביע על הדרכים שבהן שזורים (embedded) יחסי גומלין אלו בתרבות ובמבנים חברתיים, כיצד הם גורמים מדי פעם ליצירתם של סכסוכים בין יחדות (coalitions) ולהראות איך מחולקת תמונת המציאות על ידי כל אלו.

להלן תיאור מבנה הוועדה ודרכי עבודתה. בהמשך נתמקד באיסוף הנתונים ובניתוחם, ולבסוף נמקם את ממצאינו במסורת של סוציולוגיה של הידע.

3.1 הוועדה והנושאים

חברי הוועדה למינוח סוציולוגי בעברית הם בלשנים חוקרים, פרופסורים באוניברסיטה, חברי האקדמיה ללשון העברית וכן סוציולוגים שהם מרצים באוניברסיטה וחוקרים פעילים. כל החברים, כולל היו"ר, משמשים בוועדה בהתנדבות; על כן, נערכות פגישות הוועדה (באוניברסיטת חיפה) אחת לחודש במשך שנת הלימודים האקדמית. דיוני הוועדה מתבססים על רשימות מונחים המוצגות בלועזית על פי סדר האלף-בית. בשנים הנדונות בעבודה זו עסקה הוועדה ברשימות מונחים בתחומי הסוציולוגיה של המשפחה, סוציולוגיה של אתניות, סוציולוגיה של בריאות וחולי וסוציולוגיה של ארגונים⁴. כל רשימה הוכנה על ידי סוציולוג מומחה לסוגיה הנדונה.

במהלך עבודת הוועדה מתווספים לרשימה התרגומים, והם זוכים להסכמה בדו"ח אשר מופץ אחרי כל ישיבה. מפעם לפעם מתבקשת הוועדה (באמצעות פנייה של המזכירות המדעית באקדמיה ללשון העברית) לתת את הדעת גם לשאלותיהם של אנשי מקצוע, של מחברי ספרי לימוד ושל תלמידי מחקר לגבי מונחים הדרושים להם בעבודתם.

3.2 ההחלטה לחקור

כפי שתואר לעיל, הוקמה הוועדה כקבוצה ממוקדת משימה. משימת הכנת המילון הייתה לכאורה קלה יחסית, משום שמדובר בדיסציפלינה ממוסדת בעלת קנון מוסכם. אולם התברר כי המשימה אינה פשוטה כלל ועיקר. קושי אחד היה פרק הזמן הארוך הנדרש להכנת מילון. קושי נוסף היה ריבוי חילוקי הדעות בין הבלשנים עצמם, בין הסוציולוגים עצמם וגם בין שתי הקבוצות. התברר לנו, אגב הדיונים, עד כמה רבת פנים יכולה משמעותו של מונח מדעי להיות – מבחינת יישומו בדיסציפלינה, מבחינת האפשרות לגלם אותו במבנה לשוני ומבחינת ההקשר הרחב יותר של השימוש בו, כמו גם שקיפותו. החלטנו לעקוב אחרי ההתרחשויות בדיוני הוועדה על מנת לחשוף רבדים של משמעויות למיניהן.

3.3 הנתונים

הנתונים למחקר זה התקבלו בעקבות (א) רישום מפורט של אחת עשרה ישיבות שנערכו בין השנים 2003 ל-2005, רשימות המונחים המומלצים שנדונו באותה תקופה, ודעותיהם של עמיתים שאינם חברים, שחברי הוועדה נועצו בהם בעת הצורך (מחוץ למסגרת הישיבות) באשר לשימוש במונחים בתחומי התמחותם (ר' סעיף 1 להלן). (ב) תצפיות שערכו המחברות בתקופות מאוחרות יותר – בעת חברותן בוועדה (ותוך כדי קיום ישיבותיה) – על תהליכים שונים בתוך הוועדה, אשר הבשילו והפכו בולטים בשנים שלאחר מכן. כל החומר שנאסף משמש אותנו בניתוח המוצג כאן.

3.4 ניתוח הנתונים

מקריאה חוזרת של הרשימות וממיון לנושאים מרכזיים שהועלו על ידי חברי הוועדה בדיוניהם, הופקו הסוגיות המרכזיות הראויות להתייחסות, וביניהן סוגיות הקשורות בתרגום כהתמחות בפני עצמה; תפקידי הדיסציפלינות ותת-הדיסציפלינות בדיונים ובהחלטות על תרגומים מומלצים. מן התצפיות שתועדו באופן סדיר (ר' (א) לעיל) עלו סוגיות הקשורות בתהליכים חברתיים בתוך הוועדה, והן נצפו גם בשנים שאחרי 2005 (ר' (ב) לעיל).

3.5 ממצאי המחקר

דרכי עבודתה של הוועדה והצעותיה:

אחרי התנסות בדגמים שונים, התארגנה העבודה בוועדה כקבוצה רב-תחומית באופן זה: חוקר (או חוקרת; הניסוח מכוון לזכר ולנקבה) המתמחה בתחום סוציולוגי מסוים מכין את רשימת המונחים בתחומו שיידונו בוועדה ומוסיף לצדם את התרגום המצוי או הרצוי לדעתו. כל רשימה מודפסת, ועותקה מחולקים לחברי הוועדה. כשהוועדה מתכנסת, אותו חוקר מציג כל מונח ומסביר כיצד הוא משמש בספרות הסוציולוגית השייכת לתחומו. לאחר ההסבר נבחנות אפשרויות תרגום, תוך הערכה של מידת התאמתן למושג, שקיפותן והיותן "קליטות" ו"לא תפוסות" במשמעות אחרת בשפה. קריטריונים אלו מכוונים בו-זמנית לדיוק המדעי הדרוש ולקהל היעד של המילון. כך, היות המונח המוצע בעל משמעות קיימת, מקובלת, מונע את קבלתו כתרגום למונח הלוועזי, גם אם הוא נראה מתאים מכל סיבה אחרת. גם היותו מסורבל ולא קליט עבור ציבור המשתמשים העתידי, תפסול אותו כחלופה עברית. אם לא נמצאת מילה עברית מתאימה, חברי הוועדה מנסים להציע מונח חלופי או להמציא מונח חדש. כל חברי הוועדה משתתפים בניסיון זה. במהלך הדיון חברי הוועדה מעיינים במילונים שאפשר למצוא בהם מידע על הגדרות כלליות של המילה ועל שורשיה; כמו-כן, בודקים במילוני האקדמיה המקצועיים האחרים אם קיים תרגום של אותו מונח המקובל בדיסציפלינה אחרת. בין המילונים המשמשים להשוואה נמצאים המילון למונחי פסיכולוגיה, המילון למונחי דמוגרפיה, המילון למונחי רפואה, המילון למונחי גיאוגרפיה וכן המילון למונחי דיפלומטיה. הדיון במונח מסתיים כאשר חברי הוועדה הסוציולוגים מסכימים כי התרגום לעברית שהוצע מגלם משמעות סמנטית העשויה לספק בסיס להסברים סוציולוגיים בהרצאות ובכתובים, ואילו חברי הוועדה הבלשנים מאשרים כי המבנה המורפולוגי אפשרי ואף מקובל. כל הסכמה על מונח מתקבלת אחרי בירור יסודי. אחת הסוגיות החוזרות ועולות בדרכים שונות בבדיקת רשימות המונחים בכל תחום היא באיזו מידה משמעותו של המונח שנבחר נבדלת משימושים אפשריים בשפת היום-יום.

3.5.1 משמעויות רווחות והשפעתן על תהליך התרגום:

בחפשנו תרגומים למונחים ניטרליים כביכול, מצאנו שצריך היה להתמודד עם סוגיות של תרבות ועם שאלות של צידוק, לא אחת – פוליטי. בכל הקשר היה מוקד ההתלבטות שונה.

א. מונחים שהשתרשו

למונחים רבים יש תרגומים שנשתרשו לאורך השנים, בין אם מקורם בתרגום שאילה (calque, loan translation) או במקור אחר. שאלנו את עצמנו אם רצוי לאמץ את העיקרון כי יש בדרך כלל לקבל את המונחים הללו מבלי להציע שינויים. דוגמה פשוטה היא התרגום "הורים ביולוגיים" ל-biological parents, "הורים מולידים" ל-birth parents ו"שארות" ל-kinship. ברוב המקרים ראתה הוועדה לנכון להמליץ על הביטויים המקובלים. בכל מקרה נסב הדיון על ההשתמעויות של התרגום בהקשר של השפה העברית הדבורה והכתובה כיום.

במקרים אחדים מצאנו את עצמנו תוהים אם לקבל את תרגום המונח שנקבע על ידי צוות מדיסציפלינה אחרת. הסוציולוגים בקבוצה חלקו, למשל, על אפשרות השימוש בסוציולוגיה בתרגום למונח stress במילון למונחי פסיכולוגיה. התרגום "עקה" מתאים למצבים של יחידים, אבל בהקשר חברתי עדיף התרגום "לחץ". לעתים נועצנו עם מומחה אשר אינו חבר בוועדה. בעניין קשרי דם לאורך דורות (genealogy), למשל, המליצה הוועדה על התרגום "יחוסה", כהצעתה של הפרופסור מיכל אפרת.

ב. מונחים שאולים מאנגלית

שאלה שחזרה ועלתה בדיונים הייתה באיזו מידה יש לאמץ במילון מונחים לועזיים ללא תרגום. ברשימה שהורכבה על ידי פרופסור סמוחה בתחום סוציולוגיה של האתניות הופיעו ביטויים הנושאים משמעות היסטורית מחד גיסא, ומשמעות לגבי אופיים של קשרים חברתיים אשר רווחו במקומות שונים מאידך גיסא. כך יצא שהפוליטיקה הייתה מרכזית בדיון במונחים שצמחו במציאויות היסטוריות מסוימות. להלן שתי דוגמאות:

המונח Afro-American הוטבע בארצות הברית לקראת סוף המאה העשרים ונזכר במאמרים סוציולוגיים הדנים באתניות באורח קבע. מונח זה דומה למונחים מקבילים, כגון Irish American, Swedish American. כארץ הגירה, אין בארצות הברית כל פסול באזכור מוצאו של אדם ומוצא משפחתו, ולכן יש היגיון בשימוש בתואר הגזר מהשם "אפריקה" על מנת לתאר את אוכלוסיית השחורים במדינה. יתר על כן, המונח נושא מסר פוליטי, על רקע האפליה הטמונה בשמות הקולקטיב שהודבקו לשחורים. שמות גנאי רבים שירתו שונאי שחורים במשך דורות, ובמקרה הטוב הם נקראו Negroes ללא לוואי המציין מוצא. אם כך, המונח Afro-American אינו תיאור בלבד, כי אם סממן של הכרה בקולקטיב ושל כבוד לבעלי עור שחור. המלצת הוועדה הייתה להשאיר את המונח בשכתובו העברי: אפרו-אמריקני.

התלבטויות דומות צצו כאשר הגענו למונח Anglophone. גם במקרה זה התלבטה הוועדה בנוגע להשתמעויות פוליטיות. פירוש המונח הוא "דובר אנגלית", ותרגום ישיר זה עשוי לספק את הנדרש. עם זאת, בהקשר של תת-התחום אתניות בסוציולוגיה, המונח מזכיר את המתח בין דוברי צרפתית לדוברי אנגלית בפרובינציה הקנדית קוויבק (Québec). הוא נושא כמשמעות נלווית את כמיהתם של דוברי צרפתית לאומנים בקוויבק לשנות את תוצאות מלחמת מאה השנה בין צרפת לאנגליה, מלחמה אשר הסתיימה בקנדה ב-1763; לו יכלו, היו משכתבים את הסיום מניצחון האנגלים לניצחונם של הצרפתים. אי נחת זו בולטת בקוויבק, שבה רבים מתרפקים על הססמה

"אני זוכרת" ⁵, והדבר בא לידי ביטוי מעשי במתחים המורגשים בקביעת מדיניות חינוכית ולשונית בקנדה בכלל (Couton et al., in press). אך כיוון שהדנוטציה של המונח Anglophone ישימה למצבים ניטרליים מחוץ לפרובינציה של קוויבק, במקרה זה המליצה הוועדה להסתפק בפירוש הישיר "דובר-אנגלית".

ג. שימוש כללי במונחים ושימושם בסוציולוגיה

קיימים ביטויים המשמשים בסוגיות חברתיות בשיח יום-יומי ומשמשים גם סוציולוגים. דוגמה לכך היא המונח titular, המתאר קבוצת אוכלוסין בתוך מדינה כקבוצה בעלת title או תואר. בשימוש הכללי המילה הזאת מעבירה את המסר כי מי שנושא בתואר מסוים עלול לשאת אותו "רק בשם", בעוד התפקידים המתלווים לתואר מתבצעים על ידי אחרים. אבל בניתוח סוציולוגי היבט נוסף של המילה מובא בחשבון. המילה title משמעה גם קניין; מי שקניינו רשום בטאבו, למשל, אוחו ב-title לקרקע. לכן, כשמדובר בתפקודן של מדינות, התואר titular מתייחס לקבוצת האוכלוסייה הנושאת את שם המדינה ורואה עצמה רשאית לראות במדינה את רכוש הקולקטיבי. כך מאז התפרקותה של ברית המועצות אצו עמי הרפובליקות הסובייטיות השונות להקים מדינות ולטעון ל-title על חלקות האדמה שלהם. החלטת הוועדה כי בעברית תיקראנה מדינות אלה "מדינות נומינליות" משקפת את המציאות המורכבת הזאת רק באופן חלקי.

ד. נאמנות אטימולוגית

שאלה נוספת הנוגעת לתרגום היא אם התרגום לעברית חייב להיות נאמן לשורשים האטימולוגיים של המונח באנגלית, או שמא מוטב להבטיח כי יהיה נאמן למסורת הלשונית בשפת היעד. הוועדה הייתה צריכה לדון, למשל, בשלושה מונחים הבנויים על בסיס השורש הלטיני "לעשות" או "לבצע" – (Traupman, 1969) facio, facere, feci, factus – בתוספת התחילית שמשמעותה "החוצה" – e(x), והם: effectiveness, efficacy, efficiency. באנגלית, השוני בין חלקי הפועל הכלולים במונח מאפשר הבחנה דקה בין המשמעויות, אך התברר שבעברית אין מורפולוגיה מקבילה. לכן החליטה הוועדה כי מוטב לתרגם כל אחד מהמונחים במילה שונה לחלוטין, וכך הגיעה למסקנה כי עבור effectiveness המונח המתאים בעברית הוא "תכליתיות"; עבור efficacy – "חוללות"; ועבור efficiency – "יעילות". הסיומת -ות המציינת שם עצם מופשט היא הרכיב העקיב היחיד בשלושת המונחים הללו.

ה. דבקות לשפת המקור

במונחים זרים שקנו להם מקום נכבד בקנון הסוציולוגי ובשיח הסוציולוגי בארץ, התעוררה שאלה בדבר הסמכות שיש להעניק לשפה שהמונח "נולד" בה. כאמור, לא אחת מונחים לועזיים משתמרים בכתוב עברי, ובמשך הזמן ובגלל השימוש הרב בהם זכו ביטויים אלו לכבוד מיוחד. לא רק שהם הביטויים המקוריים והקלסיקונים נזקקו להם בעיבודן של תאוריות המכונות "גדולות" (grand), אלא גם תוך שימושם בעברית נוצרו להם הקשרים מקצועיים שנתפסו כמיוחדים במינם. עם זאת, מצאה הוועדה לנכון לבחון מחדש מונחים רבים, ואף הציעה להם תחליפים בעברית

שורשית. כך למשל, עבור המונח *laissez-faire*, שלו היסטוריה מרשימה כתיאור של מדיניות כלכלית ופוליטית, המליצה הוועדה על החלופה "שב ואל תעשה". עבור המונחים *Gemeinschaft-Gesellschaft* – מילים מגרמנית אשר שימשו את Tönnies (1957) בתארו את משבר המעבר מחברה מסורתית (*Gemeinschaft*) לחברה מודרנית (*Gesellschaft*) בעקבות התיעוש והתפתחות הקפיטליזם, הציעה הוועדה "קהילה-חברה".

ו. שמירה על הבחנות תאורטיות

כפי שנרמז לעיל, בעיה נוספת מסתמנת מהשימוש הנרחב שסוציולוגים עושים במילים המקובלות בשיח של יום-יום, תוך שהם מוסיפים להם משמעות סוציולוגית ברורה ובעלת הקשר ייחודי. המונחים המתארים פילוגים באוכלוסייה, למשל "סטטוס", "מעמד", "תפקיד", משמשים תכופות כמילים נרדפות בשיח של יום-יום אצל הדיוטות ובאמצעי התקשורת. לעומת זאת, בתאוריות סוציולוגיות כל מונח הוא מרכיב מובחן בעל משמעויות ממוקדות אשר מתקשרות למבנים תאורטיים רחבים יותר. כך שימש "סטטוס", המתורגם כ"מיצב", את ובר (1949) כמונח עבור מקום ותגמולים במדרג של סגנון חיים, כאשר השווה בינו לבין מקום, ותגמולים במדרג של הכנסה לבין מקום ותגמולים במדרג של פוליטיקה. לעומתו, "מעמד" הוא מונח בתורתו של מרקס (1977), המצביע על היחס בין קבוצה כלשהי לאמצעי ייצור לעומת היחס של קבוצה אחרת לאותם אמצעי ייצור. את המונח "תפקיד", הנתפס כמכלול משימות בשיח יום-יומי, מגדירים בתאוריה פונקציונלית כמכלול הציפיות ההדדיות הלגיטימיות של בעלי מיצבים (סטטוסים) משלימים, ובמיוחד ביחסי גומלין מבניים (Parsons, 1991). משימת הוועדה כאן הייתה למקד את המשמעויות הסוציולוגיות הנבדלות על מנת לקבוע את גבולות השיח המקצועי. בפועל, הסוציולוג חבר הוועדה אשר הכין את הרשימה הנדונה, צירף קטעים מתוך מקורות תאורטיים מתאימים, ואלו שימשו את כל חברי הוועדה בדיונים באותם מונחים.

ז. מובנים מגוונים בסוציולוגיה: תת-תחומים שונים

הסוציולוגים המומחים בתת-תחומים שונים בנייתו חברתי, שהשתתפו בוועדה בפרקי זמן שונים, מצאו כי למונח סוציולוגי עשויות להיות משמעויות שונות בשיח התאורטי של כל תת-תחום. לעתים קרובות הבדל זה במשמעויות נמצא גם באנגלית. דוגמה למונח שיש בו הבדלי משמעויות בשני תת-תחומים של הסוציולוגיה היא המילה *agent*. מקורה הלטיני של המילה הוא *ago, agere*, *egi, actus* – פועל המתאר ביצוע, דוגמת יכולת לנהל, לצוד, לשחק, לגרש, לפעול. באנגלית המילה *agent* גזורה מצורת הבינוני-פועל ("עושה הפעולה") (Traupman, 1969). מילה זו משמשת בשיח של יום-יום לתיאור אדם המוכר טובים שאינם בבעלותו-הוא, כגון "סוכן ביטוח". אם כי המונח משמש בסוציולוגיה של ארגונים בתאוריות של חברות (סוציאליזציה) ובתאוריה כללית, יש למילה זו משמעויות שונות בכל תת-תחום. בסוציולוגיה של ארגונים משמעה "אדם הפועל בשם שולחו", בדומה לשימוש הכללי של המונח "סוכן"; בתאוריות סוציולוגיות הדנות בחברות מתלווה למשמעות זו צביון מיסטי במידה מסוימת. נהוג בהן, למשל, לתאר הורים ומורים כ"סוכני סוציאליזציה", רוצה לומר כי אלו הסוכנים שהחברה כולה מינתה כביכול על מנת לבצע בשמה תרבות (*enculturation*) של כל דור צעיר בתורו. כפי שחזר ואמר פרסונס בכתביו (Parsons,

(1991), תפיסה זו מרמזת על כך שכל רך נולד עלול לגדול "פרא" ללא התערבותם של האנשים הפועלים בשם האנושות כולה. לעומת זאת, בתאוריות סוציולוגיות שמדברים בהן על אופן בניית החברה ועל הגורמים השונים המעצבים את פעילותה, נהוג להתייחס ל-agent כאל אדם המסוגל לפעול ולבצע מעשים על פי כוונותיו הוא. המקור הלטיני של המילה מאפשר פירוש חלופי זה. הוועדה החליטה כי התרגום לעברית ישקף את ההבדל בין התאוריות, ולכן המליצה להוסיף על התרגום של agent כ"סוכן", את התרגום כפעלן או יוזם ("פועל יוזם"), מונחים המשמשים גם לתרגום המונח actor בתורתו הפונקציונליסטית של פרסונס (1991).

ח. תפקודה של העברית כשפה מקצועית

כמתואר לעיל, אי-הסכמה באשר ליחס בין שורשו האטימולוגי של מונח ובין התרגום היאה לו לעברית, התגלתה בין חברי הוועדה השייכים לסוציולוגיה כדיסציפלינה. גם בין הבלשנים התגלעו חילוקי דעות. אחד החברים בוועדה, המשמש גם כחבר באקדמיה ללשון העברית, רואה את עיקר התרגום במציאת מילה או ביטוי עברי המעוגן במקורות. כך הוא מבקש לא להיות כבול לתצורת הלעז או להיסטוריה האטימולוגית של מונח לועזי כלשהו. בלשן אחר, אף הוא חבר בוועדה וחבר באקדמיה ללשון העברית, רגיש מאוד להיותם של ביטויים רבים מקובלים ב"עולם כולו", וכן לביטויים שהם "כבר בשימוש". לדעתו, כאשר מזהים ביטויים מאנגלית שחדרו לשפות רבות בעולם, רצוי לאמץ אותם גם בעברית. דוגמה לאופן שעשויים להתגלע חילוקי דעות היא המונח globalization. החבר האחד עמד על כך שרצוי ואפשר למצוא מקבילה עברית אשר תגלם היטב את משמעותו של המונח מבלי לשמר את המונח המוכר בלשונות אחרות. הוא הציע את המקבילה "תיעולם", מלשון "עולם", כתחליף לגלובליזציה. הוא יכול היה להסתמך על כך שבצרפתית המונח mondialisation (מן המילה monde – 'עולם') משמש כתחליף ל-globalization בעיתונות ובכתבי עת. החבר השני טען כי זהו ביטוי המשמש בשיח העולמי ואין לסטות מהמונח ה"מעוברת" "גלובליזציה", שממילא אושר כמונח "כללי" על ידי האקדמיה.

3.5.2 מקצועיות ויחסי גומלין: בין-תחומיות או הסתמכות על השכל הישר?

הרכב הוועדה השוקדת על עריכתו של מילון מקצועי של מונחים סוציולוגיים בעברית הנו רב-תחומי במכוון. הוועדה כוללת חברים אשר מומחיותם היא בלשון וחברים שמומחיותם במדעי החברה. לכאורה החלוקה לסוגי מומחיות מסמנת חלוקת עבודה הגיונית. אולם החלוקה הפורמלית לדיסציפלינות אינה משקפת את כל הדרכים שבהן מצטלבים גופי ידע אצל חברי הוועדה.

ידע בענייני חברה ובענייני לשון קיים גם אצל אנשים אשר אינם מתיימרים להיות מומחים. בכל דיון העלו החברים הבלשנים את פירושיהם-הם למצבים חברתיים. החברים הסוציולוגים, מצדם, עמדו על תחושותיהם באשר לשימושי לשון מתאימים. באופן זה, במהלך רוב הישיבות, בדיונים שנגעו למשמעויות מצד אחד ובדיונים שנגעו לתצורות המילים מצד אחר – טענו כל המשתתפים בביטחון כי השגותיהם מבוססות, גם בתחום שאין להם בו יומרה למומחיות. מניתוח התנהגות החברים בוועדה מסתמנים שני ממצאים חשובים. האחד קשור להסתמכות על ההתנסות האישית. בתור אנשים בעלי מחויבות לדיסציפלינות ממוסדות, ברור לנו כי אין זה הוגן לתאר

מציאות חברתית או מציאות לשונית כלשהי, לא כל שכן להסביר אותה, בלי לבדוק עבודות קודמות. לא יעלה על הדעת לבצע מחקר ולסכמו אם אינו בנוי על עבודתם של חוקרים אחרים, כדי לאשש ממצאים שהתפרסמו, או לחלופין להראות בסיס לסתירת השגותיהם. אולם באשר לגורמים או ליסודות שנפגשים בהם בחיי יום-יום, אין מניעה להסתמך על התנסות אישית. אותו ביטחון עצמי אשר אינו בר-הגנה בכנסים דיסציפלינריים הופך לגורם מכריע לעתים דווקא בקבוצה אינטר-דיסציפלינרית. הממצא השני מתייחס ל"נזילות" ולהשתנות המתמדת של פעילות הגומלין סביב שולחן הדיונים: ליחידות הנוצרות במהלך עבודת הוועדה, ולהתייחסות המשתתפים, אשר מצד אחד היא עקיבה וקשורה למומחיות של כל אחד, ומצד אחר היא משתנה, בעיקר בין הסוציולוגים, לפי יחסם לתת-התחום הנדון.

א. הסתמכות על התנסות אישית, "השכל הישר"

לעתים נתגלעו חילוקי דעות בוועדה כאשר הלא-מומחים נקטו עמדה לטובת אחת הדעות בוויכוח שבין המומחים. כך, פרט לחלוקה הפורמלית בין אנשי דיסציפלינות לאסכולה זו או אחרת, התחלקו החברים על פי ניסיון החיים האישי עם נקודות השקפה במקומות לא צפויים. התפתחות זו מובנת כנטייה לחשוב כי מומחיותנו בתחום ידע מסוים תואמת גם בתחומים שהידע העומד לרשותנו אינו אלא ידע כללי. אולם יש השגות תאורטיות העשויות לשפוך אור נדיב יותר על התופעה.

עיקרון ידוע בסוציולוגיה הוא התפיסה כי במצב מסוים התנהגויות הן פועל יוצא של האופן שאנשים מגדירים את אותו מצב (definition of the situation). קביעה זו של סוציולוגים מאסכולת שיקגו (ר' Thomas, 1928) בשנות העשרים של המאה שעברה הייתה בסיס לפיתוחה ולהסתעפותה של האסכולה הסוציולוגית הידועה כ"הידוד סמלי" (symbolic interaction; ר' Blumer, 1969). עיון בתאוריית המבנים האישיים של קלי (Kelly, 1990 [1955]) עשוי להבהיר את מקורות הגישה במנגנוני אישיות. קלי מגדיר בני אדם כיצורים הפועלים בהכרח תוך מכוונות לעתיד הקרוב והרחוק; הם מבנים את המציאות בהתאם. הבניה זו מתבססת על מערכת מבנים אישיים המשמשים כלים לקריאת המציאות. בעזרת המבנים האישיים האדם מפרש את המבנים של שותפיו למצבים (situations). הפירושים הזמינים לו על סמך התנסויות קודמות משמשים מדריכים להתנהגות. כך באירועים שנפגשים בהם אנשים אחדים ומתאמים את התנהגויותיהם ביניהם, כל אחד מספק לזולת מידע המתקף את המבנה שהדריך התנהגות כלשהי; לחלופין, תגובותיו של הפרט עשויות להעיד על כך שההתנהגות לא תאמה את הגדרת המצב של אחרים והייתה פסולה. בתגובה להתנהגות המוצעת במהלך כל מפגש עם אחרים (למעשה גם במפגשים עם חפצים, Woolgar, 1995) מקבל כל יחיד מידע באשר למידה שבה הוא כפעלן (actor) "הבנה" את המפגש בצורה שתאמה את תפיסותיהם של שותפיו. ממידע זה אפשר לגזור מסקנה באשר למידה שבה אפשר להמשיך "לעבוד" עם מערכת המבנים הקיימת ולמידה שבה יש לערוך שינויים, בכללותה או בחלקים ממנה, כדי להבטיח הגדרות תקפות של מצבים. כך מצטייד כל אדם במבנים העשויים להיות "מתוקנים" לקראת המאורעות הבאים. לא במקרה מתאר קלי (1990 [1955]) את ההתרחשויות שהמבנים נבחנים בהן חזור ובחון, כתהליך הדומה לעריכת ניסוי. בעיניו, התנהגותם המקצועית של מדענים אינה שונה מהתנהגותם של הדיוטות בחיי יום-יום. היא מהווה

דגם (model) של האופן שבו מתנהלים החיים (man the scientist); מערכת המבנים אינה אלא היסוד להשערות ביום-יום, ובדיקותיהן הבלתי נמנעות במצבים שונים מאששות או מפריכות את תקפותן (ר' גם: Kalekin-Fishman, 1993). אין תמה כי המסקנות מהתנסויות אישיות נתפסות כמבוססות. הרי בכל יום ובכל מצב אנחנו מעמידים את מערכות המבנים הללו למבחן, ואנחנו למדים מאחרים אם פירושינו עומדים בדרישות החברה (בצורתה כמכלול האנשים שאנחנו באים במגע אתם). בהתנסויות אלו אי הבנה של השפה עשויה לגרום "עונש" של אי התאמה בין מעשינו לדרישות הזולת במצבים מכריעים, אם בלימודים, אם בעבודה, אם במערכות יחסים. כמו כן, אי הבנה של נורמות ומנהגים רווחים מביאה לכישלונות צורבים בהשתלבות החברתית הנדרשת בכל תחום. על סמך התנסות שאינה אלא סדרה בלתי פוסקת של ניסיונות שדה, אנחנו מזככים בהכרח מבנים רלוונטיים, ומגיעים עד לארגון החוזר ונשנה של מערכות מבנים אישיים, כאשר אנחנו משתכנעים שיש בכך צורך. מכאן נוכל להבין מדוע תאוריות של הדיוטות על אודות היבטים של המציאות עשויות להיות בנויות היטב (Furnham, 1988; Hong, Levy & Chiu, 2001; Sommers & Norton, 2006) ומשכנעות את בעליהן, ולו משום שהן נובעות מהתנסויות מרובות שקיבלו אישור, ומעבודה פנימית מרובה.

תיאור הנחותיו של קלי ([1955] 1990) על הדרכים שבני אדם פועלים בחיי יום-יום מבהיר מדוע אי אפשר להתעלם מה"מומחיות" הנרכשת על ידי הדיוטות הן בתחום הלשון הן בתחום ההבנה של יחסים חברתיים תוך הפעילות המתבקשת בחיי יום-יום. כיוון שכל המומחים המוכרים על ידי האקדמיה פועלים גם הם במעגל של חיי היום-יום, יש להניח כי לצדו של הידע בתחום דיסציפלינרי כלשהו, מומחים בכל תחום מפתחים מערכות מבנים אישיים המשמשות אותם בפעילויותיהם מחוץ לגבולות האקדמיה. גם המומחים ללשון עשויים לפתח מערכת מבנים אישיים בהקשר הלשוני לשימוש יום-יומי. באופן דומה הסוציולוגים עשויים לפתח מערכת מבנים אישיים אשר מנחה את פעילותם מחוץ לעשייתם המחקרית. על כן אין לראות את ההסתמכות על "השכל הישר" כנסיגה, אלא כגיוון של סוגי המומחיות המופגנים כבסיס לטיעונים המועלים בדיונים על תרגומים של מונחים בסוציולוגיה. יוצא אפוא כי הרב-דיסציפלינריות של הוועדה הנדונה מורכבת יותר מאשר החלוקה בין בלשנים וסוציולוגים. אצל כל אחד מחברי הוועדה קיים ביטחון במטענו האישי, פרי מבחנים חוזרים בהתנסויות מגוונות (כפי שמסביר קלי), אם כי אינו מכיר בהכרח ברבדים השונים של המבנים האישיים המדריכים את תחושותיו ואת טענותיו.

ב. נזילותן של יחדות, הנגדות ופתרונות

נפנה עתה להיבטיו השונים של הממצא השני על אודות הדינמיקה של יחסי הגומלין בעבודת הוועדה. במובן מסוים מבנה הוועדה מגלם את הרעיון כי ידע הוא בסיס לעוצמה. שני אגפיה של הוועדה – אגף הבלשנות ואגף הסוציולוגיה – אוישו על ידי אנשים בכירים הנחשבים לבני סמכא בתחומיהם. העוצמה הנקנית על ידי מומחיות ניכרה הן בעוצמתם של חברי הוועדה בקהילותיהם הדיסציפלינריות והן בתפיסה הרווחת על מהותן של דיסציפלינות אקדמיות. באופן אישי, חברי הוועדה מטעם כל דיסציפלינה צברו ותק במחקר, הוכתרו כבעלי ידע על סמך פרסומיהם המרובים באפיקי פרסום מוכרים ומקובלים, ועל סמך הכרה וכבוד המוענקים להם בפורומים בין-לאומיים. גם חקר הלשון, כמו המחקר הסוציולוגי, ממוקם במחלקות אוניברסיטאיות בעלות עוצמה, משום שהן רשאיות להעניק תארים אקדמיים. ענפי מחקר שונים חוסים תחת כל אחת מהמחלקות

הללו. המועסקים במחלקות צריכים לחשב את יחסיהם עם שומרי השערים, עורכי כתבי העת המייצגים את הדיסציפלינה, השופטים מטעמם, המוציאים לאור ופרופסורים האמורים להמליץ – או לא להמליץ – על העלאות בדרגה בתוך המחלקות האוניברסיטאיות. חשיבות ההון התרבותי המצטבר (Bourdieu, 1984) נובעת מהתפיסה הרווחת מאז המאה התשע-עשרה, ועל פיה הידע האנושי מחולק באופן טבעי בין דיסציפלינות. משמעות החלוקה הזאת רחבה יותר מאשר פרטי ניהולו של מסלול מקצועי (career). מסממני המודרניות היא הערצה הגובלת בהאלהה של החדש (Giddens, 1991), ועל אחת כמה וכמה של חידושי ידע העשויים לתת פרי בקידומן של טכנולוגיות. כל מחלקה דיסציפלינרית נאבקת על תרומתה למאגרי ידע חדשים. לא בכדי האנשים המאפשרים את אותה קדמה נהנים מתהילה המוענקת לגיבורי תרבות. ועדה המורכבת משתי קבוצות דיסציפלינריות מעמידה במבחן את התפיסה של ידע כעוצמה גם בפגישותיה וגם בתוצריה. הדיונים מדגימים מאבק במובן של הנגדה בין שני עולמות ידע, גם כאשר המומחים לא התכוונו לעימות במודע. תפקידם המבני של המומחים נתפס מתחילת עבודתה של הוועדה כתפקיד של בעלי המומחיות וכסמנים של גבולות עוצמתם של החברים מן הדיסציפלינה "האחרת". בגלל הכבוד הדיסציפלינרי ההדדי נוצרו נהלים של ביקורת עצמית. ודווקא מכאן אפשר לראות את חלקו של שיתוף הפעולה כשֶׁלֶט בעבודת הוועדה – את ההמשכיות של עבודה פורייה לאורך שנים, את חידוד הזהות המקצועית מול השונה, את האתגר להסביר לבלשנים בשפת יום-יום מושגים מקצועיים כדי להבהיר את הצורך בכל מושג ואת השימושים בו – כל אלה מבליטים היבטים ייחודיים של טרנס-דיסציפלינריות.

היחודות הפורמליות מתבססות על דיסציפלינות המוצא של המשתתפים, ומשום כך היה קו מפריד בין המומחים לדיסציפלינה ובין ההדיוטות. בין החברים המשתייכים לכל דיסציפלינה יש שותפות מופגנת בהיבטים בסיסיים של הזהות המקצועית: שותפות בדרכי ההכשרה האקדמית ובתחומי העיסוק. שני המומחים ללשון, למשל, שותפים במובן זה שכל אחד מהם עסק במילונאות (lexicography) בהזדמנויות שונות⁶, שניהם בדרגה של פרופסור מן המניין במוסדות אקדמיים מכובדים ושניהם חברים באקדמיה ללשון העברית. גם בין החברים הסוציולוגים אפשר למצוא קווים משותפים – לכולם הכשרה דיסציפלינרית דומה, כולם חוקרים פעילים ולכולם עמדות בארגונים מקצועיים בארץ ובעולם. ברם, אין להתעלם מן הקווים המפרידים, בתוך הדיסציפלינה ומחוצה לה. הקווים התוך-דיסציפלינריים הפכו למרכזיים מאוד במהלך הדיונים. כך, כפי שצוין לעיל, בין הבלשנים יש הבדלי מכוונות לנושא שבלב עבודתה של הוועדה, עבודת התרגום. יתר על כן, הנושאים שהם עוסקים בהם כעת שונים מאוד זה מזה. בין הסוציולוגים יש הבדלים מהותיים ולו משום שאין בוועדה שני סוציולוגים העוסקים באותו תת-תחום במחקריהם או באותן שיטות מחקר. מכאן אפשר להקיש כי לכל אחד מחברי הוועדה הסוציולוגים יחס שונה, ליתר דיוק פירוש שונה, של מהות הדיסציפלינה שכולם משתייכים אליה. הבדלים אלה הביאו לניגודי "אינטרסים" בהזדמנויות שונות. בעקבות זאת התעוררו מתחים בעניין תרגומיהם של מונחים מסוגים שונים.

מובן שיש גם הבדלים חוץ-דיסציפלינריים, החל בהבדלים מגדריים (שני הבלשנים הם גברים; בין הסוציולוגים היו שני גברים ושלוש נשים, ולאחרונה, שלוש נשים בלבד). בין החברים יש הבדלים במוצא אתני, כמו גם הבדלים במצב משפחתי ובגיל. ומכאן, בין השאר, נובעים הבדלים בהתנסויות שהחברים חשופים אליהן בחיי יום-יום, כפי שנוכל לקבוע על סמך העיון בתאוריה של קלי (1990 [1955]).

כפי שמוסבר בספרות על תהליכים בארגונים, מפגשי הוועדה מאופיינים ביצירת יחדות כמו בגילויים של אי-הסכמה. השלמת המשימה מחייבת מציאת פתרונות בצורת תרגומים המשביעים את רצונם של הרוב, אם כי הם לא תמיד לשביעות רצונם של כולם. סדרי העבודה של הוועדה מעניקים עוצמה ואפשרות של פעילות יתרה ליוזמי הרשימות. חלוקת העבודה מעצימה הבדלים. הוועדה מתייחסת בדיוניה, חליפות, למונחים המרכזיים של אחדים מתת-התחומים של הסוציולוגיה. ההחלטה על בחירת המונחים והכנת רשימה ממצה עד כמה שאפשר היא בידי החבר או החברה בוועדה המומחים באותו תת-תחום. מטבע הדברים, "בעל הרשימה", בהיותו המומחה, השולט בספרות התאורטית והמחקרית הרלוונטית לאותו תת-תחום (עד כה: משפחה, בריאות וחולי, אתניות, ארגונים, תאוריות), הופך לבעל העוצמה בנושא. ברוב המקרים בעל הרשימה הוא הפעיל ביותר בדיונים. הנוהל שהתמסד הוא כי אין מחליטים על תרגום אלא אם זכה להסכמתו של מי שהכין את הרשימה הנדונה.

עם זאת, הדיונים נושאים אופי של יצירה ויצירה מחדש של יחדות החוצות את קווי ההפרדה הפורמליים בין המומחים וההדיוטות. הצעות מומחים לתרגומים נסמכות על תמיכתם של ההדיוטות. לעתים מגיעים להסכמה כללית בקלות יחסית, כי תרגום מסוים מהדהד עם המושגים הרגומים על אודות מונח נתון. מתאוריית המבנים האישיים (Kelly, 1990 [1955]) אנחנו יכולים להבין כי במקרים כאלה ניסיונותיהם האישיים של ההדיוטות המצטרפים ליחדה "הוכיחו" להם כי דעת המומחה תקפה. היחדות הנוצרות *אד הוק* מתבססות על מגוון משתנים, ומכאן ההשתנות המתמדת של הקבוצות. במצב של מומחה מול הדיוטות קיימת אפשרות של השתלטות המומחה האחד או הקבוצה כאשר אין מולם מומחים אחרים לאיזון. מצד אחד המומחים יכולים "לחדד" את זהותם המקצועית כאשר הם נאלצים להתמודד עם חילוקי דעות – הן של חברים למקצוע, הן של הדיוטות, הן של מערכות המבנים היום-יומיות של עצמם. מצד אחר, המומחים וההדיוטות בוועדה מאזנים אלו את אלו כאשר הוויכוחים המתקיימים בוועדה הם ענייניים, למען המטרה הברורה והמוסכמת על כולם. לפיכך, התחברות בין משתתפים מתרחשת לצורך הכרעת ויכוח נקודתי, ללא לגיטימציה למאבקי כוח בין-אישיים.

קלי (1990 [1955]) ניתח את התהליך של התיקוף ושל פסילת המבנים האישיים בהתרחשו בפרט, בין אדם לבין עצמו, תוך פעילותו בהקשר החברתי. בוועדה אפשר לראות איך תהליך זיכרון המבנים האישיים וארגונה-מחדש של מערכת המבנים האישיים מתקיימים בתוך צוות החברים. כל אחד פועל מול האחרים ומתכוונן ומשפיע על התהליך, והוועדה כולה הופכת למוקד התהליך, כאשר מפת עולמות הידע הפרוסים בפניה משתנה בהתמדה עם התפתחות הדיונים. גבולות נחצים, נמתחים, לעתים אף מוגדרים מחדש. במשך שנות העבודה המשותפת התגבשו התרומות הייחודיות שמביא כל חבר, יחד עם ההיכרות ההדדית, לתרבות פנימית, אינטר-סובייקטיבית (Ramadier, 2004), אשר נוצרה במסגרת הוועדה ויחד עם ההווי ודפוסי העבודה הייחודיים. היכרות זו משמשת בסיס לעשייה, ההופכת יעילה ופורייה ככל שחולף הזמן. בתצפיות שנרשמו ניכרים הניצנים של הפיכת הוועדה לקהילה בזעיר אנפין (Kalekin-Fishman, 2000), לישות בעלת מאפיינים טרנס-דיסציפלינריים (Flinterman et al., 2002), המגשרת על קשיי תקשורת הנפוצים כיום בין מדענים (Max-Neef, 2005). זהויות מדעיות אישיות של המשתתפים וזהויות נתפסות מתחדדות במסגרת אותו תהליך, תוך כדי הרחבת תחום הידע והעשרתו בידע חדש.

4. הערות מסכמות

בתוך הצוות הרב-מקצועי קיימת תנועה מתמדת: חלוקת העבודה הראשונית מוסכמת וברורה, המומחים השונים מייצגים תחומי ידע ומחקר מוכרים. תוך כדי העבודה נבנות ומתפרקות יחדות, אשר הרכבן חוזר על עצמו, לעתים מוכר וצפוי, ולעתים מפתיע, לפי נסיבות הנושא הנדון. מעברים מתרחשים ללא הרף בין הסמכות המקצועית לידע-ההדיוטות הגלומים בכל אחד מהחברים. וכשידע מקצועי מוכר ומכובד מלווה בטיעוני שכל ישר (ידע הדיוטות), האחרונים זוכים להתייחסות רצינית לאור ההיכרות עם מי שביטאו אותם. בד בבד אין מאתגרים את הסמכות המקצועית, וזו האחרונה היא המסכמת כל ויכות. מה שמשתנה לא פעם הוא זהות הסמכות המקצועית הקובעת, מאחר שלא מעטים המקרים שבהם המונח הסוציולוגי מהדהד במומחים בלשון עם המשגה של יום-יום, וכדי להגיע למצב המאפשר קבלת החלטה יש "ללוש" ביחד את המושג עד כי הוא מקבל משמעות והקשר משותפים עבור כל היושבים סביב השולחן. כך מתגברים חברי הוועדה על החיץ שנקבע על ידי ההתפלגות השונה של הידע ביניהם. שוץ (Schutz, 1971, p. 123) חילק את ההתנסות בחיי יום-יום לפי רמות הידע הנדרשות במצבים שונים (הדיוט, אזרח בעל ידע, מומחה), וציין כי אצל כל פרט קיימת היכולת לזהות לאיזו רמת ידע הוא נזקק בכל מצב במציאות חיו. כלומר, קיימות דרגות שונות של ידע אפשרי לגבי כל נושא, והתנועה ביניהן דומה לתנועה בין תחומים. לא מדובר באנשים שונים בעלי מידות שונות של ידע, אלא באותו אדם, שרמת ידיעתו משתנה כלפי גופי ידע שונים. יש מצבים שאדם זקוק למידע מפורט וקונקרטי כדי לטפל בבעיה נתונה, אולם בדרך כלל אין לו צורך בכל הפרטים בכל עת; די לו לדעת איזה ידע רלוונטי לבעיה כזאת והיכן יוכל להשיגו בעת הצורך. כפי שמציין ווילסון (Wilson, 2008), הבחנותיו של שוץ לא רק מאירות את התפלגות הידע בחברה, אלא גם תורמות להבנת פעולות לחיפוש מידע שנוקטים יחידים, ואפשר להשליך מהן על פעולותיהם של חברי הוועדה. ייחודה של הוועדה הרב-תחומית המתוארת כאן מסומן על-ידי החיבור הישיר והברור בין משימתה המדעית לחיי היום-יום, על ידי ההשקפה המתמדת בין העבודה הלקסיקולוגית ה"יבשה" של הרכבת מילון למטרות מיוחדות לבין ידע כללי בלשון ובנושאי חברה. חוויות, מפגשים ואירועים במציאות שמחוץ לחדר הדיונים משולבים בתוך הדיונים, וחיבור זה הופך את הדיונים למרתקים עבור ועדת מתנדבים הפועלת ברציפות מזה יותר מעשור.

קבוצת משימה זו עוברת, אם כן, מן השלב הראשוני של ההסכמה ההתחלתית, בתחומים בעלי גבולות מוגדרים היטב כביכול, דרך רמות שונות של להט הוויכוח, אל מצבים שונים של אי-הסכמה. גבולותיהם של התחומים המדעיים נמתחים לכיוונים שונים; בין הידע המדעי לידע ההדיוטות, תוך שקהל היעד שהוועדה מכוונת אליו בעבודתה מובא בחשבון גם הוא בתהליך קבלת החלטה על הפירוש/התרגום ההולם ביותר למונח הנדון. בשלב האחרון הוועדה חוזרת אל מסגרת הקונצנזוס, ההסכמה, מתוך מחויבות למשימת השלמת המילון. עם כל תוספת של מונח למילון, מחוברת מחדש המציאות שהייתה מחולקת בדרכים כה שונות על ידי עולמות הידע המיוצגים בוועדה. נותרת פתוחה השאלה עד כמה המוצר המוגמר, המונחים במילון, ייקלט בשימוש השוטף במינוח סוציולוגי בעברית; עד כמה יצליחו המונחים לחדור לתודעה המקצועית והציבורית הקולקטיבית, ויהפכו בכך לגשרים בין העשייה הלשונית לסוציולוגית ובין העשייה המדעית למציאות החברתית.

-
- ¹ גרסה קודמת של מאמר זה הוצגה בקונגרס ה-37 של ה-International Institute of Sociology בשטוקהולם ב-2005. אנחנו מודות לשני קוראים שהעירו את הערותיהם המועילות בעת הכנת המאמר ל"עיונים בשפה וחברה".
- ² במאמר הזה המילה "תרגום" מכוונת למציאת הקבלות לקסיקליות בעברית למונחים מקצועיים בסוציולוגיה. המילון המוגמר יכול רשימות של מונחים בני מילה או שתיים בלבד ללא הגדרות מפורטות.
- ³ חברי הוועדה הקבועים הם: הבלשנים פרופ' משה אזר ופרופ' עוזי אורנן והסוציולוגים פרופ' רותי כץ, ד"ר לאה הגואל וד"ר דבורה קלקין-פישמן (יו"ר). פרופ' סמי סמוחה השתתף בדיוני הוועדה בקביעות עד שנת תשס"ז, עת נבחר לדיקן הפקולטה למדעי חברה ולמדעי המתמטיקה באוניברסיטת חיפה. פרופ' יהודית שובל השתתפה בדיונים על סוציולוגיה של בריאות וחולי; פרופ' יצחק סמואל ניהל את הדיונים במונחים השייכים לסוציולוגיה של ארגונים. הבלשן פרופ' אילן אלדר השתתף בדיוני הוועדה במשך שנים אחדות.
- ⁴ תמיד היה מומחה בתחום חבר בוועדה: משפחה – פרופ' רותי כץ; אתניות – פרופ' סמי סמוחה; בריאות וחולי – פרופ' יהודית שובל, ואחר כך ד"ר לאה הגואל; ארגונים – פרופ' יצחק סמואל; תאוריה – ד"ר דבורה קלקין-פישמן.
- ⁵ Je me souviens.
- ⁶ לאחרונה שימש פרופ' משה אזר יו"ר הקבוצה אשר ערכה את ההוצאה החדשה של מילון אבן-שושן.

מראי מקום

- יצוב, גי (2002). *לכסיקון חברתי*. ירושלים: אקדמון.
- מיטשל, גי דנקן ומי' ליסאק (עורכים) (1984). *לקסיקון דביר לסוציולוגיה*. לוד: דביר.
- Appleton, B. (2000). Patterns and software: Essential concepts and terminology. www.citeseer.ist.psu.edu [accessed February 4, 2008].
- Bejoint, H. (1997). Regards sur la definition en terminologie (Views on definition in terminology). *Cahiers de Lexicologie* 70 (1), pp. 19-26.
- Blanchon, E. (1997). Point de vue sur la définition. *Meta* XLII (1), pp. 168-173.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Richard Nice, trans. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. and J.C. Passeron (1990 [1977]). *Reproduction in Education, Society and Culture*. R. Nice, trans. London: Sage, 2nd. ed.
- Bowker, L. (2003). Specialized lexicography and specialized dictionaries. In: P. van Sterkenburg (ed.). *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 154-166.
- Couton, A.D. et al. (in press). Conflict and (ethno-linguistic) diversity: Canada/Québec. In: A. Denis and D. Kalekin-Fishman (eds). *The New International Handbook of Sociology: Conflict, Competition and Cooperation*. London: Sage.
- Flinterman, J.F. et al. (2001). Transdisciplinarity: The new challenge for biomedical research, *Bulletin of Science Technology Society* 21, pp. 253-266.
- Furnham, A. (1988). *Lay Theories: Everyday Understanding of Problems in the Social Sciences*. Oxford: Pergamon.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hong, Y.; S.R. Levy and Ch. Chiu (2001). The Contribution of the Lay Theories Approach to the Study of Groups, *Personality and Social Psychology Review* 5, pp. 98-106.
- Jary, D. and J. Jary (1991). *The Harper Collins Dictionary of Sociology*. New York: Harper Collins.
- Kalekin-Fishman, D. (1993). The two faces of hostility: The implications of personal construct theory for understanding alienation. *International Journal of Personal Construct Psychology* 6 (1), pp. 27-40.
- Kalekin-Fishman, D. (2000). Constructing mundane culture: "Plain Talk". *Journal of Mundane Behavior* 1(1) (refereed e-journal: www.mundanebehavior.org).
- Kelly, G.A. (1990 [1955]). *The Psychology of Personal Constructs*. F. Fransella (ed.). London: Routledge.

- Martin, W. and H. Van der Vleet (2003). Design and production of terminological dictionaries. In: P. van Sterkenburg (ed.), *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 333-349.
- Marx, K. (1977). *The Marx--Engels Reader*, R.C. Tucker, ed. New York: W.W. Norton & Company.
- Max-Neef, M. A. (2005). Foundations of transdisciplinarity. *Ecological Economics* 53 (1), pp. 5-16.
- Outhwaite, W. (ed.) (2006). *The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought*. Oxford, UK: Blackwell, 2nd. ed.
- Parsons, T. (1991). *The Social System* (with a new preface by Bryan Turner). London: Routledge.
- Pearson, J. (1998). *Terms in Context*. Amsterdam: John Benjamins.
- Ramadier, T. (2004). Transdisciplinarity and its challenges: The case of urban studies. *Futures* 36, pp. 423-439.
- Schott, H. (ed.) (1997). *Thesaurus Sozialwissenschaften: Englisch-Deutsch*. Bonn: Informationszentrum Sozialwissenschaften.
- Schutz, A. (1971 [1964]). *Collected Papers, Vol. II: Studies in Social Theory*, Arvid Brodersen (ed.). The Hague: Martinus Nijhoff.
- Sommers, S.R. and M.I. Norton (2006). Lay theories about white racists: What constitutes racism (and what doesn't). *Group Processes & Intergroup Relations* 9, pp. 117-138.
- Thomas, W.I. (1928). *Primitive Behavior: An Introduction to the Social Sciences*. New York: McGraw-Hill.
- Tönnies, F. (1957). *Community & Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)*. C.P. Loomis, trans. Ann Arbor: Michigan State University Press.
- Traupman, J.C. (1969). *New College Latin & English Dictionary*. New York: Bantam Books.
- Weber, M. (1949). *The Methodology of the Social Sciences*. Edward A. Shils, trans. New York: The Free Press.
- Wilson, T.D. *Alfred Schutz: Phenomenology and Research Methodology for Information Behaviour Research*. <http://informationr.net/tdw/publ/papers/schutz02.html#12#12> [accessed: March 9, 2008].
- Woolgar, S. (1985). Why not a sociology of machines? The case of sociology and artificial intelligence. *Sociology* 19, pp. 557-572.

ד"ר דבורה קלקין-פישמן, מהפקולטה לחינוך באוניברסיטת חיפה, חוקרת תאוריות סוציולוגיות, *Ideology, Policy, and Practice* (2004); בין פרסומיה: *Radicals in Spite of Themselves* (2007) היא משמשת סגנית הנשיא לענייני פרסומים באגודה

הסוציולוגית הבין-לאומית, ויו"ר הוועדה למונחי סוציולוגיה בעברית. היא העורכת המייסדת של *International Sociology Review of Books* ועורכת את המדור לביקורת ספרים של עיונים בלשון וחברה. כתובת להתכתבות: dkalekin@construct.haifa.ac.il

ד"ר לאה הגואל עוסקת בסוציולוגיה של בריאות במחלקה לרפואת הקהילה ואפידמיולוגיה, בפקולטה לרפואה בטכניון ובמרכז לבקרת סרטן במרכז הרפואי כרמל, חיפה. היא חוקרת את היענות הציבור לבדיקות סינון לסרטן, פעילה בתכניות התערבות ארציות לגילוי מוקדם של סרטן השד והמעיים הגס בישראל, חברה בוועדה למונחים עבריים בסוציולוגיה, וחוקרת את המפגש הטראנסדיסציפלינרי בין מדעי החיים למדעי החברה.

Linguistic Landscape and Transnationalism: Sarcelles-Netanya

Eliezer Ben-Rafael and Miriam Ben-Rafael

Abstract

Hebrew has been made a national language of Israel and is today spoken by all the country's residents. However, some groups continue to use their native tongues in specific geographical areas. Recent French immigrants represent one such case. Observations indicate that they intend to retain links with France and their communities of origin and as such, seem to exemplify the model of "transnational diaspora". This paper questions whether or not this group in some ways effectively illustrates the praxis of dual homeness. We use the linguistic-landscape (LL) methodology that refers to all written linguistic objects that mark the public space and focus on the uses of French, Hebrew and other languages in an LL. As, moreover, we also know that any group that settles in a new environment undergoes unavoidable, far-reaching change, pointing out lines of change as well as of continuity required us to focus on the LL in communities of French Jews, both in Israel and France. In Israel, we choose Netanya, a city with many new French immigrants. In France, we investigated a typical Jewish area in the vicinity of Paris – Sarcelles. The analysis shows that these immigrants build up a public space where original linguistic elements play a major role, whereas in Sarcelles, their friends and relatives make an equal effort to emphasize their distinctiveness. The patterns used, however, show important differences, which reveal the dialectics of similarity-dissimilarity of diasporas and communities of origin.

Key words: transnationalism, diaspora, French Jews, multiculturalism, linguistic landscape, Israel

Introduction

As a country that is a proverbial melting pot, with a population from dozens of countries, Israel is an extreme case of multilingualism. Though Hebrew has been made a national language and is today spoken by all¹, some groups continue to use their native languages in given areas, but Hebrew clearly prevails, even among them. Recent French immigrants represent a special case in this context. Personal observations and other testimonies (Nathan, 2007) indicate that French is spoken by people who intend to retain solid links with France and their communities of origin and, as such, seem to exemplify the model well-known as "transnational diaspora" (Tambiah, 2002; Levitt & Glick Schiller, 2004). Using the linguistic-landscape

methodology, this paper questions whether or not the recent French immigrants in Israel are effectively now building this kind of model, and if so, what we can learn about it from their experience.

The notion of transnational diaspora follows from the study of globalization (Appadurai, 2002) and refers to the waves of migration that take place when worldwide communication, cheap transport and comprehensive media coverage are available. In this context, immigrant groups tend to insert themselves into “hostlands” without disengaging from “homelands”. Thanks also to services provided by welfare states and their democratic regimes, these groups build communities where original cultural elements are retained (Tambiah, 2002). This does not preclude their acquiring languages and symbols pertaining to the hostland and to exemplify thereby “dual homeness”.

Among markers of that duality, one finds linguistic elements such as typical keywords, expressions or greetings, sometimes whole registers or even a full-fledged vernacular. One often finds cultural centers, temples or churches, schools and newspapers. At the same time, the prevailing official language accounts for an unavoidable shift to the national language as a first language used in major spheres of social life (Ben-Rafael, 2002). In brief, a duality that raises fundamental questions regarding people’s allegiances.

Regarding the case discussed in the following, we focus on a given aspect of the praxis of dual homeness, representing a very specific area of linguistic activity, namely, the linguistic landscape – LL. As stated elsewhere (Ben-Rafael et al., 2006), this notion refers to all written linguistic objects that mark the public space – i.e. outside private homes. From a sociology-of-language perspective, such items are seen as generated by structuration principles – presentation of self, actors’ rational expectations from potential clients, power relations between actors and collective identity (E. Ben-Rafael, in press). Among these principles, collective identity is especially relevant in the present study. Accordingly, given LL items are indicative of an *a priori* relation between institutions or agencies and a given sector of the public. This should be particularly apparent where people in this sector tend to congregate and frequent. We contend that one should be able to learn about the nature of groups’ relation to both present-day environments (hostlands) and countries of origin (homeland) through the molding of the LL of such spaces.

When referring to a diaspora, however, this LL study should also be interesting from an additional perspective, namely the fact that any group that settles in a new environment undergoes unavoidable, far-reaching processes of adjustment and change. Even if it aspires to remain loyal to its distinctive nature, it may be ready to change markers and invent new ones. Hence, the study of LL where items might give expression to the group's markers, as they now stand, might show not only how different it wants to present itself *vis-à-vis* its environment, but also *vis-à-vis* itself, as a distinct group. This however is possible only if the LL analysis of the diaspora's present setting is completed by a comparison with the group's original setting. This complementary investigation might then reveal how far the diaspora adds to the multicultural character of the hostland, and how different it becomes from what it was.

It is in this context that we focus here on LL research in two settings, one in France and the other in Israel. In Israel, we choose Netanya as an urban space, close to Tel Aviv, where many recent French immigrants have located, and in France, we choose a typical Jewish area in the vicinity of Paris – Sarcelles.

An ideal-typical transnational diaspora

Recent French immigrants are to be seen in the context of the links binding Israel and diaspora Jews in general. Let us not forget, in this respect, that Zionism calls for the resettlement of Jews in their "historical homeland" on behalf of a national ideology drawing from both European 19th century nationalisms and traditional Judaism's attachment to the Land of Israel. French Jews who have immigrated to Israel in recent years come, however, from a very specific background.

France's Jewish community numbers 500,000-600,000 individuals. Jews have lived in France for centuries – except for periodic expulsions. Persecution of Jews began in the early 11th century. Towards the end of the 12th century, the first expulsion of Jews took place. This expulsion order was eased after several decades, only to be renewed episodically. Toward the end of the 18th century (1785), geographical restrictions on the settling of Jews were abolished, and following the Great Revolution and Napoleon's Sanhedrin, Jews were granted total emancipation. Yet, in the late 19th century, Drumont's Antisemitic League of France and the Dreyfus affair served as powerful reminders of the popular hatred of Jews in France. This, however, was not to prevent Jewish immigration to France from Eastern Europe. The Vichy government

was still to make the persecution of Jews an official policy, before Jews found egalitarian status again in 1945. At the time, thousands of refugees from Eastern Europe settled there while, following the withdrawals of France from North Africa in the 1950s and 1960s, numerous North African Jews infused French Jewry with new life.

This new population, however, was to suffer from the anti-“communitarist” national ideology that opposed communities’ aspirations to manifest their sociocultural particularisms in the open. More importantly, De Gaulle’s anti-Israeli policy in the late 1960s maintained by his successors to French Presidency for many years was another difficulty for many French Jews who identified with the Jewish state. Furthermore, and most decisively, the growth of a large North African Moslem population caused the expansion of a new kind of anti-Semitism which was fueled by many Moslems’ endorsement of the Palestinian cause in the Middle-Eastern conflict. In some milieus, this attitude gave rise to strong anti-Jewish sentiment – and in some instances, violent acts – directed against Jews in France (see Cohen, 2004). All these contributed to convincing a not insignificant number of Jews to immigrate to Israel. This number reached 2 to 3 thousand per year in the first decade of the 2000s.

These immigrants are a typical case of transnational diaspora. However, what is most interesting for us is how they illustrate this particular category that can be labeled “returning diasporas” and of which there are a growing number of examples of the multiplication of “regular” diasporas. Recent French Jewish immigrants to Israel belong to this category. They feel fully “French”, but still see themselves a part of the “Jewish world” (Cohen, 2006). Even though they do not necessarily agree that Israel is the only homeland of the Jews, they do share a special allegiance to it. Hence, Israeli Hebrew is the Jewish language taught as such in Jewish schools, and weddings or Bar-Mitzvahs are occasions for collecting money for Israel. Furthermore, many French Jews regularly visit Israel.

In brief, for those members of the French Jewish community who decide to move to Israel, the very act of immigration should represent, somehow, a kind of “going back home”. A feeling, however, that does not mean *a priori* that they see France as less than a “homeland” as well, in the very manner that their relatives and friends who remained behind see it. This is precisely the complex relationship we investigated when analyzing LL in both Netanya and Sarcelles.

Methodological considerations

As a rule, immigrants do not always find what they expected, as immigration entails some downgrading of human capital related to the adjustment to new conditions. Faced with these difficulties, immigrants tend to congregate in specific locations, where they set up supportive organizations. Recent French immigrants have settled in large numbers in Netanya or Ashdod, which already had a veteran population of French speakers (see Scemama, 2007).

We assumed that this immigration, as expected by the theory of transnational diaspora, would not illustrate a break with the country and communities of origin and that relations with relatives and friends left behind would be maintained. Our assumption was that a not insignificant number of individuals keep their homes in France, and that some of them even travel regularly to France and continue to run their businesses or hold jobs there. With respect to our specific project, we hypothesized that, in this context, this transnational-diaspora character of the group should be expressed in the LL of these immigrants' environment, symbolizing continuity with the past as well as present-day family and milieus in France.

In addition to the assessment of the extent of said cultural continuity, we wanted to question the recent French immigrants' transformation of their symbolic self-markering as a distinct entity, which would indicate how far they themselves are undergoing changes in the expression of their own distinctiveness. Hence, we complemented our research by an investigation of a characteristic setting of French Jewry in France.

We maintain that LL analysis is an appropriate methodology here, as it refers to the public expression of the community on the public scene – whether LL actors are themselves members of the community or just actors who want to attract members by drawing the string of collective solidarity. This public expression yields an evaluation of the importance of collective identity as an LL structuration principle in this setting, and it is in this spirit that we toured Netanya in Israel and Sarcelles in France.

Netanya is situated on the Mediterranean Sea – about 40 km north of Tel Aviv, with a population of 170,000. It is a major resort which receives tens of thousands of Israeli and non-Israeli vacationers. During the 1990s, the city absorbed about 50,000 new immigrants from the former Soviet Union, which made Russian a very commonly heard language. In the second half of the 1990s, several thousand French immigrants arrived.

Sarcelles is approximately 15 km north of Paris; a middle- and lower-class city, with a population of 60,000. The largest part of the city was built in the 1950s. It is estimated that 15,000 inhabitants are Jews, who congregate in specific neighborhoods where numerous community organizations and synagogues are found. Because of the strong Jewish presence in the city, it is often referred to as Little Jerusalem. In this study, we also join to Sarcelles the quarter of Paris known as *Pletzel*, one of the oldest Jewish quarters of the city. Only several thousand Jews still live there, but the area has numerous Jewish shops and institutions.

The LL items we found in the Pletzel yield a similar picture to Sarcelles', and we present here the combination of both sets of data. When seen as a whole, the Jewish populations of Sarcelles and the Pletzel constitute a quite representative segment of French Jewry. As far as the researchers could judge, this population includes a large number of low-middle and middle-class people who, in large majority were born in France to North African Jewish parents. As we found in ongoing research in Israel, this is, seemingly, more or less the same population of French Jews that makes up the new immigration to Israel in recent years. A similar statement can be proposed with respect to religiosity: both in Sarcelles-Pletzel and in the new French Jewish population of Netanya (and of Israel in general), a strong tendency to religious observance and traditionalism can be seen².

The data of the twofold research presented here consist of LL items carrying the names of shops, public institutions, announcements or advertising posters. We collected them by photographing the central streets and areas visited.

Our samples are dozens of pictures covering more than half of all items of the scenes considered, which validates the significance of the findings as expressing the major aspects of the LLs investigated. The aspect of LL that this research focused upon primarily consisted of the variance of languages and their combinations used on LL items. Table 1 shows that we found four major languages and a few occurrences of Chinese, Japanese and other Asian languages, which we grouped under the heading of "Asian languages". Moreover, one more code consists of markers – linguistic or nonlinguistic – indicating a reference to Jewishness/Israeliness and which could ally itself with different languages. In total, we found 13 different combinations of languages, using from 1 to 4 different codes to which one may add a number of combinations carrying a marker.

Table 1: The languages and language combinations in LL

French	French and Hebrew
French words in Hebrew characters	French + Hebrew + Hebrew words in French characters
French + Hebrew words in French characters	French + English + Russian
French + English	French + Asian language
Hebrew + English	French + Hebrew + Arabic
French + Hebrew + Russian	Markers attached to LL item
French + Hebrew + English	

The data

Netanya

The present-day importance of French in Netanya is evident in the findings presented in Table 2, a development that, as demonstrated by all-Israeli data (see E. Ben-Rafael et al., 2006), is not found in cities or areas of Israel where French immigration is not significant.

And indeed, we see here, in the central area of the city, itself at the heart of Israel, we have a brand new LL. French appears alone in one fifth of all LL items captured by our camera and together with other languages, nearly on all other LL items (see pictures 1-4). Among the latter, we found items with Hebraized French (such as “La Bohème” in Hebrew characters) or, in a variety of ways, combinations of French with Hebraized French, English or Russian. French and Hebrew combined is the most frequent pattern and accounts for about one third of all LL items. Interestingly enough, even when items do not contain any French, they sometimes emphasize their link to French in different ways: a restaurant, for instance, specifies in Hebrew and English that its cuisine is French!

Table 2: LL in downtown Netanya (N=42)

Languages and language combinations	%
French and Hebrew	35.6
French	21.4
French + Hebrew + Hebrew words in French characters	16.6
French + Hebrew + Russian	7.2
French + Hebrew + English	4.8
French + English	4.8
French + Hebrew words in French characters	2.4
Hebrew + English	2.4
French in Hebrew characters	2.4
French + English + Russian	2.4
Total	100.0

French, it is to be emphasized, appears in Netanya's LL, not as the language of an enclave used in a peripheral neighborhood in exclusion of any other language, but on the contrary, as one of the major languages used in the city center in conjunction with other languages – not only Hebrew, but also English and Russian. This in and of itself shows strong openness toward the direct environment (through the conjunction with Hebrew and Russian), society as a whole (Hebrew) and the world at large (English). This conclusion is further strengthened when considering the domains of use of the various languages.

Let us add that our data also show that the overwhelming part of French appears when referring to restaurants, which is explained, in the context of the tourist character of Netanya, by the reputation of French cuisine. French, however, also has a strong presence in financial services and real estate agencies, which reveals that it is spoken by a public that has “serious intentions” regarding settling in the country and possibilities of “doing business”. Furthermore, the use of French is not limited to these kinds of actors, but refers as well to a large variety of institutions and shops.

Significantly enough, we found several synagogues in the area examined that carry French wordings, which underlines the multiculturalist approach of French immigrants. This picture is both similar and different from what we discovered in Sarcelles-Pletzel.

Sarcelles-Pletzel

In Sarcelles-Pletzel, we find that in keeping with the official “republican” attitude toward the public space, French is effectively of overwhelming importance in the LL. It stands alone as well as in a variety of combinations, in nearly 95% of all LL items collected (see Table 3). In the context of the large presence of a Jewish population and in a manner that clearly deviates from what the dominant culture favors, French allies itself most often to markers of Jewishness – in the majority of cases by using Latin characters. Hebrew words, whether in Latin characters or written in Hebrew itself, that combine with French hold the lead among LL items. The total of the combinations where Hebrew is included (in Hebrew or French characters) amounts to about half of all items. Moreover, this figure reaches three quarters when including the ones that make use of non-Hebrew Jewish or Israeli non-linguistic markers. By markers, we mean here icons such as the Star of David, candlelight, the use of names that are unmistakably Jewish (like *Goldenberg*) or Israeli (such as *Yoram*), or a religious Hebrew token such as *Mashiah* (Messaiah). Another type of marker which belongs here consists of specifications such as “*importation d’Israël*” on window panes. In contrast, it is remarkable that we do not find the use of other languages here; English itself accounts for less than 10% of all possible combinations.

In brief, Sarcelles-Pletzel demonstrates a high degree of homogeneity, with French being the leading language followed by Hebrew and Jewish markers. Quite clearly, and as far as LL may tell, the Jewish neighborhoods of Sarcelles live simultaneously on two different planes: Frenchness and Jewishness-Israeliness.

Regarding, more specifically, the domains of activity reflected in LL, what is found is that catering holds a firm first place, followed by commemorative plates and public signs. Groceries and agencies of cultural goods are next in line. The rather restricted range of categories shows that these places do not compete with central sites in the city for the diversity of services which they offer.

Note the importance allocated in LL to commemorative plaques bound to the historical experience of the Jewish community – mass arrests of Jewish children by Nazis and French police, or terrorist attacks against Jewish institutions. These LL items signal, in their own way, the presence of the Jewish community and its historical experience, which makes it a part of both the history of France and of the Jewish People.

Table 3: Sarcelles-Pletzel

Languages and combinations of languages	%
French + Hebrew words in French characters	26.5
French + marker	23.8
French	18.5
French + Hebrew + Hebrew words in French characters	9.5
Hebrew words in French characters	6.5
French + English + markers	4.6
Hebrew	3.1
French + English	1.5
Hebrew + English	1.5
French + Hebrew + English	1.5
French + Hebrew + Arabic	1.5
French + Asian language	1.5
Total	100.0

Netanya and Sarcelles-Pletzel compared

The common denominator of Netanya's and Sarcelles-Pletzel's LLs consists of the substantial use of both French and Hebrew (see Table 4). Hebrew is important as a minority language in Sarcelles-Pletzel, where it combines in a variety of models with French; French is important as a minority language in Netanya, where it combines in a variety of ways with Hebrew. French-Hebraized French combinations hold the lead in Sarcelles-Pletzel; Hebrew-French combinations in Netanya. This common denominator is further strengthened by the role of markers in Sarcelles-Pletzel, that find their counterpart in the plain use of Hebrew in the Israeli-Jewish context of Netanya.

In contrast, the major difference lies in the fact that in Netanya, French and Hebrew are often attached to English and Russian, expressing implant in a multicultural context influenced by globalization. In Sarcelles-Pletzel, one rarely finds any additional language in LL, which illustrates ignorance of, or a lack of reference to, wider multilingual or multicultural diversity.

Table 4: Frequencies of languages in LL items

Languages	Netanya (%)	Sarc.-Pletzel (%)
French	97.8	93.0
Hebrew or markers**	71.6	79.2
English	14.4	10.7
Russian	9.6	
Asian languages and Arabic		3.0

With respect to LL domains, other substantial differences between the two settings appear. In Netanya, which absorbs immigrants and receives tourists, financial and real estate agencies play a much more important role than in Sarcelles-Pletzel. Netanya's LL, indeed, addresses a new population looking for lodging, work, business and services. In Sarcelles-Pletzel, LL reflects rather a "regular" daily community life that shares – and commemorates – an historical and tragic experience of its own. Restaurants are more numerous in Netanya, but what is more alike, again, in the two settings is the presence of synagogues where Hebrew and French are used conjunctively.

Conclusions

The novelty found in this investigation is that it is possible to see how far Recent French immigrants in Netanya have created a *francophonie* of a new type. Such a francophonie did not exist even when tens of thousands of francophone immigrants arrived in Israel in the 1950s and 1960s and settled all over the country, including in Netanya. During that era, the struggle for the supremacy of Hebrew was raging, making it exceptionally difficult for immigrant communities to assert themselves on the public scene. In the context of multiculturalism today, francophonie does not encounter any obstacle to giving expression to the aspiration of recent French immigrants to use French not only in the sphere of private life, but also in public and in LL. It is in this that the French of recent French immigrants reflects that it is spoken by people who make up a transnational diaspora: they live here but do their best, in some respects, to organize their inclusion in a way that does not discontinue their way of life and cultural patterns. In other words, this is a type of inclusion that makes the notion of dual-homeness more concrete. The respective roles of French and Hebrew in Netanya's LL indicate an orientation toward a Jewish future in Israel through the maintenance of an allegiance to French culture. We derive this conclusion from our LL analysis, which indicates that these immigrants build up a space by retaining original linguistic elements and thus signaling their refusal to "disappear in the crowd" – even though, they also clearly wish to become part of society.

That said, we also find in our investigation of Sarcelles-Pletzel, that this dual homeness has its roots in France itself. There, too, the use of French is done in conjunction with Hebrew and Jewish markers, which shows how far the community's inclusion in France also follows a pattern that accomodates Frenchness and allegiance to Judaism and Israel. In this respect, one may definitely speak of obvious similarities and continuity when moving from Sarcelles-Pletzel to Netanya. In other words, Jews make up a transnational diaspora both in Israel and France. However, it is also obvious that immigration here signifies a reversal of identity from Jewish Frenchmen and women to French Israeli Jews. What was ethnic – as symbolized by Hebrew in France – has become national in Israel and vice-versa, what was national in France – French – has become ethnic in Israel. By adjusting to the orientation of the local setting, French in Israel becomes allied with English, symbolizing globalization and Russian, indicative of multiculturalism – at least as far as the linguistic landscape is concerned³. This versatility is unknown in Sarcelles-Pletzel where, transnationalism,

as far as it concerns Jews and LL may say, is mainly expressed in conjunctions of French with Hebrew and/or other markers of Jewishness in the absence of other cultural or transnational perspectives.

Hence, when walking around Sarcelles-Pletzel, one gets a feeling of a community included in French society expressing a centripetal approach toward French society mitigated by a transnational perspective toward world Jewry and Israel. This principle of dual homeness is perpetuated by recent French immigrants in Israel only through transformation leading to new horizons. A dual homeness where French and the reference to France are retained, but where Hebrew is given more importance than in Sarcelles-Pletzel as well as in Netanya itself. A dual homeness, actually, where French itself becomes a component of a multicultural context in contrast with Sarcelles-Pletzel's French-Hebrew combination. In this, French immigrants in Israel express a loyalty to their past in France, while at the same time growing different from what they were and from their fellow French Jews remaining there.

What we see in Netanya and Sarcelles-Pletzel is not unique these days in either Israeli society or in France. What we see in Netanya is also developing with the same group of immigrants in Ashdod and other towns, where recent French immigrants congregate. It is possibly under this influence, that we find shops and institutions with French names such as the *Hassidim francophones de Habad* in Raanana or *Café Hillel* in Herzliya, and fashion boutiques such as *Comme il faut* and *La Folie* in Ramat-Hasharon. On the other hand, the LL we found in Sarcelles-Pletzel can also be seen nowadays in other Jewish neighborhoods in Creteil or Nice, and under this influence, plausibly, one also finds French-Hebrew LL items in Paris or elsewhere in France like *Cash Kacher Naouri* in Levallois or *Tiv Taam Ameublement* in central Paris. A transnationalism that illustrates an expanding trend which, in this form, constitutes a relatively new phenomenon in Israel *and* in France.

From this comparative analysis, we firstly confirm that a transnational diaspora constitutes a factor of heterogeneity in the public space in target societies. Beyond this point, however, we also learn how the same transnational diaspora may endeavor to simultaneously maintain continuity and discontinuity *vis-à-vis* itself. Neither regarding different groups which belong to the same transnational diaspora, nor regarding how each of these groups relates to their environment, can we speak of alienation. Rather, it seems more appropriate to us to speak of different circles of "family resemblance".

Furthermore, this case teaches us about the peculiarities of this kind of transnational diasporas that we labeled “returning diasporas”. At least as far as the case we studied here seems to indicate, LL in France shows that the Jews of Sarcelles-Pletzel do feel a special commitment to Jewishness and Israeliness. Their allegiance to Israel is essentially different from their sentiment for any other foreign country. Though, the fact that French Jewry has existed for centuries – even though different groups of Jewish immigrants arrived during different eras – and that in France they enjoy long-standing full civil equality also account for the fact that France is definitely their “homeland”. In a same vein, and this is also implicit in Netanya’s LL, it is also true that French Jewish immigrants in Israel include themselves as people who inherently belong in Israel. That said, it is by no means possible, when looking at LL, to speak of their relation to France as to anything other than a “homeland”. And, thus, we conclude that setting “homeland” and “hostland” in opposition, as widely emphasized in the literature of transnationalism, does not fit a case of “returning diaspora”, at least as far as recent French immigrants to Israel are concerned. Our investigation tends rather to pursue further the line of argument that proposes the notion of “dual homeness”, and suggests more assertively the possibility of “dual homelands”. This conclusion opens the field to more possible courses of development and further theoretization.

¹ Arabic is also an official language, but is often associated with the low status of the Arab community. Arabs use Arabic among themselves, in cultural consumption or religious life; yet, they know Hebrew and use it in their interaction with Jews.

² Since 2008, Eliezer Ben-Rafael has been conducting a comprehensive research study (on behalf of French Jewish organizations) about French Jewry in Israel. The general statements formulated here respond to the first analyses of the data that will be fully reported in 2009.

³ One may object here that the motivations of LL actors in the use of multiple languages are strictly instrumental and by no means necessarily express multicultural orientations. However, what we are interested in, in this particular piece of research, is but loosely related to the inner orientations of the actors themselves. What we want to reveal is the character of LL itself, and the flavor it gives to the shaping of the public space. Hence, it is definitely the case that this public space in Netanya emphasizes multilingualism – and thereby multiculturalism, while in Sarcelles-Pletzel it is marked mainly by bilingualism – and thereby, biculturalism.

References

- Appadurai, A. (ed.) (2002). *Globalization*. Durham, NC: Duke University Press.
- Ben Rafael, E. (1994). *Language, Identity and Social Division: The Case of Israel*. Oxford: Oxford University Press.
- Ben-Rafael, E. (2003). Multiculturalism and multilingualism in Israel. In: B.H. Hary (ed.). *Corpus Linguistics and Modern Hebrew*. Tel Aviv: Tel-Aviv University, pp. 39-60.
- Ben-Rafael, E. (2002). The transformation of Diasporas: The linguistic dimension. In: E. Ben-Rafael and Y. Sternberg (eds.). *Identity, Culture and Globalization*. Leyden and Boston: Brill, pp. 337-352.
- Ben-Rafael, E. (in press). A sociological approach to linguistic landscape. In E. Shohami and D. Gorter (eds.). *The Linguistic Landscape: Expanding the Scene*. London: Routledge.
- Ben-Rafael, E. and Y. Peres (2005). *Is Israel One? Nationalism, Religion and Multiculturalism Confounded*. Leyden: Brill.
- Ben-Rafael, E. et al. (2006). The symbolic construction of the public space: The case of Israel. *International Journal of Multilingualism* 3 (1), pp. 7-28.
- Ben-Rafael, M. and M. Schmid (2007). Language attrition and ideology: Two groups of immigrants in Israel. In: B. Kopke et al. (eds.) *Language Attrition: Theoretical Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 205-225.
- Cohen, E. (2004). *Heureux comme Juifs en France ?* Jérusalem: Alkana et Ed. Akadem.
- Eisenstadt, S.N. (1985). *The Transformations of Israeli Society*. London: Wiedenfeld and Nicolson.
- Fishman, J.A. (1980). Bilingualism and biculturalism as individual and as societal phenomena. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 1 (1), pp. 3-15.
- Glick Schiller, N.; L. Basch and C. Blanc-Szanton (1992). *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences.
- Levitt, P. and N. Glick Schiller (2004). Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review* 38 (3), pp. 1002-1039.
- Myhill, J. (2004). *Languages in Jewish Society: Towards a New Understanding*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Nathan, T. (2007). "Le Français en Israël". *Journée d'Etude*. Tel-Aviv: Université de Tel-Aviv.
- Scemama, C. (2007). "Français: l'alyah-retour", *Express*: Paris (10.12.2007).
- Spolsky, B. (1999). Language in Israel: Policy, practice, and ideology. In: J.E. Alatis and A.H. Tan (eds.). *Georgetown University Roundtable on Languages and Linguistics*. Washington D.C.: Georgetown University Press, pp.164-174.

Spolsky, B. and E. Shohamy (1999). *The Languages of Israel: Policy, Ideology and Practice*. Clevedon: Multilingual Matters.

Tambiah, S.J. (2002). Vignettes of present day diaspora. In: E. Ben-Rafael and Y. Schternberg (eds.). *Identity, Culture and Globalization*. Leyden: Brill Academic Press, pp. 327-336.

Eliezer Ben-Rafael is Professor Emeritus of Sociology, Tel Aviv University. His areas of interests are Israeli society, language and identity, globalization and transnationalism, and kibbutz studies. He was the first President of IALS, and he is the Past President of the International Institute of Sociology. Contact address: saba@post.tau.ac.il

Miriam Ben-Rafael, Ph.D., is an independent researcher in French sociolinguistics. She coined the notion of Franbreu in a number of publications. She is also interested in the penetration of English in French, and especially in French comics. In recent years, she has focused on linguistic landscapes in Israel and in Europe.

The Language of Paradox: Interpreting Israeli Psytrancers Unspoken Discourse

Yishai Tobin and Joshua Schmidt

Abstract

This article examines the behavior and attitudes of *Transistim* – Israelis who attend all-night dance parties where psychedelic trance music is played. The parties, known in Hebrew as *mesibot*, are typically staged without proper permits, and participants openly use illicit drugs. Even though *Transistim* view their actions as counter-cultural, a closer look at their conduct reveals that, paradoxically, their behavior actually reflects, rather than counters, Israeli mainstream norms. This ironic pattern was uncovered by juxtaposing ethnographic impressions of the activities of *Transistim* (based on five years of participant/observation at Israeli trance parties), with a linguistic analysis of their language based on the sign-oriented Columbia School and Phonology as Human Behavior language theories. The combination of these two approaches is particularly effective since the language of *Transistim* contains numerous examples of dichotomous pairs formed around phonological, semantic and associative word systems and includes other strategies of communication which correspond, and thereby enable, empirical verification of the ethnographic data.

Keywords: Israeli psy-trance party culture, semiotic linguistics analysis

1. Introducing Israeli PEDMC

PEDMC (Psychedelic Electronic Dance Music Culture), a transmodern youth-based global subculture, was introduced in Israel in the early 1990s by Israeli backpackers, who returned from their post-army trips abroad (mostly to the Far East) and attempted to re-create locally what they had experienced overseas. What these travelers found was a subculture made up of Western "technomads" – vacationers who participated in spectacular no-holds barred parties which featured psychedelics and electronic music (St. John, 2008). The music showcased at these early PEDMC parties became known as psytrance, a genre of electronic dance music distinguished by its hard hitting "4X4" bass-rhythm, the hypnotic cadence of which can propel listeners/dancers into states of audiophonic harmony.

By the time the Israeli backpackers arrived on the scene, these PEDMC parties had become quasi-ritualistic; typically held on full-moon nights at attractive natural

locations, which neighbored the laid-back guest houses where many of the participants lived "on the cheap" for extended periods. Fresh out of the army and eager to liberate themselves from their pressure-filled lives back home, the young Israeli travelers enthusiastically embraced psytrance culture by "dwelling" at these backpacker havens and attending parties for months on end (Bloch-Tzemach, 2005). After being there long enough to become duly "infected" by the revelrous PEDMC mindset, many of these "tranced-up" neophytes returned home and began laying the foundations for what subsequently evolved into Israeli psytrance culture.

Even though today PEDMC communities thrive in over thirty-five countries across the planet, Israel is arguably the place in which this subculture has attained its highest degree of national/cultural prominence. PEDMC's primary cultural expression – illicit underground outdoor dance parties – is an exceptionally popular leisure pursuit in contemporary Israel. While Israelis are involved with many styles of electronic dance music (e.g. "House" and "Ambient"), their specific contribution to the "Full-On" psytrance genre is immense. Israeli psytrance artists, DJs, record labels and party promoters dominate global PEDMC, while locally, *mesibot* are thought to be on par – and even more intense – than their European and Anglo counterparts. *Transistim* are highly regarded both for their enthusiastic behavior on the dance floor and for their brazen and often audacious drug use. In fact, the way *Transistim* embrace key PEDMC features full on – music/dance/drugs – has earned them international acclaim, and the global trance community relates to Israel as a prominent "trance power" (Regev, 1998).

Since its local inception, Israeli psytrance culture has gone from being an avant-garde subculture to a widespread – although not an entirely legitimate – leisure activity (Schmidt, 2006). Trance parties come in all sizes and social configurations, and can take place anywhere, at any time, but especially on weekends and holidays. Although *mesibot* attract a heterogeneous mix of participants from a variety of age, gender, social, economic, ethnic and linguistic backgrounds, their core constituents are primarily secular Jewish Israeli youth with diverse attitudes towards tradition and institutionalized ritual. Overall, estimates are that Israeli electronic dance events attract as many as 100,000 weekly participants. The twenty-five or so weekly PEDMC *mesibot* likely make up 20%-35% of this figure, with other sorts of electronic dance music events, such as commercialized raves and club parties, accounting for the rest.

Many *mesibot* are organized by specific psytrance communities, i.e. groups of loosely affiliated *Transistim* who periodically assemble at parties thrown by a particular organizer. These collectives – many have been operating for over a decade and have several thousand members – normally stage their "by invitation only" events in secluded outdoor settings (deserts, beaches, forests, private resorts). Characteristically underground and allegedly not-for-profit, "psytribes" skirt mainstream commercial avenues by promoting their parties via private email lists and members-only web forums. Generally *Transistim* only hear about *mesibot* a week or two in advance and then, on the night of the party, receive an email or text-message informing them of its exact location. To further safeguard the privacy of the participants, organizers may place bouncers, known as *selectorim*, at the entrance, giving them the task of deterring any "uninvited elements" (discussed below) from entering the *mesibot*.

These concealed environments allow for candid self-expression, and many *Transistim* show up at *mesibot* wearing bizarre costumes or contribute to the party's festive ambiance through performance art (e.g. fire-juggling, stilt walking, body painting, interpretive dance). Furthermore, the fact that *mesibot* are staged in tandem with Jewish/State holidays infuses them with a quasi-religious atmosphere which, for instance, emerges in their décor – a combination of Jewish/Zionist holiday motifs and neo-pagan/Eastern iconography. At the same time, the "mind manifesting" properties inherent in the so-called "psychedelic experience" permeate the consciousness and activities of *Transistim* and impart *mesibot* with an air of sanctimony (Smith, 2000: xvi). These alternative styles of "worship" append *Transistim* conventional religious practices and, paradoxically, *mesibot* have become both an antithesis and partner to more customary modes of holiday/weekend celebration.

Inspired by their forbearers, the Beatniks and Hippies of the 1950s and 1960s, global psytrancers' most consistent philosophy is condensed into the acronym P.L.U.R. (Peace, Love, Unity and Respect), a perspective which serves as the (un)official guide for customary PEDMC conduct. Israel's psy community's particular behavioral code is summed up on the website "Isratrance... the ultimate source on Israeli trance", whose guideline for joining their "Global Trance Community" requests "No politics. No violence. No disrespect" (<http://www.isratrance.com>). EDMC attitudes in general, and specifically the behavior at psytrance parties, entail being culturally liberal and socially tolerant. Although it is difficult to claim that all participants at *mesibot* are either idealistically or spiritually in tune with PLUR principles, many are aware of

this acronym and, when questioned, support the notion that psy-music gatherings aim to create a non-threatening pluralistic environment.

2. Interpreting the paradoxical behavior of *Transistim*

Critics debating EDMC by way of contemporary leisure trends, patterns of globalization, identity politics and popular music have repeatedly pointed to the contradictions within this subculture (Bennett, 1999; St. John, 2004). On target with this interpretation, the behavior of *Transistim* contains numerous paradoxes and contrasts which are located in a range of dichotomous pairs fused through conceptual opposition and present in their attitudes, conduct and language. From a close reading, it seems that many of the behavioral and linguistic contradictions of *Transistim* stem from issues, concerns and dilemmas facing post-millennial Israel. In other words, the contrasts at the base of Israeli PEDMC are actually expressions of certain conflicting attitudes and contradictory value systems found within the broader Israeli socio-cultural context. This ironic pattern includes an additional degree of complexity since *Transistim* tend to relate to their behavior at *mesibot* as purposefully nonconventional and since, by and large, the Israeli public harbors a negative impression of PEDMC activities (Ben Dov, 1998).

Some of Israeli PEDMC's central dichotomies are *individual/collective*, *secular/traditional*, *insider/outsider*, *global/local* and *wordless/verbal*. Since both the contrasts and the behavior which motivates them are multilayered, interconnected and dynamic, these examples do not constitute an exhaustive list of PEDMC inconsistencies, but rather suggest some of the ways paradox presents itself within local psytrance culture. Thus, the remainder of the essay outlines how these diametric pairs operate within the behavior of *Transistim* and then delineates how these dichotomies manifest within their language.

2.1 Individual/collective

The individual/collective binary is a prime example of an Israeli PEDMC paradox. According to David Muggleton's research on "the post-modern meaning of style", subcultures are "amongst other things a quest for individual freedom in opposition to structures" (2000: 158). *Transistim* demonstrate this pattern, as even while their actions take place simultaneously, they consume various substances, dance their dances and absorb the energy of the psytrance gatherings as individuals. Although

Transistim dance together, on the same dance floor, at the same time, they have no physical contact with each other. This manner of dancing is in direct contrast with more traditional forms of communal dance – such as a wedding *Hora* or Hasidic dancing – where participants' bodies actually touch or participants face each other or dance together as a couple or a group in a ritualized manner. *Transistim* dance in a group, but their ritual is an anti-ritual and hence they appear as autonomous individuals. This example illustrates how participants at *mesibot* display both individual and collective behavior at the same time; *Transistim* place themselves in public settings to express their individualism, yet even as these two entities – the individual and the collective – are interwoven, they, paradoxically, remain separate. *Transistim* staunchly reserve the right to their individualism, because they feel it is part of what the parties symbolize: the opportunity to do, or not do, as you like. This point is reinforced by the fact that *Transistim* all hear the same music, but interpret it differently. In part, this occurs due to the fact that some *Transistim* replace chemical induced highs with other methods (yoga, dynamic meditation, aerobic exercise) to better connect with the music's hypnotic power. Thus, *Transistim* are also divided by the various approaches – and the myriad of results – they use for "getting high".

2.2 Secular/Traditional

An additional dichotomy, a tension between secular and traditional values, emerges in the way *Transistim* merge their secular (leisure) and traditional (family) cultural spheres. In Israel, both for secular and traditionally observant Jewish families, Friday night, or Shabbat, and holiday dinners are an important ritual. The fact that *mesibot* often take place on the heels of these meals invariably leads them to clash with what is sometimes seen as the last bastion of traditional Jewish mainstream sociality. Taking this conflict into account, PEDMC party organizers normally schedule *mesibot* from midnight to midday and thereby accommodate participants' prior involvement with these formal celebrations.

The secular/traditional conflict is paradoxical since as *Transistim* are replacing conventionally sanctioned family dinners with alternative counter-cultural *mesibot*, they ironically continue employing mainstream mannerisms within their alternative "religious" practices. Moreover, the fact that *mesibot* are held outside the confines of conventional society allows them to be both a challenge to established rituals and an apparently tolerated alternative to fading traditions. Consequently, this conduct

appears analogous to popular culture, and music critic Simon Reynolds' observation that youth are turning "to rave culture for the meaning and sense of belonging they once derived from religion" (1998: 288).

The secular/traditional dialectic of *Transistim* assumes an additional level of intricacy since one of the by-products of the move from collectivity to individuality in post-Zionist Israel is a growing lack of attachment to traditional religious values. For this reason, many secular Israelis – including most *Transistim* – have an ambiguous relationship with the establishment's control of religion. This is so since they define religious practice and relate to it as part of Israeli culture and because Jewish tradition and Jewish religious customs are intertwined with State politics and policy.

The clash between secular and traditional value systems is not an exclusively PEDMC phenomenon. For example, Apek and Tobin (1989) note in their study of fortune telling in Israel that many clients of fortune tellers seek them out in addition to, or as a replacement for, traditional spiritual and religious organizations. This pattern appears indicative of a broader cultural transformation occurring within general Israel, which, according to scholars, is "today the site of an ongoing and at times violent competition over 'tradition', that is, a set of meaningful and worthwhile guidelines for people's lives" (Paine, in Tonkin et al., 1989: 123).

2.3 Insider/Outsider

The insider/outsider dichotomy is one of Israeli PEDMC's fundamental paradoxes. For instance, because attendance is by invitation only and *mesibot* are purposefully hard to locate, party producers normally keep PEDMC activities secret. Thus, a division exists between those who are clued into where and when *mesibot* will happen and those who don't, or can't, know. Moreover, in their promotional emails, many psytribes instruct members to keep knowledge of the parties to themselves as a precaution against attracting "undesirable elements". Although they never clearly state who these undesirable people are, and even though *Transistim* generally don't discuss this issue, there seems to be a shared recognition of their identity and collaborated acknowledgment of why these so-called "undesirables" are unwelcome. During conversations, *Transistim* allude to the notion that these people are generally not connected to PEDMC on an ostensibly idealistic or spiritual level and instead utilize the *mesibot* for more hedonistic purposes.

Sometimes "undesirables" are referred to as *Arsim* ['punks'] or *Shimonim* (a name *Transistim* stereotypically use to identify *Eidot-Hamizrax*, that is, Jews of North African or Middle Eastern descent), which distinguishes them from *Anashim Yafim* ['nice/beautiful people']. Within the psytrance context, the terms *Shimonim* and *Arsim* designate people whose conduct does not conform to PEDMC modes of behavior and, for instance, while at parties, make spectacles of themselves by fighting, damaging property or making rude comments to women. *Arse* is an Arabic word which literally means 'pimp', and in Israeli slang denotes a 'jerk'. In contrast, *Anashim Yafim* refers to a typical, well-behaved, middle-class *Transist* of European/Ashkenazi descent.

Though not all those who misbehave at *mesibot* are from the *Eidot-Hamizrax*, *Shimonim* by definition are, and thus even if someone causing trouble at a *mesiba* is *Ashkenazi* they will be labeled as a *Shimon* or *Arse* and hence affiliated with the *Eidot-Hamizrax*. Ironically, instead of using the term *Yoramim*, the slang equivalent of *Shimonim* for middle-class *Ashkenazim*, *Transistim* prefer to call themselves *Anashim Yafim* or *Anashim Eixuti'im* ['quality people']. This would seem to imply that *Ashkenazim* are the group responsible for ranking Israeli PEDMC's sub-categories and that the pejorative classifications, cultural prejudices and social elitism which exists within mainstream Israel are actually reconstructed within the PEDMC context (Almog, 2004; Kimmerling, 2001).

It is not surprising, therefore, that the *Ish Yafe/Yoram/Ashkenazi/Transist* paradigm stands counter to the *Arse/Shimon/Eidot-Hamizrax* prototype, or that *Transistim* often claim that part of what contributes to a *mesiba's* success is the predominance of *Anashim Eixuti'im* and the noted absence of *Shimonim*. Thus, despite *Transistim's* rhetoric of PLUR driven pluralism, it appears that the social framework at *mesibot* paradoxically duplicates, rather than challenges, many of the deep-seated divisions found in the mainstream culture of *Transistim*.

2.4 Global/local

A number of the features from the insider/outsider paradox blend with the global/local dichotomy. For example, although Hebrew is the native language of Jewish Israel, the majority of digital communication among *Transistim*, most of the samples found in Israeli trance music and much of the slang used in their verbal discourse is English. Their use of a foreign language, along with the fact that *mesibot* are held secretly in secluded locations, leads to a purposeful separation between psy-trance music culture

and conventional society. Moreover, the specific use of English enables a form of escapism by helping *Transistim* legitimize their multiple identities, i.e. as local Israelis and as global *Transistim*. Thus, the use of English, which is also the language of advertisement-driven capitalism, acts as an indicator for those who attend *mesibot* that they are "globalized Israelis" (Regev, 2004: 19). In other words, the exclusivity entailed in the use of English identifies *Transistim* as Israelis who construct their identities "as a local extension of contemporary world culture" (ibid.).

Since English represents capitalist culture, *Transistim's* use of this language clashes with their PLUR derived non-commodified, not for profit, non-commercial sensibilities. Moreover, since the use of a foreign language, especially English, appears to be a way for *Transistim* to distinguish themselves from both non-*Transistim* and *Shimonim*, it therefore is in opposition, as well as contradictory, to the tenet of "Unity" allegedly aspired to at PEDMC *mesibot*. That said, since psy-trance gatherings separate *Transistim* both physically and mentally from their conventional social settings, they offer participants the illusion that what takes place inside these "other-worlds" is qualitatively different from the goings-on within their ordinary social domains. Paradoxically, even as *Transistim* escape into altered states of consciousness, their attitudes and conduct seem to reproduce, rather than re-create, that which they are trying to escape.

3. Interpreting the paradoxical language of *Transistim*

While at *mesibot*, *Transistim* normally keep their verbal discourse to a minimum. This, no doubt, is due to the physical exertion required dancing all night requires. Two other factors – the somewhat numbing effects certain drugs might have on a person's motor system and the very loud volume at which psytribes amplify their music – also contribute to the non-verbal nature of the PEDMC environment. Thus, it appears that one of the main means of communication at *mesibot* is through music/dance and drugs; rhythms dominate the typically lyric-less music, and drugs enhance the senses and allow *Transistim* to feel rather than speak.

Yet, despite its sparsity, an analysis of Israeli PEDMC limited linguistic data reveals how it aptly reflects the contrastive behavior and mannerisms of *Transistim*. The data – a sampling of *Transistim's* words compiled from a number of sources (t-shirts, party flyers, album and track titles, track samples, DJ monikers, and the names of record labels and psytribes) – contains numerous examples of dichotomous pairs formed

around phonological, semantic, and associative word systems and includes other strategies of communication which, when analyzed, markedly substantiate the notion that PEDMC begets paradox.

The following section therefore focuses on PEDMC nomenclature and, via two systems of language analysis, empirically validates and supports our predominantly ethnographic-based impressions of this subculture. Examining Israeli psy-trance culture through the lenses of these linguistic theories confirms how language and behavior are linked in a synergetic circle of action, reaction and interaction. Moreover, since these theories view communication as forged from conflicting elements (cognitive desire and physical ability), they are particularly suitable as a method of interpreting the assortment of systematic contrasts and paradoxes found within the Israeli PEDMC context.

3.1 Analyzing behavior with language theories

The language theories applied to the data are based on the definition of language as "a system of systems composed of various sub-systems [...] which are organized internally and systematically related to each other and used by human beings to communicate" (Tobin 1990: 10). This definition's systematic model assists individuals in identifying the embedded message of a text as well as its straightforward meaning. This is so since, by uncovering and comprehending a text's various "word systems" and how they are grouped together and organized internally in subsystems, one can discover a text's central extralinguistic message through a detailed analysis of the non-random distribution of the language of the text (Aphek and Tobin, 1988). These messages can either clearly be the conscious intention of the encoder or transmitted on a more subconscious level. Additionally, although these word systems – be they phonological, semantic, morphological, syntactic, conceptual, associative, folk etymological etc. – may appear to be independent, they are actually interconnected, so that together or separately, they support the text's main message.

Based on the Columbia School (CS) of Linguistics, this theory labeled "the sign-oriented approach", postulates that through the identification and analysis of the non-random distribution of the language, i.e. the distribution of linguistic signs found in a text, one can "explain how invariant sign meanings (i.e. Saussurian signifiés) are exploited by human beings to communicate specific discourse messages" (Tobin, 1995: 8). Relating to "semiotic synergy" of language, this theory claims – and has

shown through numerous analyses over the past thirty years in Israel and abroad – that extralinguistic messages are directly based on the non-random distribution of the language within the "word systems" found within a text (ibid.). When these word systems are discovered and understood, they can lead to the comprehension of both the extralinguistic messages of texts as well as to a better grasp of the accompanying modes of behavior associated within a certain group's language. It is the non-randomness of the language which enables it to communicate both distinct individual messages as well as larger (omni)messages shared by an entire community. As scholars have noted, ascertaining the message of a culture's language directly leads to a fuller understanding of that culture's conduct since language is what "intervenes between the individual and the socio-cultural fields that construct his or her positions" (During, 1999: 10).

A complementary method for assessing a text's message is through the identification of its "strategies of communication". In their book, *The Semiotics of Fortune Telling*, Aphek and Tobin (1989) define the strategies of communication used by fortune tellers with their clients as "the omniscopus or non-specific, non-precise use of language which allows the encoder to introduce holistic and multi-dimensional thematic continua which form the general content of an external dialogue which is contextually perceived in the individual internal dialogue of the decoder" (46). These strategies support – often on an unconscious level – a text's message "on both the micro and macro levels of language, i.e. on the level of words, phrases, sentences, utterances, or discourse" (ibid.). In other words, although these strategies may sometimes not even be clear to the author/speaker of a text, they are nonetheless present and surface when the text is analyzed. By identifying the various strategies of communications found both internally and in extralinguistic planes, researchers may establish to which degree they motivate and bolster the underlying message or messages of a text or discourse.

Phonology as Human Behavior (PHB), an additional aspect of the sign-oriented Columbia School (CS) approach to the study of language, widens the scope of the interplay between human language and behavior. CS linguists view language as a "symbolic tool whose structure is shaped both by its communicative function and by the characteristics of its users, and considers contextual, pragmatic, physical, and psychological factors in its analyses" (Davis et al., 2006). Hence, PHB is used to analyze the non-random distribution of the sounds of speech, i.e. the sounds made in

spoken utterances. "The major contribution of the theory of PHB is that it provides a 'motivation' for the distribution within the speech signal; i.e. it tells us why the distribution of phonemes within a language is non-random" (Tobin, 1997: 8).

PHB suggests that the structure of language can be understood only by recognizing both its communicative (cultural) function and the physical, cognitive and social characteristics of its users. "The fundamental axiom underlying CS and PHB is that language represents a struggle between the desire to achieve maximum communication (the communication factor) with minimal effort (the human factor)" (ibid.: 21). PHB recognizes that certain socio-cultural, cognitive and physiological laws govern our phonetic distributions and therefore takes into account a number of human centered factors (such as intelligence, economy of effort, large but limited memory capacity) when examining language and speech systems (ibid.: 20). PHB also uses the "functional semiotic definition of language as a sign system" as its linguistic parameter, and therefore can be described as a method of language analysis used systematically for analyzing language in relation with extralinguistic systems (ibid.: 76). In other words, PHB and the CS postulate that languages are organized according to an over-arching, nonrandom, arrangement of signs and thus by establishing a given language's internal semiotic organization one can also comprehend both its linguistic *and* extralinguistic messages.

3.2 Wordless discourse of *Transistim*: The language of economy

Over-all, the "linguistic economy" characteristic of PEDMC communication might be explained by PHB's underlying axiom: maximum communication with minimal effort (Tobin, 1997: 12). Thus, if *Transistim* find that they are in altered states of consciousness, or tired from dancing or staying up all night, or shouting against a loud sound-system, they prefer not to talk. However, because they are in a familiar environment, *Transistim* make use of common PEDMC codes and signals to maximize their minimal speech. This distinctive use of language, therefore, allows verbal communication at *mesibot* to be sparse and is conveyed as a wordless/verbal dichotomy.

The economic use of language at *mesibot* spills over into the general PEDMC world and *Transistim*'s choice of words in, for instance, psy-internet forums characteristically employs innovative acronyms, playful neologisms and humorous word combinations. Moreover, and in sync with the contrastive nature of their

behavior at *mesibot*, these word groupings frequently are arranged as dichotomous pairs and thus maintain the contrastive pattern observed in the over-all PEDMC context. Moreover, since they are systematic, these incongruent patterns create a comprehensible norm which permits *Transistim* to share a fairly permanent underlying structural outlook.

The following words taken from our data are part of an economically driven, PHB motivated, strategy of communication which uses inventive word combinations to convey a number of PEDMC attitudes and sensibilities. These neologistic word arrangements and blends of words correspond with a number of Israeli PEDMC paradoxes, including the insider/outsider, global/local and secular/traditional dichotomies.

RegiMental, IndepenDance, Soulectro, Oforia, LSDream, Tranceporter,
UV, Ultrabizzy, Freud it Out, Illuminaughty, Psytisfaction, Beatwins,
2Much, Feel.S.D., Dynamix, Israeliens, Xtatic, Realt.V.

PEDMC language may also be grouped into an associative word system that centers on contrasting polaric themes such as speech versus wordlessness, sound versus silence, exterior versus interior. There is a correlation between these concepts and PEDMC since much of *Transistim's* communication and understandings are conveyed through feeling (psychedelics, music and dance) rather than through straightforward (physical) verbal discourse. In other words, this specific "feeling" allows *Transistim* to comprehend through shared awareness rather than through pronounced articulation. Accordingly, these dichotomies may be linked with the individual/collective, insider/outsider and wordless/verbal PEDMC paradoxes where, once again, we find words blends, neologisms and various craftily invented collocations.

Silent scream, Cry of Freedom, Listen carefully, Secrets of a Mermaid,
Deep Thoughts, Deep Night Dream, Insert Silence, Silent Revolution,
Soulectro, Vision, Cosmic Tone, Violet Vision, LSDream, Pure
Imagination, Psychedelic Tuning, Beyond Words, Feel.S.D., When you
See the Light, Frequencies, Keep the Vibe Alive, Join us to feel the Spirit
of the Desert, create a new self on a higher plane, on a higher vibration,
Deeper Level.

3.3 Maintaining the outsider: The language of exclusivity

The common yet distinctive language used by *Transistim* contributes to the exclusiveness of *mesibot*. Sociologist Eileen Barker (1989: 75) notes with regard to the language of new religious movements, "sometimes the use of special concepts and terminology [...] can contribute, consciously or unconsciously, to cutting members off from non-members and providing the means whereby the members are reinforced in their distinctiveness and, perhaps, separateness from non-members". As demonstrated earlier, this pattern occurs both among cliques of *Transistim* and between *Transistim* and general society. Thus, PEDMC language also contains a number of word systems which utilize oppositional categories. These word systems may be identified with the insider/outsider, individual/collective and wordless/verbal dichotomies.

One grouping is a synonym-based semantic word system and relates to groups and collectivity.

Chemical Crew, Posse, Mafia, Vibe Tribe, Cyber Cartel, Join us, The Good People, Gathering, Fanatical Clubbers, All Chemical Crew, Cosmic Navigators, Participate in the Experiment, Become One, Unite, Join us to Feel the Spirit, Tribal, The Next Generation, My gang, Children of the Earth, Friend's Party, Spiritual Beings, The Third Empire, We're Dangerous, Our Lives.

Contrastively, there is another synonym-based semantic word system which relates to individuals.

Stranger, Nameless, Totally Alone, Dot, Pixel, Micro, In My Brain, Perfect Stranger, Life in Mono, I believe, I'm concerned, I feel, I'm Gonna Send Him, Freeman, DJ at Work, Space Cadet, There Is Only One, Release Yourself, Frame by Frame, Alone.

There is also a phonological word system featuring the word "out".

Outrage, Shoot It Out, Running Out of Time, Freak Out, Take a Walk Outside, Freud it Out, Inside Outside, In and Out, Find Out, Outsiders, Out of Space, Seek Out the Good People, I'm Gonna Send Him to Outer Space..., Outside Now!, Out of Sequence, Get Out of the Mainstream.

Conversely, there is a phonological word system featuring both the word and the prefix "in".

Trust in Trance, In Panic, In My Brain, Participate in the Experiment, Plug In, Inside, Brain in a Box, Life in Mono, Insert Silence, Independence, Ghost in the Machine, IndepenDance, Injustice, In the Sun, Injection, Everything is Inside, Instincts, Instant, Pay in Your World, Party in Ours.

A different strategy of communication is antonym based and uses conflicting terms to emphasize contrast. This strategy of communication may be connected with the individual/collective insider/outsider and secular/traditional paradoxes.

Black and White, People and UFO's, Silent Scream, When Injustice Is the Law, Resistance Is a – Duty, The People vs. Hujaboy, Can I Tell You Something, Why Aliens Visit Earth, In and Out, Pay in Your World, Party in Ours, Kiss N Distroy, Inside Outside, In and Out, Gentle Anarchy, More or Less, Hanuka vs. New Years.

An additional strategy of communication employs a word system for denoting duality and imitation and is linked to many of the same paradoxes which, once again, use neologisms, blends and artfully designed phrases.

Split, Xerox, Dual Head, Become One, Another Dimension, Beatwins UFO, Triac, Crack, 2lives, Born Again, Love Simulator, There Is Another, Double R.E.L., Double Impact, RealtV, Visual Paradox.

3.4 "Nu-clear" visions of Israel: The language of ambivalence

Parties in Israel are regularly held on the Sabbath and religious festivals – something that no doubt lends them a spiritual/holy element, but also implies discounting certain religious/holy rules in order to attend these parties. This causes conflict in the lives of many *Transistim* by creating tension between their allegiances to two different realities: their traditional systems of institutionalized observance and their unconventional mode of hedonistic celebration. The comparable value and allure of each practice repeatedly confronts many *Transistim*. As my interlocutor, Sigal, told me one Friday night on-route to a party, "It's always strange to change from Shabbat clothes to party clothes. It's even weirder to come back home ["tripping"] and eat Shabbat lunch with my family (interview with second author, 2003). Moreover, in Israel, this conflict is further compounded, since these seemingly contrastive behavioral schemes are actually directed towards apparently similar goals; both psy-

trance parties and Shabbat/holidays provide their practitioners with realms of relaxation, rejuvenation and communion.

The data therefore contain word systems which suggest traditional/local modes of sociality versus more secular/global notions and beliefs. One example is a word system relating to institutionalized culture which may be linked to the ambivalent views *Transistim* have of conventional religion and traditional society which, once again, employs original word combinations and phrases – both in English and in Hebrew – some of which may be viewed even as "mottos".

Brain in a Box, Life in Mono, Control, We should not allow ourselves to be crammed into this rat maze!, Human Cube Factory, Nameless, Black and White, *Gog U Magog*, Israeliens, 2Much, Zero Level Energy, Things Controversial, No Good, Soul Control, I want Freedom, that's what I want, Get out of the mainstream culture and pursue your own creative instincts.

Part of the function of trance gatherings is to enable, if only momentarily, participants' transferal to pleasurable otherworld-like surroundings. To counter the disenchantment *Transistim* have with society, an Israeli PEDMC adage advises to "trust in trance" as a means for attaining deliverance from the oppressive reality of daily life. Yet, even if, as suggested earlier, the parties replicate rather than alleviate societal discord, they nonetheless, at least on the surface, appear to present opportunities for change can occur. This is so, since not only do PEDMC gatherings physically detach *Transistim* from their ordinary lives, but *mesibot* in general, and the intense energy stemming from the collective hallucinatory experience in particular, act as a kind transformative vehicle supplying participants access to "distant", and supposedly more harmonious, realities. These notions are especially relevant to the local/global paradox and exemplified in a number of ways within the language of *Transistim*.

For example, a central word system connected to these ideas is associated with freedom and transcendence, which once again are composed of neologisms and atypical constructions, phrases and mottos mostly in English along with the Hindi term *Moksha* meaning "liberation/release".

Cry of Freedom, Moksha, Nu-clear Visions of Israel, New Kind of World, Another Life, Yotopia, Oforia, Wonderland, Golden Slumbers, Freedom, Resurrection, Reborn, Run Away, Independence, Illumination, Orgasma, Release Yourself, Another Dimension, Transformation, Deep Night

Dream, Social Utopia, Create a New Self, Freeman, Dream On, Millions of Miles Away, Open Society, Create a new self on a higher plane on a higher vibration, Astral Projection, New Frontiers, Separate yourself.

There is also an associative-based semantic word system pertaining to movement, flow and travel, which also uses both English and Hebrew words:

200 hundred miles an hour, Flow, Smart Move, New Moves, Bust a move, Fast Moves, Always on the Move, Agitato, Hit and Run, Run Away, Evacuate, *Hovek Olam*, Worldwide, Millions of Miles Away, Explorer, Buckle Up, Butterflyer, Cosmopolite, Desert Trip, Tight Flight, Chemical Drive, Release Yourself, Twistn' Turns, Twister, Seek Out, Night Drive, Short Cut, Travelocity, Waves from Goa, Waverider, Your Destination, Tranceporter, Psy-Craft, Fly, Cosmic Navigator, Orbital Flame, Take a Walk Outside, Astral Projection, Alien Craft, Hyperdrive, Why Aliens Visit Earth, I will take you on a long long trip.

Additionally, the data contain a phonological word system connected with outer space which seems to imply distance and discovery.

Aerospace, Space Monkey, Space Cat, Space Camel, Space Fantasy, Space Cadet, Out of Space, Outer Space, No Single Space Program, Exploration of Space, I'm gonna send him to outer space, Space Cadet, Space Boogie, Space Cake, Space Spin.

Similarly, there is associative word system which refers to distance and expanse. This word system is complementary to the "space" word system, since both are associated with the ideas of fantasy and otherworldliness and thereby also correspond with the local/global and secular/traditional paradoxes employing the same systematic linguistic strategies as mentioned above.

Cosmic Tone, Aerospace, Millions of Miles Away, Staring at the Abyss, Dynamic Universe, Airgate, Meteor, Tales from the Unknown, Magnificent Void, New Frontiers, Tranceporter, Cosmic Navigators, Travelocity, Another Dimension, People can Fly, Many Years from Now, Wider, Yosi B.I.G., The Cosmic Story, *Hovek Olam*, There is Another, Wonderland, Fluffy Clouds, Deep Night Dream, Deep Molecular Structure, Meteor, Under Sea Level, Time Tunnel, When you dream, there are no rules, Let me dive deep in your soul and I will take you on a long

long trip, Stars are Shining, I feel like I am being watched... by Angels,
Long Range Exploration.

Linked to this otherworldliness is another associative word system related to secrets and mystery which interconnects with the insider/outsider dichotomy.

Secrets of a Mermaid, Hidden from public view behind the blue mountain range, Area 51, Dark Doors, Tales from the Unknown, Fata Morgana, Drop the Mask, Magnificent Void, Deep Thoughts, Deep Night Dream, End of the Tunnel, Ghost in the Machine, Under Sea, Why Aliens Visit Earth.

Yet, contrary to the concepts of otherworldliness and the unknown, is an associative word system connected to conventional reality, which relates to terms like established, firm, jammed, crowded, choked and confining. These words/phrases also appear oppositional to the expressions of innovation mentioned above and should therefore be connected to the view *Transistim* have of traditional or conventional society. This grouping may be associated with the secular/traditional and wordless/verbal paradoxes which once again use blends, craftily collocated phrases and motto-like sentences.

Com.Pact, In Panic, Running Out of Time, Freak Out, Hunted, Brain in a Box, Grabber, Panic, Overloaded, 2 Much, Human Cube Factory, Control, Under Pressure, That's Too Much, We should not allow ourselves to be crammed into this rat maze!, Entropy, I'm concerned with the structure; I'm concerned with the systems of control, those that control my life..., There appears to be a system corruption, Pay in Your World, No Excuses, Out of Space.

4. Summary and conclusions

Despite its minimal presence within the PEDMC context, the linguistic analysis manages to illustrate how the language of *Transistim* reflects their mores and conduct. This notion is reconfirmed via the principles of PHB, CS and semiotic word systems. The contrasting word systems found in the data verify, compliment and further contribute to an understanding of PEDMC paradoxes. As the analysis shows, thematically as well as conceptually and literally, the language, like the paradoxes, may be grouped and regrouped into various overlapping categories. Moreover, the

oppositions and conflicts appearing in psy-trance language are both influenced by, and created from, PEDMC outlooks and may be understood as indicative of the duality inherent in this subculture's consciousness.

The linguistic data seems to suggest that PEDMC behavior not only mimics conventional society, but its radical behavior is a reaction to it. The multileveled interactions between PEDMC and mainstream Israeli society allude to how *mesibot* in particular and electronic music culture in general have become an integral component of Israeli youth/leisure culture. What's more, PEDMC has permeated contemporary Israeli society to such a degree that trance culture is now found in a variety of non-immediately associated social contexts (e.g. advertising campaigns, exercise classes, weddings, children's birthday parties, political rallies). Yet, ironically, PEDMC continues to be viewed as an anomaly by both the general public and the media, who often refer to trance music as "acid music" and to *mesibot* as "drug parties".

Israeli psytrance culture's ironic cycle of paradox is further complicated since, as previous research indicates, the Israeli PEDMC alternative to the mainstream stems from *within* the mainstream itself (Schmidt, 2006). This conclusion parallels and complements other recent ethnographic research on the socio-cultural implications of the new-age culture "boom" currently taking place in Israel and may indicate a more comprehensive system of meta-paradoxes embedded within Israeli culture (cf. Tavory's 2007 anthology). Additional study into this paradoxical pattern of apparent contradictions can provide greater understanding of the paradoxical bipolarity of *Transistim* which is present within other Israeli trance music frameworks, while also explaining how other local alternative culture neo-communities interrelate with established Israeli cultural tropes. Hence this research represents a tentative and modest beginning for further analyses of other uses of language within the paradigm of present-day Israeli trance cultural forms.

References

- Almog, O. (1997/2000). *The Sabra: The Creation of the New Jew* (trans. H. Watzman). Berkeley: University of California Press.
- Aphek, E. and Y. Tobin (1988). *Word System in Modern Hebrew: Implications and Applications*. Leiden & New York: E.J. Brill.
- Aphek, E. and Y. Tobin (1989). *The Semiotics of Fortune-Telling*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Barker, E. (1989). *New Religious Movements: A Practical Introduction*. London: Her Majesty's Stationary Office (HMSO).
- Ben-Dov, Y. (1998). Trance Culture in Israel: Aspects and Contexts. *Makom le-Machshava*, pp. 26-32 [in Hebrew].
- Bloch-Tzemach, D. (2005). Young Israelis' long trip abroad, backpacking in Asia and "dwelling-tourism" in Japan. In: C. Noy and E. Cohen (eds.). *Israeli Backpackers: From Tourism to Rite of Passage*. Albany: State University of New York Press, pp. 189-213.
- Davis, J.C.; R.J. Gorup and N. Stern (eds.) (2006). *Advances in Functional Linguistics: Columbia School Beyond its Origins*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- During, S. (1993/1999). Introduction. In: S. During (ed.). *The Cultural Studies Reader*. London & New York: Routledge, pp.1-30.
- Kimmerling, B. (2001). *The End of Ashkenazi Hegemony*. Jerusalem: Keter [in Hebrew].
- Muggleton, D. (2000). *Inside Subculture: The Postmodern Meaning of Style*. Oxford, UK: Berg.
- Paine, R. (1989). Israel: Jewish identity and competition over 'tradition'. In: E. Tonkin; M. McDonald and M. Chapman (eds.). *History and Ethnicity*. ASA Monographs 27. London: Routledge, pp. 121-136.
- Regev, M. (1998). *Trance Music in Israel: Subculture or Art*. Paper Presented at IASPM-U.K. Conference, Liverpool.
- Regev, M. and E. Seroussi (2004). *Popular Music and National Culture in Israel*. Berkeley: University of California Press.
- Reynolds, S. (1998). *Generation Ecstasy: Into the World of Techno and Rave Culture*. Boston: Little, Brown.
- Schmidt, J. (2006). *Fused by Paradox: The Challenge of Being an Israeli Psy-Trance* (Masters Thesis). Ben-Gurion University of the Negev. <http://dahab.bgu.ac.il/F/>.
- Smith, H. (2000). *Cleansing the Doors of Perception: The Religious Significance of Entheogenic Plants and Chemicals*. New York: Penguin.
- St John, G. (2004). Introduction. In: G. St John (ed.). *Rave Culture and Religion*. London & New York: Routledge, pp.1-16.

- St John, G. (in press). *Technomads: Global Pathways of Post-Rave Counterculture*. New York: Berghahn.
- Tavory, I. (ed.) (2007). *Dancing in a Thorn Field: The New Age in Israel*. Tel Aviv: Hakibutz Hameuchad [in Hebrew].
- Tobin, Y. (1990). *Semiotics and Linguistics*. London & New York: Longman.
- Tobin, Y. (1994). *Invariance, Markedness and Distinctive Feature Analysis – A Contrastive Study of Sign Systems in English and Hebrew*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Tobin, Y. (1997). *Phonology as Human Behavior: Theoretical Implications and Clinical Applications*. Durham, N.C. & London: Duke University Press.

Yishai Tobin is a professor in the Department of Foreign Literatures and Linguistics and the Department of Behavioral Sciences at Ben-Gurion University of the Negev. He is the author and editor of 15 books and over 180 articles in the fields of acoustic phonetics, developmental and clinical phonology and semiotic discourse analysis. Contact address: yishai@bgu.ac.il

Joshua Schmidt is a doctoral candidate in Anthropology at the Department of Behavioral Sciences, Ben-Gurion University of the Negev, a DJ and an amateur filmmaker. His research interests include popular music, youth and leisure culture. Partial to visual anthropology methodologies, Schmidt has produced two short ethnographic-based films on Israeli psytrance culture. Contact address: schmidt@bgu.ac.il

Palestine, Michigan: A Return Address

Ron Kuzar

Abstract:

This study starts with a brief presentation of the semantics of *return* as a radial category with a core and a periphery constructed through extensions. Reference is made to the inner Palestinian debate on the right of return between maximalists, who tend to use meanings closer to the core, and pragmatists using peripheral extended meanings. The main part of the paper is an analysis of Anton Shammas's short story *Autocartography: The case of Palestine, Michigan*. It is shown how Shammas's narrator deconstructs the components of the term *return*, an act which renders the national modernist debate ridiculous. In an authorial intervention in the postscript of the story, Shammas exposes his own hybridity, offering a non-nationalist perspective on the issue of the right of return.

Keywords: Return, right of return, radial category, Anton Shammas, hybridity

The issue of *return* has featured prominently in the conflicts between Jews and Arabs in Palestine/Israel. The Zionist narrative has been based on return. This concept, however, is not semantically straightforward. The term *return* had to be stretched in different ways to make such a return "real". Two thousand years later, one does not simply return to one's ancestor's house. The descendants of a narrativized exile return to the land of their ancestors. Yet, the sense of return has not been diminished. The different semantic extensions make it possible for the Zionists to return even though they have never been there. The descendants of the original exiles return to a land, not to their previous home, and eventually to a state that comprises only part of that land. Even those who have not returned and have stayed behind, often express their own feeling of having in some sense returned, since they have been symbolically represented by their returning brethren. All aspects of the return are modified to enable the use of the term, not in its core sense.

In presenting a semantic analysis of lexical meaning, I am taking Vološinov's (1984 [1929]: 23) position that "existence reflected in sign is not merely reflected, but *refracted*" and that the word is the arena of social struggle. As an arena, it does not have its own value; rather it is the site in which different values are fought out. There is no objective meaning of a word, and words are not "abused" or "laundered". The laundering of words is in the eyes of the beholder, and the only scale against which

one may judge socially current meanings is one's own set of values. The only objective test of the validity of a meaning is its actual existence, its usage as such.

In this spirit, it has been shown (Kuzar 2008) that the term *return* has four meanings in the political context of the right of return, derived from two more central, non-political meanings. The analysis is based on Lakoff's concept of radial categories (1987), which in turn is based on Prototype Theory as developed by Rosh (1973) and her group. Rather than taking the Aristotelian view of a category as a clear-cut set, in which membership is defined by the presence of properties, a prototype-based category is viewed as having a prototypical core which represents the best instances of the category, with a periphery of less prototypical members (a robin is a prototypical bird, ostriches and penguins are peripheral). Applied to semantics, we might say that a semantic category has a core meaning and peripheral meanings that are derived by extensions from the core or from another extended meaning. Lakoff (1987: 59-61) made a connection between prototypicality and semantic unmarkedness. The core meaning of a concept is unmarked relative to the peripheral meaning that is marked. Thus, for example, the core meaning of *return* does not specify the nature and length of a stay somewhere and intention to remain there. For example, "I went to the museum yesterday. I would like to return tomorrow" is an unmarked usage of return, with a non-specific meaning. Replacing "be" or "stay" with "live" makes the meaning more specific, hence "I left my home a year ago. I am going to return to it next year", with the implication of living there, is more marked, and has a more peripheral meaning, compared to the non-specific usage.

In the schematic representation below, extensions are spelled out, and all other components of the meaning that are not affected by the extension, are inherited unchanged from the source meaning. If we take the sentence "P is returning to L" as our baseline, then the (non-political) core meaning is as follows (P=person, L=location, T=time in the past):

(1) Meaning 1: Core

Premise: P was in L at some T.

Proposition: P is going to L.

Out of this meaning another non-political meaning is derived:

(2) Meaning 2: Extended from the core

Extension: *Be* > *live+leave*; *go* > *go to live*.

Premise: P had lived in L, and left at T.

Proposition: P is going to live in L.

In this meaning, the transient “be” is replaced by the permanent “live” both in the premise and in the proposition. Now we are in a position to look at the four political meanings:

(3) Meaning 3: Extended from Meaning 2

Extension: The absence of P from L since T has been effected by force.

Premise: P had lived in L, but following T was forcefully kept out of L.

Proposition: P is going to live in L.

Implication: Justice has been served.

Here the extension involves force. P has either been expelled or not allowed back to L. A moral implication also exists in the political meanings. Return implies reinstatement of justice.

In Meanings 4–6, the premise and the implication are inherited from Meaning 3, so I will not repeat them. The following are the extensions and the propositions of Meanings 4–6:

(4) Meaning 4: Extended from Meaning 3

Extension: $P > P$'s descendant

Proposition: P's descendant is going to live in L.

(5) Meaning 5: Extended from Meanings 3 or 4

Extension: $L > (\text{part of}) \text{ Container of } L$

Proposition: P('s descendant) is going to live in (part of) Container of L.

(6) Meaning 6: Extended from Meanings 3, 4, or 5

Extension: $P > P$'s symbolic representative

Proposition: P's (descendant's) symbolic representative is going to live in (part of)

Container of L.

These meanings, then, allow for an extension of the right of return to descendants (Meaning 4), for exercising this right in another part of the same country (Meaning 5), and for exercising it by proxy, i.e. by a symbolic representative of P.

For a long time, the Palestinian discourse of return has not been willing to take part in this semantic game. After all, people who have experienced the *nakba* are still alive, some houses still exist, exact locations are known, and the keys to these houses, displayed on special occasions, symbolize the concrete determination to return in the very core sense of the term.

Yet, years do go by, and some refugees have rehabilitated themselves to some extent, while others still live in dire human conditions that overshadow their national plight. Political solutions arise, which do not address the desire for a simple reversal of the *nakba*, but do offer personal and collective remedies, which in turn trigger a discourse that is beginning to use semantic extensions of the kind found in the Zionist discourse. The pain and insult among Palestinians is great, since the comparison between the two cases is so obviously deficient. The internal debate among the Palestinians is heated, because the maximalists see the catastrophe of sixty years ago still alive before their very eyes, and want to reverse it, while the pragmatists are no less emotional about their tragic recent history, but they have come to realize that given the present and foreseeable future political options, the return to previous homes is not in sight. The principle of life, one might almost say, clashes with the principle of absolute justice. The discourse of the pragmatists is starting to look much like the Zionist discourse of return, using the same semantic extensions to advocate a solution that will address personal and collective needs in a more “Zionist” way.

Anton Shammas, a Palestinian author in Arabic, Hebrew, and English, and Professor of Modern Middle Eastern and Comparative Literature at Ann Arbor, Michigan, is certainly well versed in the Palestinian discourse on the right of return. The themes of this discourse, and its dialog with its Zionist antecedent, are treated in his short story *Autocartography: The case of Palestine, Michigan* (Shammas, 2002 [1996]). It is on these themes that I would like to train the spotlight in this article. The story is nine pages long and has five sections and a postscript. I will use a double reference system of page numbers and sections to keep track of locations in the text.

The parties in the debate select the meaning favorable to their worldview (as maximalists or as pragmatists), concomitantly constructing a narrative of reality that supports this semantic choice. Typically, the maximalist chooses a meaning of *return* that is as close as possible to the core. As far as political meanings are concerned, these are Meanings 3 and 4, namely the return of the refugee himself or his descendant to the actual home and property left behind in 1948. But Meaning 3 is preferred, since the sense of justice with regard to the people themselves is much stronger. To render the choice of Meaning 3 credible, time is telescoped in the narrative, so that the reader is led (by several discursive strategies that cannot be gone into here) to believe that the very person who departed would return to the same home and be able to resume life exactly where it left off. The farmer would go back to his

land and would revive the orchards damaged by the Zionists. The culturally and intellectually endowed families of Lydda and Ramle would return there and enrich the cultural lives of these cities, so badly devastated by the Jewish settlers, and so on (as narrated in great detail in Abu-Sitta, 2001 and elsewhere).

The pragmatist chooses a meaning of *return* that is distant from the core, typically Meanings 5 and 6, namely the return of the refugee or his descendants to the part of Palestine that will become the Palestinian state along with the return of a small number of Palestinians to their actual homes as symbolic representatives of the nation at large. To provide narrative support for this choice, reality is constructed as having radically changed, to the point of total loss, and the option of a return to the State of Palestine is depicted as the only feasible choice, which along with reparations paid by Israel would give the Palestinians a sense of relative justice and partly redress their tragic fate. In light of the subsequent discussion, Rashid Khalidi's (1994) text is particularly relevant. He likens the Palestinian *Nakba* to a natural disaster, to a flood, under which "for most Palestinians, whether we like it or not, it is as if their homes and villages have been submerged forever" (Khalidi, 1994: 23).

Shammas's *Autocartography* is a fictional text that addresses the issue of return brought up in Palestinian political and academic discourse. It offers a hilarious problematization of the term, which stretches the lexicological potentialities of its components *ad absurdum*, thereby exposing the limited boundaries of the political debate and the insufficiency of the reductive nature of its parameters.

The plot of this text is very short and simple: an American born second-generation Palestinian immigrant teenage girl in Dearborn, Michigan, named A., starts thinking, in the wake of the 1987 *Intifada*, 'Uprising', about going home to Palestine. Her American friend K., bothered by the thought of her good friend leaving Michigan, discovers that there is a Palestine in Michigan, and suggests that her friend "go to Palestine without even crossing the state border" (Shammas, 2002 [1996]: 116, section IV). The rest of the text, spanning nine pages altogether, is the narrator's explanations, reflections, and responses to this idea.

The text starts with a problematization of the terms *go back* (which I take, at this point, to be equivalent to *return*) and *home*, claiming, contrary to common lore, that *going home* does *not* involve *going back*:

(7) It all started when A. wanted to leave Michigan and go home to Palestine. And it was painfully clear to her: this was not about going back somewhere but rather

about going home. The difference being as simple as this: you go back to some place that you have lived in the past, but you go home to a place that even though you may have never seen it in your life, still it is as if you had; a place that is the other, deep end of that pool of your created, acquired, and invented memories. Most people – especially American writers of fiction – would tell you that going home is virtually impossible. And you know perfectly well that we don't ever leave home we simply drag it behind us wherever we go, walls, roof and all. Home – it's probably the one single thing you don't leave home without; and that would explain the rumbling in our wake (ibid, 111, section I).

The narrator addresses here two central components of return: P and L. With regard to personal identity, he erases the distinction between the refugee and his descendant, since both of them share the memories of *the same home*, even though the daughter has never seen it in her life. This is very different from Abu-Sitta's simplistic telescoping of time, since life experiences clash with it so boldly. After all, even a young farmer, who was 25 years old in 1948, would have been 78 in 2001, at which age he was assigned by Abu-Sitta the task of rejuvenating his orchard, which to the best of everybody's knowledge had in many cases been buried by that time under tons of asphalt and cement of modern Israel. In Shammass's text, the comparability of the refugee and his daughter is achieved by breaking the seemingly natural connection between *return* ('go back') and *go home*. Under normal circumstances, when one *goes home*, one *returns* to one's home. But here *return* is negated in favor of a psychologically enriched sense of *home*.

The second term problematized here is home. By shifting *home* from the concrete to the psychological sphere, the narrator downplays actual experience in favor of imagination. In this sphere, the importance of L to the daughter of a refugee is no less significant than it is to her father, and credibility is not compromised by contradictory experiences.

The narrator, however, does not let us stay much longer with this understanding of home, which is readily subverted in what follows. First the narrator informs the reader of common knowledge, shared by "most people", namely that "going home is virtually impossible". But as the reader prepares to embrace this twist, he learns that it is also shared by "American writers of fiction", a group which is not at all comparable to the more general and trustworthy group of "most people". The reader is perhaps smiling at this point, but certainly in an unsettled state of mind, only to learn at the

end of the paragraph, that home is not at all a destination, it is what a refugee drags behind without ever leaving it. The reader is now invited to sense the realization of this metaphor both by the catalogue listing of “walls, roof and all” and by the sound of the dragging which is audible as “the rumbling in our wake”, the word *wake* being used here in the sense of the white line of aerated water left behind by a moving boat. Even though this is the opening paragraph of the story, the attentive reader should have actually been mentally prepared for this jittery experience, since the author placed a motto at its head, reading:

(8) A common experience, resulting in a common confusion. A has to transact important business with B in H.

Franz Kafka, “A Common Confusion”

The motto comes from a miniature story by Kafka, entitled “A common confusion”, which relates two sets of events on two consecutive days. On the first day, as we know from the motto “A has to transact important business with B in H”. Indeed this is what he does swiftly and successfully in the preliminary meeting between them on that day. On the second day, in which a longer meeting to finalize the deal is anticipated, everything goes amiss. For some unknown reason, A and B pass by each other twice that day, but in each of the cases one of them did not recognize the other (though the other did). The meeting does not ever take place, with A ending up with a twisted sinew, while B angrily leaves forever without noticing A moaning on the floor. This could indeed be just common confusion. But as has been shown in Kafka criticism (e.g. Trahan, 1963), not only the events disclose confusion, but also the world in which they take place is in disarray. The time and space frames of A and B’s actions do not match, hence as much as you may try, at each twist of the narrative, to figure out reality or find out whose fault it was that they failed to meet, you end up in confusion.

Incidentally, the different spatiotemporal frames are not represented as the subjective perspectives of A and B; that would have been an ordinary case of Rashomon effect. These frames are put forth in this shaky way by the omniscient narrator, testifying to an inherent confusion of the decentered narrator.

And this is exactly what Shammas does in *Autocartography*. He does not take sides in the debate on the right of return. His narrator internalizes the different sides of the debate. Although he presents some of them as distinct voices, he does so from an

internal position of dynamic disarray. As we will see later, even the boundaries between the narrator and the author are erased.

In the rest of section I, “Palestine”, which was glossed over in the first passage, is now revisited. The fact that there is no polity, not even a real country, called “Palestine” is presented not as a real-world problem, but merely as a “classic American problem of PR”:

(9) [...] how would one attractively package for the benefit of one’s American friends the following [...] problem of pure common sense. [...] there’s no place to go to, there’s no Palestine. Of course, there is the Palestine of Sunday schools, the land endearingly called the Holy Land. So that was there alright, in the geography of the biblical mind, but the Palestine of the father was gone, and gone was its holy spirit for him and for his American-born daughter. (112, section I)

Or as her father’s cousins would tell him: “rahat Falasteen”, ‘Palestine is gone’ (112, section I). So, after we learn that the refugee drags his home behind him, with very clearly remembered details, we learn that the container of that home, Palestine, the source and target of yearning, “the Palestine of the father”, no longer exists either for P or P’s descendant. Palestine for her would mainly exist as the biblical Holy Land, which “was there alright, in the geography of the biblical mind”.

Rashid Khalidi’s text comes to mind here in two ways. The narrator’s insistence on making a distinction between *go back* and *go home* echoes Khalidi’s distinction between “return” and “live in”, and both pairs are motivated by the same logic, namely that Palestine in the sense of an actual house and village “rahat”, is gone for good, just as it is said to “have been submerged forever” in Khalidi’s text. In this context, Stuart Hall’s statement that “Migration is a one-way trip. There is no ‘home’ to go back to” (Hall, 1987: 44) reverberates in the background, and the boundaries between an immigrant and a refugee in the context of Michigan, USA are being questioned.

In section II, the narrator abandons his protagonist, and delves into additional views on identity and homeland. He confesses that he thinks of a state in terms of “the geographic shape of that state as it was drawn by the cartographers”. Vis-à-vis his own cartographic view, he then puts forth another way of looking at the state:

(10)[...] for the Muslim Bosnian soldier, I imagine, his [state] is not the map of Bosnia, or even that of his hometown, or even his street; rather, it’s the floor plan of his house in Sarajevo. And if pushed to a corner, he’d admit that it’s even

smaller than that: it's the map of a favorite room in that house. And now that the house is gone, it's probably the remembered room that he is fighting for, the room whose lingering space defines that fragile presence we call identity, forever humming in our internal ear, like the sound that film editors add to the special-effects track in order to give a touch of reality to a scene, the noise that is referred to in the cutting room as "room-tone". (113, section II)

Here, as in the first passage, the narrator takes the reader along the line of an ever-decreasing physical space – Bosnia, hometown, street, house, room – to a mere memory of that room, which has turned (like "the rumbling in our wake") into a "room-tone", "humming in our internal ear". In a final absurd reversal, this imagined noise supposedly adds "a touch of reality" to the scene.

The narrator attributes a similar point of view to A.'s grandmother, who lives in a refugee camp in Lebanon. For her

(11) Palestine is no more than a lemon tree in the backyard of the house she left in Jaffa, or Yafa as she would call it. Not even a room, not even the facade of a house, but just a tree in the backyard, hidden away from the bustle of main-street politics; the tree under whose shadow she always imagines herself sitting, dreaming away her days. Say "Palestine" to her, and all she sees is herself, as she is now, not the young woman she was, sitting under that tree, breathing in the scent of its leaves and its early flowers. (114, section III)

However, unlike the Bosnian soldiers whose memories of the room are fresh and immediate, the telescoping of time the grandmother performs here is totally unrealistic. The longevity of a lemon tree under ideal growth conditions is fifty years at best. A lemon tree that was mature enough to provide shade in 1948 could not have survived into the time of Shammas's story. In fact, the narrator himself says that "the lemon tree is gone from that backyard" (114, section III). This telescoping of time passes as a credible mental operation, since it is carried out by a simple grandmother and is viewed with an affectionate smile. It is precisely because its legitimacy arises from her simple mind that it also reads as a less-than-subtle critique of the same mental operation carried out as a seriously intended discursive device in the narrative of the maximalist Abu-Sitta, whose whole identity and the narrative ensuing from it is one sided and simplistic.

From a different perspective, grandmother's lemon tree may also remind us of the discourse of one of the pragmatists, Ziad Abu-Zayyad:

(12) This Right of Return is not only a historical claim or a God-given right; it is the combination of a historical claim and a national right on the one hand, and an individual personal claim on the other. It is the claim to a specific private property, a house, a piece of land, a citrus grove, or even a particular tree. It is also the emotional attachment to some very personal memories linked to the particular property and its surroundings, within the context of the national attachment of the Palestinian people to their homeland, Palestine (Abu-Zayyad, 1994: 74).

Abu-Zayyad, as has been shown in Kuzar (2008), uses this touching imagery to justify the concept of repatriation into the Palestinian state. He conjures up these personal memories to channel them into “the national attachment of the Palestinian people to their homeland, Palestine”. This is a peripheral use (meanings 5 and 6) of the term *return*, which concedes the *claim* to “a piece of land, a citrus grove, or even a particular tree” – *claim* being a very realistic term – and moves on to “the emotional *attachment* of some very personal *memory*” – two much loftier terms – which are then relocated from the personal to the collective domain, to be resolved in a return to the State of Palestine (“part of the container of L”). Abu-Zayyad’s narrative is not simplistic, as it indeed represents the pain of this transition from the concrete to the peripheral meaning of *return*, but it is teleological, as part of a political debate. Shamma’s literary narrative remains uncommitted, purposefully confused.

It seems though, that there is more to this confused position than just the authorial privilege of uncommitted writing. The political discourse in the Middle East – both in the Zionist and in its mirror-image Palestinian version – rides on the wings of modern nationalism, a solid and reified ideological framework that delineates communal and personal identities in very sharp and distinctive lines. In Shamma’s *Autocartography*, in contrast, the narrator leads the reader through experimentations in hybridity. In her imagination, A. draws a picture of her grandmother’s house and lemon tree in Jaffa, phrased in the only terms she is familiar with, the terms of her own urban experiences in Dearborn, Michigan:

(13) The narrow alleys of Yafa, as the grandmother imagined them, became long two-lane streets and avenues in A.’s dreams. She would walk down the street of her grandmother’s house, under the falling, colorful leaves of the Indian summer, and could almost see the lemon tree in the backyard, and could almost fill her lungs with its fragrance.

But deep down she knew that something was wrong, that these images belonged to her immediate present, that the language she spoke was not the language of that tree, and that this language of hers would never be able to contain, let alone transmit, her grandmother's memories. (Shammas, 115-116, section III)

The picture the Palestinian second-generation immigrant is able to imagine through her American environmental frame of reference fails, because it is a primitive refabrication of that Palestinian locality in Dearbornian geographical terms. Using the Lebanese novelist Elias Khoury's words, the narrator makes A. realize that "one does not return to Palestine; one should simply go", and A. adds a little twist to Khoury's proposal: "and if that is impossible, one should, maybe, create one's own Palestine", a Palestine that will transcend both its unreachable real location and its coarse transposition into straightforward American terms.

It is no accident that A.'s friend is not named B., but K. The devilish idea, which K. brings up, to make Palestine, Michigan, the target of her "going to Palestine" is indeed Kafkaesque, since it is both fantastic and serious in A.'s eyes:

(14) It's a remarkable goof, A. thought, but the frightening thing about it is that it is far too practical to be plausible; the frightening thing about it is that it brings up a solid point to reflect upon. (116-117, section IV)

Section V of the story is devoted to A.'s and the narrator's reflections on this "solid point". Rejecting first the idea of a "mechanical reproduction" of Palestine elsewhere, the narrator then puts a "yet" in A.'s mouth. Presumably, A. has not read Walter Benjamin. This "yet", however, reverses the narrator's conclusion and offers a different kind of reproduction:

(15) Yet, A. thought, imagine this: a Palestinian refugee who makes Palestine, Michigan, her home – hasn't she, in a way, "returned" to Palestine? Hasn't she, in a way, blown the whole concept of displacement from within? Hasn't she, by this simple twist of fate, actually won the case in the most unexpected manner? (117, section V)

A. creates an American–Palestinian locus of hybridity, a "third space of enunciation" (Bhabha, 1994: 36-39), in which the superiority of the colonizer is diffused. The third space "constitutes the discursive conditions of enunciation that ensure that the meaning and symbols of culture have no primordial unity or fixity; that even the same sign can be appropriated, translated, rehistoricized, and read anew" (Bhabha, 1995:

208). In a colonial or post-colonial condition, a third-space discourse has “productive capacities”.

(16) It makes it possible to begin envisaging national, anti-nationalist, histories of the “people”. It is in this space that we will find those words with which we can speak of Ourselves and Others. An by exploring this hybridity, this “Third Space”, we may elude the politics of polarity and emerge as the others of ourselves”. (ibid.: 209)

The third space of our story is not entirely imagined, since it actually exists, but it is also not concrete, because its existence as a Palestinian home(land) is imagined. It is in the context of this place that the narrator finally feels comfortable enough to name her “a Palestinian refugee” (“P > P’s descendant”) and even to call her act of going to Palestine, Michigan a “return”, a term which had been avoided up until this point. Even here the term is still surrounded by scare quotes, but this will soon change. All the careful reservations about extending the meaning of *return* suddenly disintegrate. The fantasized American hybrid space defies any possible extension to describe it. After all, no semanticist would seriously accept that “L > imagined L” is a legal extension for the meaning of *return*.

You may, of course, say “she returned to Palestine in her dreams”, or even “she returned to Palestine” without the locative adjunct, if it is absolutely clear from the context that she is talking about a dream. This, however, does not extend the meaning of *return* to “L > imagined L”. It only changes the universe of discourse. An extended meaning should be applicable also in “out of the blue” sentences. But here, this surprising option is allowed to arise in this imagined third space. Now the narrator reiterates the use of “return”, this time without quotation marks, along with an approval of the term “going home” which had been previously rejected:

(17) Imagine, then, A. drawing her own internal map of return, and going home to Palestine, but this time in Michigan [...]. (117, section V)

After A. plants a lemon tree in her imagined backyard, the fantasy is enlarged to the collective domain. Her whole extended family settles there:

(18) They will settle in Palestine, Michigan, buy land, build houses, plant trees, raise children, have dreams, write letters, and send them out to their relatives who are scattered upon the face of all the earth, with a return address that reads, say:

48 Yafa Street

Palestine, MI 26109 (118, section V)

Note the pun “return address” which puts a seal of permanence on their address of return. So this time the imagined exercise seems successful.

By leading the reader from an initial denial of the ability of return through a meandering path of examinations of the various semantic components of the return, and by finally having “blown the whole concept of displacement from within”, the narrator disorients the reader and does not let him understand the right of return in any one-dimensional manner. All the elements of the different definitions of the meaning of the word, namely P, L and T participate in this game. The persons are represented by A., her father, her grandmother, the cousins of her father, and finally the narrator himself. The target location shifts between a land, or its cartographical representation, a house, a room, a lemon tree, a burden which is dragged behind, and finally a town in Michigan. The destabilization of time is achieved by the comic expansion of the life span of a lemon tree in A.’s grandmother’s mind; the destabilization of space by K.’s goofy idea. All the voices and options of return that show up in this text clash and deny each other in a triumphant anarchy that renders any simple meaning of *return*, by maximalists or pragmatists alike, totally grotesque. And indeed, the last words of the story bring its logic of absurd to its ultimate conclusion:

(19)[...] now that A. has found her own Palestine, she can take her time. There’s no rush to go home anymore. (118, section V)

But then there is the postscript.

I have persistently used the term narrator, rather than referring to Shammas the author, not out of considerations of proper poetics, but because the text in all its published versions has included the postscript; it was not added later, at least not in its written available form. In the postscript, Shammas clearly comes out as the author (on shifts between the narrator and the author in Shammas’s novel, *Arabesques*, see Hever 1987). We see this in expressions such as “a year after writing the story of A.” or by his references to the act of writing the story as having “sent away A.’s extended family all the way up north”. So we get a clear impression that it is now Anton Shammas who is talking to us. The style of writing has also changed, not so much in the dry sarcasm, which cuts across both parts, but the zest of having “blown the whole concept of displacement from within” now gives way to a more meditative mood.

In the postscript, Shammas relates a sobering experience. A year after writing the story, it turned out – or so it seemed at first – that Palestine, Michigan had been

established by Jewish settlers at the end of the 19th century, parallel to the first settlements in “original” Palestine. Shammaas is horrified:

(20) I was struck dumb: could it be that I had sent away A.’s extended family all the way up north to the Upper Peninsula only to find out that, as the cliché goes, history repeats itself? Could it be that Palestine – the name, the geography, the space – is forever bound to be in a bitter, bloody dispute between consecutive generations of Jews and Palestinians, no matter where they go? (118, Postscript)

The final sorting out of things reveals, however, that Michigan had two Palestines, and that the one established by Jews lasted for barely a decade. This is not the Palestine Shammaas has sent A. to. So in a way, Shammaas should be relieved. Shammaas explains:

(21) Little by little the geographic mystery began to unravel – and it became clearer – as I became slightly disappointed because, let’s face it, it would have made a better story if we were talking about the same Palestine – that “my” Palestine was saved: the Palestine established by the East European Jewish settlers in the mid-1880s was near the hamlet known by the picturesque name of Bad Axe, some fifty miles east of Bay City. (119, Postscript)

Other than a slight disappointment at the missed chance of an improved plot for his story, Shammaas indeed admits that “his” Palestine “was saved”. But Shammaas’s emotions do not settle down:

(22) Much as I was relieved to find out that the journey to the Upper Peninsula was worth the trouble, those imagined images of the Bad Axe Palestinians kept haunting me still. And I think their shattered geography will become a part of A.’s identity, their splintered dreams a part of her past.

I know they are a part of mine. (119, Postscript)

Shammaas is touched by the experiences of those “Palestinians” in their short-lived Jewish Palestine, Michigan. “Shattered geography” and “splintered dreams” are commiserative terms, which look at the failed experience through the eyes of the undergoers.

The postscript is Shammaas’s second experiment in hybridity. Through the postscript, Shammaas performs a personal political intervention in which he expresses the complexity of his own identity, which willy-nilly parades also a Jewish dimension. But unlike the Shammaas of the mid-1980s, who waged a battle in the Israeli press for the public recognition of his Israeli identity, celebrating it in his novel *Arabesques*,

now, twenty odd years later, this hybridity is unsettling. Shammas is “haunted”. “Haunted” often means being psychologically invaded by some external aggressive and threatening entity, in which case one would want to protect oneself against it. Azmi Bishara, for instance, describes the workings of being invaded, or penetrated, in the following words:

(23) The moment Israeliness in its only legitimate format, the Jewish format, penetrates the identity of the Arab citizen [of Israel], it shatters his national identity. The Israeli identity remains Jewish, but it does not let him remain a Palestinian Arab. (1999: 14)

Bishara’s view of this process is conflictual, militant. It does not allow for hybridity, only for pure or shattered identities. But this is not the kind of experience that Shammas describes. Something different is going on here. Shammas has internalized to the point of empathy the sufferings of those “Palestinians” of Michigan. He is touched by matters Jewish. Even more tragically, he is touched by the sufferings of Jews involved in an almost-Zionist enterprise, and he expresses these feelings despite having been rejected as a legitimate Israeli by the mainstream Israeli literary elite. Note, for example, the exclusionary patronizing tone in the following exchange between Shammas and A.B. Yehoshua, one of the best known novelists and essayists of Israel, who was engaged in the 1980s in a long debate with Shammas on Israeliness. The present conversation was recorded by another prominent Israeli author, David Grossman a few years after the debate:

(24) “You see Israeliness as total Jewishness”, Shammas says, “And I don’t see where you fit me, the Arab, into that Israeliness. Under the rug? In some corner of the kitchen? Maybe you won’t even give me a key to get into the house?”

“But Anton, think of a Pakistani coming to England today, with a British Passport, and telling the British, ‘Let’s create the British nationality together! I want Pakistani, Muslim symbols! Why should the Archbishop of Canterbury preside over the crowning of the Queen? I want there to be Muslim representation as well! Why should we speak English? There are a lot of languages here!’ Think of him coming and making demands! The English tell him, ‘No, my good man! We have no objection to your speaking Urdu, and you may receive – as a minority – schools and mosques, but the country’s identity is English, and you are a minority within that nation!’”

Shammas: “Buli [Yehoshua’s nickname], the minute a man like you does not understand the basic difference between the Pakistani who comes to England and the Galilean who has been in Fasuta [Shammas’s home village in northern Israel] for untold generations, then what do you want us to talk about?”

“I don’t understand you”, Yehoshua sighed. “If there hadn’t been anti-Semitism in Europe, you wouldn’t even know how to write the word ‘Israel’ [...]. You speak of an ‘Israeli nationality’ as if [...] your life’s wish has arrived! This entire Israel fell out of the sky on you! Why this longing for an Israeli identity?”

“Because you conquered me!” Shammas thunders. (Grossman, 1993: 254)

Despite the bloody history and the asymmetrical power relations, Shammas – three years later in his *Autocartography* – does not take up the aggressive conflictual gauntlet thrown down at him. Unlike Bishara or Yehoshua, Shammas puts down his irrevocable hybridity on the discussion table as a huge question mark looming over pure, nationalist, modernist answers.

Does this Postscript add anything to Shammas’s intricate exposition of return in the body of the text? Not directly. But note that despite the clear distinction between Shammas and his narrator in the body of the story, and the clear intervention as an author in the Postscript, Shammas pulls the rug from under the unsuspecting reader one more time. At the end of the Postscript, A.’s identity comes back. Shammas tells us that the shattered dreams of these Palestinian Jews are not only Shammas’s. They “will become a part of A.’s identity, their splintered dreams a part of her past”. This move back into the story expands Shammas’s personal hybridity to the realm of the Palestinian public sphere. A double alert to Palestinians and Jews alike looms over the text in its entirety, to “elude the politics of polarity and emerge as the others of ourselves”, to start treating the issues of identity at large and the right of return specifically from within the self-admitted perspective of hybridity of *all parties involved* rather than from the hackneyed perspective of national entrenchment.

Autocartography does not render the scholarly project of analyzing the semantics of *return* inadequate. In the political discourse, these meanings do prevail, and may continue to feature in the debates on the right of return for quite a while longer. It is the task of the linguist to analyze semantic and discursive data as they are documented in political and academic texts, in order to make scholarly sense of them. However it is the privilege of a writer of fiction to throw them into disarray, to open up new and different communicative options.

Note: I would like to thank my friend a colleague Daphna Erdinast-Vulcan for her remarks on the draft version of this paper.

References

- Abu-Sitta, S.H. (2001). *The End of the Palestinian–Israeli Conflict: From Refugees to Citizens at Home*. London: Palestine Land Society and Palestine Return Centre.
- Abu-Zayyad, Z. (1994). The Palestinian right of return: A realistic approach. *Palestine–Israel Journal of Politics, Economics and Culture* 1 (2), pp. 74-78.
- Bhabha, H.K. (1994). *The Location of Culture*. London and New York: Routledge.
- Bhabha, H.K. (1995). Cultural diversity and cultural differences. In: B. Ashcroft; G. Griffiths and H. Tiffin (eds.). *The Post-Colonial Studies Reader*. New York: Routledge, pp. 206-207.
- Bishara, A. (1999). Introduction: Matters of identity. In: A. Bishara (ed.). *Between “I” and “We”: The Construction of Identity and Israeli Identity* [in Hebrew]. Jerusalem: Van Leer Institute and Hakibbutz Hameuchad, pp. 7-15.
- Grossman, D. (1993). *Sleeping on a Wire: Conversations with Palestinians in Israel* (Translated from Hebrew by H. Watzman). New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Hall, S. (1987). Minimal selves. In: L. Appignanesi (ed.). *Identity. The Real Me: Post-Modernism and the Question of Identity*. ICA Document 6. London: Free Association Books, pp. 43-149.
- Hever, H. (1987). Hebrew in an Israeli Arab hand: Six miniatures on Anton Shammas’s ‘Arabesques’. *Cultural Critique* 7 (autumn), pp. 47-76.
- Khalidi, R. (1994). Toward a solution. In: *Palestinian Refugees: Their Problem and Future*. Washington DC: The Center for Policy Analysis on Palestine.
- Kuzar, R. (2008). The term *return* in the Palestinian discourse on the right of return. *Discourse & Society* 19 (5).
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rosch, E.H. (1973) Natural categories. *Cognitive Psychology* 4, pp. 328-350.
- Shammas, A. (1996). Autocartography: The case of Palestine, Michigan. In: P. Yaeger (ed.). *The Geography of Identity*. Ann Arbor: University of Michigan Press, pp. 466-475 (Page references here are from the reprinted version in *Palestine–Israel Journal*, 9(2), 2002, pp. 111-119).
- Trahan, E. (1963). ‘A common confusion’: A basic approach to Franz Kafka’s world. *The German Quarterly* 36 (3), pp. 269-78.
- Vološinov, V.N. (1986 [1929]). *Marxism and the Philosophy of Language* (Translated from Russian by L. Matejka and I.R. Titunik). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Ron Kuzar is a senior lecturer of Linguistics in the Department of English, University of Haifa. His fields of interest are syntax as well as language and ideology. His book *Hebrew and Zionism: A Discourse Analytic Cultural Study* appeared in 2001. He has published several articles on political and cultural issues of the Israeli-Palestinian conflict. Contact address: kuzar@research.haifa.ac.il.

**"Realistic Prescriptivism": The Academy of the *Hebrew* Language,
its Campaign of "Good Grammar" and *Lexpionage*¹,
and Native *Israeli* Speakers**

Ghil'ad Zuckermann

Dedicated to the memory of Prof. Geoffrey L. Lewis z"l, a mensch, and inter alia the author of The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success

Abstract

Quis custodiet ipsos custodes? 'Who will guard the guardians themselves?' (Juvenalis, Satirae, vi, 347-8). Over the past century, Israeli – a.k.a. "Modern Hebrew" – has become the primary mode of communication in all domains of public and private life in Israel. Linguistic issues are so sensitive in Israel that politicians are often involved. For example, in an article in *Ha'aretz* (June 21, 2004), politician Yossi Sarid attacked the (most widespread) "common language of *éser shekel*" as inarticulate and monstrous, and urged citizens to take up arms, fight it and protect "Hebrew". However, most Israelis say *éser shékel* 'ten shekels' rather than *asar-á shkal-ím*, the latter literally meaning 'ten (feminine) shekels (masculine plural)', and thus having a "polarity-of-gender agreement" - with a feminine numeral and a masculine plural noun.

Brought into being by legislation in 1953 as the supreme institute for Hebrew, the Academy of the Hebrew Language prescribes standards for Israeli grammar, lexis, orthography, transcription and vocalization (vowel marking) "based upon the study of Hebrew's historical development". This paper provides a critical analysis of the Academy's mission, as intriguingly defined in its constitution: "to **direct** the development of Hebrew in light of **its nature**". It sheds light on the dynamics of the committees' meetings, and exposes some U-turn decisions recently made by the Academy. I suggest that the Academy has begun submitting to the "real world", accommodating its decrees to the parole of native Israeli-speakers, long regarded as "reckless" and "lazy".

Keywords: prescriptivism/normativism, language planning, sociolinguistics, Israeli vs Hebrew, hybridity, Turkish, polyglossia, Arabic

1. The Israeli Language: Sociolinguistic Background

"Israeli Hebrew", which I have argued elsewhere (e.g. Zuckermann, 1999, 2006b) would be more apt to label "Israeli" – is one of the official languages of the State of Israel. Linguistic issues are so sensitive in Israel that politicians are often involved. For example, in a session of the Israeli Parliament on January 4, 2005, then Prime Minister Ariel Sharon rebuked Israelis for using the etymologically Arabo-English hybrid expression *yàla báy*, lit. 'let's bye', i.e. "goodbye", instead of "the most beautiful word" *shalóm* "peace, hello, goodbye". In an article in the "intellectual" daily newspaper *Ha'aretz* (June 21, 2004), left-wing politician Yossi Sarid attacked the (most widespread) "common language of *éser shekel*" (see §9) as inarticulate and monstrous, and urged citizens to take up arms, fight it and protect "Hebrew".

These rebukes reflect the common nostalgia of a conservative older generation unhappy with "reckless" changes to the language – cf. Cameron (1995), Hill (1998), Milroy and Milroy (1999) and Aitchison (2001). Some people do prefer a beautifully-arranged collection of dead butterflies to alive-and-kicking (albeit potentially injured?) butterflies in the wild.

But normativism in Israeli contradicts the usual "do-not-split-your-infinitives" model, where an attempt is made to enforce the grammar and pronunciation of an elite social group. Using a "do-as-I-say, don't-do-as-I-do" approach, *Ashkenazi* Jews (most of whom were originally native Yiddish-speakers), who have traditionally controlled key positions in Israeli society, have urged Israelis to adopt the pronunciation of *Sephardic* Jews (many of them originally native Arabic-speakers), who happen to have been socio-economically disadvantaged.

Politicians, educators and many laymen are attempting to impose Hebrew grammar on Israeli speech, ignoring the fact – first observed in Rosén (1952) – that Israeli has its own grammar, which is very different from that of Hebrew (i.e. normative Hebrew or classical Hebrew).

The story goes that the late linguist Haim Blanc once took his young daughter to see an Israeli production of *My Fair Lady*. In this version, Professor Henry Higgins teaches Eliza Doolittle how to pronounce /r/ "properly", i.e. as the Hebrew alveolar trill, characteristic of Sephardim (cf. Judaeo-Spanish, Italian, Spanish), rather than as the Israeli lax uvular approximant (cf. many Yiddish and German dialects). The line "The rain in Spain stays mainly in the plain" was adapted as *barád yarád bi-dróm sfarád ha-érev*, lit. 'Hail fell in southern Spain this evening'. At the end of the

performance, Blanc's daughter tellingly asked, "Daddy, why was Professor Higgins trying to teach Eliza to speak like our cleaning lady?" (see Zuckermann, 2005).

2. The Genetic Classification of the Israeli Language

The genetic classification of Israeli has preoccupied scholars since the beginning of the twentieth century. The still regnant (not to mention politically pregnant) traditional view suggests that Israeli is Semitic: (Biblical/Mishnaic) Hebrew *revived* (e.g. Rabin, 1974). An extreme opposite position defines Israeli as Indo-European: Yiddish *relexified*, i.e. Yiddish, most revivalists' *máme lóshn* (mother tongue), is the "substratum", while Hebrew is only a "superstratum", providing lexis and frozen morphology (cf. Horvath & Wexler, 1997). More views – intermediate between these extremes (see Blanc, 1968 and Izre'el, 1985) – are surveyed in Kuzar (2001).

Unlike these mono-parental views, my own *hybridizational* model acknowledges the historical and linguistic continuity of both Semitic and Indo-European languages within Israeli (cf. Zuckermann, 2006a, 2008). Hybridic Israeli is based simultaneously on Hebrew and Yiddish (both being *primary contributors* – rather than "substrata"), accompanied by a plethora of other contributors such as Russian, Polish, German, Judaeo-Spanish ("Ladino"), Arabic and English. Therefore, the term "Israeli" is far more appropriate than "Israeli Hebrew", let alone "Modern Hebrew" or "Hebrew" (*tout court*).

What makes the "genetics" of Israeli so complex is the fact that the combination of Semitic and Indo-European influences is a phenomenon occurring already within the primary (and secondary) contributors to Israeli. Yiddish, a Germanic language with Romance, Hebrew and Aramaic influence (and with most dialects having undergone Slavization), was shaped by Hebrew and Aramaic. On the other hand, Indo-European languages, such as Greek, played a role in pre-Medieval Hebrews. Moreover, before the emergence of Israeli, Yiddish and other European languages influenced Medieval and Maskilic variants of Hebrew (see Glinert, 1991), which, in turn, influenced Israeli (in tandem with the European contribution).

The distinction between forms and patterns is crucial too (see Zuckermann, 2006a: 61). In the 1920s and 1930s, *gdud meginéy hasafá*, 'the language defendants regiment' (see Shur, 2000), whose motto was *ivrí, dabér ivrít* 'Hebrew [i.e. Jew], speak Hebrew!', used to tear down signs written in "foreign" languages and disturb Yiddish theatre gatherings. However, the members of this group did not look for Yiddish and

Standard Average European patterns in the speech of the Israelis who did choose to speak "Hebrew".

This is, obviously, not to say that the revivalists, had they paid attention to patterns, would have managed to neutralize the impact of their mother tongue(s), which was often unconscious (hence the term "semi-engineered"). Although they have engaged in a campaign for linguistic purity, the language the revivalists "created" often mirrors the very cultural differences they sought to erase (cf. *mutatis mutandis* Frankenstein's monster). The alleged victory of Hebrew over Yiddish was, in fact, a Pyrrhic one. "Victorious" Hebrew is, after all, partly European at heart. Yiddish and Standard Average European survive beneath Israeli grammar.

3. The Academy of the Hebrew Language

3.1 General Information

Brought into being by legislation in 1953 as the supreme institute for "Hebrew", the Academy of the Hebrew Language (known in Israeli as *ha-akademya l-a-lashón ha-ivrit*) is funded by the Ministry of Education, which increasingly suffers from budgetary cutbacks. It superseded the (Hebrew) Language Council (*váad ha-lashón (ha-ivrit)*), which was established in 1889 – as a branch of *Safá Brurá* 'Clear Language' – by the symbolic father of Israeli, Eliezer Ben-Yehuda, and colleagues.

As described on its website, the Academy – based in Giv'at Ram, Jerusalem – "prescribes standards for Modern Hebrew grammar, orthography, transliteration [in fact, transcription] and punctuation [vocalization, vowel marking] based upon the study of Hebrew's historical development". The Academy's plenum – which holds five or six annual sessions – consists of 23 members and an additional 15 academic advisors. These are either scholars from the disciplines of languages, linguistics and Jewish studies, or accomplished writers (e.g. Amos Oz) and translators. The Academy's decisions are binding upon all governmental agencies, including the Israel Broadcasting Authority.

3.2 Goals and Functions

As defined in its constitution, the Academy's functions are:

- (1) To investigate and compile the Hebrew lexicon according to its historical strata and layers".
- (2) "To study the structure, history, and offshoots of the Hebrew language".

(3) "To direct the development of Hebrew in light of its nature, requirements, and potential, its daily and academic needs, by setting its lexicon, grammar, characters, orthography and transliteration [in fact, transcription]".

Goal (1) is wonderful, as Israeli is indeed a multi-layered language (שפה מרובדת). For example, one could say both (a) השכו עיניו *khashkhú enáv*, lit. 'His eyes became dark', i.e. "He saw black (after bad news)", and (b) נהיה/נעשה לו חושך בעיניו *niyá/naasá lo khóshekh baenáim*, lit. 'Darkness has been made in his eyes', i.e. "He saw black (after bad news)". While *khashkhú enáv* is Hebrew, *niyá lo khóshekh baenáim* is a calque of Yiddish געוואָרן פֿינצטער אין די אויגן *siz im gevórṇ fíntster in di óygn* 'id.', which might in turn be an adaptation of the very Hebrew השכו עיניו.

Note also other minimal pairs such as לקח את החוק *asá din leatsmó* and לעצמו דין *asá din leatsmó* and לידים *lakákh et hakhók layadáim*, both referring to a person violating the law, with the latter being more colloquial, as well as לילות כימים, lit. 'nights as days', vs. מסביב לשעון, lit. 'round the clock', both often referring to hard work.

However, goal (3) *To direct the development of Hebrew in light of its nature* (לכוון את טבעה) is intriguing for the following reasons:

(1) It is oxymoronic. If the nature of a language is to evolve in a specific direction (cf. Sapir's "drift", the pattern of change in which the structure of a language shifts in a determinate direction), why direct it by language policing?

(2) It assumes that Israeli is Hebrew *tout court*, a natural evolution of the language of Isaiah. However, I suggest that – especially in the past – the Academy forced Hebrew grammar on Israeli. In fact, Israeli possesses its own distinct grammar, which is very different from that of Hebrew.

3.3 Day-to-Day Work

The daily work of the Academy is implemented by several sections:

- (1) Historical Dictionary Project
- (2) Scientific Secretariat
- (3) Computer Section

The Historical Dictionary Project is the research arm of the Academy. It aims to encompass the entire Hebrew lexis throughout its history; that is, to present every Hebrew word in its morphological, semantic and contextual development from its first appearance in written texts to the present.

Shortly after the founding of the Academy in 1953, Naftali Tur-Sinai², the first President of the Academy, renewed the previously suggested idea of creating a historical dictionary of Hebrew. In 1954, the Academy's plenum placed the dictionary on its agenda, and in 1959, the Historical Dictionary Project got underway following discussions at the Academy and in scholarly forums. The initial step was to locate all the Hebrew texts – from the post-biblical period onward – to create detailed catalogues known as sourcebooks. From the outset, Tur-Sinai decided to use computers to process the material, and what is now the Computer Section was born.

As I see it, the Historical Dictionary Project is the Academy's most important contribution to Israel. It is the closest Israeli parallel – albeit under-funded – to the *Oxford English Dictionary*. The main problem is that since Israeli is axiomatically considered to be Hebrew, some etymologies are flawed as they tend to explain a semantic shift as internal development rather than as multisourced neologization (see Zuckermann, 2003, 2004) based on both a Hebrew root/lexeme and so-called "foreign" lexeme or semantics.

Moreover, even if the Academy sometimes acknowledges "foreign" influence, its etymology still starts off from the point of view of contact-induced change within Hebrew, whereas – historically – many Israeli words derive from European languages as much as from Hebrew. Thus, hybridization and multiple causation – rather than contact-induced change within Hebrew – are much more suitable for the description of numerous Israeli neologisms.

The following are the functions of the Scientific Secretariat:

(1) Answering queries from the public on a broad variety of Israeli/Hebrew linguistic matters, ranging from pronunciation and spelling to suggestions for children's names. (Currently, you can try your luck and call a single busy Tel Aviv phone number on Mondays and Wednesdays, between 11:00 a.m. and 2:00 p.m.)

(2) Overseeing the work of specialized committees that develop technical terminology for a wide spectrum of professional spheres. Over 100,000 terms have been coined by terminology committees established by the Academy and its predecessor the Language Council. These terms are available to the public in dozens of published dictionaries and lists, as well as through the media (e.g. newspapers).

(3) Prescribing standards for Israeli grammar, orthography, transcription and vocalization – through additional specialized committees.

It is not just "Hebrew language" high-school students and teachers who make use of the Secretariat's phone line. Just like the above-mentioned politicians (e.g. Yossi Sarid), many laymen have been brainwashed into believing that Israelis "rape" their language by speaking "bad Hebrew", full of "mistakes". On a website associated with Dr. Avshalom Kor – a famous prescriptive grammarian, who features on both radio and television segments in Israel – it is claimed that "every day the Israeli language is slaughtered [sic] on television" (www.lashon.exe.co.il, as of September 26, 2005).

Most importantly, for these laymen, correcting "stupid"/slovenly native Israeli-speakers is something in which they can take pride and a source of cultural capital. These self-appointed language "guardians" therefore find it hard to digest the Academy's suggestion that "both forms are possible" (see below). They want clear-cut black-or-white, good-or-evil answers.

The very same "guardians" are often responsible for numerous myths about the Academy. For example, they wrongly believe that the Academy prescribes *makrér* – which fits the most common noun-pattern for appliances – rather than the actual *mekarér* for 'refrigerator'. Similarly, they allege that the Academy wanted *sakh-rakhók*, lit. 'speaking (3rd person, masculine, singular) far' – and thus constituting a calque of the internationalism *telephone* – rather than the actual *téléfon* for 'telephone'. Some have claimed that the Academy issued a decree that the second person *feminine* plural should be used if there are more women than men among the listeners, etc. Such exaggerated myths are actually used to mock the Academy, "straw man fallacies" in the style of *The Sun* headline Euromythically alleging that the European Union has, for example, outlawed excessively-bent bananas (March 4, 1998, p. 6).

The following is the punch-line last paragraph of an article (September 21, 2005) in the daily *Ha'aretz*, written by Daniel Cohen-Sagi and entitled *yesh ód safót khuts meanglít* "There are Languages Other than English":

It is also desirable in Israel to learn the true nature of expressions whose origins are in English, Yiddish or Arabic. They were swept along, distorted, and "stuck on" to Hebrew, changing it to the point that it is unrecognizable, and becoming part of the vocabulary of the renewed language. Do they serve any good purpose? It is doubtful whether they strengthen Hebrew. In fact, they certainly impoverish it; they crush it. They change the essence of the language, while it

still hasn't fully recovered from the coma it was in during 2000 years of Diaspora.

From my interviews with Academy members, I often got the impression that – just like these laymen – they consider Israeli a child who needs nurturing and protection. I often hear the expression *hamatsúy eynó ratsúy*, lit. 'The found is not wanted', i.e. "The found is not sound", "The available is undesirable".

4. Plenum Dynamics

Wit makes its own welcome, and levels all distinctions. No dignity, no learning, no force of character, can make any stand against good wit. (Emerson, 1876: 144)

During the 76th session of the Academy plenum, on December 4, 1967, there was a discussion of גלדין *gladín*, the suggested neologism for the internationalism *gelatin* – cf. Israeli ג'לטיין *dzhelatín*, French *gélatine*, Italian *gelatina*, Yiddish זשעלאָטין *zhelatín*, Russian желатин *zhelatín*, Polish *żelatyna* and German *Gelatine*.

Eitan opened the discussion, saying: "For the name of the material well-known in foreign languages, the Committee suggested a Hebrew form גלדין *gladín*. Based on this suggestion, the Hebrew consonant ג [g] would replace the foreign ג' [dž], and with the replacement of ת (t) with ד (d), the word would be linked to the Hebrew root גלד \sqrt{gld} 'clot [congeal, form a coating, stretch (skin) taut]'. It follows that the verb *to gel/jell* will be translated as הגליד *higlíd*".

His colleague Shraga Irmay objected, arguing that "this method resembles דילוג רב *dilúg rav* of the end of the *Haskalah* period". Maskilic Hebrew דילוג רב *dilug rav* (pronounced in Poland *dil'g raf*), lit. "a big bound", is a "phono-semantic matching" (Zuckermann, 2003) of the internationalism *telegraph* – cf. Russian телеграф *telegráf* and Polish *telegraf*. Irmay proposed that they stay with ג'לטיין *dzhelatín* 'gelatin', and Committee Member Daniel Leibel joined the protest, arguing that "the Committee proposal is in the form of manipulation, which was used in the times of the [Hebrew] Language Council. Today we do not manipulate [words] in this way".

Committee Member David Zvi Banet proclaimed that "we ought not to proceed with the method of *dilúg rav*, because in this way, *the level of the terms will deteriorate*". The word גלדין *gladín* is obviously a phono-semantic matching, similar to the earlier גלידה *glída* 'ice-cream' (cf. Italian *gelato*), which also uses גלד \sqrt{gld} 'clot'.

Thus far, we can understand from the discussion that the Academy deems phono-semantic matches to be "second-class" neologisms and lexical temptations better

avoided. However, Committee Member Shimshon Rosenthal later defended this mechanism, stating: "What is wrong with the root גלד \sqrt{gld} ? Only that it *accidentally* has a similar sound in the Romance languages? There is nothing [inherently] flawed in it".

His colleague, Chaim Rabin then added, "If it is possible of creating a Hebrew loan-translation which is similar to the foreign noun, I do not see this as a problem. And in my opinion, *it is beautiful*. Is it forbidden to use a Hebrew root because it *accidentally* resembles a foreign root?" As usual, at the end of the discussion, a vote was held. The exact results of which were:

12 votes in favour of *gladín*; 7 votes against *gladín*; 7 votes in favour of *dzhelatín* (*gelatin*); 11 votes against *dzhelatín* (*gelatin*); Accepted: *gladín*

(pp. 19-20 of *Zikhronót* 14, 1967)

And so, despite their lofty ideals, even the Academy purists were seduced by the delectable charms of a multisourced neologism such as *gladín*. That said, *gladín* did not gain currency among Israelis, who say *dzhelatín* or *dzhelatína*, which leads to the next section.

5. Possible Explanations for Failed Neologisms

I know most of the dialects of the Asian Turks. I also understand the dialect spoken by you and people like Yakup Kadri. If there's one dialect I can't make head or tail of, it's the dialect of the Turkish Language Society.

(Abdülkadir to Falih Atay in the 1930s, cf. Atay 1965, 1969: 478; translation by Lewis, 1999: 54, cf. 1997: 26)

It is generally believed to be almost impossible to explain why a neologism does not gain general currency. Torczyner argues, somewhat fatalistically, that "luck, on which everything depends, is the deciding force also for the fate of words and expressions in a language" (1941: 166). A similar view is presented in Ornan's 1996 *The Words Not Taken: A Dictionary of Forgotten Words* (Introduction: 7). I believe that we may not be able to give an explanation currently, not because it is impossible *a priori*, but rather because linguists have not yet developed an analysis sophisticated enough for the "duel between grammar and life"³.

The following are some possible explanations for the failure of so many proposed neologisms by the Academy:

1. The neologism was suggested after the loanword/foreignism (often

internationalism) had already entered the language and become widespread.

2. The neologism is regarded as ridiculous.
3. The neologism did not reach the mass of native speakers, for example it was overlooked by the institutions which were urged by the Academy to use it; or it did not reach the media.
4. The referent of the neologism is alien (non-Israeli) by nature.
5. The neologism is too close phonetically to the *already successful* loanword/foreignism, so the speaker is reminded of the loanword/foreignism.
6. The neologism is based on a pre-existent lexical item, which is already highly diffused in its original sense.
7. The neologism is regarded as obscure and is thus initially hard to remember.

On 2-7, see chapter 5 of Zuckermann (2003). Here, I would like to elaborate on Reason 1, which is a very widespread one.

6. The Academy's Deliberate Slowness

Many neologisms do not catch on because the Academy is *intentionally* slow in responding to (normative) speakers' needs. One of the arguments I have heard in the Academy is that they do not want to write a decree only to discover later that the linguistic need to which the decree responds is transient. Consider also the following:

Shulamith Har-Even [1930-2003, leading novelist] (Academy member): [...] It would be good for the Academy to run a forum for quick consultation. The plenum does not convene frequently. Therefore we need a body of seven or ten people, to whom the Secretariat will be able to turn, consult by phone and receive an opinion.

Moshe Bar-Asher (President of the Academy): With all due respect, the Academy does not need to establish an 'instant academy'. If the question is a weighty one, it should be discussed in the plenum. Until it is discussed in the plenum, there is a tradition of several generations that the respondent gives his reason, his usage and the usage of others. One should not create an academy-within-an-academy for quick answers. Rather, one has to decide with composure and by serious deliberation. Almost every small question is part of a big question.

(Discussion during the 224th session of the Academy plenum, on 29 May 1995 – cf. p. 324 of Zikhronót 42, 1998)

A normativist may understand Har-Even's concern. Consider the loanwords *spa* and *blog*, for which no recommended alternatives have been proposed despite hours of committee discussions. When/if the Academy finally agrees on a Hebrew-descent neologism, it will be too late.

Yaéfet and *khamarmóret* were proposed by the Academy – in *Laméd Leshonkhá* 4 (March 1994) – for 'jet lag' and the long-established concept of 'hangover', respectively. They failed to gain currency despite their creative sophistication, because *dzhétleg* and *hengover* were already ensconced in Israeli. The same applies to *midrúg* 'rating', which the Academy proposed on November 20, 1995 (cf. *Akadém* 8: March 1, 1996), hoping it would supersede *réyting*.

Consider the following marvellous exchange between the President of Israel (!) and Gavriel Birenbaum from the Scientific Secretariat:

Ezer Weizman [1924-2005] (then President of Israel): [...] and this week in the north there were thousands who went to tsimerim ['B&Bs' cf. German Zimmer]. This is also a marvellous Hebrew word...

Gavriel Birenbaum (from the Academy's Scientific Secretariat): We have a Hebrew term for it: khadréy nófesh [lit. 'rooms of holiday-relaxation'].

Ezer Weizman: You are saying khadréy nófesh, but if you go to rent a khéder nófesh in Metula [a town in northern Israel], they will tell you 'it's a pleasure, go to Marj Ayun [a town in southern Lebanon]!'.

(Discussion during the 229th session of the Academy plenum, on May 27, 1996 – cf. p. 421 of *Zikhronót* 43, 1998)

7. "If you can't beat 'em, join 'em!": U-Turn Decisions by the Academy

Now... Sit! I said, Sit!

[Bart's dog, Santa's Little Helper, walks away]

Um, take a walk! Sniff that other dog's butt!

See? He does exactly what I tell him.

(Bart trying to demonstrate his control over his dog in an obedience training class, "Bart's Dog Gets an F", *The Simpsons*; Sound:

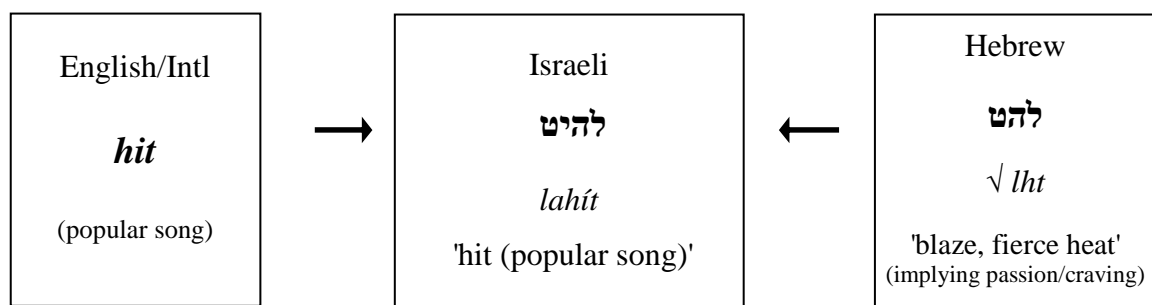
<http://download.lardlad.com/sounds/season2/dogf10.mp3>)

Reading through the Academy proceedings, interviewing its members and conducting research *in situ*, I have discovered **dozens** of examples of U-turn decisions. I suggest

that the Academy has begun submitting to the "real world", accommodating its decrees to the *parole* of native Israeli-speakers, long regarded as "reckless" and "lazy". The following are but a few examples.

7.1 Lexis: *lahít*

A most successful neologism was coined in the 1960s, not by the Academy, but rather by the popular radio presenter, Moshe Khovav (cf. Sivan, 1966: 208 = 1995: 34), although Rosen (1994: 85) also mentions yet another radio presenter, Rivka Michaeli as a possible co-coiner. I am referring to להיט *lahít* 'hit (popular song)', which is an etymological hybrid of Hebrew להט \sqrt{lht} 'blaze, fierce heat' (implying passion and craving) and the English internationalism *hit* (cf. Contemporary Polish *hit*). There could be a slight influence from the intra-English similarity of *heat* to *hit*. *Lahít* is fitted into the $\square a \square i \square$ noun-pattern (cf. $\square \square i \square$ or $\square e \square i \square$ – cf. the Academy's dealing with *tsamíg* vs *tsmíg*, *shatíl* vs. *shtil*) to retain the vowel of English *hit*:

Israeli להיט *lahít* prevailed over the following suggestions for filling this indigenous Hebrew void, i.e. for replacing the internationalism שלאגר *shláger* 'hit' – cf. Yiddish שלאגער *shláger*, German *Schlager*, Russian шлягер *shlyáger* and Polish *szlagier*⁴:

a. Sattan provided the shrewd semantic loan יהלום *yahalóm*, an intra-Israeli hybrid of the following two elements:

1. (Biblical Hebrew>>) Israeli יהלום *yahalóm* 'diamond', and sometimes metaphorically "any precious matter" – referring to the success of the song.
2. (Biblical Hebrew>>) Israeli הלם \sqrt{hlm} '(to) hit', thus calquing the meaning of English *hit* or German *schlagen* (the origin of *Schlager* 'hit').

b. Tur-Sinai (the President of the Academy) himself proposed אשגר *ashgár*, which hybridizes the following:

1. Mishnaic Hebrew אשגרה 'flow of words, routine expression' – cf. אשגרת לשון in *Talmud Yerushalmi*: Megillah 73:2. Consider (Medieval Hebrew>>) Israeli נשתגר

nishtagér 'became common/ routine', which goes back to the same root שגַר. Thus, אַשגָר *ashgár* is a 'commonly heard song'.

2. The internationalism שלֵאגֶר *shláger* 'hit'.

c. The official Academy neologism – suggested by Uri Zvi Grünberg (see p. 172 of *Zikhrónót* 7-8, 1960-1) – was כַפְתוֹר *kaftór*, lit. 'button', which alludes to (Biblical>Mishnaic Hebrew>) Israeli וַפְרָה וּפְרָה *kaftór vaférakh*, a fossilized idiomatic exclamation meaning "Beautiful!, Marvellous!, First-class!", which was adopted in Israeli *en bloc* and is therefore often pronounced *kaftór vaférakh* rather than *kaftór vepérakh*, the latter following the non-prescriptive Israeli grammar.

d. Isaac Avinery (1964: 168b), as a purist, proposed זִמְרוֹן *zimrón*, based on (Hebrew>) Israeli זָמַר *zémer* 'singing'.

The Academy later gave up and adopted *lahít*. Moreover, in *leksikón dvír leshipúr halashón (Dvir Lexicon for the Improvement of the Language)*, Sivan (1985: 79) emphasizes that the ל (l) of להִיט has schwa, i.e. the word is pronounced *lehít*. However, in *Laméd Leshonkhá* 169 (1988), the Academy defends *lahít* and defines it as an exception to the □□i□ (sometimes □e□í□) noun-pattern, implying that it should be pronounced *lahít* and not *lehít*⁵. This leads to the discussion of U-turn decisions vis-à-vis Israeli morphology.

7.2 Morphology: Construct-State

Israeli sometimes uses the Semitic feature known as "construct-state" (*smikhút*), in which two nouns are combined, the first being modified or possessed by the second:

(1) מבקר המדינה (1)

mevakér	ha-mdiná
comptroller	DEFINITE-state
'State Comptroller'	

The first noun, which is sometimes called *nomen regens* 'governing noun', is the morphologically marked head. The second noun, referred to as *nomen rectum* 'governed noun' is the morphologically unmarked 'genitive'.

The point relevant to our discussion is that the Academy made intensive orthoepistic efforts to uproot construct-states, in which the form used for the first noun is based on the free form rather than taking the special construct-state form. Consider Israeli *ptsatsá* 'bomb'. This free noun has a construct-state form which is *pitsetsát-*. However, most Israelis – who use construct-state much less than in Hebrew anyway⁶ – do not

employ this form. Instead, they use *ptsatsát-*, which is a 'simplified' version, closer to the free form *ptsatsá* (consisting of *ptsatsá* + *t*).

The Academy attempted to force Israelis to say *pitssetsát-* rather than *ptsatsát-*, for example in the expression *pitssetsát serakhón* 'stink bomb' (which is actually pronounced *ptsatsát sirakhón*).

In 1998, however, realistically acknowledging that native Israeli-speakers would not be convinced to say *pitssetsát-*, the august Academy gave in, and allowed the pronunciation of the bound form to be *ptsatsát-* – cf. rule B5, remark 4 in p. 1068 of *Yalkút hapirsumím* 4602 (1998).

8. "...And if you join them, cover your arse!": Rationalizing the Surrender

In his article "'Hüküm' Nasıl Kurtuldu?" ('How was the word *hüküm* saved?'), Atay (1965) describes how the word *hüküm* 'judgement' – used in contemporary Turkish – was accepted during the Turkish language revolution in the 1930s:

Abdülkadir [İnan] [...] said, "You look worried. Tell me what words are bothering you and I'll find Turkish origins for them". "Well", I replied, "there's this word *hokum*". "Don't worry", he said, "tomorrow we'll make *hüküm* Turkish". Next day he quietly put into my hand a slip of paper on which he had noted that some dialects had a word *ök* meaning 'intellect', which in several of them took the form *ük*. I had myself discovered that in Yakut there was a word-building suffix *-üm*. The rest was easy: *ük* plus *üm* had in the course of time become *hüküm*. When the meeting began, I said, "The word *hüküm* is Turkish", and gave a full account of what I had learned, which reduced the two professors to silence. We had laid the foundations of the science of – I shan't say fakery, but flim-flam. That evening I reported to Atatürk on the Commission's proceedings and he was very pleased that we had won so important a word by this fabrication. What he wanted us to do was to leave as many words in the language as possible, so long as we could demonstrate that they were Turkish.

(Translation by Lewis, 1999: 54)

Atay himself was fully aware of the manipulation and knew that the commonly-used *hüküm* was, in fact, a loanword from Arabic *حكم* [hukm] 'judgement, verdict, valuation, opinion'.⁷

Similarly, I propose that the Academy bows to the public more readily if it can find that the grammatical feature it previously rebuked appears in the scriptures (e.g. the Hebrew Bible, as well as the *Mishnah*, Rabbinic interpretation of the Pentateuch) –

even if its appearance is irregular or marginal. As long as the Academy has an official seal/approval in the form of ancient Hebrew, it feels no guilt, so to speak.

Consider the form *הִכִּיתִי* *hikéti* 'beat (1st person, singular, past)', whose root is *n.k.h.* Initially, the Academy regarded this form as erroneous and resulting from an analogy to the conjugation of verbs whose root ends with ' rather than with *h* – e.g. *מִלֵּיתִי* 'fill (1st person, singular, past)', whose root is *m.l.'* The "correct" form – as originally advocated by the Academy – was *הִכִּיתִי* rather than *הִכִּיתִי*.

However, luckily for the Academy, in the Hebrew Bible there are instances of *הִכִּיתִי* – e.g. Jeremiah 2:30. Consequently, the Academy very recently changed its decrees and decided that both *הִכִּיתִי* and *הִכִּיתִי* are now legitimate.

9. Predic(a)tion: Numeral and Noun (Dis)agreement; Concluding Remarks

Female graduate student studying cabbala, Zohar, exorcism of dybbuks, seeks mensch.

No weirdos please. P.O. Box 68.

(Personal advertisement attributed to the Jewish Chronicle)

Numbers are often most telling. Consider the two Germans who went to a New York bar and tried very hard to camouflage their German accent. "We would like two glasses of white wine, please!", they said to the bartender in a high nasalized pitch. "Dry?" the bartender asked. "Zwei!" they forcefully retorted.

Hebrew had a consistent polarity-of-gender agreement between nouns and numerals. Consider *éser banót* 'ten girls' versus *asar-á baním* 'ten-feminine.singular boys'. In the latter, the feminine suffix *-a* is added to the numeral, which modifies a masculine noun. (Israeli schoolchildren are taught that *asar-á* is masculine). However, in most Israeli idiolects, sociolects and dialects, the system is much simpler: *éser banót* 'ten girls' and *éser baním* 'ten boys'. Just like in Yiddish and Standard Average European⁸, there is no difference between a numeral modifying a masculine noun and a numeral modifying a feminine one. Perspicacious Bolozky began arguing for the naturalness of "gender neutralization" in the 1980s (see Bolozky and Haydar, 1986).

That said, although 90% of Israelis (cf. Ravid, 1995) would not say *asar-á shkal-ím*, lit. 'ten-feminine.singular shekels-masculine.plural', i.e. 'ten shekels', there are some Israelis – (currently) cherished by the Academy – who speak a variety in which the latter is the grammatical form. In fact, massive normative pressure has resulted in

hypercorrect conflated forms. Official rules are often used inconsistently, because they are – paradoxically – counter-grammatical vis-à-vis numerous idiolectal, sociolectal or dialectal realities.

Thus, Israeli already shows signs of polyglossia: native Israeli versus non-native (high-faluting, pseudo-) Hebrew. If language planning persists, full polyglossia of the Arabic type may be established. Modern Standard Arabic (cf. Classical Arabic) – as opposed to the various vernacular Arabics (cf. so-called Arabic dialects) – is no-one's mother tongue (a fact which does not prevent some American universities from advertising for professors with "native or near-native fluency in Modern Standard Arabic" – see *Linguist List*, July 1, 2004). Most Arabs consider Modern Standard Arabic as their language, and yet speak Palestinian Arabic or Egyptian Arabic and so forth⁹.

That said – and although it is difficult (and often considered un-academic) to speculate (especially about the future) – I predict that the Academy will continue to be at war between august, arcane normativism and "sober realism", and may have tidal currents pulling to either side, *inter alia* depending on who the elected President of the Academy and the powerful members are.

Eventually, however, the Academy will approve of *éser shékel*. When that happens, it may signal the complete acceptance of the native speaker and the embracing of his/her infinite, generative power. It will also mark the acknowledgment that language *evolution* – and in the case of Israeli: language *genesis* too – is not something to chastise, but rather to indulge.

¹ Lexpionage (portmanteau blend, based on lexicon and espionage): 1. hunting for neologisms; 2. spying on or controlling speakers' lexis.

² Tur-Sinai, which literally means "Mount Sinai", was a phonetic matching of Naftali's original surname Torczyner. He had also been the last President of the Hebrew Language Council.

³ I translate Avraham Shlonsky's expression dukrav shebén hadikdúk vehakhaím, which appears in his letter of 26 March 1969 to Aharon Teiman (cf. Kna'ani, 1989: 5).

⁴ Polish szlagier is now slightly archaic, superseded by contemporary Polish hit – cf. Polish przebój 'id.'.

⁵ Note that the ה (h) is hardly pronounced in Israeli. It is pronounced only in the case of uncommon words, and by some speakers at the beginning of phrases. Indeed, most Israelis pronounce להיט as laít. Note the existence of the Israeli colloquialism להיט להיט (pronounced leít), a clipping of להתראות

lehitraót 'see you, goodbye, later'. Although some Israelis regard this clipping as a modernism, it had already been mentioned by Persky (1933: 95).

6 Unlike in Hebrew, the construct-state is not highly productive in Israeli. Compare (3) and (4):

(3) HEBREW: 'em ha-talmíd 'mother (construct-state) DEFINITE-pupil', i.e. "the pupil's mother";

(4) ISRAELI: ha-íma shel ha-talmíd 'DEFINITE-mother GENITIVE DEFINITE-pupil', i.e. "the pupil's mother".

Etymologically, shel 'of' consists of the relativizer she- 'that' and the (dative) preposition le 'to'.

7 It is possible that Mustafa Kemal Atatürk (the Gazi) adopted the "Sun Language Theory" (that Turkish was the Ursprache) precisely in order to legitimize the Arabic and Persian words which the language revolutionaries did not manage to uproot. Atatürk was particularly concerned with ridding Turkish of the Arabic/Persian components, but did not mind too much about the influence of French (which he knew well). In other words, he was anti-Arabic/Persian rather than "purist" in the traditional sense – cf. Zuckermann (2003: 164-5).

8 The term "Standard Average European" was first introduced by Whorf (1941: 25) and recently received more attention from Haspelmath (1998, 2001) and Bernini & Ramat (1996) – cf. "European Sprachbund" in Kuteva (1998).

9 That said, Modern Standard Arabic, as practiced for example in news broadcasts, has been using the colloquial – rather than the classical – numerals for temperatures throughout the Arab world. In their case this was one of the first adaptations they have made towards the colloquial languages; in our case it will probably be the last (Ron Kuzar pc).

References

- Aitchison, J. (2001). *Language Change: Progress or Decay?* Cambridge: Cambridge University Press, 3rd. ed. (originally 1981).
- Akadém (The Bulletin of the Academy of the Hebrew Language)* (1993-2005). Einat Gonen (ed.). Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language, leaflets 5-15
- Atay, F.R. (1965). "Hüküm" nasıl kurtuldu? (How was the word *hüküm* 'judgement' saved?). *Dünya (World)* (16 May).
- Atay, F.R. (1969). *Çankaya*. Istanbul: Do'an Kardeş.
- Avinery, I. (1964). *Yad Halashón: Otsár Leshoní (Yad Hallaschon: Lexicon of Linguistic Problems in the Hebrew Language)*. Tel Aviv: Israel.
- Bernini, G. and P. Ramat (1996). *Negative sentences in the languages of Europe: A typological approach* (Empirical Approaches to Language Typology 16). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Blanc, H. (1968). The Israeli koiné as an emergent national standard. In: J.A. Fishman et al. (eds.). *Language Problems in Developing Nations*. New York, pp. 237-252.
- Bolozky, S. and A.F. Haydar (1986). Colloquial gender neutralization in the numeral systems of Modern Hebrew and Lebanese Arabic. *Al-'Arabiyya* 19, pp. 19-28.
- Cameron, D. (1995). *Verbal Hygiene (Politics of Language)*. London: Routledge.
- Emerson, R.W. (1876). *Letters and Social Aims*. Boston: James R. Osgood.
- Glinert, E. (1991). limkór haivrít hakhadashá hamedubéret: 'iyuním batakhbír hasamúy shel 'lefí hatáf' ledavíd yélin (On the source of modern colloquial Hebrew: The covert syntax of Yellin's Primer *Lefí Hatáf*). *Leshonenu* 55, pp. 107-126.
- Haspelmath, M. (1998). How young is standard average European?. *Language Sciences* 20, pp. 271-287.
- Haspelmath, M. (2001). The European linguistic area: Standard average European. In: M. Haspelmath et al. (eds.). *Language Typology and Language Universals: An International Handbook*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, vol. 2, pp. 1492-1510.
- Hill, J. (1998). "Today there is no respect": Nostalgia, "respect" and oppositional discourse in Mexicano (Nahuatl) language ideology. In: B.B. Schieffelin; K.A. Woolard and P.V. Kroskrity (eds.). *Language Ideologies: Practice and Theory*. New York: Oxford University Press, pp. 68-86.
- Horvath, J. and P. Wexler (eds.) (1997). *Relexification in Creole and Non-Creole Languages: With Special Attention to Haitian Creole, Modern Hebrew, Romani, and Rumanian* (Mediterranean Language and Culture Monograph Series). Wiesbaden: Otto Harrassowitz, vol. xiii.

- Izre'el, S. (1985). Was the revival of the Hebrew language a miracle? On pidginization and creolization processes in the creation of Modern Hebrew [in Hebrew]. *Proceedings of the Ninth World Congress for Jewish Studies, Hebrew and Judaic Languages; Other Languages*. Jerusalem, part 4, vol. 1, pp. 77-84.
- Kna'ani, Y. (1960-1989). *Otsár Halashón Haivrít (The Hebrew Language Thesaurus)*. Jerusalem – Ramat Gan – Givatayim: Massadah (18 vols.).
- Kuteva, T. (1998). Large linguistic areas in grammaticalization: Auxiliation in Europe. *Language Sciences* 20 (3), pp. 289-311.
- Kuzar, R. (2001). *Hebrew and Zionism: A Discourse Analytic Cultural Study*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Laméd Leshonkhá (Teach Your Language)*: (a) (1951-90) (leaflets 1-180) – Aharon Dotan (ed., leaflets 1-8), Shoshanna Bahat (ed., leaflets 9-180); (b) New Series (1993-2005) – Shoshanna Bahat (ed., leaflets 1-2), Ronit Gadish (ed., leaflets 3-10), Rachel Selig (ed., leaflets 11-34). Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language.
- Lewis, G.L. (1997). Turkish language reform: The episode of the Sun-Language Theory. *Turkic Languages* 1, pp. 25-40.
- Lewis, G.L. (1999). *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*. Oxford: Oxford University Press.
- Milroy, J. and L. Milroy (1999). *Authority in Language: Investigating Standard English*. London: Routledge, 3rd. ed.
- Ornan, U. (1996). *Milón Hamilím Haovdót (The Words Not Taken: A Dictionary of Forgotten Words)*. Jerusalem – Tel Aviv: Magnes; Schocken.
- Persky, D. (1933). Nitsanáy ivrít amamít (Buds of colloquial Hebrew). *Lešonenu* 5, pp. 93-95.
- Rabin, C. (1974). Halashón haivrít bat yaménu (Contemporary Hebrew). *Haentsiklopédyá Haivrít*, xxvi, pp. 660-664.
- Ravid, D. (1995). Neutralization of gender distinction in Modern Hebrew numerals. *Language Variation and Change* 7, pp. 79-100.
- Rosén, H.B. (1952). Remarques descriptive sur le parler Hébeu-Israélien moderne, *Comptes-Rendus du Groupe Linguistique d'Etudes Chamito-Sémitiques* 6.
- Rosen, M. (1994). *Mikhmenéy Hamilím Beivrít (The Secrets of Words in Hebrew)*. Dik.
- Shur, S.A. (2000). *Gdud Meginéy Hasafá Beérets Yisraél 1923-1936 (The Language Defense Regiment in Eretz Yisrael 1923-1936)*. Haifa: Herzl Institute for Research and Study of Zionism.
- Sivan, R. (1966). Lashón bitkhiyatá – sikhót al khidushéy milím (A language being revived: Discussions on neologisms). *Leshonenu La'am* 17, pp. 175-234.
- Sivan, R. (1985). *Leksikón Dvir Leshipúr Halashón (Dictionary for Better Hebrew Usage)*. Tel Aviv: Dvir.

- Sivan, R. (1995). *Al khidushéy milím (on neologisms)*. Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language.
- Talmud Yerushalmi (Palestinian Talmud)* (completed c. AD 400, written by the *Amoraim* in Palestine) 1996. (CD-ROM). Bar-Ilan University.
- Torczyner, N.H. (1941). אִוִּירֹן (*avirón*) – אַבִּירֹן (*avirón*). *Lešonénu* 11, pp. 166-167.
- Whorf, B.L. (1956) [1941]. *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. J.B. Carroll, ed. Cambridge (Massachusetts): MIT Press.
- Yalkút hapirsumím (Publications File)* (1998). *hakhlatót bedikdúk uveminúakh shel haakadémya lalashón haivrít hatashnág-hatashnáz (Decisions on Grammar and Terminology by the Academy of the Hebrew Language, 1993-1997)*. Jerusalem: The Israeli Government (January 4, 1998), no. 4602.
- Zikhronót Haakadémya Lalashón Haivrít (Proceedings of the Academy of the Hebrew Language)* 1954-2005. Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language.
- Zuckermann, G. (1999). Review of Nakdimon Shabbethay Doniach and Ahuvia Kahane (eds.), *The Oxford English-Hebrew Dictionary*, Oxford University Press, 1998. *International Journal of Lexicography* 12, pp. 325-346.
- Zuckermann, G. (2003). *Language Contact and Lexical Enrichment in Israeli Hebrew*. London & New York: Palgrave Macmillan.
- Zuckermann, G. (2004). Cultural hybridity: Multisourced neologization in "reinvented" languages and in languages with "phono-logographic" script. *Languages in Contrast* 4 (2), pp. 281-318.
- Zuckermann, G. (2005). "Abba, why was Professor Higgins trying to teach Eliza to speak like our cleaning lady?": Mizrahim, Ashkenazim, prescriptivism and the real sounds of the Israeli language. *Australian Journal of Jewish Studies* 19, pp. 210-231.
- Zuckermann, G. (2006a). A new vision for Israeli Hebrew: Theoretical and practical implications of analysing Israel's main language as a semi-engineered Semito-European hybrid language. *Journal of Modern Jewish Studies* 5 (1), pp. 57-71.
- Zuckermann, G. (2006b). Complement clause types in Israeli. In: R.M.W. Dixon and A.Y. Aikhenvald (eds.). *Complementation: A Cross-Linguistic Typology* (Explorations in Linguistic Typology, vol. III). Oxford: Oxford University Press, chapter 3, pp. 72-92.
- Zuckermann, G. (2008). *Israelít Safá Yafá (Israeli, a Beautiful Language: Hebrew as Myth)*. Tel Aviv: Am Oved.

Ghil'ad Zuckermann, D.Phil. (Oxford), is Associate Professor and Australian Research Council (ARC) Discovery Fellow in linguistics at The University of Queensland, Australia. He has been Gulbenkian Research Fellow at Churchill College, University of Cambridge. He is the author of *Language Contact and Lexical Enrichment in Israeli Hebrew* (2003) and *Israeli, a Beautiful Language* (2008). Contact address: gz@uq.edu.au

Language Acquisition as a Window to Social Integration among Russian Language Minority Children in Israel

Sharon Armon-Lotem, Natalia Gagarina, Carmit Altman,

Zhanna Burstein-Feldman, Galina Gordishevsky, Olga Gupol and Joel Walters

Abstract

This paper outlines a research program which looks at identity and attitudes and their relationship to language acquisition among Russian-background language minority children. The study focuses on linguistic and social development in early childhood (ages 4-7) and on formal transitions from home to kindergarten to school and informal transitions from family to peers to groups or collective identities. Language acquisition and language use patterns, including lexical, grammatical and pragmatic data are used as a window to the child's identity and attitudes and likelihood of social integration or cultural divergence. Identity, attitude and behavioral measures of language development are used to investigate the extent to which Russian immigrant children are likely to integrate into Israeli society. Data from the interface of language acquisition and identity/attitudes are expected to help identify policy options for social integration of language minority students in both formal and informal educational frameworks. A range of issues from research in psycholinguistics and social psychology inform the study of social integration of language minority children. One issue has been labeled the home language/school language mismatch, i.e. the fact that the language(s) spoken in the homes of language minority children differ from the academic language and literacy skills needed to succeed in school. That mismatch plays itself out along two dimensions: (a) home language (Russian) vs. Hebrew; (b) the spoken vernacular vs. school language. Parents of second-generation immigrants may speak Russian, and their children may respond to them in Russian, Hebrew, or a bilingual codeswitched variety of the two languages. Spoken language skills, often in a colloquial dialect of Russian, enable communication with parents, grandparents, siblings and peers, but may or may not help in the acquisition of reading and cognitively demanding tasks in Hebrew. This issue is also related to the relative level of knowledge of home language proficiency/ literacy needed to succeed in second language acquisition. Despite some efforts to promote bilingual education and a high level of linguistic vitality due to the large numbers of Russian speakers in Israel, children are mostly transitional from bilingual homes to dominance in Hebrew. A second major focus of this research is the role of identity and attitudes in language acquisition, language maintenance and shift. The transition from bilingualism in the home to relative dominance in Hebrew follows a different course than that of other minorities in Israel. Children from Russian-speaking homes become Hebrew-dominant more rapidly than Ethiopian/Kavkazi immigrants and indigenous Arabic-

speaking children in Israel. Demographic, attitudinal and socioeconomic factors contributing to these differences are examined. Identity and attitudes have largely been investigated independently of language acquisition patterns, in part due to different theoretical orientations and in part due to methodological preferences in psychology, sociology and linguistics. The present research attempts to examine identity, attitudes and language acquisition in a single, cross-disciplinary framework. Linguistics, language use data and sociolinguistic interviews are combined with experimental probes. From social psychology, attitude and language proficiency measures are gathered via questionnaires/interviews, person perception experiments and social network techniques. The research strategy is: a) to monitor the course of acquisition among Russian-Hebrew bilingual children; b) to identify features of social identity; c) to examine quantity and quality of errors in language use; and d) to look for correlations between social identity indicators and language acquisition patterns indicative of social integration or cultural divergence.

Background and literature

The approach to social integration taken here is intended to examine transitions in second- and third-generation immigrant children in several ways. It begins from the perspective of "language as a window to society", investigating language use and language acquisition as a means to understand social identity and attitudes of language minorities and their native language peers. We focus on young children (ages 4-7) in their transitions from home to pre-school and from family relationships to peer relationships, in an attempt to identify indicators of later childhood and adolescence and consequences for psychosocial adjustment.

Some of the literature in language socialization of minorities is focused on societal and policy questions dealing with first language maintenance, prevention of language shift, and minority rights (e.g. Cummins 2000; Fishman 2001). A smaller, but growing body of literature, primarily grounded in ethnography and sociolinguistics, investigates the role of language in children's socialization processes (e.g. Jorgensen, 2003; Lanza, 2001). A third body of literature relevant to social integration comes from studies of language attitudes in social psychology (Allard & Landry, 1986, 1994; Lambert, 1990).

These literatures will be connected to the primary questions of interest in this study: *What linguistic and psychosocial conditions are most likely to achieve social integration? What are the costs of acculturation – to the child's native identity, to his/her relationships with parents, grandparents and siblings and to the minority*

language and culture in its new social context? To examine transitions from home to school, from family to peer relationships, and from individual to collective identity (Brewer & Gardner, 1996) and to see these issues in broad (psychological, social and linguistic) perspective, we focus initially on individual children in transition. We then move gradually outward to relationships with parents and siblings, to their nuclear and extended families, to neighborhood culture, and to ethnolinguistic and target culture peer groups. We are interested in language acquisition indicators which are most predictive of social integration and those which are likely to lead to cultural divergence and difficulties in psychosocial adjustment. The focus of the present research is second-generation Russian immigrant children, with an eye to future comparisons with immigrant minorities in the European context and Ethiopian/Arabic-speaking minorities in Israel.

Transitions

Immigrant and language minority children are thorns in the side of the common misconception that young children have no difficulty acquiring native-like ability in a second language, if they begin the process early enough. From ages 4-7, the child is assumed to have completed acquisition of phonetic and phonotactic features, but is still acquiring morphosyntactic, semantic and early pragmatic aspects of language and learning how to use linguistic features to express identity, attitudes and emotions. Later, from ages 7-11, complex syntax and semantics (O'Grady, 1997), pragmatic and discourse skills related to codeswitching (Jorgensen, 2003) are still being acquired. While most attention in language acquisition has focused on cognitive and linguistic issues, a growing body of literature attempts to address socialization issues in language acquisition of minority children. This literature, from social psychology on the home-school language mismatch, from educational policy for bilingual children and from intergenerational shift in the sociology of language can be viewed as an attempt to get at transitions, from monolingualism to bilingualism, from home culture to school culture, and from parental to peer socialization.

The home-school language mismatch. A World Bank study of the use of two languages in education states: "Success in school depends upon the student's mastery of cognitive/academic language, which is very different from the social language used at home" (Tucker, 1999). The same document reported that "the development of

cognitive/academic language requires time (4 to 7 years of formal instruction)". Russian immigrant children generally have not received this kind of intensive exposure to Hebrew upon arrival in kindergarten or even by the fourth grade. We are currently documenting patterns of linguistic and social integration in order to help identify educational options for providing more qualitative exposure to the target languages likely to promote social integration.

The language interdependence hypothesis. Cummins' distinction between BICS (Basic Interpersonal Communication Skills) and CALP (Cognitive Academic Language Proficiency) attempted to explain, inter alia, why development of both languages facilitates academic achievement. Native language instruction relies on the notion that acquisition of cognitive skills, content material and literacy are acquired and developed better in a language which is familiar. Cummins (1979) formulated the *language interdependence hypothesis* (i.e. that the two languages of immigrant children have "common underlying proficiency") to counter the view that maximum exposure time in a second language ("time on task") is sufficient to acquire a second language. Research over 20 years has shown evidence that a strong base in the first language increases proficiency in the second language being acquired. For example, Verhoeven and Aarts (1998) reported common L1 (Turkish) and L2 (Dutch) proficiency for both functional and school literacy among Turkish immigrants to the Netherlands. Despite the complexity and contentiousness over this work, Cummins (2000) concludes that the balance of evidence stands in favor of the interdependence (common underlying proficiency) hypothesis, and that among his various hypotheses, this is the one which is most relevant for educational policy and planning.

Language socialization among minority children

Research on early language acquisition concurs that even two-year-olds are aware of the language of their interlocutor (Genesee, 2001; Lanza, 2001). Social awareness and bilingual codeswitching were among the primary factors which led Harris (1995) to conclude that peer relationships and group identity contribute more to socialization than heredity and familial origin. The complexity of linguistic socialization is illustrated by Jorgensen's (2003) research on second-generation Turkish-speaking children in Denmark. He identified three developmental stages in conversational patterns of immigrant children aged 7-13. In group situations, the youngest children in

general showed dominance in Turkish, but used Danish to speak to native Danish speakers; at this stage codeswitching was not prevalent. Somewhat older children were able to function in Danish for schoolwork, but informal talk, even inside the classroom, was in Turkish. This stage was the time children "realized the difference in status between the two languages, and that Danish is the primary language of the school". Codeswitching was governed mainly by situational factors. The oldest children in the studies were able to manipulate their two languages for a greater variety of pragmatic and conversational purposes.

The present research program investigates individual, interpersonal and group patterns of language use in early childhood, looking at a range of morphosyntactic, lexical and discourse features.

Identities and attitudes

Immigrant parents who are dominant in a minority language generally speak to their second-generation children in their native/immigrant language, while the children tend to respond in the dominant language. This well-documented transition usually leads to relatively rapid language shift over a single generation. It also contributes to the development of multiple identities (cf. Alba, 1999; Cameron, 2004; Portes & Schauffler, 1994), identities which are maintained and modified through early and later childhood and adolescence.

The relationship among language, attitudes and identity has longstanding roots in psychology and sociology. Among the most prominent approaches are Lambert's distinction between additive and subtractive bilingualism, and Fishman's model for Reversing Language Shift. Lambert's (1990) notion of "subtractive bilingualism" was introduced to explain differences in educational achievement between majority and minority language group.

In the Israeli context, Ethiopian, Georgian and Bukharan children, for example, are at risk for "subtractive" bilingualism, i.e. loss of their native language. For demographic reasons, e.g. continued in-migration, the sheer numbers of Russian speakers in Israel, and "enclaved" housing patterns, Russian is not likely to disappear from the homes and communities in a single generation. For similar (demographic) and different reasons related to ideology, politics and religion, Arabic is in no danger of attrition in the minority communities of Israel. These societal factors make their way into

socialization patterns in the form of children's self-esteem and attitudes to speakers and their languages.

Fishman's sociological approach to language maintenance and shift involves an 8-stage model focused on intergeneration transmission of the mother tongue. He calls for diversification of functions among dominant and minority languages as a way of preventing mother tongue language loss. Stage 6, which focuses on language use in home, family, neighborhood and the community is considered central to blocking language shift and loss. Fishman's theory embodies a number of transitions, from the public to private domains, from first to second generation language use. The theory focuses on language functions and their differentiation across domains. Jorgensen's socialization research cited above also uses the private-public distinction as an explanation for attitudes to minority and dominant languages. Regarding Turkish minorities, he concludes that "the further away from the children's everyday world, the more we find hostility towards the minority tongue, the less it is considered useful or even appropriate". In more intimate situations, the minority language is more tolerated. Furthermore, societal attitudes toward minority languages and their speakers are claimed to be transmitted via school personnel and parents to children, influencing language choice and motivation to develop either language. In studies of francophone minority students, which have informed the methods in the present research program, Taylor, Meynard & Rheault (1977) reported that English was perceived as a threat to ethnic identity, negatively influencing motivation to learn English. These authors also showed "that those francophones who were least fluent in English were those who felt their cultural identity was most in jeopardy" (Lambert, 1990). (See also: Clément, Noels & Deneault, 2001; Landry & Allard, 1998; Noels & Clément, 1998).

Language and multilingual identity of the Russian-speaking immigrants in Israel

The massive influx of immigrants from the former Soviet Union in the early 1990s ensured a strong tendency for language maintenance among Russian-speaking Israelis (Spolsky & Shohamy, 1999), who by 1999 constituted approximately one-sixth of the total population (Yelenevskaya & Fialkova, 2003). Extensive sociolinguistic and socio-cultural research on this population points to a strong desire to maintain the Russian language (Ben-Rafael, 1994; Ben-Rafael et al., 2006), as signaled by high ethnolinguistic vitality (e.g. Olshtain & Kotik, 2000), and to strong retention of Russian cultural values (Donitsa-Schmidt, 1999; Abu-Rabia, 1999; Epstein &

Kheimets, 2000; Dittmar, Spolsky & Walters, 2002; Yelenevskaya & Fialkova, 2003; Remennik, 2003a; Fialkova & Yelenevskaya, 2007).

Research on younger generation immigrants reveals a variety of attitudes on the part of adolescents, ranging from high appreciation of their parents' language and cultural heritage (Nizhnik, 2002; Burstein-Feldman, 2007) to total rejection (Kraemer et al., 1995; Kopeliovich, 2006). In most cases, studies report a rapid shift away from Russian language use among adolescents and adherence to "Israeli" language and behavior patterns. Language attrition and social integration of the adolescent youth, however, do not preclude satisfaction with being "different" as a result of exposure to "high" culture Russian values fostered by their families (Burstein-Feldman, 2007). The bulk of sociolinguistic research on the children of Russian-speaking immigrants in Israel has been devoted to adolescents and young adults (e.g. Donitsa-Schmidt, 1999; Olshtain & Kotik, 2000; Remennik, 2003b; Ilatov, 2005). Studies of young children born to first-generation immigrants have been relatively scarce. It is here that the contribution of the present study is most significant.

The role of the family as a leading influence in the intergenerational transmission of the heritage language has been widely recognized (but see Harris, 1995 for a peer-based view of socialization). Thus, parents' involvement in their own ethnic culture and community was found to be a strong predictor of adolescents' preference to maintain ethnic identity (Aronowitz, 1992; Jasinskaya-Lahti & Liebkind, 1998). The unique nature of the "Russian" aliyah of the 1990s provided for unsurpassed conditions for language maintenance in Russian-speaking homes, contributing to an exceptionally high level of motivation on the part of immigrant parents to transmit their heritage language to their children (e.g. Ben-Rafael et al., 1997; Donitsa-Schmidt, 1999; Leshem & Lissak, 1999; Epstein & Kheimets, 2000).

Yet, intergenerational transmission of a heritage language in an immigrant family proved to be a non-linear and highly dynamic process, requiring readjustment and transformation under interacting social and linguistic circumstances (Kopeliovich, 2006). Search for a balance between two languages at home has been shown to be a "dramatic" and "frustrating" experience (Okita, 2002) for many motivated parents who maintain a family policy of "Reversing Language Shift (RLS)" (Fishman, 2001). In contrast, the integrative orientation of the most recent wave of Russian immigration (Ben-Rafael et al., 1997) has resulted in many families' RLS ideology giving way to a more lenient policy regarding the use of Hebrew and consequently towards bilingual

coexistence of Russian and Hebrew at home (Olshtain & Kotik, 2000; Schwartz, in press).

A full description of the contrastive linguistic features of Russian and Hebrew is beyond the scope of this paper, but see Gupol, Rothstein & Armon-Lotem (forthcoming) and Kopelovitch (2006) for an introduction to some of this work.

The research outline below attempts to examine language acquisition, language use, identities and attitudes longitudinally and cross-sectionally in early childhood development and in transitions from family to peers, from home to pre-school, from Russian monolingualism to bilingualism to second language dominance. We look for evidence of positive adjustment as well as signs of children at risk for social integration. We do this indirectly through the medium of language acquisition profiles and language use in social interaction and more directly via interviews and person perception and social network procedures.

Research questions and hypotheses

What are some of the critical indicators of ethnolinguistic identity which show evidence for convergence to/divergence from Israeli culture? To what extent can linguistic indicators of identity be used to predict social integration in second-generation children? In what ways do children's attitudes to the target culture and its speakers show evidence of transition from Russian to Israeli culture? Do a child's developing identities and attitudes to his/her own native language affect acquisition of Hebrew?

Based on a merger of research on language attitudes and linguistic interdependence, we hypothesize that children with negative attitudes to Russian may show slower development and better linguistic performance in Hebrew. And children with strong Russian identities and low levels of exposure to Hebrew may develop independent bi-cultural identities. Children's use of grammatical and pragmatic means for adapting to cultural and social norms of native speakers in a variety of communicative tasks is expected to provide a set of linguistic and sociolinguistic indicators of accommodation to and integration into the target society. Maintenance of native Russian speech patterns and divergence from the target language will be taken as evidence of biculturalism.

More specific hypotheses include:

1. Convergence of morphosyntactic, pragmatic and discourse features to Hebrew patterns is predicted for: a) younger children with older siblings; b) children with more "outside the home" exposure to Hebrew; c) children with home environments with less Russian dominance; d) linguistic features and domains where the target language is similar to L1 (Russian), e.g. phonetically similar segments, greetings, high frequency discourse/pragmatic markers; e) more communicative tasks (narratives, interactive role playing) than in experimental tasks (elicited imitation).
2. Evidence of cultural divergence is expected for complex morphosyntax (tense/aspect) and pragmatics such as request strategies, adverbials and less frequent pragmatic markers of uncertainty and politeness.
3. More evidence of target culture identity and social integration is predicted for children: a) with more exposure to Hebrew; b) with more target language friends; c) raised in nuclear families, i.e. without grandparents in the home; d) with older siblings.

Methods

Methodological orientation and design. The overall approach for eliciting language acquisition data is to use natural and quasi-natural communicative tasks such as narratives and interactive role-playing situations. Identity and attitudinal data are elicited indirectly from the speech patterns of interviews and more directly through interview content, person perception experiments and social network procedures. Ideally a longitudinal, within-subject design is preferable for investigating transitions from home to kindergarten/school and from family to peer relationships. We adopt a combined longitudinal/cross-sectional, within-subject and between-subjects design, examining age and language-defined cohorts at two time periods separated by 9-12 months and involving three age groups. Comparisons and analyses are to be conducted for individuals, age groups and for change over time.

Linguistic indicators of integration/divergence (from narratives and interactive tasks) include: phonetic features, grammaticalization of tense, aspect, gender, word order, modality, deixis and codeswitching. These linguistic features as well as more macro-linguistic preferences such as choice of language and variety are subtle ways to examine speaker intentions with regard to identity in terms of convergence toward Israeli culture and/or divergence from Russian culture.

Identity/attitudinal indicators of social integration come from sociolinguistic interviews; from person perception and social network data; and from content analyses of narratives and listener judgments of primary data. For the sociolinguistic, person perception and listener judgment procedures, quantitative methods will address specific questions and hypotheses. Identity and attitudinal data will also come from analyses of pronoun use (we/they), naming and reference terms for social symbols (e.g. personal and place names), greetings, discourse markers typical of L1 and target language groups, verbal/adverbial indicators of power and certainty, speech act indicators of uncertainty and politeness.

The methodological approach adopted here is based on large amounts of data (12 sessions), collected with a variety of tasks and procedures from limited numbers of children (n=90). Since language minority children present heterogeneous identities, we intend to conduct within-subject, cross-language case studies of social identity, pragmatic, morphosyntactic, phonetic and lexical features and then attempt to generalize findings based on cumulative results. Data analyses will proceed in stages, focusing first on individual children, with comparisons across languages, linguistic features, and social psychological tasks; next on comparisons of language minority children with available data on monolingual native speakers of Hebrew; and finally on group comparisons, across languages, linguistic features and tasks.

Subjects. Data are gathered from each child in both his/her languages (Russian/Hebrew) from each of three age cohorts (4-5, 5-6 and 6-7) for a total of 90 participants, half male and half female. We are currently conducting intensive cross-linguistic, intra-subject comparisons on a case-by-case basis. The research is focused on language minority children who are exposed to one or more languages in the home and receive their primary exposure to Hebrew at preschool (early sequential bilinguals). Children are drawn from preschools where fewer than fifty percent of the class are Russian speakers. They are screened on a range of developmental linguistic measures (e.g. MLU, percent of verbs/utterance) in order to conduct language-matching of children within each age cohort and to control for Hebrew proficiency.

Materials, tasks, procedures and analyses. Linguistic measures, measures of bilingualism, and assessment of identity and attitudes are outlined in this section.

They are supplemented by parent questionnaires, sociolinguistic interviews and data available from preschool teachers.

1. Linguistic measures. We collect 60 minutes of controlled, naturalistic data and transcribe at least 200 intelligible utterances. The following year, this same protocol will be replicated, allowing longitudinal development to be monitored over a 9-12-month period. Individual sessions include: free play with a uniform set of toys and stimuli designed to elicit information about home and playground activities; narration of two familiar stories (Goldielocks and Little Red Riding Hood) using picture book stimuli and two unfamiliar stories, the Cat and Fox stories, where data are available from 300 Russian monolinguals (Gagarina, 2006). Data are recorded with SONY ICD-SX25/57 voice recorders and transcribed in CHILDES format, coded and analyzed for linguistic information (MacWhinney 2000). Coding for Russian is done initially with MORCOMM software (Voeikova, 2002; Gagarina et al., 2003). Experimental tasks will specific forms and functions and include: a storybook sentence completion task, and an elicited imitation task.

a. Phonetics and phonotactics. Listener judgments of spontaneous speech data will be elicited from native speakers of the target languages to assess the extent to which children's speech production approaches native-like accent and fluency (e.g. Werker, 1995a, 1995b). Rating scales will be used as measures of linguistic and social integration.

b. Morphology and syntax. The Storybook Sentence Completion Task (Dromi et al. 1999), elicited imitation, and spontaneous speech data will be used for morphosyntactic analyses. We examine similarities and differences between Russian and Hebrew, focusing on within-subject variation as well as errors.

Elicited imitation targets verbal morphosyntax as well as prepositions and case marking, structures found to be particularly difficult for language minority children. Stimulus sentences range from 4-7 words. This task has been found to be highly diagnostic for English-Hebrew bilinguals (Armon-Lotem et al., 2006a, b).

Structures elicited in all tasks are the same to avoid confounding between target linguistic structures and tasks, giving what amounts to a repeated measures design.

c. Discourse and pragmatic measures. Children's narratives are analyzed for: story structure components (e.g. Stein & Glenn, 1979; Labov, 2008), clause sequencing and cohesion. The use of different means for syntactic packaging offers insight into

children' awareness of language differences, e.g. Russian exhibits free word order, while Hebrew is more constrained. Russian uses topicalization to distinguish background and foreground information and Hebrew uses nominalization. Examining lexical, conjunctive, referential and elliptical cohesion provides an account of the speakers' processing of semantic links and how they are worded.

Pragmatic information is elicited in narratives and in two controlled, interactive tasks, one involving Andersen's (2000) "controlled improvisation" procedure and the other a story retelling task. These tasks and data allow us to examine discourse markers (*ya' know, well, sort of, so*) and other indicators of certainty, defensiveness and fluency. The controlled improvisation procedure involves the child in a task where she/he interacts with puppets, for example in a doctor/patient encounter. The task limits the context as defined by the role relationship, allows pragmatic choices, and provides a means to examine knowledge of sociolinguistic appropriateness. For story retelling, the child is asked to retell a story to puppets, who play the roles of listeners whose preferred languages differ (Russian/Hebrew). Analysis of pragmatic/discourse data will include position, frequency, functions and appropriateness of pragmatic markers as well as qualitative discourse analysis of narrative and interactional data (e.g. De Fina, Schiffrin & Bamberg, 2006; Walters, 2005).

d. Measures of second language performance and bilingualism. From the spontaneous speech and narrative data elicited, the following measures, grounded in Walters' (2005) sociopragmatic-psycholinguistic model, will be used to assess performance across each individual child's languages: (1) language proficiency (ratings); lexical diversity (e.g. Malvern, Richards, Chipere & Duran, 2004); pragmatic variation (Walters, 2005); (2) codeswitching (e.g. form-function analysis based on frequency, grammatical class, context/setting, topic, listener) will be examined in spontaneous speech and narratives; (3) fluency measures (e.g. pauses, repetitions, false starts); (4) background information and reported language use are collected via interviews with parents about home language preferences and language functions (e.g. Broeder, Extra & Maartens, 1998; Hailemariam, Kroon & Walters, 1999).

2. Identity and attitude measures. Personal and group identity data are gathered both by experimental procedures and the naturalistic data sources described above (see "Linguistic measures"). Sociolinguistic interviews with children provide data

about language choice/ preference as a function of setting (home, neighborhood, school), listener (parents, siblings, peers), and topic (language learning experiences, television, leisure activities). Parents are queried about reasons for emigration from Russia, initial immigration experiences, extent of integration in the target community, ethnic, national and religious group names and preferences.

a. Person perception. Two experimental procedures have been adapted for investigating identity and social integration: Allard and Landry's (1986) Beliefs on Ethnolinguistic Vitality Questionnaire (BEVQ) and Anderson's (1996) person perception procedure.

The person perception paradigm has been used widely in social and cognitive psychology (e.g. Anderson, 1996). In terms of language attitudes, we have investigated attitudes toward non-native accent, names and language proficiency in the social integration of Russian and Ethiopian immigrants in Israel (Walters, 2005). The person perception paradigm (Anderson, 1996) has been used widely in social and cognitive psychology. In terms of language attitudes, we have investigated attitudes toward non-native accent, names and language proficiency in the social integration of Russian and Ethiopian immigrants in Israel (Walters, 2005). Manipulation of information about Russian and Hebrew abilities is presented in a stimulus narrative such as the following, where the child is asked to respond on a 10-point graphic rating scale.

Imagine you go on a boat ride with many children who speak Russian and Hebrew. Suddenly pirates attack the ship. The ship is wrecked, but you and another child are able to get to a desert island. You find out that the other child speaks *very good Russian* and *very good Hebrew*. How long would you like to stay with this child?

The stimulus information in the narrative is manipulated in a 2x2 factorial design so that the child indicates preference for the following companions on the desert island, reflecting a range of social integration:

Really good Hebrew/Really bad Russian	High assimilation
Good Hebrew/Bad Russian	Moderate assimilation
Good Russian/Bad Hebrew	Moderate Russian maintenance
Really bad Hebrew/Really good Russian	High Russian maintenance

The child makes his/her judgments by placing a button on a 10-point graphic scale called "the magic ladder". The child places a cartoon character on one of the rungs of the ladder, which has a sad face at one extreme, indicating very low preference and a

smiley face at the other, indicating very high preference. The child is "warmed up" with this scale before the actual experiment begins by responding to items such as "How much do you like ice-cream/onions/soup?"

Other variations used in these narratives include: a) How much do you want to go to a party with a boy/girl who speaks [e.g. *really good Hebrew and really bad Russian*]? b) How much do you want to invite a boy/girl who knows [*really bad Hebrew and really good Russian*] to your party?

Following judgments for each of the nine narratives and a rest period, each child responds to the same narratives in reverse order, a replication of the 2x2 design, allowing within-subject ANOVAs to be conducted and permitting linguistic vitality ratios to be computed for individual children. In addition to the quantitative ratings, the child is asked to provide explanations for his/her responses.

b. Social network procedures. Social network research in bilingual settings has made use of both actual language behavior collected via ethnographic observation (Li, 1994) and reported language use via questionnaires (Milroy & Pong, 2000). The social network paradigm has provided scalable data for looking at language choice and social variables including age, generation and gender. Data on social networks and language use offer a way to scaffold social/demographic information onto interactional data about the relationship between child and interlocutors. In a social network task involving reported language use in the framework of sociolinguistic interviews, we examined the number, density and importance of social contacts of adult Russian immigrants in Berlin and in Israel (Dittmar, Spolsky & Walters, 2002). Findings showed that even though the overwhelming majority of social contacts were with fellow immigrants, the participants in the study reached a fairly high level of proficiency in the non-native language. Nevertheless, language behavior data from interviews indicated that the high level of proficiency was still marked phonetically and pragmatically by certain aspects of non-native pronunciation and usage. The social network paradigm allows information about language use to be placed in the background, away from the center of attention. In this way, participants can make uninhibited responses to questions about social contacts with the data about language use provided almost incidentally.

In the present research, the child is first asked to name all the people (family, extended family, neighbors and friends) with whom he/she comes into contact. Then, for each person, the child indicates (with colored circles of different sizes) the

language/s s/he speaks with that person and how frequently s/he interacts with each person. Finally, the child is asked to rate the importance of each person.

c. Ethnolinguistic identity. Using a self-labeling procedure (Sachdev & Bourhis, 2005) such as "I am Russian. To what extent do you agree with this statement?" the child is asked to rate on a ten-point scale his/her belonging and attitude to different ethnolinguistic identity labels. In addition, five identity labels relevant to Israeli ethnolinguistic reality (Russian, Israeli, "ivri", Jewish, immigrant) are rated for the child's current identity, his/her attitude to it, and his/her aspiration for the future. The following questions are used: "I am X (identity label). To what extent do you agree?", "How much do you like being X (identity label)?" and "When I grow up, I want to be X (identity label)".

d. Language preferences and attitudes. The child is asked 27 questions about the languages spoken in his/her home and preschool and about his/her attitude to these languages. The child is also asked which language s/he uses for different emotions or situations, e.g. happy, sad, angry, telling a secret. The child then rates the importance of Russian/Hebrew and the importance that family members, friends and preschool teacher speak Russian/Hebrew. Finally, the child is asked about the degree of codeswitching s/he uses, the reasons s/he codeswitches and attitudes toward this phenomenon.

e. Language use. The child is asked to rate the amount of Russian/Hebrew s/he uses with family members, friends and neighbors and in several settings (e.g. after school activities). Ratings are made on a 10-point graphic scale.

f. Situated proficiency. The child is asked to rate his/her understanding and speaking abilities in both Russian and Hebrew, using statements such as "I speak Russian well. To what degree do you agree with this?" In addition, the child is presented with 26 situations and is asked to rate how easy/difficult it is to speak Russian and Hebrew in these situations. For example, "How easy/difficult is it for you to ask for a toy/count/tell how to play a game in Russian/Hebrew?"

g. Parent interviews. The same identity and attitude information collected from the children is collected via parent interviews as a means of verifying the child's data.

Implications

Integrating identity, attitude and language acquisition data from developmental social psychology and developmental psycholinguistics will contribute to each field

independently as well as offer a more comprehensive framework for interpreting findings on social integration of language minority children. Contributions are expected in four areas:

a. Language acquisition. Experimental probes of language acquisition among minority children will contribute to the field of language socialization, which has drawn primarily from research traditions in anthropology and ethnography. Systematic examination of children interacting with puppets in different settings (home/preschool/neighborhood) and with different interlocutors (parent/grandparent/sibling/peer/teacher) will allow statistical and qualitative assessment of the role of social variables in language use in transitions from private to public domains and from family to peer relationships. In focusing on features of Russian and Hebrew, two typologically distinct languages, we expect to identify indicators of linguistic integration and divergence from the target culture. Linguistic profiles of Russian and Hebrew for individual children are expected to show patterns of development which can be compared with measures of identity, attitudes, relationships with parents and peers. Profiles of language acquisition may also be useful for educational assessment and screening of children with language disorders. These profiles will also be useful for evaluating various language tests used to screen children before they enter preschool and kindergarten.

b. Identity/attitudes among second-generation immigrant children. Identity and attitudes have yet to be studied in children as young as those in the present project. By investigating indicators of identity and attitudes, we address questions about the extent to which language minority children from Russian-speaking backgrounds/homes have integrated into Israeli culture. The person perception task, social network procedures and language preference/use/attitude questionnaires have all been developed for this study. They have been piloted and are expected to contribute to the literatures on ethnolinguistic vitality, bilingualism and second language learning as well as to assist educators, social workers and language clinicians in making policy decisions regarding programs for social integration of children in Israel.

c. Methodology. This project devotes special attention to data collection techniques and design issues. Child language research has generally relied on experimenter-centered tasks. The present research has developed interactive techniques involving puppets and narratives. From the perspective of design, the study of bilingualism

enables within-subject, cross-language comparisons which allow experimental control that group comparisons may not.

d. Policy options

The project will attempt to identify policy options in the following areas:

- Identification of children at risk for social integration
- Test development for screening children entering school
- Formal and informal program development for language education of minority children
- Teacher-training for improvement of attitudes toward language minority children

Preliminary findings

The overall research strategy in the project involves targeting contrastive linguistic structures and identity patterns grounded in language use, looking at quantity of errors and qualitative errors across language in individual children, then across subgroups of children (e.g. with different amounts of target language exposure), across age cohorts, and finally, at a later stage of the project, across time.

a. Lexical knowledge

Initial data collection indicates stronger performance in Hebrew (L2) than Russian (L1) based on the longer time children spent responding to picture stimuli (up to 40 minutes in Russian and 20-25 minutes in Hebrew). In addition, many of the target lexical items were unfamiliar to the children in Russian. This task will serve as a measure of comparative dominance across the two languages and will be compared with lexical knowledge in spontaneous speech and other language tasks.

b. Spontaneous speech and role playing

The role playing situations revealed additional cross-language differences. Kitchen set toys did not elicit as much Hebrew speech data as they did Russian. This preliminary finding might be due to lexical access difficulties with the names of food products and/or lack of social experience in the kitchen. In Russian, however, these materials did generate sufficient speech data for analysis. In contrast, the playground kit elicited more speech in Hebrew than in Russian.

c. Elicited imitation

This task has thus far shown very few errors for the target structures in verbal morphosyntax, but data on acquisition of prepositions and other functional categories is expected to distinguish children with degrees of social integration.

d. Social identity indicators

Person perception data, which was piloted extensively, shows strong preferences for Hebrew social contacts. One unexpected identity label which turned up in exploratory testing was use of the term "ivri" by Russian children to describe native born Israelis. Variations on this term are currently being investigated.

References

- Abu-Rabia, S. (1999). Attitudes and psycholinguistic aspects of first language maintenance among Russian immigrants in Israel. *Educational Psychology* 19, pp. 133-148.
- Alba, R. (1999). Immigration and the American realities of assimilation and multiculturalism. *Sociological Forum* 14 (1), pp. 3-25.
- Allard, R. & R. Landry (1986). Subjective ethnolinguistic vitality viewed as a belief system. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 7 (1), pp. 1-12.
- Allard, R. & R. Landry (1994). Subjective ethnolinguistic vitality: A comparison of two measures. *International Journal of the Sociology of Language* 108, pp. 117-144.
- Andersen, E. (2000). Exploring register knowledge: The value of "controlled improvisation". In: L. Menn and N. Ratner (eds.). *Methods for Studying Language Production*. London: Erlbaum, pp. 225-249.
- Anderson, N.H. (1996). *A Functional Theory of Cognition*. Mahwah, NJ: LErlbaum Associates.
- Armon-Lotem, S. et al. (2006a.) Verb inflections as an indicator of SLI in bilinguals: The role of task and cross-linguistic differences. SCRIPT Conference on Literacy and Language, Tel Aviv.
- Armon-Lotem, S.; N. Gagarina and O. Gupol (2006b). Inflectional verb errors in the acquisition of Russian by bilingual and monolingual children. *Language Acquisition and Bilingualism: Consequences for a Multilingual Society*. Toronto.
- Aronowitz, M. (1992). Adjustment of immigrant children as a function of parental attitudes to change. *International Migration Review* 26 (1), pp. 89-110.
- Ben-Rafael, E. (1994). *Language, Identity, and Social Division. The Case of Israel*. Oxford: Clarendon Press.
- Ben-Rafael, E (2006). *Building a Diaspora: Russian Jews in Israel, Germany and the USA*. Leiden and Boston: Brill.

- Ben-Rafael, E. et al. (1997). Identity and language: The social insertion of Soviet Jews in Israel. In: N. Levin-Epstein; Y. Ro'i and P. Ritterband (eds.). *Russian Jews on Three continents: Migration and Resettlement*. London: Frank Cass, pp. 364-388.
- Brewer, M. B. and W.L. Gardner (1996). Who is this "we"? Levels of collective identity and self representations. *Journal of Personality and Social Psychology* 71, pp. 83-93.
- Broeder, P., G. Extra and J. Maartens (1998). Durban language survey. In: G. Extra and J. Maartens (eds.). *Multilingualism in a Multicultural Context: Case Studies on South Africa and Western Europe*. Tilburg: Tilburg University Press, pp. 121-138.
- Burstein-Feldman, Z. (2007). *Language and Identity of Russian-speaking Immigrants in Israel: An Intergenerational Study* (Ph.D. dissertation). Ramat Gan: Bar-Ilan University.
- Cameron, J.E. (2004). A three-factor model of social identity. *Self and Identity* 3, pp. 239-262.
- Clément, R.; K.A. Noels. & B. Deneault (2001). Inter-ethnic contact, identity, and psychological adjustment: The mediating and moderating roles of communication. *Journal of Social Issues* 57, pp. 559-577.
- Cummins, J. (1979). Linguistic interdependence and the educational development of bilingual children. *Review of Educational Research* 49 (2), pp. 222-251.
- Cummins, J. (2000). *Language, Power, and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- de Fina, A.; D. Schiffrin & M. Bamberg (eds.) (2006). *Discourse and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dittmar, N.; B. Spolsky & J. Walters (2002). *Convergence and Divergence in Second Language Acquisition and Use: An Examination of Immigrant Identities*. Final Project Report. Jerusalem: German Israel Research Foundation (GIF).
- Donitsa-Schmidt, S. (1999). *Language Maintenance or Shift – Determinants of Language Choice among Soviet Immigrants in Israel* (Ph.D. dissertation). Toronto: University of Toronto.
- Dromi, E. et al. (1999). Verb agreement morphology in Hebrew-speaking children with specific language impairment. *Journal of Speech, Language and Hearing Research* 42, pp. 1414-1431.
- Epstein, A. and N. Kheimets (2000). Immigrant intelligentsia and its second generation: Cultural segregation as a road to social integration? *Journal of International Migration and Integration* 1 (4), pp. 461-476.
- Fialkova, L. and M. Yelenevskaya (2007). *Ex-Soviets in Israel: From Personal Narratives to a Group Portrait*. Detroit: Wayne State University Press.

- Fishman, J.A. (ed.) (2001). *Can Threatened Languages Be Saved?* Clevedon: Multilingual Matters.
- Gagarina, N. (2006). Pronominale anaphorische Referenz im Russischen und im Deutschen: Evidenz vom Spracherwerb. Konferenz in Jungslavisten, Bochum (September, 27-30).
- Gagarina, N.; M. Voeikova and S. Gruzincev (2003). New version of morphological coding for the speech production of Russian children. In: P. Kosta et al. (eds.). *Investigations Into Formal Slavic Linguistics*. New York: Peter Lang, pp. 243-258.
- Genesee, F. (2001). *Bilingualism: Language and Cognition* 3, Introduction, pp. 167–172.
- Gupol, O.; S. Rothstein and Sh. Armon-Lotem (forthcoming). The development of L1 tense-aspect morphology in Russian-Hebrew bilinguals. *Cahiers Chronos*.
- Hailemariam, C.; S. Kroon and J. Walters (1999). Multilingualism and nation building: Language and education in Eritrea. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 20 (6), pp. 475-493.
- Harris, J. (1995). Where is the child's environment? A group socialization theory of development. *Psychological Review* 102 (3), pp. 458-489.
- Ilatov, Z. (2005). Acculturation models of immigrant Soviet adolescents in Israel. *Adolescence* 40, pp. 629-644.
- Jasinskaya-Lahti, I. and K. Liebkind (1998). Content and predictors of the ethnic identity of Russian-speaking immigrant adolescents in Finland. *Scandinavian Journal of Psychology* 39, pp. 209-219.
- Jorgensen, J.N. (2003). *Bilingualism and Social Relations: Turkish Speakers in NW Europe* *Turkish Speakers in North Western Europe*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Kopeliovich, S. (2006). *Reversing Language Shift in the Immigrant Family: A Case Study of a Russian-speaking Community in Israel* (Ph.D. Dissertation). Ramat Gan: Bar-Ilan University.
- Kraemer, R.; D. Zisenwine and M. Levi (1995). A study of Jewish adolescent Russian immigrants to Israel: Language and identity. *International Journal of the Sociology of Language* 116, pp. 153-159.
- Labov, W. (2008). Where Should I Begin? Paper presented at the Georgetown University Roundtable on Languages and Linguistics, Washington, DC. (March 14-16).
- Lambert, W.E. (1990). Issues in foreign language and second language education. *Proceedings of the First Research Symposium on Limited English Proficient Student Issues*. Washington, DC: Office of Bilingual and Multicultural Education.
- Landry, R. and R. Allard (1998). The use of minority and majority group languages in minority education: A theoretical model. In: R. Agnihotri; A. Khanna and I. Sachdev

- (eds.). *Social Psychological Perspectives on Second Language Learning*. New Delhi: Sage Publications, pp. 130–150.
- Lanza, E. (2001). Bilingual first language acquisition: A discourse perspective on language contact in parent-child interaction. In: J. Cenoz and F. Genesee (eds.). *Trends in Bilingual Acquisition*. Amsterdam: Benjamins.
- Leshem, E. and M. Lissak (1999). Development and consolidation of the Russian community in Israel. In: S. Weil (ed.). *Roots and Routes: Ethnicity and Migration in Global Perspective*. Jerusalem: The Magnes Press, Hebrew University, pp. 135-171.
- Li, W. (1994). *Three Generations Two Languages One Family*. Clevedon: Multilingual Matters.
- MacWhinney, B. (2000). *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Malvern D.D. et al. (2004). *Lexical Diversity and Language Development: Quantification and Assessment*. New York: Palgrave Macmillan.
- Milroy, L. and S.C. Pong (2000). A two-step sociolinguistic analysis of code-switching and language choice: The example of a bilingual Chinese community in Britain. In W. Li (ed.). *The Bilingualism Reader*. London: Routledge, pp. 188-209.
- Nizhnik, M. (2002). Identification of adolescents from Russian-speaking immigrant families. Paper presented at the IASL conference "Language and Identity in the Multicultural society". Tel-Aviv University.
- Noels, K.A. and R. Clément (1998). Language in education: Bridging educational policy and social psychological research. In: J. Edwards (ed.). *Language in Canada*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 102-119.
- O'Grady, W.D. (1997). *Syntactic Development*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Okita, T. (2002). *Invisible Work: Bilingualism, Language Choice and Childrearing in Intermarried Families*. Amsterdam: John Benjamins.
- Olshtain, E. and B. Kotik (2000). The development of bilingualism in an immigrant community. In: E. Olshtain and G. Horenczyk (eds.). *Language, Identity and Immigration*. Jerusalem: Magnes Press, pp. 201-217.
- Portes, A. and R. Schauffler (1994). Language and the second generation: Bilingualism yesterday and today. *International Migration Review* 28, pp. 640-661.
- Remennik, L. (2003a). The 1.5-generation of Russian immigrants in Israel between integration and socio-cultural retention. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 12 (1), pp. 39-66.
- Remennik, L. (2003b). From Russian to Hebrew via *HebRush*: Intergenerational patterns of language use among former Soviet immigrants in Israel. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 24 (5), pp. 431-453.

- Sachdev, I. and Y.Y. Bourhis (2005). Multilingual communication and social identification. In: J. Harwood and H. Giles (eds.). *Intergroup Communication: Multiple Perspectives*. New York: Peter Lang, pp. 65-92.
- Schwartz, M. (forthcoming). Exploring the relationship between family language policy and heritage language knowledge among second generation Russian-Jewish immigrants in Israel. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*.
- Spolsky B. and E. Shohamy (1999). *The Languages of Israel: Policy, Ideology and Practice*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Stein, N.L. and C. Glenn (1979). An analysis of story comprehension in elementary school children. In: R.O. Freedle (ed.). *New Directions in Discourse Processing*, Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation, vol. 2, pp. 53-120.
- Taylor, D.M.; R. Meynard & E. Rheault (1977). Threat to ethnic identity and second-language learning. In: H. Giles (ed.). *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. New York: Academic Press.
- Tucker, G.R. (1999). *A Global Perspective on Bilingualism and Bilingual Education*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics.
- Verhoeven, L. and R. Aarts (1998). Attaining functional biliteracy in the Netherlands. In: A. Durgunoglu and L. Verhoeven (eds.). *Literacy Development in a Multilingual Context*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Voeikova, M. (2002). The acquisition of case in typologically different languages. In: M. Voeikova and W.U. Dressler (eds.). *Pre- and Proto-morphology: Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs*. München: LINCOM, pp. 25-44.
- Walters, J. (2005). *Bilingualism: The Sociopragmatic-Psycholinguistic Interface*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Werker, J.F. (1995a). Exploring developmental changes in cross-language speech perception. In: L. Gleitman and M. Liberman (eds.). *An Invitation to Cognitive Science*. Part I: Language. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 87-106.
- Werker, J. F. (1995b). Age-related changes in cross-language speech perception: Standing at the cross-roads. In: W. Strange (ed.). *Speech Perception and Linguistic Experience: Theoretical and Methodological Issues in Cross-Language Speech Perception*. Baltimore, MD: York Press.
- Yelenevskaya, M. and L. Fialkova (2003). From "muteness" to eloquence: Immigrants' narratives about languages. *Language Awareness* 12 (1), pp. 30-48.

Sharon Armon-Lotem is a senior lecturer at Bar-Ilan University. She studies the language of English-Hebrew and Russian-Hebrew typically developing bilingual preschool children and bilingual children with specific language impairments focusing on syntax and morphosyntax. Contact address: armonls@mail.biu.ac.il

Natalia Gagarina is a Research Fellow at the Research Center for General Linguistics-ZAS (Zentrum für Allgemeine Sprachwissenschaft) in Berlin. Her interests focus on acquisition of the Russian verbal system and anaphora in young children and on questions of productivity and inflectional verb classes in contemporary Russian.

Carmit Altman and **Galina Gordishevsky** are post-doctoral fellows in Linguistics at Bar-Ilan University. **Zhanna Burstein-Feldman** has recently received her Ph.D., and **Olga Gupol** is completing her doctoral dissertation, both in Linguistics at Bar-Ilan University.

Joel Walters is associate professor at the English Department in Bar-Ilan University. He works on psycholinguistic and sociolinguistic aspects of bilingualism in typically and atypically developing populations. Contact address: waltelj@netvision.net.il

ספרים ועוד

המדור "ספרים ועוד" נועד לפרסומם של מאמרים המדווחים על קריאה ביקורתית של פרסומים בעלי עניין לקוראיעיונים בלשון וחברה.

בגיליון זה ארבעה מאמרים דנים בספרים עדכניים הנוגעים למצבה של השפה העברית בארץ ובעולם (זאבי), ללשון העיתונות העברית המוקדמת (אלידע), לשתיקות שתופסות מקום מרכזי בעיצוב התקשורת הקולקטיבית והבין-אישית (קלקין-לחייני) ולנרטיב שהובנה על ידי אחת התנועות הקיבוציות (גץ). יוצא דופן הוא המאמר הראשון במדור, שבו עפרה קינן, אוצרת של מוזיאון וירטואלי שהקימה בארץ, מציגה מבט חדשני על המהפכה השקטה המתרחשת בעולם המוזיאולוגיה. אנו למדים בו על המוזיאון כפרסום וירטואלי, שבו תפקידי האוצר(ת) והמבקר(ת) משתנים בצורות מפתיעות.

דבורה קלקין-פישמן, עורכת המדור

מפירמידה למעגל: האוצר והמבקר במוזאון הווירטואלי

עפרה קינן

הקדמה

באווירה הפוסט מודרניסטית עולות שאלות עומק לגבי הגדרות ותפקידים ביצירה התרבותית, ואחת מהן היא הגדרת היוצר והגדרת יצירתו. נוסף על כך מתעוררת שאלת הייצוג: את מי היוצר מייצג או את מה הוא מייצג, ומדוע הוא בעל זכות ייצוג (Porter 1998: 1). שאלות אלו רלוונטיות במיוחד ליוצר במוזאון הווירטואלי. מאמר זה מתמודד עם שאלת היוצר במוזאון הווירטואלי ובודק כיצד שאלה זו משנה מושגי יסוד במוזאולוגיה¹.

במאמר זה ננסה לבחון כיצד השתנו ומשתנים יחסי האוצר המוזאלי והמבקר במוזאון הווירטואלי². נסקור ספרות מחקרית העוסקת בשאלת המוזאון הווירטואלי ובתפקידים המשתנה של האוצר ושל המבקר בו, ונביא דוגמאות המציגות אופנים שונים של יחסי אוצר ומבקר במוזאון הווירטואלי.

שתי פנים עיקריות למושג "מוזאון וירטואלי". האחת – ייצוגו הדיגיטלי של המוזאון הפיזי, והשנייה – מוזאונים וירטואליים עצמאיים, תלויי רשת³. הדוגמאות במאמר נלקחו ממוזאונים וירטואליים בעולם, חלקם מוזאונים מייצגי מוזאונים פיזיים וחלקם מוזאונים וירטואליים תלויי רשת.

המוזאון באינטרנט

מעצם הגדרתו המוזאון מבוסס על אובייקטים פיזיים (Schweibenz, 1998: 189). מקיון (McKeown, 2003) מציין כי המוזאונים ידועים כאוסף של פריטים מסודרים בקופסאות ומעוטרים במעט הסברים, אך אין זו אמת מוחלטת. המוזאונים הם מכשיר להוכחת תזות או לליווי רעיונות, והתצוגה אינה אלא אפשרות אחת מני רבות להבנת הממצאים. התצוגה אינה חייבת בהכרח להציג תשובה; היא יכולה גם לשאול שאלה: מה זה? לשם מה זה? האם זה חשוב? האם זה פריט יחידאי או שקיימים אחרים מאותו סוג? (קינן ורון, בדפוס). חוקרים רבים מציינים

את תפקידו המשמעותי של המוזאון ככלי תקשורת והפצה של ידע ומידע, וכי יש הרבה מן המשותף בין מוזאונים לכלי תקשורת אחרים (MacDonald, 1996: 5).

גלן הופטמן כותב כי תפקידו העיקרי של המוזאון להיות מקשר בין המבקר, האובייקט והמידע. לקישור הזה הוא יצר מושג חדש – connectedness (Hoptman, 1992: 146). קישוריות זו בין שלושת הגורמים מאפיינת במיוחד את המוזאון הווירטואלי ויכולה להיות מיושמת בדרכים שונות: הצגת אובייקטים דיגיטליים בהקשרים חדשים ומשתנים, פנייה לקהלים חדשים והבאת מידע חדש. אפשרות השינוי, הנתמכת טכנולוגית על-ידי האינטרנט, הופכת את התערוכה לדינמית ולמשתנה. כפי שנראה להלן, במוזאון הווירטואלי מבצע השינוי אינו בהכרח האוצר המוזאלי. נסיבות אלו הופכות את המבקר לשותף, למתחרה ולמחליף של האוצר המוזאלי.

האינטרנט פותח את המוזאון הווירטואלי לדיאלוג הדדי עם מבקרים-גולשים וירטואליים (גרובמן, 2003). למעשה הוא מזמין את המבקרים לחוות את החוויה המוזאליית באופן דומה לחוויה המוזאליית במוזאון הפיזי או באופן שונה ממנה (Schweibenz, 1998: 188; Karp, 2004:1; Muh-Chyun, 2005; מאור, 1998).

קהל היעד במוזאון הווירטואלי

שאלת קהל היעד של המוזאון הווירטואלי החלה להתברר רק בשנים האחרונות. ב-1997 קבע מקנזי (Mackenzie, 1997) את חלוקתם של המוזאונים הווירטואליים למוזאונים שיווקיים ולמוזאונים לימודיים. לפי הגדרתו, מוזאון שיווקי הוא אתר וירטואלי המייצג מוזאון פיזי, ונועד להיות כלי שיווק וכלי תקשורת למוזאון ה"אמיתי" – הפיזי. מטרותיו של מוזאון זה להגדיל את מספר המבקרים במוזאונים הפיזיים, להביא לידיעת הקהל הרחב פרטים על אוסף המוזאון הפיזי, על התערוכות המתחלפות המוצגות בו ועל אירועים מיוחדים. אתרים אלו ממלאים לעתים גם תפקיד מסחרי במכירת תוצרי המוזאון ופריטים מתוך אוספיו. המוזאון הלימודי הוא אתר וירטואלי הבנוי כמוזאון בעל פרוגרמה מוזאליית ברורה, והוא מציע בסיס מידע רחב. הוא כולל מספר רב של פריטים, ומיועד לביקורים מוזאליים וללמידה מקוונת (on line). מוזאונים אלו מאפשרים ביקורים חוזרים ונשנים באוסף המוזאון הווירטואלי ומשמשים כלי משמעותי ביותר בפיתוח הלימוד באמצעות שיטות החקר והגילוי. נוסף על כך, זהו אמצעי להבאת דבר המוזאון אל הקהילה התומכת בתהליך של חינוך מתמשך (McKenzie, 1997: 2). מרטי (Marty, 2008) בדקה את תפקידו של האתר הווירטואלי המוזאלי עבור המבקרים. המסקנה העיקרית העולה ממחקרה היא שבהקמתם של מוזאונים וירטואליים יש חשיבות עליונה לגישה הממוקדת במבקרים (visitor-centered).

מחקרם של קראווכינה והסטינג (Kravchyna & Hastings, 2002) מוכיח כי השימוש העיקרי שנעשה במוזאון הווירטואלי הוא כלוח מודעות. במילים אחרות, חשיבותו השיווקית של המוזאון הווירטואלי חשובה מן המשמעות הלימודית שלו. המוזאון הווירטואלי מספק למבקר בו מידע רב ועשיר על האפשרויות העומדות בפניו במוזאון הפיזי. 68% מהמבקרים במוזאון הווירטואלי מחפשים מידע על תערוכות חדשות, ו-60% מחפשים מידע על אירועים במוזאון. עם זאת, 63% מהמבקרים גולשים במוזאון הווירטואלי על מנת לחקור או לבדוק את אוספיו. בדיקה מעמיקה יותר של תוצאות המחקר מראה כי חוקרים, עובדי מוזאונים וסטודנטים מעוניינים בעיקר בחקר האוספים.

מזווית ראייה מעט אחרת דאלאס (Dallas, 2004) מחזק את אותה מסקנה. הוא טוען כי התערוכה הווירטואלית ואפילו המוזאון הווירטואלי בנויים על המודל האנלוגי, התואם לחלוטין את המוזאון הפיזי. הוא מציע את אותן אפשרויות ויוצר את אותן מגבלות כמו התערוכה הפיזית. מידת ההשתתפות ומידת התגובה של דור המבקרים העכשווי במוזאון הווירטואלי היא מצומצמת, ורק שינוי בצורות האינטראקציה ובמעורבות המבקרים יוכלו ליצור שינוי משמעותי.

מיחסי מרות ליחסי הדדיות

כבר ב-1992 קבע הופטמן כי המוזאון הווירטואלי יוצר מספר רב של רמות מידע, אופני תצוגה ופרספקטיבות של המידע המוזאלי. הוא קובע כי המוזאון הווירטואלי מציע אינפורמציה שלא עברה את המסננים השמרניים של המתודות המוזאוליות המסורתיות:

The concept of the Virtual Museum demonstrates how limitations imposed by the traditional method of organizing and presenting information can be overcome in the context of museum visits. In a nutshell, the Virtual Museum provides multiple levels, perspectives, and dimensions of information about a particular topic: it provides not only multimedia (print, visual images through photographs, illustrations or video, and audio), but, more important, it provides information that has not been filtered out through these traditional methods (Hoptman, 1992: 146).

על פי מקדולנד ואלספורד (MacDonald & Alford, 1997), המוזאון הווירטואלי מאפשר למבקר להתרכז בנושאים המעניינים אותו, ולא דווקא במכלול המידע שהאוצר רוצה להעביר. יתר על כן, המוזאון הווירטואלי הוא הרבה יותר מאשר גרסה דיגיטלית של המוזאון הפיזי. המוזאון הווירטואלי הוא המקום שבו הידע, השאוב ממקורות שונים, מופיע יחד ומאפשר למבקר לימוד ומחקר בדרכים בלתי מוגבלות. מבחינה זו המוזאון הווירטואלי הוא שלב נוסף בהתפתחות המוזאולית שהיטיבה להגדיר הופר-גרינהיל (Hooper-Greenhill, 1994) – מעבר המוזאונים משימת דגש באוסף לשימת דגש בקהל. המבקר הופך לבעל יכולת בחירה. למעשה זכות היתר על רעיונות, על מסרים ועל אוצרות רוחניים נשמטת במידה ידועה מידי "מקבלי החלטות" ועוברת לקהל הרחב. שאלות אלו נידונו בהרחבה במאמרו של קופר (Cooper, 2006), המציג את ההבדלים העיקריים בין ביקור במוזאון פיזי לביקור במוזאון וירטואלי.

הבדלים אלו מתמקדים במוצג עצמו. בעוד במוזאון הפיזי האובייקט ה"אמיתי" מוצג, הרי במוזאון הווירטואלי רק ייצוגו הדיגיטלי של האובייקט הפיזי בא לידי ביטוי. במוזאון הפיזי המבקר מקבל את המוצגים באופן בהיר ומסודר, כפי שנאצרו על-ידי אוצר המוזאון, ואילו במוזאון הווירטואלי הוא נאלץ לנווט בעזרת מנועי חיפוש פנימיים. קופר מדגיש כי במוזאון הפיזי האובייקטים מבטאים רעיון או מסר מסוים, ואילו במוזאון הווירטואלי על המבקר "לבנות" לעצמו את הרעיון או את המסר מאוסף בלתי מאורגן. יתר על כן, התצוגה במוזאון הפיזי מוגבלת בגודלה ועל כן אינה מציגה את האוסף במלואו. בתצוגה הדיגיטלית אפשר להציג אוסף גדול מאוד, ומאליו מובן שלמבקר שירצה להתמצא בו, יידרש מאמץ ניכר (Cooper, 2006). למרות הביקורת על המוזאון הווירטואלי המרומזת במאמר, השאלה המרכזית של שינוי מעמדו של האוצר נשארת בעינה. בעצם מתן חופש ל"מבקרים" הווירטואליים לבחור את האוסף שהם

מעוניינים בו ואת הפריטים המעניינים אותם ולסדרם במבנה רעיוני או תוכני משלהם, המוזאון הווירטואלי קורא תיגר על מעמדו הקלסי של האוצר.

קופר (Cooper, 2006: 6) מרחיב ושואל שאלות יסוד הנובעות ממצב חדש זה:

- Who has the right to make public statements about objects of public significance, in particular, about artworks?
- Is there such a thing as a definitive, authoritative interpretation of an object or artwork?
- Do the reputations of artists, and art, need to be protected? (If so, is this part of a curator's job?)
- Should a museum allow itself (e.g. its acquisition choices) to be made public?

בעולם המוזאלי הדעות חלוקות. יש הרואים ביכולת של כל אדם להפוך לאוצר של עצמו סיכון למהות הפרופסיונלית של המוזאון, של מנהליו ושל אוצריו. אחרים מציגים את האפשרויות העצומות הנפתחות בפני האדם הבודד, בפני הקהילה ובפני מערכות החינוך והידע דווקא מן השימוש באפשרויות אלו. מקנזי ושווייבנץ (MacKenzie, 1997; Schweibenz, 1998) טוענים כי קיימת מגמה של העתקת השיטה המוזאולית הליניארית מהמוזאון הפיזי אל המוזאון הווירטואלי. בשיטה זו האוצרים משמרים את כוחם ואת הצורך של המבקר להזין להם.

The linear path visitors follow through a physical museum is duplicated in the virtual environment. When we genuinely have the prospect of locating an artefact in a multitude of stories we squander it and force visitors to listen only to our story (MacKenzie, 1997).

לעומתו, בן דייוויס סבור שהמוזאון הווירטואלי הוא מעצם טבעו מוטה מבקר ולא מוטה אוצר (מצוטט אצל Schweibenz, 1998).

המוזאון הווירטואלי מזוית הראייה של היחסים בין האוצר למבקר

בסעיף זה נציג כמה דוגמאות המייצגות את השינוי שחל בתפקידם של האוצר ושל המבקר במוזאונים וירטואליים, ונראה כיצד שינוי זה מתחולל במהלך פיתוחם של מוזאונים וירטואליים מבוססי מוזאונים פיזיים ומבוססי רשת. כל המוזאונים שנבחרו הם "מוזאונים לימודיים", כהגדרתו של מקנזי (MacKenzie, 1997). הדוגמאות נלקחו מרחבי העולם, וכל אחת מציגה גישה ייחודית לתפקידו של המבקר במוזאון. הן יתמקדו באפשרויות שהמוזאון מעמיד לרשות מבקריו כשותפים יוצרים.

המוזאון הווירטואלי של מוזאון החאן בחדרה (מוזאון החאן לתולדות חדרה: תצוגות המוזאון), לצד תפקידו כמוזאון שיווקי, מציע למבקר מגוון של ידע ופעילויות. הוא מציע, בין השאר, סיור במוזאון – גלישה בתצוגת הקבע ובתערוכות המתחלפות. בעזרת מפת המוזאון הגולש יכול לבחור את התצוגה שהוא מעוניין בה ולבקר בה באופן בלעדי. הפריטים וההסברים בתערוכה לקוחים מתוך התערוכה במוזאון הפיזי; הם קבועים, נתונים במסגרות מיוחדות ואינם ניתנים לשינוי. במקרה זה המוזאון הווירטואלי מייצג את תפיסת האוצר, הדומה לתפיסת האוצר של המוזאון

הפיזי, אך נותן מידה ידועה של בחירה בתהליך הביקור-גלישה. גישה זו תואמת את תפיסת התערוכה במוזאון הווירטואלי כליניארית, כפי שהראה מקנזי (MacKenzie, 1997), המשמרת, כאמור לעיל, את מקומו ואת תפקידו של האוצר. בחלק ניכר מן המוזאונים הווירטואליים מבוססי מוזאונים פיזיים נוקטים גישה זו.

מוזאון מבוסס רשת ידוע ובעל השפעה רבה הוא מוזאון האמנות WebMuseum של Pioch. המוזאון הוקם ב-1994 ומאפשר גלישה במגוון גדול מאוד של יצירות אמנות להנאתו ולטובתו של הציבור כולו. מטרתו לבסס את התפיסה שבעל המוזאון מציג, ולפיה מרבית יצירות האמנות הן למעשה רכוש הציבור ואינן בבעלות אמתית של גופים פרטיים וציבוריים (Pioch, 2002). היצירות "מסודרות" בשתי רשימות (בסדר אלפביתי): 1. על פי שמות היוצרים, והמבקר יכול לבחור את האמן המעניין אותו ולראות את יצירתו; 2. על פי הנושאים, והמבקר יכול לבחור נושא אמנותי ולבקר בו. כמו כן מוצגת רשימת מונחים המקלים את ההסבר למבקר. Pioch (שם) משיב בדרכו לשאלתו של קופר (Cooper, 2006) למי הזכות לתת ביטוי לפריטים בעלי חשיבות ציבורית, ובמיוחד – אמנותית:

Some companies may be trying to get a monopolistic grab on arts and culture, developing a pay-per-view logic, shipping out CD-ROMs while trying to patent stuff which belongs to each of us: a part of *our* human civilization and history.
(Pioch, 2002)

ה-WebMuseum היה אחד הגופים הראשונים אשר הכירו בתפקידו של המבקר במוזאון הווירטואלי, ואפשרו לו שותפות ביצירת אוסף עצמאי על פי רצונו ועל פי תפיסותיו. בכמה מוזאונים וירטואליים מבוססי מוזאון פיזי בוחרים לתת בידי המבקרים הדיגיטליים אפשרות להפוך למיני אוֹפְּרִים. נביא להלן שתי דוגמאות, מן המוזאון הווירטואלי של המטרופוליטן ומן המוזאון הווירטואלי של קנדה. שני המוזאונים מאפשרים מעורבות של המבקרים בדרכים שונות. אנו נתרכז באפשרות שהמוזאון מעמיד בפני המבקר הווירטואלי ביצירת תערוכה משלו, ונראה כיצד המוזאון מעודד את המבקר להפוך לאוצר של עצמו. מוזאון המטרופוליטן מאפשר למבקרים הדיגיטליים ליצור את האוסף או את התערוכה הפרטיים שלהם, ואלו מורכבים מפריטים הנמצאים באוסף המוזאון. לאחר הרשמה לגלריה הפרטית, המבקר יכול ליצור את התערוכה הרצויה לו. הוא בוחר את הנושא, את המסר של התערוכה שהוא יוצר, את רצף היצירות שיהיו בה. היצירה עצמה והכתובית הקשורה אליה מופיעות בשלמותן, והמבקר אינו יכול לשנותן:

Welcome to My Met Gallery, where you can gather your favorite works of art from the Museum's Collection Database. To create a private gallery of up to fifty masterpieces, select the "Add to My Met Gallery" link displayed to the left of each work (The Metropolitan Museum of Art: My Met Gallery, 2008).

הגלריה הנוצרת נשארת "רכושו הפרטי" של המבקר, ואין לו אפשרות לפרסמה במסגרת המוזאון הווירטואלי של המטרופוליטן. בעזרת גלריה זו מוזאון המטרופוליטן פותח פתח לשינוי מערכת הקשרים שבין האוצר המקצועי לבין המבקר. הוא מעמיד לרשות המבקר את האפשרות ליצור לעצמו אוסף משלו ומאפשר לו להסתמך על נושאים, על מסרים ועל רעיונות שאינם תואמים בהכרח את המסר של המוזאון הפיזי או הווירטואלי של המטרופוליטן.

אפשרות זו הופכת את המבקר משותף סביל, כמקובל במוזאון הפיזי, לשותף פעיל ביצירת אוסף מוזאלי משל עצמו. המוזאון הווירטואלי של המטרופוליטן מכיר בעצמה החדשה הנמצאת בידי המבקר ומעודד אותה; בה בעת הוא מערער במידה ידועה על בלעדיותו ועל עצמתו של האוצר המקצועי.

המוזאון הווירטואלי של קנדה (VMC – Virtual Museum of Canada: My Personal Museum) מתקדם צעד אחד נוסף. הכניסה למוזאון כוללת שמונה שערים, ואחד מהם הוא "המוזאון שלי" (My Personal Museum). בשער זה המבקר נקרא להיות האוצר של עצמו, והמוזאון משתמש בשפה מקצועית כדי לשכנע את המבקר לבצע את עבודת האוצרות. הוא מנחה את המבקר בתהליך יצירת התצוגה ואוצרותה. הוא גם נותן בידיו כלים לתת שם לתצוגה, לכתוב הקדמה לתצוגה, לבחור את הפריטים לתצוגה, ולבסוף – לכתוב סיכום. במילים אחרות, המוזאון מנחה את המבקר לכתוב תכנית לתצוגה שלו ולהיות מיני-אוצר של עצמו. גם במקרה זה התצוגה נשארת "רכושו הפרטי" של היוצר; הוא יכול לשמרה במחשבו, אך היא אינה הופכת נחלת הכלל. המוזאון מנחה את המבקר כיצד להפוך לאוצר, ובכך מחזק את התחרות בין המבקר לאוצר. במקרה זה ההיררכיה המוזאולית נפגמת באופן בולט, וחלק מהכוח היצירתי מועבר מהאוצר המקצועי למבקר. שני המוזאונים טרם הגיעו לשלב המתקדם ביותר בתהליך שינוי תפקיד המבקר במוזאון הווירטואלי. בשלב זה תהיה למבקר יכולת להיות אוצר עצמאי, שיצירתו המוזאולית מוצגת ברשת לקהל הרחב.

ה-Tech Virtual Museum, שנוסד בשנה האחרונה (2008), מאפשר בניית מוזאון וירטואלי שאינו מבוסס מוזאון פיזי. למעשה, זו פלטפורמה וירטואלית המאפשרת, חנים ולכל המעוניין, לבנות מוזאון וירטואלי פרטי, שיהיה "נוכח" ברשת. יתר על כן, פלטפורמה זו מעודדת את המעוניין בכך לבנות את המוזאון הפרטי שלו. היא יוצרת בעבורו תשתית טכנולוגית מתאימה וכן מעמידה לרשותו יועצים בתחומים מגוונים, הן בתכנים והן בארכיטקטורה הווירטואלית ובעיצוב הווירטואלי (Stephenson, 2008). להלן הצעתו של סטפנסון המופיעה באינטרנט:

Want to create your own museum exhibit? Want to develop it with other creative thinkers and experts around the world? Want to share your exhibits with visitors in virtual and real galleries? This is the place to design and prototype exhibits online, using the web and Second Life. Start here to propose exhibit projects, share wild ideas and prototype exhibits

למעשה, הצעתו של סטפנסון קוראת תיגר על מרבית השאלות שהעלה קופר. סטפנסון רואה באדם או בגוף הבוחרים לבנות מוזאון וירטואלי גוף ראוי ומוסמך לבניית המוזאון, מבלי שייבדקו או ייבחנו מקצועית. יתר על כן, הוא מאפשר בחירה בלתי מוגבלת של נושאים ושל דרכי תצוגה ועיצוב. עם זאת, סטפנסון בוחר להעמיד גורמים מקצועיים לרשות בונה המוזאון הווירטואלי, ובכך הוא מעלה את רמתו של התוצר הסופי.

המוזאון הווירטואלי "אלומות שלנו"

דוגמה אחרת לשילובו של הציבור ביצירת מוזאון וירטואלי במוזאון מבוסס רשת היא הדוגמה של המוזאון הווירטואלי "אלומות שלנו".

"אללי לי אלומות. צועד אני במשעוליך ומתבשם מירק דשאיך, והלב מתפעם מיפי הנוף – ומסרב להאמין כי בא הסוף...." (צורף, מראשוני קבוצת אלומות, בשיר "אללי לי אלומות", 1968). כך כתב אבי, משה צורף, עם בוא הסוף על סאגת חייו וחיי חבריו, משנאלצו לארוז את חפציהם ולקחת את מקל הנדודים לאחר למעלה משלושים שנה של בניין, של יצירה ושל מאבק אין-סופי על הבית, על הקבוצה ועל החברה, שנבנו על ידם בכל כך הרבה מאמץ ואהבה.

שנים הייתי מודעת לכאב, לאבדן ולחסר, אך גם לאי היכולת לשמר את מורשתם, לספר את סיפורם ולהביא לביטוי את האהבה ואת הכאב שנותרו בגבעה היפהפייה של אלומות. משהתוודעתי לכלי המוזאון הווירטואלי, בחרתי לשמר את מורשתה של קבוצת אלומות, שהתקיימה בשנים 1936-1968, בעזרת הקמת מוזאון וירטואלי של הקבוצה.

בתכנית למוזאון נכתב בין השאר: "המוזאון נועד לשמש חלון ראוה מרכזי לאלומות ולאנשיה, לתולדות היישוב ולתרומתם של יחידים ו"גרעינים" להתפתחותו ולנפילתו. המוזאון יספר על מעשים שהצליחו ועל כאלה שלא, אך ילווה תמיד בהרבה אהבה שרחשו היושבים בבית האלומות, למקום הנפלא, לחברה שיצרו ולהיותם חלק מהמעשה החלוצי של ארץ ישראל. מטרת המוזאון לאסוף, לאגור ולהציג פריטים משמעותיים בתולדותיה ובחייה של קבוצת אלומות. החומר ייאסף בצורה דיגיטלית או פיזית מכל חברי אלומות, מבניה ומכל אדם שיש ברשותו פריטים בעלי משמעות לתולדות הקבוצה, לחייה ולחבריה" (קינן, 2007).

למוזאון הווירטואלי "אלומות שלנו" ארבעה מאפיינים:

1. המוזאון הוא כלי בעל חשיבות רבה לשימור מורשתה של קבוצת אלומות. הוא מחולק לכמה אולמות. העיקריים שבהם: (א) במרחב הנוף האלומותי, (ב) במרחב ההיסטורי, (ג) אלומות ואנשיה. כל אחד מן האולמות מכיל מידע – בתמונות, במסמכים, במכתבים, בקטעי עיתונות ובראיונות – ובעזרתו מסופר סיפורה של הקבוצה. מספר הגולשים באתר מגיע ל-250 עד כ-400 כניסות ביום, ובאתר היו כבר למעלה מ-40,000 כניסות במהלך חודשים אחדים.

2. המוזאון הפך למכשיר חברתי בעל חשיבות רבה. אנשים שהיה להם או להוריהם קשר כלשהו לקבוצת אלומות, מוצאים במוזאון הווירטואלי כלי לחיזוק קשריהם עם עברם או עם עבר הוריהם. קשרים חברתיים חדשים נוצרים, קשרים ישנים מתהדקים, ואנשים מגלים צפונות בלתי ידועות המשפיעות על חיי החברה שלהם כיום.

3. מרגשת למדי היא השפעתו התרבותית של המוזאון. הדיון בברכת השבת שנאמרה שנים רבות בקבלת השבת של הקבוצה, זכה להדים רבים והביא לגילוי מפתיע של האיש אשר יצר אותה בהסתמך על שיר של ביאליק. מספר המבקרים ב"אגדה של פסח" האלומותית גדל למאות מדי יום לקראת חג הפסח האחרון.

4. המבקרים הפכו ליוצרי המוזאון בהיותם בעלי הפריטים העיקריים המופיעים בו. אוסף המוזאון הוא אוסף דינמי. הוא הולך ומתרחב בעזרת המבקרים. אלה שולחים פריטים מאוספם הפרטי, כגון תמונות, מכתבים, מסמכים ודברי דפוס. חלקם שולחים מידע דיגיטלי המועלה למוזאון; אחרים מעדיפים לשלוח לבעלת המוזאון פריטים פיזיים ומאפשרים לה לבחור מה מתוכם לכלול במוזאון. התוצאה היא שני אוספים מקבילים: אחד דיגיטלי והאחר פיזי. למעשה אפשר להצביע על המוזאון הווירטואלי כיוצר אוסף פיזי. יש כאן אפוא תהליך הפוך מן המקובל, שלפיו האוסף הפיזי הוא בסיס לאוסף הדיגיטלי.

המוזאון הווירטואלי "אלומות שלנו" עומד בפני שדרוג עיצובי ותכנותי. המטרה היא ליצור מוזאון תלת ממדי, כפי שמתפתח לאחרונה, שייתן ביטוי ותחושה של "סיור אמיתי" במוזאון וירטואלי. כתובת המוזאון: www.e-mymuseum-alumot.com

סיכום

המוזאון הווירטואלי יוצר תשתית לשינוי התפקידים של האוצר ושל המבקר. במוזאון הפיזי מערכת זו היא ברורה והיררכית – מנהל המוזאון, ובמיוחד אוצר התערוכה, הם הקובעים את מהות התערוכה ואת תכניה, והם היוצרים את המסר של התערוכה. לעומת זאת, במוזאון הווירטואלי נוצרה אפשרות לשינוי מהותי, וקיימת אפשרות שהמבקר בו יהפוך מסביל לפעיל – הוא לא רק ישוטט בגלריות המוזאון, יצפה בתערוכות שנאצרו על-ידי אנשי המקצוע, ויגיב עליהן, אלא יוכל גם להפוך בעצמו ל"אוצר" תערוכות, ליוצר מסרים ורעיונות חדשים ולמקים תערוכות וירטואליות.

בהקדמה לפרויקט TAMH, פרויקט מוזאון וירטואלי המשותף לכמה מוזאוני שיט במזרח סקוטלנד, נאמר כי המוזאון הווירטואלי הוא ביסודו מוטה מבקר. הוא נועד לאפשר למבקר לבחור את הנושאים המעניינים אותו, לענות על שאלות בתחומי האינטרס שלו ולאפשר לו לחקור אובייקטים הקשורים לנקודת המבט הפרטית שלו.

The "virtual museum" appears to offer great opportunities to the visitor to explore topics freely, to answer questions of personal interest, to investigate objects which are connected in his or her eyes rather than those which are placed in close physical proximity (MacKenzie, 1997).

בסקירה זו הראינו את תהליך השינוי שהתחולל ביחסים שבין האוצר לבין המבקר במוזאון הווירטואלי. ראשיתו בהענקת אפשרות למבקר לבחור את התערוכה המעניינת אותו, ואחריתו בהפיכת המבקר ליוצר מוזאון וירטואלי עצמאי כמו בדוגמת ה-Tech Museum. הדוגמאות שהובאו לעיל מראות שלבים של התהליך, כפי שהם באים לביטוי במוזאוני וירטואליים שונים. היבט נוסף מוצג במוזאון הווירטואלי "אלומות שלנו", שבו המבקר הופך ליוצר – בפיתוח האוסף המוזאלי ובהתחדשות תרבותית וחברתית המתרחשת בעזרתו.

לשאלה "מי מייצג את מי?" אין תשובה אחת. היא נובעת מרמת "העצמאות" הניתנת למבקר במוזאון הווירטואלי, החל בתלות מוחלטת של המבקר באוצר המוזאלי (האוצר מייצג את המסרים שנועדו למבקר) וכלה במבקר שהוא יוצר עצמאי – האוצר של עצמו ויוצר מוזאון המתפרסם ברשת. ברמה זו המבקר הופך לאוצר, ועם עליית המוזאון שלו לרשת הוא מציג לעולם את מסריו ומשפיע מצדו על האוצר המקצועי.

אם נביט צעד קדימה, נוכל לראות באותו יוצר עצמאי אוצר לכל דבר, ש"תוצרתו", היינו המוזאון הווירטואלי שלו, תהפוך למקור של פריטים, של ידע ושל מסרים בעבור מוזאוני קיימים. המוזאון הווירטואלי יוצר אם כן מעבר מאוצרות היררכית לאוצרות עגולה. הפריטים, הידע והמסרים אינם עוד נחלתו הבלעדית של האוצר המקצועי, ומקורם הוא גם מבקרים בלתי מקצועיים. אלה מצדם יכולים לשרת את האוצר המקצועי.

¹ הגדרת המוזאון הווירטואלי:

A collection of digitally recorded images, sound files, text documents, and other data of historical, scientific, or cultural interest that are accessed through *electronic* media. A virtual museum does not house actual objects and therefore lacks the permanence and unique qualities of a museum in the institutional definition of the term (*Encyclopædia Britannica*).

² A person who accesses a Web site. On the Web, the terms "visitor" and "user" are synonymous
Computer Desktop Encyclopedia. <http://www.answers.com/topic/visitor>.

כמה פירושים למונח "ביקר" על-פי מילון אבן שושן (תשכ"ב): 1. בחן ובדק, ערך ביקורת; 4. בא למקום לראות מישהו או משהו. במאמר זה בחרנו להשתמש במשמעות "בא לראות".
³ לשאלת הלגיטימיות של מוזאון וירטואלי תלוי רשת ראו Karp, 2004.

מראי מקום

- גרובמן, י' (2003). מוזאון וירטואלי. <http://www.archijob.co.il/aj-articles/ar016.htm>.
- מאור, ז' (1998). מוזאונים וירטואליים ברשת האינטרנט (עבודת מ"א), אוניברסיטת תל-אביב.
- מוזאון החאן של חדרה. <http://www.khan-hadera.org.il>.
- צורף, מ' (1983). אללי לי אלומות. בביתנו. הוצאת המשפחה.
- קינן, ע' (2007). אלומות שלנו. http://www.e-mymuseum.com/site/include/index.asp?tool_id=52.
- קינן, ע' וע' רון (בדפוס). ממוזאון קהילתי לקהיליית מוזאונים: מודל הבניית קהיליית מוזאונים וירטואלית למוזאוני העלייה הראשונה. בתוך: י' ברלוביץ' (עורכת), העלייה הראשונה כמכוננת תרבות: לראשיתה של מקומיות ארץ ישראלית, ביקורת ופרשנות.
- Canadian Museum of Civilization Corporation.
- http://www.civilization.ca/academ/articles/macd-alsf1_1e.html.
- Cooper, J. (2006). Beyond the On-line Museum: Participatory Virtual Exhibitions, in J. Trant and D. Bearman (eds.). *Museums and the Web 2006: Proceedings*. Toronto: Archives & Museum Informatics.
- <http://www.archimuse.com/mw2006/papers/cooper/cooper.html>.
- Dallas, C. (2004). The presence of visitors in virtual museum exhibitions. *Paper presented to the Numerisation, lien social, lectures colloquium*. University of Crete, Rethymnon (3-4 June, 2004).
- Hooper-Greenhill, E. (1994). *Museums and Their Visitors*. New York: Routledge.
- Hoptman, G. (1992). The virtual museum and related epistemological concerns. In: E. Barrett (ed.). *Sociomedia, Multimedia, Hypermedia and the Social Construction of Knowledge*. Cambridge, Mass.: MIT-Press, pp.141-159.
- Karp, C. (2004). The legitimacy of the virtual museum. *ICOM News*, 57 (3).
- http://icom.museum/pdf/E_news2004/p8_2004-3.pdf.
- Kravchyna, V. & S.K. Hastings (2002). Informational value of museum web sites. *First Monday* 7 (2). http://firstmonday.org/issues/issue7_2/kravchyna/index.html.
- MacDonald, G. and S. Alford (1997). Towards the virtual museum: Crisis and change for millennium 3. *Civilization-ca: Essays*. Created: February 20, 1997. Last update: May 18, 2001.
- MacDonald, S. (1996). Introduction. In: S. Macdonald and F. Gordon. *Theorizing Museums*. Oxford: Blackwell, pp. 1-18.
- MacKenzie, D. (1997) *What Is the Role of the Artefact in a Virtual Museum?*
- <http://www.dmcsoft.com/tamh/papers/dmspect.php>.
- MacKenzie, J. (1997). Building a virtual museum community. *Jamie McKenzie and Archives & Museum Informatics*. <http://fno.org/museum/museweb.html>.

- Marty, P.F. (2008). Museum websites and museum visitors: Digital museum resources and their use. *Digital Library of Information Science and Technology*.
<http://dlist.sir.arizona.edu/2237/01/marty%5Fmwmv%5Fpart2.pdf>.
- McKeown, R. (2003). Accessing the virtual museum: Bringing museum information into cyberspace. *The New Review of Information Networking*, pp. 40-53.
- Metropolitan Museum*, (2008). http://www.metmuseum.org/works_of_art/gallery.asp.
- Muh-Chyun, T. (2005). Representational practices in digital museums: A case study of the National Digital Museum Project of Taiwan. *The International Information & Library Review*. School of Communication, Information and Library Studies, The State University of New Jersey.
- Pioch, N. (2002). About the WebMuseum. *WebMuseum. Paris*.
<http://www.ibiblio.org/wm/about/about.html>.
- Porter, J. (1998). The folklore of Northern Scotland: Fiver discourses on cultural representation. *Folclore* 109, pp. 1-14.
- Schweibenz, W. (1998). The "Virtual Museum": New perspectives for museums to present objects and information using the Internet as a knowledge base and communication system. Paper presented at School of Information Science, University of Saarland, Germany (11.05.1998).
http://is.uni-sb.de/projekte/sonstige/museum/virtual_museum_isi98.
- Stephenson, R. (2008). Welcome to the Tech Virtual Museum. The Tech virtual museum workshop. <http://thetechvirtual.org>.
- Virtual museum visitor. *Computer Desktop Encyclopedia*.
<http://www.answers.com/topic/visitor>.
- Virtual Museum. *Encyclopædia Britannica*.
<http://www.britannica.com/eb/article-9000232/virtual-museum>.
- Virtual Museum of Canada: My Personal Museum.
<http://www.virtualmuseum.ca/English/Personal/index.html>.

עפרה קינן מרצה בגמלאות בחוג ללימודי תיירות ומלונאות ובחוג ללימודי ארץ-ישראל במכללת כנרת בעמק הירדן. במשך כעשור היא מנהלת ואוצרת ראשית במוזאון "בית חיים שטרמן". היא בעלת תואר דוקטור מאוניברסיטת בר-אילן וכן השתלמה במוזאולוגיה באנגליה ובניו-דלהי. תחומי התעניינותה האקדמית הם: המוזאון הווירטואלי ותפקידו בחברה במאה ה-21; מוזאולוגיה, עם דגש על המוזאון ותפקידו החברתי-תרבותי ככלי לשימור מורשת; גיאוגרפיה כפרית והתיישבות מהגרים/עולים, ודרכי יצירת זהות קהילתית מחודשת. כתובת להתכתבות: ofra@e-mymuseum.com

מצב העברית בעידן הגלובליזציה

עירית זאבי

נאוה נבו ועלית אולשטיין (עורכות) (תשס"ח), **השפה העברית בעידן של הגלובליזציה**, הוצאת מאגנס, 321 עמודים.

השפה העברית בעידן הגלובליזציה הוא קובץ מאמרים בסדרה "עיונים בחינוך היהודי". קובץ זה מתבסס ברובו על הרצאות שהוצגו בכנס בין-לאומי של המרכז לחינוך יהודי והמחלקה לחינוך יהודי ציוני של הסוכנות היהודית באוניברסיטה העברית בירושלים, ספטמבר 2004. קובץ המאמרים, בעריכתן של נבו ואולשטיין, בוחן סוגיות ומגמות שונות ומגוונות הנוגעות לעברית בת-זמננו הן בישראל והן בתפוצות. כמו כן הוא בודק קשרים והשפעות הדדיות בין העברית הישראלית לזו שבתפוצות. הסוגיות הנוגעות לעברית בימינו מוצגות על רקע תהליכים חברתיים-תרבותיים הפועלים בעולמנו, וראש וראשון להם הוא מגמת הגלובליזציה, שאחד מביטוייה הבולטים הוא השימוש הרווח באנגלית והמעמד הבין-לאומי של שפה זו כ"לינגואה פרנקה". דבריי אודות הספר נחלקים לשניים: חלק אחד מתאר את מבנה הספר ותכניו וחלק אחר עוסק בהתרשמות אישית.

על מבנה הספר והנושאים העיקריים הנידונים בו

קובץ המאמרים מחולק לשני מדורים: במדור אחד מקובצים המאמרים בעברית, וביניהם משובצים (בהתאם לנושא הנדון) תקצירים עבריים של המאמרים באנגלית. במדור השני מקובצים המאמרים באנגלית, וביניהם משובצים תקצירים באנגלית של המאמרים העבריים. כל אחד מהמדורים כולל שלושה שערים מקבילים.

השער הראשון דן בכמה היבטים הנוגעים לשפה העברית ולמקומה בישראל ובתפוצות: היבט אחד נוגע למגמות בולטות הבאות לידי ביטוי בחברה בישראל וקשורות לעברית בת-זמננו ולשינויים שחלו בה (ועדיין חלים) במישורי הלשון השונים. הכוונה לתופעות דוגמת חוסר כבוד של דוברי העברית לשפתם, עילגות בדיבור, בעיקר בקרב הדור הצעיר, שימוש בלשון "רזה" בספרות, שימוש נרחב בסימנים אמריקניים בתחומי חיים שונים ועוד. מגמות אלו מתוארות, כאמור, על רקע תהליכים חברתיים-תרבותיים בארץ ועל רקע תהליכי הגלובליזציה והשפעת הלעז על העברית. היבט נוסף בשער זה נוגע לעברית בתפוצות, והוא מלמד על מקומה של העברית בעולם היהודי ועל היחסים ההדדיים המתמשכים בין העברית הקלסית לעברית המודרנית. שער זה דן גם בתופעת הדו-לשוניות בישראל ובהשלכותיה הן מבחינה חברתית-תרבותית והן מבחינה חינוכית-לימודית. שער זה הוא המקיף והמגוון ביותר מבין השערים, ומאחר שלקט המאמרים המופיעים בו נוגע להיבטים שונים ומגוונים של העברית, כפי שציינתי קודם, אסקור בקצרה כל אחד מהם.

בן-רפאל עוסק במאמרו "זהות ולשון בתפוצות חוצות-לאומים: אופקים חדשים לשפה העברית" במקומה של העברית בעולם היהודי של ימינו. הוא רואה ביהדות התפוצות קבוצה השומרת על זיקה ל"מולדת" ההיסטורית המקורית מצד אחד, ומבקשת להיות חלק בלתי נפרד מן החברה שבה היא מתקיימת מצד אחר. לדבריו, מקום זה של העברית בעולם היהודי של היום ממחיש למעשה את סיפורו של העם היהודי במשך מאות שנים ועד ימינו אנו. מעמדה של העברית בעולם

היהודי מכונה בפיו "תפוצה חוצת-לאומים" (Transnational diaspora). הוא מוסיף שעצם קיומה של תפוצה חוצת-לאומים מלמד שהקהילות הנמנות עם תפוצה כזאת מנהלות ביניהן קשרים הדדיים ברמות שונות בתחום החינוך, התרבות ועוד. בן-רפאל מציין שיהודים רבים בעולם יודעים עברית ומכירים בה כשפת היהודים; אך עם זאת, הוא מצביע על כך שלאחרונה חלה שחיקה במעמדה, והשפה העיקרית שהיהודים מדברים ביניהם בתפוצות היא אנגלית. החוקר סבור שלעברית בימינו יש תפקיד חשוב כגורם מאחד מבחינה תרבותית בין התפוצות לישראל, והיא משמשת מעין סמל כלל-יהודי. להערכתו, השפה העברית יכולה אפוא להיות מעין בסיס לתרבות משותפת בין יהודי התפוצות עצמם ובין יהודי התפוצות ליהודים בישראל.

בהקשר דומה מציג בר-אשר במאמרו "איזו עברית ללמד באוניברסיטאות באירופה ובאמריקה?" סוגיה עתיקת יומין באשר לעברית שיש להורות בעולם האקדמי מחוץ לארץ: עברית קלסית (בעיקר לשון המקרא ולשון המשנה) או עברית חדשה. בר-אשר סבור שמטרתן העיקרית של מחלקות לתאולוגיה ולמזרח הקדום ושל מכונים שונים למדעי היהדות בעולם היא להכשיר תלמידים להכיר את הספרויות הקלסיות של העולם היהודי. החוקר מצביע באופן חד-משמעי על היתרון שיש ללימוד העברית הקלסית באוניברסיטאות באירופה ובאמריקה, ומדגיש שבהקשר זה יש ללמוד עברית מן היסודות: תחילה עברית מקראית ובהמשך חטיבות נוספות של העברית הקלסית. זהו, לגישתו, תנאי ראשוני לכל עיסוק יסודי בנושאים אלו. בסיום מאמרו בר-אשר מדגיש שרק מי שמתמחה בעברית הקלסית וקונה לעצמו בסיס איתן להבנתה, ראוי לו להתמסר גם לעברית החדשה.

אובלר, במאמרה "תפילה בתרגום", ממשיכה דיון זה בנוגע לשפת התפילה בתפוצות. היא דנה בדילמה של שפת התפילה עבור אלה שאינם דוברים עברית: תפילה בעברית או תפילה בשפה המקומית. היא מציינת שקהילות רבות מן הזרם הרפורמי אימצו פיתרון יצירתי, והן משלבות בין שפת המקום לבין העברית – דהיינו משתמשות בו-זמנית הן בעברית והן בשפת המקום, במטרה לפתוח את "שערי התפילה" בפני רבים ככל האפשר. לדבריה, שימוש בעברית עשוי להעניק למתפללים טווח רחב של פרשנויות וקשרים עם הקהילה היהודית, ושימוש בשפת המקום מאפשר להם הבנה מדויקת של מילים ושל צירופים.

מאמרו של רוס, "מכשול השפה הרבנית בהוראת מעשיות חסידיים: על המתודה של 'השוואה בין מקור לעיבוד'", מוסיף נדבך לסוגיה זו מזווית אחרת. רוס מתבונן דווקא בקשיי ההתמודדות של קורא עברית מודרני עם טקסט חסידי בלשונו ובצורתו המקורית – קושי לשוני וקושי בהבנת התכנים. רוס מציג במאמרו פתרון – מתודה שמטרתה לעודד את הקוראים החדשים להתמודד עם המחסום התרבותי-לשוני של מעשיות חסידיים ולסייע להם להבין ולפענח אותן. הפתרון הוא הצבת טקסט רבני בצמוד לטקסט ספרותי מודרני, שהוא לדבריו מעין עיבוד של המקור הרבני. רוס מציע אפוא לקורא הצגה "כפולה" של הסיפור החסידי – פעם במתכונת האוטנטית ופעם בטקסט משני (יצירה מעובדת של המקור). לדעתו, בהשוואה מיידית ומדוקדקת בין הנוסחים יש תועלת רבה הן בפענוח של מילים והן בהבנת התכנים, והיא מתודה ראויה להכרת אופייה המיוחד של המעשייה החסידיה המקורית.

שורצולד (רודריג) ("מגמות בעברית בת-זמננו") וניר ("השפעות סוציו-לשוניות על הלקסיקוגרפיה בדורנו") עומדים במאמריהם על התמורות שחלו בעברית של ימינו בישראל. שורצולד מציגה תמונה רחבת היקף של השינויים שחלו בעברית בת-זמננו בהשוואה לעברית בתקופות הקלסיות

ומצביעה על קשר בין גורמים לשוניים לגורמים חברתיים-תרבותיים. היא מדגישה את ההשפעה שיש לשפות ולתרבויות זרות על העברית וכן את ההשפעה של תהליכים פנימיים בחברה הישראלית על העברית במישורי הלשון השונים. במישור הפונולוגי, למשל, המגע בין רכיבים עבריים לרכיבים שאולים גרם להיעלמותם של עיצורים (ט = ת) ולהוספה של עיצורים לעברית (ג'). במישור המורפולוגי מתחזקת לאחרונה מגמה של העדפת מבנים ליניאריים ביצירתן של מילים חדשות על פני מבנים בשיטה המסורגת (שורש ומשקל), שהם בבחינת "דרך המלך" של יצירת מילים בעברית. הבנייה הליניארית באה לידי ביטוי הן ביצירה של מילים בודדות והן ביצירה מגוונת של הרכבים לסוגיהם (מעורבות, מקצוענות, משקיען, עכשוויזם, ביטחוניסט, פרו-ישראלי ועוד). גם במישור התחבירי חלים שינויים, הבאים לידי ביטוי, למשל, בסדר המילים במשפט, בשימוש בצורות ההווה הנחשבות בעברית בת-זמננו (בניגוד לעבר) בלתי מסומנות מבחינת זמן ומודוס ומביעות זמן כללי. במישור הסמנטי אנו עדים למעטקים סמנטיים רבים החלים בעברית – מילים מן המקורות משנות את המשמעויות שהיו להן בעבר ("תורה", למשל, שימשה בעבר במשמעות חוק ומשפט, ספר חוקים, כינוי לחמשת החומשים, וכיום – הלכה, תאוריה). כמו כן בולטים מאוד תרגומי שאילה (סופשבוע) ושאלת מילים מן הלעז (גינדר, פמיניזם, נרטיב). גם אוצר המילים של העברית עובר תהליכי שינוי, ולעברית נוספות בהדרגה מילים חדשות ומחודשות. שורצולד מדגישה במאמרה שפני הלשון כפני החברה, ושבגורמים דוגמת אלימות, חילון, מתירנות, רשלנות, קיטוב חברתי ועוד ניכרים בבירור התלות והקשר בין שינויי השפה ובין משתנים חברתיים. החוקרת מוסיפה שהשינויים החברתיים-תרבותיים שהתרחשו מאז קום המדינה ועד ימינו, תרמו תרומה רבה לשינויים שחלו בעברית. לדבריה, ההשפעה הזרה חזקה מאוד; היא מאיימת על העברית והיא אחד הגורמים לריחוק מן המקורות, למגמות השליליות שחלו בחברה הישראלית, לפגיעה בדמותה של העברית וליחס הדוברים אליה.

ניר בודק גם הוא נושאים אלו במאמרו ומראה כיצד השינויים שחלו בעברית משתקפים בתפיסת תפקידו של המילון ובערכים שראוי להכליל במילון. הוא עומד בעיקר על השינויים שחלו במילונאות החדשה מבחינת הגישה – מן הגישה הפוסקנית אל הגישה התיאורית. ניר מצייך שמטרתו הראשונית של המילון היא למעשה תיעוד אוצר המילים של הלשון כדי לשרת צרכים אורייניים של בני החברה. הוא מוסיף שבגישה החדשה המילונאות מאמצת תפיסה תקשורתית ורואה את הלשון כמספקת צרכים מגוונים לקהלים שונים בחברה. בניגוד לגישה שרווחה בעבר, כיום אין מתייחסים ללשון כמערכת אחת אחידה אלא כמורכבת מתת-מערכות, ממשלבים ומסוציולקטים שתפקידם לשרת קבוצות חברתיות-תרבותיות. תפיסה זו מחייבת את המילונאות החדשה לתעד מילים מכל הרבדים של הלשון, ובכלל זה מילים וצירופים מלשון הדיבור ומן הסלנג. כמו כן במילונים של העברית בת-ימינו אין מקום, לדבריו, למילים ארכאיות שאין להן שימוש בדיבור וביצירות ספרותיות-קנוניות. ניר מוסיף כי במילונאות העברית החדשה נכללות מילים זרות רבות (בניגוד למה שהיה מקובל בעבר).

שלושת המאמרים בהמשך דנים בתופעת הדו-לשוניות על דרכיה וצורותיה השונות. מחקר שנערך בידי לוי, שוהמי וענבר ("הישגים בעברית לצרכים אקדמיים בקרב תלמידים עולים בישראל") בוחן את הפער בהישגי העברית האקדמית (עברית לצרכים לימודיים בשני תחומים: עברית המעוגנת בתחומי דעת שונים ואוריינות מתמטית) בין תלמידים עולים לבין ילידי ישראל. הממצאים שעלו במחקר מלמדים על פערים גדולים בין הקבוצות, כמו כן הם מצביעים על זיקה

בין מספר השנים שהעולים שוהים בארץ לבין הישגיהם. העולים משתווים בהישגיהם הלימודיים לבני הארץ רק לאחר שנות שהייה רבות (בין חמש לאחת עשרה שנים), והישגים אלו תלויים גם בגיל התלמידים, בארץ מוצאם ובתחום הלימודי. מסקנה נוספת העולה מן המחקר היא שילדים מהגרים זקוקים לעידוד, לחיזוק ולתמיכה רבה בתהליך רכישת העברית. מן הראוי, לדברי החוקרות, שגורמים אלו יובאו בחשבון, יעוגנו בתכנית לימודים הולמת, ושהוראת השפה תתבצע על ידי מומחים בלימוד עברית כשפה שנייה. למחקר עשויות להיות אפוא השלכות על המדיניות הבית ספרית בנוגע להוראת השפה העברית כשפה שנייה הן בישראל והן בתפוצות.

הדיון במדיניות לקידום העברית האקדמית של העולים מתקשר גם לבעיית המטען הלשוני שקבוצות של עולים מביאות עמן לישראל מארצות מוצאן. במאמרן "דו-לשוניות – סיכויים וסיכונים" נבו ואולשטיין בוחנות את ההגדרה של דו-לשוניות כתופעה חברתית, המתפתחת בישראל באופן טבעי, בגלל היותה מדינת הגירה. נבו ואולשטיין מצביעות על יתרונותיה של דו-לשוניות, כגון פיתוח מוקדם יותר מהמקובל של מודעות לשונית ומטא-לשונית וכן נגישות למגוון תקשורתי עשיר ולפונקציות שיח רחבות יותר מאשר לדוברים חד-לשוניים. הדו-לשוניות יכולה לתרום להתפתחות היכולת הקוגניטיבית, האוריינית האקדמית וכדומה. הכותבות מצביעות גם על קשיים שהיא מעלה מבחינה חברתית-חינוכית, מבחינת התא המשפחתי ובמסגרות נוספות. דו-לשוניות יכולה, למשל, לגרום לעיתים להאטה בהתפתחות הלשונית בשנים הראשונות ואף לאיים על הזהות האישית, התרבותית או האתנית של הדוברים. יתר על כן, היתרון שיש לילדים צעירים במשפחות מהגרים ברכישת שפת הרוב על פני הוריהם, עלול לפגוע במעמד ההורים ובסמכותם וליצור מתח בתא המשפחתי. במסגרת דיון זה החוקרות מציעות מודל למדיניות לשונית בישראל. מן המודל עולה כי מערכת החינוך צריכה להציע תכנית לימודים שתבטיח שליטה מלאה במיומנויות של שפת הרוב, הן לדובריה והן לדוברי שפות אחרות, ונוסף על כך עליה לספק תכנית לימודים שתבטיח לדוברי העברית כשפת אם שליטה טובה בשפות אחרות.

במאמר "פיתוח תכניות לימודים בשפת אם ובשפה שנייה", החותם את הדיונים של השער הראשון, בלום-קולקה מציגה תשתית תאורטית ועקרונות דידקטיים לשתי תכניות לימודים: חינוך לשוני בעברית כשפת אם ובעברית כשפה שנייה לילדי עולים. התשתית התאורטית העומדת בבסיס שתי התכניות מושתתת על תפיסה בלשנית-פונקציונלית, שמטרתה העיקרית היא פיתוח כשירות תקשורתית ואוריינית בעברית כשפת אם וכשפה שנייה וטיפול "אדם אורייני" הן מבחינת השפה העברית והן מבחינת התרבות העברית. לדברי בלום-קולקה, כשירות מסוג זה דורשת מן הדוברים שליטה הן בידע לשוני במישורי הלשון השונים והן בכישורי שיח המעוגנים בפרגמטיקה ובחקר השיח. על הנמנים עם גישה זו מקובל כי ראוי להורות את שפת האם והתרבות (כחטיבה אחת) דרך השתתפות בפעילויות שונות מתווכות שפה. בנוגע לרכישת העברית כשפה שנייה, החוקרת דוגלת בגישה שרכישת השפה תיעשה תוך שמירה על שפת האם ועל תרבותה ועל יחס של כבוד כלפיהן.

השער השני מציג חמש תכניות לימוד להוראת העברית כשפה נוספת וכשפה שנייה בבתי הספר היסודיים, בחטיבות הביניים ובבתי הספר התיכוניים בתפוצות ובארץ. בתפוצות התכניות מתמקדות בעיקר בהוראת עברית כשפת מורשת תקשורתית, לעתים תוך שילוב של לימודי יהדות. המטרה העיקרית של תכניות אלה היא הוראת העברית ככלי מרכזי לחיזוק הזהות היהודית ולהעצמת הזיקה של יהודי התפוצות למדינת ישראל. הגישות המתוארות מבטיחות להטמיע

בקרב הלומדים עברית בגילאים שונים, כלים שבאמצעותם יחשו חלק בלתי נפרד מהמורשת היהודית ומהקהילה היהודית הבין-לאומית שישראל היא חלק מרכזי ממנה. במסגרת התפיסה הכללית של הוראת עברית בהקשרים חברתיים-תרבותיים, מוצגת בשער זה תכנית לימודים חדשה להוראת עברית כשפה שנייה בבתי ספר ערביים בארץ. התכנית מציעה מערך לימודים שיקל את השתלבותם של ערביי ישראל בתחומים חברתיים-תרבותיים, כלכליים ואקדמיים. כפי שעולה מן המאמר, תכנית זו מושתתת (יותר מאשר תכניות קודמות) על גישות עדכניות לרכישת השפה העברית כשפה שנייה. במסגרתה הלומדים רוכשים מיומנויות תקשורתיות בלשון העברית – האזנה, דיבור, קריאה וכתובה. נוסף על כך הם מפתחים את היכולת להשתתף בדיונים בתחומים ובנושאים שונים, להאזין לשידורים באמצעי התקשורת, להכיר ייצוגים תרבותיים של ישראל, כגון שירים, פזמונים, ספרות יפה ועוד. תכנית זו מתבססת אפוא על לימוד השפה בהקשריה הטבעיים.

בשער השלישי מובאים ב"קול אישי" מחשבות והרהורים של חוקרים, שהעברית בישראל ובתפוצות יקרה ללבם. בדבריהם מהדהדים הנושאים שעלו בשני השערים הקודמים. דעותיהם וגישותיהם, המובאות בקובץ זה, הושמעו במסגרת רב-שיח שחתם את הכנס הבין-לאומי הנזכר לעיל. תוך שהם מחזקים זה את דבריו של זה, הדוברים מביעים דאגה לעתידה של השפה העברית. בנוגע לעברית הישראלית החשש המוצג מתמקד בעיקר בפער שבין העברית הקלסית לבין העברית הכתובה והמדוברת בישראל בימינו. בעברית הישראלית נעלמו, למשל, יסודות לשוניים ועיצורים שהיו בעבר; יתר על כן, הדהודים תרבותיים ואסוציאציות מן המקורות הולכים ופוחתים. רוב הדוברים מצרים מאוד על מעמדה ההולך ופוחת של העברית בתפוצות. הם מציינים (בדומה לגישה שהציג בן-רפאל בשער הראשון) שרוב היהודים בתפוצות לא מדברים עברית, כמו כן הם לא זקוקים לה כדי לתקשר עם היהודים בישראל או עם אחיהם בתפוצות. נוסף על כך, דוברים אלה מצביעים על העובדה שהוראת העברית בעולם היהודי סובלת מכך שמטרותיה לא בהירות ורבות מדי, מהיעדר כוח אדם מיומן ומחוסר תשתיות מספיקות וראויות. הדוברים דואגים אפוא לעברית, הן כשפה לאומית והן כגורם מאחד בין יהודי העולם, ותוך כדי כך מדגישים את הבעייתיות בהשתלטותה של האנגלית על העברית בעידן הגלובלי.

על תרומתו של הספר – התרשמות אישית

המאמרים המקובצים בספר בוחנים את השפה העברית – את התמורות שחלו בה בארץ ואת מקומה ומעמדה בתפוצות, בעיקר בעקבות מגמת הגלובליזציה, שאחד מביטוייה הוא השפעת הלעז על העברית.¹ תהליכי הגלובליזציה ניכרים היטב במדינות רבות בתחומים שונים, כגון כלכלה, תיירות, מסחר, ובאופן בולט גם בתחום השפה. המאמרים מחזקים את הטענה המוכרת, שתהליכים אלה הופכים את העולם ל"כפר קטן" ושהגלובליזציה גורמת לטשטוש ה"גבולות" של מדינת הלאום, ולהחלשתה בתחומים שונים.² מבקריה של הגלובליזציה הצביעו זה מכבר על השלכותיה החמורות על חברות רבות, וביניהן על החברה הישראלית ועל שפתה – נושא זה עובר כחוט השני בחלק ניכר מן המחקרים. מן המאמרים עולה בבירור הרעיון שישראל, בדומה לארצות הגירה אחרות, עברה ועדיין עוברת שינויים חברתיים-תרבותיים רבי משמעות. החוקרים סבורים שלנוכח שינויים אלה, שאחד הבולטים שבהם הוא ההשפעה הזרה הן במישור התרבותי והן במישור הלשוני, ראוי להדגיש את חשיבותה של השפה העברית כגורם מחזק ומבנה של הזהות

הישראלית. החוקרים מוסיפים שהשימוש בשפה העברית וטיפוחה עשוי לתרום לשימורה כסמל של היהדות. נקודת מבט זו זוכה לדיון מעניין ומגוון במאמרים שונים, והיא מעלה תובנות מעניינות, במיוחד על רקע על רקע התפרקותה של החברה הישראלית מערכים, ממיתוסים ומאתוסים שבעבר הגדירו את זהותה והקנו לה משמעות³. אפשר אף לראות את מקבץ המאמרים שבספר כחלק בלתי נפרד מדיון מקיף וכלל-עולמי במגמת הגלובליזציה ובהשלכותיה התרבותיות⁴ ובקובץ זה, כאמור, בהקשר של מדינת ישראל, של היהדות ושל השפה העברית. כמו כן, אפשר למצוא בקובץ המאמרים דיון פורה בבעיית הדו-לשונית, שאמנם, לפי דברי החוקרות, נדונה כבר פעמים רבות במחקרים בבלשנות, בפסיכולוגיה ובחינוך, אלא שכאן היא מוצגת מנקודת מבט מעניינת, כפועל יוצא של החיים בעידן הגלובליזציה.

חלק מן המאמרים מציע, אמנם באופן חלקי, פתרונות אופרטיביים לבעיות שנדונו, באמצעות תכניות ללימוד עברית בארץ ובעולם. תכניות לימוד אלו מציגות דרכים ושיטות מעניינות להוראת עברית מתוך מטרה להדק את הקשר של הלומדים – בגילאים שונים – לשפה, לתרבות ולערכים ישראלים ויהודיים. אפשר להבחין בקובץ בעיקרון מארגן, כמעט סמוי מן העין, המקשר בין תכניות הלימודים השונות של השפה העברית בתפוצות לבין הגישה התקשורתית להוראת העברית בארץ כשפה שנייה לקבוצות מיעוט ולעולים. הרציונל להוראת השפה מצביע על התחשבות בהקשרים תרבותיים-חברתיים רחבים ועל תפיסות עדכניות של לימוד שפה נוספת.

לסיכום, אחד מיתרונותיו הבולטים של קובץ מאמרים זה הוא התבוננות בשפה העברית בעידן הגלובליזציה והעלאת תובנות באשר לשינויים החלים בשפה ובהוראתה. הספר כולו, על מגוון מאמריו, תכניות הלימוד המוצגות בו ומטרותיהן והאמירות האישיות של החוקרים החותמים את המקבץ, הוא דוגמה טובה למחקר לשוני מקיף בהקשר תרבותי⁵.

קובץ המאמרים מציע דיונים מנקודות מבט מגוונות על אודות יחסי גומלין בין אפיונים לשוניים לגורמי חברה ותרבות. הקובץ כולו בוחן באופן מעניין את תפקידה ואת מעמדה של העברית בתקופה הנדונה, את תפיסותיהם של המשתמשים בה ואת היותה של העברית גורם מרכזי בעיצוב הזהות היהודית. החוקרים משכילים לשקלל גורמים אלו ולהצביע על האופן שגורמים שונים משתתפים בעיצוב הלשון העברית ומקומה בארץ ובעולם.

זאת ועוד, ראוי לציין את הביבליוגרפיה העשירה והרחבה הנלווית למחקרים שונים, ובמיוחד את זו הבאה בשער הראשון. המחקרים המוצגים בשער זה בעיקר, משקפים את האופקים הרחבים והמגוונים של החוקרים ואת עיסוקם בתחומים ובדיסציפלינות מאסכולות שונות החוברות זו לזו וחובקות זו את זו: חקר התרבות, חקר הבלשנות, חקר הוראת הלשון העברית כשפת אם וכשפה נוספת ועוד. הספר אכן עשוי להיות לעזר לחוקרי הלשון העברית בהקשריה החברתיים-תרבותיים ולסטודנטים הלומדים לתארים מתקדמים.

הערות נוספות

השערים השונים אינם שווים בהיקפם, במספר החוקרים המציגים את דבריהם, באופי הדיון העולה מהם ובדרך בחינתם את הנושאים הנדונים. נראה כי השערים השני והשלישי, חשובים ככל שיהיו, עומדים מעט בצלו של השער הראשון, וראוי היה לתת להם במה מכובדת יותר.

כמו כן, תמוה בעיניי שבמקבץ המחקרים לא נמצא אף לא מאמר אחד הדן בסלנג ובלשון הדיבור כנושא העומד ברשות עצמו. אמנם חלק מהכותבים מתייחסים בדיוניהם ליסודות אחדים מן

הסלנג ומלשון הדיבור, אך אזכורם נראה חלקי. מאחר שלפנינו מחקר לשוני מקיף בהקשר חברתי-תרבותי, נראה שכדאי היה להקדיש מאמר כלשהו לנושא זה ולערכים החברתיים-תרבותיים המשתמעים ממנו.⁶

זאת ועוד: "מורה הנבוכים" של מבנה הספר, הנמקתו וחלוקתו לשערים מופיע בהערת אגב קצרה (בת שורות מספר) במבוא לספר. אשר על כן, קורא פזיז שידלג על הערה זו עלול לחוש בלבול ומבוכה תוך שהוא עובר ממאמר למאמר ומשער לשער בלי להבין את עקרון הרצף (שאינו לו כל אזכור או סימון בקובץ).

יש מקום להזכיר גם את שיבוץ התקצירים: כאמור, בין המאמרים הכתובים עברית משובצים תקצירים עבריים של המאמרים באנגלית, ובין המאמרים הכתובים אנגלית משובצים תקצירים באנגלית של המאמרים העבריים. מבנה זה יכול ליצור אי בהירות ואי נחת בקרב הקורא שלא השכיל לקרוא על כך במבוא.

לסיכום, מי שמבקש לדון בתחום המורכב של יחסי המערכת החברתית-תרבותית והלשון העברית יוצא למסע קשה. לא פשוט למפות ולקבץ בספר אחד מאמרים בהקשרים רבים ומסועפים תחת כותרת אחת. אפשר לומר כי "השפה העברית בעידן הגלובליזציה" הוא לקט מאמרים חשוב הכולל תחום מחקר רחב. לפנינו מחקר לשוני בהקשר תרבותי, חברתי והיסטורי, המקיף קורפוס גדול. המחקר כולו תורם תרומה מכובדת למחקר על אודות אפיוניה של העברית בימינו בתרבות הישראלית וחושף ממצאים מעניינים על הלשון עצמה. אין ספק שהעורכות נטלו משימה גדולה, ומנקודת מבט זו עמדו בה בהצלחה. הספר כולו, על מגוון נושאים, משכיל להדגיש את חשיבותה של הלשון העברית בתקופה הנדונה כאחד הכוחות המשמרים את התרבות העברית על הערכים שהורישה לנו המסורת.

¹ ראו גם: פישרמן, ח' (תשנ"ה). כיווני שינויים בשימוש במילים זרות בעברית בת-ימינו. בתוך: מ' מוצ'ניק (עורכת). פסיפס 2 – השפעות הלעז על העברית בת-זמננו. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 57-71.

² ראו בנושא זה: נוסק, ה' וחי' אדוני (2007). ישראלים בכפר הלוקאלי ובכפר הגלובאלי: הזהות הלאומית במבחן הגלובליזציה והרב-תרבותיות בעידן התקשורת הרב ערוצית. קשר 35, עמ' 136-147; רם, א' (2005). הגלובליזציה של ישראל: מקוורלד בתל אביב, גיהד בירושלים. תל אביב: רסלינג.

³ ראו, למשל, פירסט, ע' וא' אברהם (2003). "אני במזרח ולבי בסוף מערב": הדימוי האמריקני בראי הפרסומת הישראלית. בתוך: ת' ליבס ומ' טלמון (עורכות). תקשורת כתרבות, מקראה – כרך א'. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 367-339; למיש, ד' (2004). "לטוס כחול לבן": גילויי פטריוטיות בפרסומת הישראלית. בתוך: א' בן-עמוס וד' בר-טל (עורכים). פטריוטיזם: אהבים אותך מולדת. תל-אביב: דיונון, עמ' 317-337.

⁴ באומן, ז' (2002). גלובליזציה: ההיבט האנושי (תרגום: גרשון חזנוב). תל אביב: אדום כהה, הוצאת הקיבוץ המאוחד.

⁵ על מחקרים לשוניים בהקשר תרבותי ראו למשל רשף, י' (2004). הזמר העברי בראשיתו. ירושלים: מוסד ביאליק.

⁶ וראו בנושא זה: בן-שחר, ר' (2005). העברית המדוברת והסלנג. בתוך: ר' רוזנטל, מילון הסלנג המקיף. ירושלים: כתר, עמ' ט-יב; מוצ'ניק, מ' (2000). דרכי תצורתם של שמות-התואר בלשון הסלנג. בתוך: א' [רודריג] שורצולד, ש' בלום-קולקה וע' אולשטיין (עורכות). ספר דפאל ניר. ירושלים: כרמל, עמ' 377-389; ניר, ר' (1993). דרכי היצירה המילונית העברית בת-זמננו. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה; Halliday, M.A.K. (1989). *Spoken and Written*. Language. Oxford: Oxford University Press.

עירית זאבי (דוקטורט מן האוניברסיטה העברית, החוג לתקשורת ועיתונאות, מוסמך בהוראת שפות, אוניברסיטת תל-אביב) מרצה בחוג לתקשורת במכללת עמק יזרעאל, בחוג ללשון עברית במכללת אורנים ובחוג להוראה באוניברסיטת חיפה. היא דוגלת בגישה סוציולינגוויסטית הבוחנת את הלשון בהקשריה החברתיים-תרבותיים. תחומי המחקר וההוראה שלה הם: לשון עברית, לשון התקשורת, התמקדות מיוחדת ברטוריקה של הפרסומת הישראלית הכתובה. כתובת להתכתבות: irit164@barak.net.il

על השיח החברתי-פוליטי בעיתון "הצפירה"

עוזי אלידע

אורן סופר (2007), **אין לפלפל: עיתון "הצפירה" והמודרניזציה של השיח החברתי פוליטי**, ירושלים: מוסד ביאליק, 240 עמודים.

ספרו של אורן סופר מבוסס על הנחת יסוד שהתקשורת בכלל והעיתון בפרט אינם כלי פסיבי המשקף מציאות אלא שחקן אקטיבי המשתתף בעיצובה. כך תופס המחבר גם את העיתון העברי "הצפירה", שיצא לאור בוורשה בהפסקות בין 1862 ל-1931. הוא סבור שעיתון זה לא רק שיקף את המציאות הסוציו-כלכלית והתרבותית של יהודי מזרח אירופה, אלא גם השתתף בפועל בעיצובה של זהות קולקטיבית חדשה, המבוססת על רעיונות החילון, הקדמה המדעית-טכנולוגית והלאומיות.

לדברי המחבר, תרומתו של עיתון זה אינה רק בהפיכת העברית לשפת יום-יום, אלא היא עמוקה ומשמעותית יותר. בניגוד ליהודי ימי הביניים שעשו שימוש פלפולי בשפה העברית תוך ניתוקה מן המציאות (יצירת משמעות באמצעות העדפת יחסי סימון בין-טקסטואליים ותוך-טקסטואליים), נעשה בעיתון "הצפירה" שימוש לשוני חוץ-טקסטואלי; קרי, מטרת הטקסט העיתונאי היא לשקף מציאות חוץ-טקסטואלית ולהציג את עולם התופעות והפעילויות כמות שהוא. מטרת הטקסט אינה לשקף אמתות אלוהיות עמוקות הניתנות לחשיפה בעקבות ניתוח משווה בין טקסטים או מתוך טקסטים. בהשפעת התפיסה הפוזיטיביסטית, ששורשיה בחשיבה המדעית של המאה ה-17, פרוצדורת הדיווח העיתונאי של "הצפירה" נשענת על ההנחה המשולשת: (1) עולם המציאות קיים כשלעצמו בין אם נכיר אותו ובין אם לאו; (2) אפשר להבחין בין סובייקט הצובר ידע על העולם לבין האובייקט הנצפה, קרי עולם התופעות כשלעצמו; (3) הסובייקט, במקרה זה העיתונאי, באמצעות פרוצדורה של איסוף זהיר, בדיקה וסינון, יכול לארגן את המידע על אודות המציאות לתוך קטגוריות עובדתיות ולהציג אותן לפני הקורא כהשתקפות מדויקת של עולם האובייקטים. המידע העיתונאי יכול להשיג תקפות של "אמת אובייקטיבית".

מכאן שתפקיד העיתונאי דומה לתפקיד איש המדע. הוא צופה זהיר המשתתף בתהליך הקניית ידע אמפירי לקהלו, ידע שאמור לשמש בסיס לכינונה של חברה חילונית, אנתרופוצנטרית, המאמינה בכוחה של התבונה והידע המדעי-טכנולוגי לדחוף את החברה לעבר קדמה ומודרניזציה. הפרק הראשון בספרו של סופר מוקדש לתיאור ולניתוח של תהליך המעבר מנקודת המבט התוך-טקסטואלית והבין-טקסטואלית לנקודת המבט האמפירית, החוץ-טקסטואלית. עיקרו של הפרק הוא אמנם סינתזה של מגוון רחב של מחקרים, אבל הצבתם יחד של מחקרים בתחום התפתחות הפרשנות בחברה הנוצרית והיהודית היא נקודת מוצא מרעננת וחשובה לניתוח עיתון, נקודת מוצא האמורה לשמש בסיס ללימוד תהליך הבנייתו, הפצתו והשפעתו של שיח חברתי פוליטי חדש האמור לחולל מהפכה תודעתית ופרפורמטיבית בחברה היהודית.

עם זאת, ראוי לציין שהתפיסה האמפירית-פוזיטיביסטית איננה תפיסה שלטת בקרב העיתונות האירופית הלא יהודית במאה ה-19. אמנם פולחן העובדות משתלט בהדרגה על עיתונות העלית האנגלו-סקסית, אולם ביבשת אירופה עצמה עדיין רבים המתנגדים לסוג זה של עיתונות אליטיסטית, קרה ושכלתנית, הדורשת מהעיתונאי להסתיר את נוכחותו ולהתרכז בתיאור יבש

וענייני של עובדות בדוקות ומוסמכות. אפילו בצרפת, ארצו של מייסד הגישה הפוזיטיביסטית, אוגוסט קומט, שלטה עיתונות דרמטית-ספרותית. המרחק בין מציאות לבדיון לא תמיד ברור בטקסט העיתונאי הצרפתי בשל הצבה של רומנים בהמשכים, לצד כתבות צבעוניות בסגנון מלודרמטי-סיפורי – בתחתית העמוד הראשון. גם עיתונות הבולברד הברלינאית הופכת את הרפורטז'ה החדשותית לסוג של ספקטקל בידורי, ואפילו בניו-יורק הרחוקה קובעים ג'וזף פוליצר וויליאם רנדולף הארסט סטנדרטים חדשים בכתיבה עיתונאית סנסציונית.

סופר מודה בעצמו במהלך הספר ש"הצפירה", שהיה משועבד כל כולו לעובדות בדוקות, נזהר אפילו מלפרסם דברי שירה וניסה לרסן ולאף את הטקסט הפולמוסי, עמד בבדידותו גם בתוך העולם היהודי, מול עיתונאים כמו "המליץ" של אלכסנדר צדבאום, שהצטיין בביוס עימותים פולמוסיים דרמטיים¹. הקרירות המרוחקת של "הצפירה", לפחות תחת שרביטו של המייסד חיים זליג סלונימסקי, אך גם בתקופת נחום סוקולוב, עמדה גם בניגוד לתרבות היידיש האימפולסיבית והתאטרלית. למעשה, מאז תחילת המאה העשרים העדיפו רוב עיתונאי היידיש במזרח אירופה לאמץ גישה הפוכה מזו של "הצפירה" כלפי הדיווח החדשותי².

מדוע אפוא מנצחת הגישה האליטיסטית-אמפיריציסטית את הגישה הבידורית-ספרותית דווקא בוורשה הרחוקה והפרובינציאלית? אולי מכיוון שמדובר בעיתון הפונה לקהל אליטיסטי, קהל הנאחז בכל כוחו בתפיסה המדעית-אמפיריציסטית כחלק ממלחמתו בסדר התרבותי-דתי הישן. קהל זה, כפי שאומר המחבר בסוף הפרק השלישי, מאורגן למעין קהילה וירטואלית, המורכבת מיחידים הפרוסים בכל רחבי מרכז אירופה ומזרחה ומקיימים ביניהם סוג של רפובליקה אינטלקטואלית בנוסח הדומה לזה שהתקיים מאה שנה קודם לכן בצרפת של עידן ההשכלה. סופר, המשתמש במושג "ספירה ציבורית", אמנם איננו מצטט את יורגן הברמס, אולם הוא מתייחס לתפיסת "הקהילה המדומינת" של בנדיקט אנדרסון³, כדי לטעון שהקשר והגדרת הזהות של קהילה מדומינת זו התבססו על תמונת עולם אמפיריציסטית-פוזיטיביסטית משותפת ועל אינטראקציה סמיוטית אינטנסיבית בדמות חילופי מכתבים מעל דפי "הצפירה". "הצפירה" הפך אפוא לסוג של כיכר עיר וירטואלית שחיברה וקישרה בין קהל רחב ואנונימי שעסק עתה בניחוץ תמונת העולם התאוצנטרית, הנשענת על פלפול חסר ערך, ובהחלפתה בתמונת עולם המעמידה את האדם החושב, המשתמש בתבונתו כדי לצפות ולהבין את סביבתו. באמצעות תצפית אמפירית זו אפשר יהיה לבנות עולם חברתי וטכנולוגי יעיל וצודק יותר. אינני יודע עד כמה הכיר סלונימסקי את כתביו של קארל מארקס, אבל מתוך ספרו של סופר אפשר להבין שהוא ראה בטקסטים המשתמשים בשפה רגשית ובידורית, סוג של מחסום, מסך המסתיר מעיני הקורא את העולם האמיתי, סוג של דיסימולציה הפוגעת בכוחו של האדם הנבון לפעול ולהשפיע. לכן, כפי שאומר סופר בפרק ג', דרש סלונימסקי שימוש בשפה פשוטה, עניינית, חסרת קישוט ופאתוס כדי לתאר את עולם התופעות כמות שהוא.

עיקרו של הספר מוקדש לבדיקת התפתחות השיח העיתונאי של "הצפירה". פרק ג' עוסק בעיתון בשנות השישים עד שנות השמונים של המאה התשע-עשרה; פרק ד' מטפל בשנות השמונים עד שנות התשעים. הפרק האחרון עוסק ביחס שבין העיתון לתנועה הציונית בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה. השנה האחרונה הנדונה בספר היא שנת 1914, אף שהופעת העיתון נמשכה בהפסקות עד 1931. אנו סוברים שיש צדק בהחלטה לסיים בשנה זו, מכיוון שלאחר מלחמת העולם הראשונה הלך ושקע מעמדה של העיתונות האירופית בכלל ושל "הצפירה" בפרט. מרכז

העיתונות והמולות העברי עבר בשנות העשרים של המאה העשרים לתל-אביב, ורוב יהודי הגולה עברו לקרוא עיתונות כללית או עיתונות ביידיש.

ספרו של סופר מוקדש אפוא לחקר התפתחותה של קטגוריה ספציפית של שיח עיתונאי, הזוכה לתהילה בקרב האליטה התרבותית היהודית במחצית השנייה של המאה ה-19. סופר מנתח את השיח באמצעות דוגמאות מגוונות. בפרק ג' הוא מדגים את השימוש בתחריטים כדי להסביר לקורא היהודי את עיקר החידושים במדע ובטכנולוגיה. המחבר מגלה עניין מיוחד בשימוש שעשה סלוניםסקי במפות. הוא בוחן כיצד העורך מנסה להקנות לקורא היהודי כלים להבין את העולם הגאוגרפי על חלקיו השונים והמגוונים, וכיצד הוא מלמד את תושבי העיריה המזרח אירופית לפענח את הקוד המופשט של המפה הגאוגרפית כדי לראות ולהבין דרכה את העולם הטופוגרפי והאקלימי שהוא חי בתוכו.

אם בעשרים שנותיו הראשונות התרכז העיתון בהפצת טקסטים מדעיים-דידקטיים, הרי משנות השמונים מתרחב השטח המוקדש לסיקור ולניתוח חדשות בעולם היהודי, בעקבות הפרעות ביהודי רוסיה בתחילת שנות השמונים של המאה התשע-עשרה. במרכזו של פרק ד' עומד נחום סוקולוב, המטפס לאט-לאט בסולם התפקידים בעיתון, עד שהוא משתלט בסופו של דבר על "הצפירה" ומדיח את חיים זליג סלוניםסקי. עם סוקולוב עובר מרכז הכובד לשיח הפוליטי-חברתי. המחבר מראה כיצד סוקולוב מנסה לבנות שיח שלמרות אופיו הפולמוסי נשען על בסיס עובדתי-סטטיסטי בדוק ומוצק (תוך הסתמכות על סגנון הכתיבה הבריטי). הפרק האחרון מוקדש לתפנית שניכרה בעיתון ביחס לציונות. לאחר תקופה של עוינות ושל טיפול "אובייקטיבי" בתנועה, העיתון עבר בהדרגה לאימוץ גישה אוהדת לתנועה. המחבר בודק את השפעת האוריינטציה המדעית על השיח הציוני בעיתון ואת מאבקו כנגד הפלפול.

הטיפול של סופר בהתפתחות השיח העיתונאי ב"הצפירה" חשוב ומועיל. עם זאת, המחקר סובל מנקודת חולשה מרכזית אחת – דרך הטיפול שלו בעולם החוץ-טקסטואלי. דווקא במחקר המוקדש לסוג של שיח השולח את מבטו החוצה, לעבר העולם שמחוץ לטקסט, טיפל המחבר בעולם החוץ-טקסטואלי של "הצפירה" באופן חלקי ובעייתי.

ראוי לציין שגם אם המחבר אינו מכיר בכך, מחקר זה שייך לתחום "תולדות המדיה". תחום מחקרי זה, הקיים מזה עשרות שנים, פיתח מתודות מקובלות משלו לחקר אמצעי תקשורת בכלל ועיתונות בפרט⁴.

הנחת היסוד של מחקר העוסק בתולדות המדיה היא שחקר אמצעי תקשורת צריך להיעשות בפרספקטיבה מערכתית. כלומר, אי אפשר לבודד לחלוטין מרכיב אחד בתהליך התקשורתי ולהתעלם ממרכיבים אחרים. במקרה שלפנינו, כוונת המחבר הייתה להתרכז בלימוד הממד הטקסטואלי של אמצעי התקשורת, קרי ללמוד את אופן תפקוד השיח החברתי-פוליטי. אולם לימוד זה לא יכול להתעלם מהעולם החוץ-טקסטואלי: מתהליכי הייצור, ההפצה והקליטה של הטקסט הנלמד בהקשר מוגדר של מרחב-זמן.

הדיסציפלינה של תולדות המדיה מחייבת אפוא להקדיש חלק מוגדר במחקר לממד חוץ-טקסטואלי זה. יש להכיר את מקורות המימון של העיתון ואת זהותם, את תהליכי איסוף המידע, את העריכה, ההדפסה, ההפצה והקריאה. מחקר מסוג זה מחייב להקדיש מקום לסרטוט הפרופיל הסוציו-תרבותי והכלכלי של המו"ל, העורך, צוות העיתונאים, המאיירים והמדפיסים. מרכיב חשוב אחר המעצב את השיח הוא טיב היחסים בין עולם יוצרי השיח (הישירים והעקיפים) לעולם הכלכלי (בעלי העיתון וכוחות כלכליים אחרים), לעולם הפוליטי-ממשלי (מנגנון המדינה, מפלגות

פוליטיות), לעולם התרבותי-דתי וכו'. חלק מרכזי אחר, ולעתים פרק שלם במחקר על תולדות המדינה, צריך להיות מוקדש לתהליכי קליטה. חלק זה צריך להתמודד עם שאלות כמו מיהו קהל הקוראים, מהו החתך הסוציו-כלכלי-תרבותי שלו, איזה סוג קשר נוצר בין הקורא לטקסט ובאילו פרקטיקות הקורא משתמש כדי להקנות משמעות נתונה לטקסט.

אם נשתמש במונחיו של הסוציולוג פייר בורדייה, נאמר שתחום תולדות המדינה תופס את השיח העיתונאי כמשתלב לתוך מערך מורכב של שדות, שפועלים בתוכם שחקנים רבים הממוקמים ביחסי חליפין וקונפליקט, ומעצבים באופן ישיר ועקיף את מבנהו של השיח העיתונאי ואת אופן תפקודו. שיח זה הוא תוצר של סך כל המשתנים החוץ-טקסטואליים האלה⁵.

לכאורה המחבר אינו מתעלם מהממד החוץ-טקסטואלי של העיתון. אפשר למצוא בספר פרטים רבים על עולם היוצרים, המפיצים והקוראים. הבעיה היא שחומר זה לא טופל בצורה אנליטית בפרק או בפרקים נפרדים, אלא הוא משולב לאורך הציר הדיאכרוני-התפתחותי של פרקי הספר. משום כך הוא מתמוסס והולך לאיבוד. אמנם בפרק ב' המחבר מכריז שיטפל ברקע להופעת העיתון, אבל המידע שאנו מוצאים בפרק הוא מהיר ומידי וסובל מבלבול ארגוני. הפרק נפתח בסקירה כללית של החברה הפולנית והיהודית על רקע תנאי הכיבוש הרוסי, אבל המחבר אינו מקשר את התנאים הכלליים לתיאור ולניתוח של תהליכי הופעת העיתון. הצגת העיתון בקונטקסט הרחב של החברה הפולנית תחת כיבוש צריכה הייתה להוביל בין היתר לבחינת עולם המימון והייצור של טקסטים יהודיים במאה התשע-עשרה, אבל המחקר הנוכחי אינו מספק כל מידע בנושא. אפשר לצפות גם שהמחבר ייתן את הדעת לקשר שבין העיתון למערכת הממשלית: מה היו פרוצדורות קבלת רישיון בוורשה של שנות השישים של המאה התשע-עשרה? כיצד פעל מנגנון הצנזורה הרוסית בוורשה ואילו יחסים קיים עם העיתון? האם כל גיליון הועבר לקריאה מוקדמת, ומי בכלל קרא ובדק את העיתון? אנו מוצאים מעט מידע על הנושא, והוא מפוזר משום מה בתוך הפרקים ג' עד ה'.

ככלל בולטת העובדה שקורפוס המקורות הראשוניים של המחבר מוגבל למדי. למחבר, אולי שלא באשמתו, אין חומרים ארכיוניים היכולים לספק מידע על עולם הייצור, ההפצה והקריאה של העיתון, והוא נעזר בעיקר בספרי זיכרונות. אולם לטעמי, יכול היה המחבר להשתמש בעיתון עצמו כמקור למידע על תהליכים חוץ-טקסטואליים. לעתים קרובות העיתון מספר על יחסיו ועל מאבקי עם גורמים כלכליים, פוליטיים, תרבותיים וממשליים, על פרוצדורות העבודה שלו, על רופיל כותביו, על עבודת הדפוס ועל ההפצה והקריאה.

חוסר המידע על עורכי העיתון בולט במיוחד בסוף פרק ב', שהמחבר דן בו בעורך סלונימסקי. המידע עליו הוא קצר מדי ואינו מחדש. את הפרטים הביוגרפיים על העורך אפשר היה למצוא בכל אנציקלופדיה. גם הטיפול בנחום סוקולוב הוא קצר ונעשה כבדרך אגב בפרקים ד', ה'. על משתתפים אחרים בעיתון, לעומת זאת, אין אנו לומדים מאומה. בסך-הכול נדמה כאילו המחבר משתייך לבית מדרשו של מישל פוקו, שהכריז בשנות השישים של המאה שעברה על מות המחבר ועל הצורך ללמוד את השיח במנותק מיוצרו האינדיווידואלי.

גם הטיפול בממד הייצור הפיזי של העיתון לוקה בחסר. אין בספר מידע הקשור לממד הפיזי של העיתון: הפורמט, מספר הדפים, סוג הגופנים, הגרפיקה, התחריטים וכו'. אמנם בפרק ג' המחבר מציין שהעיתון מאופיין בשימוש רחב בחומרים חזותיים, הוא אף מספר לנו כי "יש לזכור שהתפתחות בטכניקת הדפוס והיכולת לשכפל תמונות זהות הגבירו את מהימנותה של התקשורת הוויזואלית..." (עמ' 64). אכן צודק המחבר בקבעו שחלו התפתחויות טכנולוגיות חשובות במאה

התשע-עשרה, אבל מדוע אין הוא מפרט אותן? מדוע אין הוא מציין שכעשרים וחמש שנים לפני ייסוד "הצפירה" התחוללה במערב אירופה מהפכה טכנולוגית מרכזית בתחום השכפול החזותי, עם המצאת הצילום מחד גיסא וטכניקת הליטוגרפיה מאידך גיסא? בספר מתייחס המחבר בעיקר לתחריטים, אבל אין הוא טורח להציג לפני הקורא את הקטגוריות השונות של התחריט (תחריט עץ, תחריט נחושת, ליטוגרפיה וכו') ולהסביר באיזה סוג תחריט עשה העיתון שימוש (בעיקר בתחריטי עץ ונחושת הוותיקים, שהשימוש בהם היה רחוק מלהיות מהפכני), ונוסף על כך אין בספר כל מידע על התחריטים ועל יוצריהם. האם התחריטים נוצרו במיוחד לעיתון או הועתקו ממקור אחר? ובעיקר, כיצד מומנו התחריטים שהשימוש בהם בסוף המאה התשע-עשרה עדיין היה יקר למדי? אמנם באחד מפרקי הספר מצוין שבשלב מסוים נאלץ העיתון לצמצם את השימוש בחומר ויזואלי, אולם המחבר לא מפתח נושא זה למרות החשיבות הרבה שהוא מייחס לתפקיד התחריט בעיתון.

מרכיב מרכזי נוסף בחקר העיתון הוא תיאור וניתוח של תהליכי קריאה. לסופר יש לא מעט חומר על הנושא, אולם גם הוא הולך לאיבוד ומתמוסס בגלל פירוקו לפרקים דיאכרוניים ופריסתו בתוכם. לדוגמה, החלק הראשון בפרק ג' עוסק באופן שלמדו קוראי "הצפירה" על הטלגרף. הוא נעזר בעדות המאוחרת של בוקי בן יגלי, המספר במרחק של עשרות שנים על האירוע. למרות המרחק, עדותו של בן יגלי חשובה ביותר להבנת תהליכי ההבנה וההפנמה של טקסטים חינוכיים-מדעיים בקרב הקורא היהודי בעיירה היהודית הנידחת במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. אבל המחבר אינו ממשיך ומפתח כיוון מחקרי זה, אלא עובר לעסוק בנושא אחר הקשור לפעילות העיתון בתקופה הנבדקת. כך הולכות לאיבוד בספר זה עדויות רבות על פרופיל הקורא ועל דרך קריאתו, ביניהן זו של חיים נחמן ביאליק, שהנגיד בין פרופיל קוראי "המליץ" הדרמטי לקוראי "הצפירה" המאופק, או עדותו של שלום עליכם, המספר על תהליכי קריאת "הצפירה" בעיירה יהודית במהלך משפט דרייפוס.⁶

לסיכום, אפשר לומר שספרו של אורן סופר אכן תורם לחקר התפתחות השיח בעיתונות העברית במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה עד ערב מלחמת העולם הראשונה. עיקרה של תרומה זו בטיפול שיטתי בניסיון של חיים זליג סלומינסקי וממשיכיו ליצור שיח עיתונאי "אובייקטיבי" המבוסס על תצפית ישירה ובדיקה מדוקדקת של מידע בניסיון להבחין בין כתיבה תיאורית לכתיבה פרשנית ועל דחיית כל סוג של כתיבה פואטית. חקר התפתחות השיח "האובייקטיבי" בעיתונות העברית בכלל וב"הצפירה" בפרט דורש ללא ספק יותר העמקה. סופר יכול היה להציג ניתוח עמוק ורחב יותר אילו הצליח להשתחרר מן הפרספקטיבה הדיאכרונית והיה עובר לבדיקה "סינכרונית-פרובלמטית" של השיח. יתרה מזו, מחקר זה יכול היה להיות שלם יותר אילו כלל פרק נפרד המוקדש לתנאים החיצוניים שעיצבו את התפתחותו של שיח זה.

¹ על עיתון "המליץ" של אלכסנדר צדרבאום ופולמוסיו, ראו: געון קוץ, "חדש מלא ישן – על ההתנגדות להוצאת עיתון יומי בעברית", קשר, 32 (נובמבר 2002), עמ' 91–99.

² על עיתונות יידיש ראו: חנא שמרוק, "לתולדות ספרות ה'שונד' ביידיש", תרביץ, נה (תשמ"ג), 325–354; נתן כהן, "העיתונות הסנסציונית בוורשה בין שתי מלחמות העולם", קשר, 11 (מאי 1992), 80–94; מארק טורקוב, "דער מומענט", בתוך: יהודה גוטהולץ (עורך), עיתונות יהודית שהיתה, תל-אביב: האיגוד העולמי של העיתונאים היהודיים, 1973, עמ' 118–125.

- ³ לדיון מקיף בפרשנות הספרה הציבורית על פי יורגן הברמס, ראו: Craig, Calhoun (ed.), *Habermas and the Public Sphere*, Cambridge Mass., 1992. לסינתזה על תפיסות הבניית המציאות על פי בנדיקט אנדרסון ואריק הובסבאום, ראו י' דהאן, ה' וסרמן (עורכים), **להמציא אומה**, תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 2007.
- ⁴ על חקר תולדות המדיה ראו לדוגמה: עוזי אלידע, "אסכולת 'האנגל' ותרבות הספר", בתוך: רעיה כהן ויוסף מאלי (עורכים), **ספרות והיסטוריה**, ירושלים: זלמן שז"ר, 1999, עמ' 299–323.
- Elyada, Ouzi, "L'Histoire des médias en Israël – jalons et recherches", *Le Temps des Media*, no. 3 (Novembre 2004), pp. 253-269
- ⁵ על בורדייה ותפיסת השדות, ראו: Bourdieu, Pierre, *Questions de Sociologie*, Paris: Minuit, 1980; idem, *Les règles de l'art - Genèse et structure du champs littéraire*, Paris, Seuil, 1992 (English Edition: *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, ed. Randal Johnson, New York 1993)
- ⁶ ראו סקירה על חקר עולם הייצור ועל הקליטה החוץ-טקסטואלית, עוזי אלידע, "אסכולת האנגל ותרבות הספר", שם, הערה מס' 4.

עוזי אלידע, מן החוגים לתקשורת ולהיסטוריה כללית באוניברסיטת חיפה, סיים לימודי תואר שלישי בבית הספר הגבוה למדעי החברה בפריס. נושא הדוקטורט היה "לידת העיתונות העממית במהפכה הצרפתית". תחומי התמחותו הם: היסטוריה של תרבות ושל תקשורת עממית בצרפת במאות השמונה-עשרה עד העשרים, היסטוריה של תקשורת עממית בישראל במאה ה-20, וכן היסטוריה אינטלקטואלית והיסטוריוגרפיה צרפתית במאה ה-20. הוא פרסם שלושה ספרים ועשרות מאמרים בנושאי התמחותו. כתובת להתכתבות: ouzi@com.haifa.ac.il

שתיקות ומשמעויותיהן

נין קלקין-לחייני

מיכל אפרת (עורכת) (2007), **שתיקות: על מקומה של השתיקה בתרבות וביחסים בין-אישיים**, רסלינג, 198 עמודים.

אסופת המאמרים בעריכת מיכל אפרת היא תוספת חשובה למדף הספרים העוסקים בתקשורת. היא מציעה מבחר מאמרים בשני תחומים עיקריים: שתיקות קולקטיביות ושתיקות בין-אישיות. באסופה מודגם באופן מקיף כי בדומה לדברי בארת (Barthes, 1974) כי "רגע של מות המחבר, הוא רגע הולדת הקורא", אפשר להטעים כי הרגע של שתיקת הדובר הוא רגע יציאתו לחירות של השומע. הפניית הזרקור אל השתיקה או אל השקט בכל שדה מחקר היא מעין הצהרת דרוו לסקרנות החוקר-הכותב ולסקרנות הקורא גם יחד.

חקר השתיקה הוא חתרני ביסודו; ההתייחסות אל מה שלא נאמר כמוהו כמבט אל החלק הלא מצויר בתמונה, או אם נרצה – אל הנגיב שבצילום; אימוץ נקודת מבט הפוכה לנורמטיבית, חתרנית בהווייתה. חקר השתיקה מזכיר עבודת בילוש. השתיקה מורכבת מתצרף של הדי עדויות – אלו הדי הצלילים התוחמים את השתיקה. הסקרנות הבלשית והחתרנות מובילות לעתים קרובות לגילויים מסעירים. השתיקה הפכה לפריזמה שבעקבותיה הובל שיח אקדמי לא קונבנציונלי ומחקר אשר הוליד מסקנות מהפכניות בתחומים שונים. מחקרים פסיכותרפיים ראו בשתיקה מפתח להבנת התת-מודע. פרויד (1925) ראה בשתיקה ישות המסייעת למטופל בהסתרה-הדחקה של האמת, בעוד המטפל ימצא שהשתיקה יוצרת מעין חור שדרכו הלא-מודע מציץ ונעלם (Reik, 1967 [1926]). בשנות החמישים של המאה הקודמת התייחס לקאן אל הלא-מודע כישות שותקת שפענוחה מהווה איום¹ מורכב. באמצע המאה העשרים הקדיש האנתרופולוג אדוארד הול (Hall, 1959) את מחקרו לניתוח מיקום הגוף בחלל ומחוות גוף שאין בהן צליל אך יש בהן אומר. הול מציע את המינוח *פרוקסמית* תוך שהוא מתייחס לשתיקה כמנגנון תקשורת פיזי. בסיועו של מחקר זה הובן המנגנון הקולוניאליסטי הטבוע בתוך המחקר האנתרופולוגי. מחקר זה נהג לייחס לילידים נתונים נמוכים בעקבות אי-יכולתו של הכובש להבין את תרבותם העשירה של בני המקום, הבאה לידי ביטוי במחוות גופניות ובשתיקה. מתוך חקר השתיקה השכילה הגישה הפמיניסטית הפוסט-סטרוקטורליסטית להבליט את השתקת הנשים ככלי רב-עצמה לכינון חברה פטריארכלית (Amundsen, 1981; Cixous, 1975; Daly, 1978)². מנגנון השתיקה שלטוני נוסף שנחקר על ידי סוציולוגים היה השתיקה כחסות למעשי זוועה (Kapuscinski, 1976 in Jaworski,)³. גם בעברית נכתבו עבודות השופכות אור על משמעויות שונות של השתיקה. במחקר על השתיקה כמנגנון ליצירת פעולה דרמטית נמצא כי שימוש מושכל בשתיקה הופך לכלי המסייע בידי הדובר ליצור אירוע תקשורתי בינו ובין שומעיו מעל במת התאטרון ובמציאות (קלקין, 2007). עורכת הספר הנידון כאן, מיכל אפרת, פרסמה מאמר⁴ שהיא מצביעה בו על משמעות השתיקה בחיי היום-יום.

בין האסופות הלועזיות המטפלות בנושא השתיקה, חשוב לציין את *Perspectives on Silence* (Tannen & Saville-Troike, 1985) ואת ספרו של אדם ג'וורסקי *The Power of Silence* (Jaworski,

(1993). ברס, שתיקות – על מקומה של השתיקה בתרבות וביחסים בין-אישיים היא אסופת מאמרים ראשונה בשפה העברית. זכות ראשונים זו מאפשרת חופש יצירה מרבי לעוסקים במלאכה, וחופש זה מורגש בבחירת הנושאים, בשילובם יחד, כמו גם בשוני הרב בגישותיהם של החוקרים. פרסום האסופה מספק הזדמנות טבעית לחשיפת טפח מן היחס של מקורות השפה והתרבות העברית לשתיקה. בפתח המבוא לאסופה אפרת סוקרת פנים רבות ומגוונות של התייחסות לשתיקה במורשת העברית בתקופות שונות. לאחר מכן היא מתמקדת בסיפור המקראי על קין והבל ופותרת חלון אל יחסם של המדרש ושל רש"י לשתיקות של שלושת גיבורי הסיפור: קין – הבל – אלוהים. מן המבוא המרתק אפשר ללמוד כיצד ההתייחסות לשתיקה היא פן המעשיר את פרשנות הסיפור המקראי לאורך השנים. בחלקו השני של המבוא אפרת מציגה בפני הקורא בסיס לתפיסת השתיקה כמורכב מארבעה תחומים: *שתיקה מדברת, דממה, הפסקה, השתקה*. תיחום זה מסייע להבנת ההיגיון הפנימי של כל מאמר הכלול באסופה ואף מסייע ביצירת גישה מושכלת לנושא השתיקה המתפתח בעולם המחקר בכלל.

השער הראשון בספר, "שתיקות קולקטיביות", חובק תרבויות שונות בתוך מעגל הקושר בין שלושה גורמים: שתיקה, קדושה וכוח – כל תרבות והמאפיינים הייחודיים לה. תרומתו הבולטת של השער הוא בפריסתו הגאוגרפית, אשר מאפשרת נגיעה בתחומי התעניינות רבים יחד עם הבנה חדשה כי יש מאפיינים דומים ביחס לשתיקה אצל קהילות במקומות שונים ובעלות דת שונה. השער השני, "שתיקות בין-אישיות", מציע מאמרים הנוגעים לקשר שבין אדם לזולתו. גם כאן מוצע מגוון רחב של אינטראקציות בין-אישיות: מן המעמד התאטרלי דרך המעמד הפסיכותרפי ועד לתקשורת המונים ולשתיקות בתעמולת בחירות או לשימוש מתוחכם של השתיקה בשדה הפרסום.

במאמר הראשון בשער *שתיקות קולקטיביות*, "שתיקה קלאסית – הערות לשתיקה על השתיקה בעולם הקלאסי – ההרפוקראטס מיבנה-ים כמשל", משה פישר מציג את השתיקה המגולמת בממצא ארכאולוגי מן התקופה ההלניסטית. הממצא הוא צלמיתו של הרפוקראטס, האל המצרי, המאופייין בתנועת ההשתקה – אצבע מכוונת אל השפתיים, ומסמל בין השאר את סוד הפולחן של האלה איזיס, אמו של הרפוקראטס (עמ' 29). משנתגלתה הצלמית, אומר פישר, נחשפה העובדה כי העיר יבנה-ים הייתה הלניסטית-פגאנית, מה שהוביל כנראה להריסתה על ידי בית חשמונאי. לא אחת ממצא שולי כביכול מוביל ארכאולוגים לפתרון שאלה שעשרות שנים לא נמצא לה מענה. גילוי סוד גורלה של העיר בסיועה של הצלמית, שהיא עצמה מסמלת שתיקה כשמירת סוד, יוצר היפוך מעניין. יתר על כן, מאמרו של פישר, העוסק בשתיקה דרך חשיפת תגלית ארכאולוגית, מאיר את כוחן החדשני והמרענן של שאלות מחקר הנוגעות בשתיקה. הדבר נובע מכך שהשאלה הארכאולוגית מגלה טפח משאלות היסטוריות חשובות באשר לאמונתם, לאורח חייהם ולערכיהם של אלו אשר הותירו צלמית שותקת ומשתיקה כעדות לקיומם.

במאמר השני, "השתיקה במיסטיקה המוסלמית המוקדמת", הדס זלוצובסקי-לוי אומדת את מקומה של השתיקה בחוויה הסופית המיסטית. היא מתארת את השתיקה הן כביטוי למיעוט יכולתן של המילים לתאר חוויה עמוקה והן כביטוי למאבק פיזי ורוחני בתאוות העולם הזה. יש כאן לא רק עניין לחוקרי האסלאם, אלא גם נגיעה מעמיקה בחוויה האוניברסלית של השתיקה האנושית. לעתים מדובר בשתיקה כביטוי למאבק האנושי לשליטה עצמית, אך לעתים בוחרים לא לומר מילה, משום שיודעים כי המילים לא יוכלו לבטא את החוויה.

מאמרו של יוסי ציגלר, "שתיקה וידע בנצרות הלטינית בימי הביניים", יוצא מתוך הפרסקו המצויר בידי פרא אנג'ליקו (המחצית השנייה של המאה ה-15). הפרסקו מתעד את דמותו של פטרוס המרטיר הדומיניקני (נרצח ב-1252) ואת אצבעו על שפתיו כמורה להשתקת הסובבים אותו.

ציגלר מציג את הפרסקו כמימוש הוויכוח שהתפתח בנצרות בראשית המאה השנים-עשרה, על חשיבותה של השתיקה. הוויכוח צמח על רקע התפתחות התרבות הסכולסטית, המנוגדת לגישה הנוצרית שהייתה מקובלת עד למאה השנים-עשרה (עמ' 63). השתיקה נחשבה אמצעי חיוני להעמקת התפילה, להתבוננות פנימה, לזיכוכ הנפש ולהזדהות עם שלמות דרכו של ישו ועם שתיקתו אל מול מעניו. עם התפתחותה של התרבות הסכולסטית החלה לנשוב רוח אחרת, והיא הציגה את השתיקה גם כמקלטם של הדיוטות וכהבעת אי-נכונות לחנך ולכוון את הקהילה. ממאמרו של ציגלר מתברר שההתייחסות המשתנה של הזרם הסכולסטי בנצרות אל השתיקה הייתה חלק בלתי נפרד מהתפתחות ההשכלה באירופה. הייתי מקצינה ואומרת כי דרך חקר השתיקה ציגלר מגדיר את אחד הצעדים החשובים ביותר בהתפתחות התרבות המערבית: שבירת קשר השתיקה ושיתוף יותר ויותר מאזינים-סטודנטים בידע הקיים (ר' פוקו, 2005).

במאמר הרביעי, "כוחה של שתיקה – מדרג, מעמד והזכות לדיבור ביפן", רותם קובנר עוסקת במקורותיה של השתיקה ביפן, ומפריח את האמונה השכיחה בקרב בני המערב כי היפנים "מתקשרים בשתיקה" או מבינים איש את רעהו ללא מילים. אמנם, אומר קובנר, השתיקה התפתחה כערך ביפן כבר במאה השלוש-עשרה, כאשר תרבות הזן דגלה במדיטציה כדרך המובילה להארה, אך עם זאת, בתקופת האדו (1600-1868), תקופת שלטון האימים הסמוראי, השתיקה הייתה לאפיון הסמוראי שהיה כול יכול אל מול האזרחים. גם ביפן המודרנית (1868 ואילך), קובנר טוען, השקט המוחלט, ללא צורך לתת דין וחשבון בפני איש, הוא עדיין זכות השמורה לבעלי שררה. שתיקה ביפן, אומר קובנר, אינה בהכרח נימוס או טלפתיה בין המשתתפים בדיון. לרוב השתיקה מבטאת חשש כי פתחון הפה יזיק לדובר מול בעל השררה, או לחלופין ידיעה כי ההחלטה כבר נפלה והדיון הוא מס שפתיים שהשתיקה יפה לו. אפיון מקורותיה של השתיקה והשלכותיה על התקשורת ביפן של היום מעודדת בדיקה מחודשת של הדעות הקדומות בכלל ושל נטייתן "להלל" או "לקלל" מבלי לרדת לחקר האמת. וביתר שאת, קובנר מדגישה כיצד באופן ההתייחסות לשתיקה נחשפת מלוא עריצותו של המעמד השליט.

המאמר "דקת דומייה וסוגי שתיקה באינטראקציה חברתית", שנכתב בידי דניס קורזון, חותם את השער הראשון של הספר. המאמר מציע מיון וטיפולוגיה של סוגי שתיקה בתוך אינטראקציה חברתית. קורזון מציע ארבעה מצבי שתיקה עיקריים באינטראקציה חברתית, והם (עמ' 85):

(1) *שתיקה בשיחה*: כאשר המסר של השותק למעשה אינו ידוע ומאפשר סוגים שונים של

פענוח, בין איני יכול לדבר לבין איני רוצה לדבר;

(2) *שתיקה מצבית*: שתיקה המאופיינת בזמן קצוב, משותפת לכל האנשים השותפים

לאינטראקציה החברתית ומייצגת רעיון מסוים (שתיקת האנשים בצפירה ביום הזיכרון;

שתיקת המאזינים מול הפסנתרן המנגן את יצירתו של קייגי-4'33⁵);

(3) *שתיקה טקסטואלית*: מוכרת בזמן תפילה שקטה;

(4) *שתיקה תמטית*: מוגדרת ככל מה שלא נאמר בעקבות החלטות חברתיות או פנימיות של

הדובר.

המשתנים שנבדקו לשם הסקת המסקנות חשובים: סיבות משתנות לשתיקה, כמו מספר האנשים המשתתפים באינטראקציה, או מהות הטקסט שלא נאמר, הפניית תשומת הלב אל הנושאים המדוברים בניגוד לאלו שאינם מדוברים. משתנים אלו מהווים מיקוד חשוב בהצבת שאלות מחקר בנושאי תקשורת בכלל וברגעי השתיקה בתקשורת בפרט. בכל זאת, נראה כי במיון ובטיפולוגיה טמונה מלכודת שהמאמר נופל בה. השאלה החשובה היא כמובן מהי התוצאה; וכאן התוצאה העיקרית היא תיאור של סיטואציות ופחות תיאור של אפשרויות.

השער השני באסופה, *שתיקות בין-אישיות*, נפתח במאמרו של גבריאל צורן, "לדבר או לחשות" – שתיקה ודיבור ב'פרומתאוס הכבול' לאייסכילוס". צורן מאמץ את הפער שבין שתיקה לדיבור כמתודולוגיה לאפיון הדמויות במחזה, ומסווג את השתיקות לפי סיבותיהן ותוצאותיהן, משמע "רווח" הדמויות מעצם השימוש בשתיקה. פער זה מעמיד את גיבורי המחזה מתוך הנגדה: אינו ופרומתאוס – שניהם מנוגדים בסיבות לשתיקתם, ושניהם יחדיו מוצבים בניגוד לדמותו של אוקיאנוס, הרטוריקן. צורן מרחיב את הדיון בשתיקה בבדיקת היחס לשתיקה על ציר הזמן, ומצביע על התייחסויותיהם של שלושה כותבים מזמנים שונים אל השתיקה: (1) התייחסותו של אייסכילוס (נפטר ב-456 לפנה"ס) לשתיקה: שתיקת פרומתאוס כביטוי של בדידות, של מרי ושל כוח (עמ' 101), או להבדיל, שתיקתה של אינו המדגישה את חוסר יכולתן של המילים להכיל סבל. שתיקתם של גיבורים אלו עומדת בניגוד להפגנת יכולתו הרטורית של אוקיאנוס, אך הפגנת יכולת זו בעולם של אייסכילוס עומדת לביקורת, כיוון שהמילים עדיין אינן חזות הכול (עמ' 106); (2) תפיסתו של אוריפידס (נפטר ב-408 לפנה"ס) מוצגת כמנוגדת לתפיסת איסכילוס. אוריפידס, המאוחר יותר, מייחס לאמנות הרטוריקה חשיבות רבה. על פי אוריפידס, תפקידם של אנשי הבמה הוא להוכיח את יכולתם הרטורית בראש וראשונה (יכולתו של אוקיאנוס הופכת לחשובה מכול); (3) שתי הגישות, הן של אוריפידס והן של אייסכילוס, מוצגות דרך פריזמה שלישית – של אריסטופנס (נפטר ב-385 לפנה"ס). אריסטופנס, במחזהו *הצפרדעים*, שם ללעג את שתיקתם ואת דבריהם של שני ענקי הדרמה (עמ' 106).

אפשר לאמוד את תרומתו של צורן לקידום דיון בשתיקה בעזרת מושגים של דרידה (1978). דרידה הגדיר את המונח *Différance* כתובנה של תהליך שנע על שני צירים בעת אחת, ציר הזמן וציר החלל (עמ' 126). לצירי זמן וחלל אין נקודת התחלה או סוף, וכך המשמעות אינה יכולה להתקבל כדיכוטומית. סיקסו (Cixous, 1975) טענה כי המקום שהאירועים נעים בו על שני הצירים הללו הוא התאטרון⁶. צורן מציג ניתוח של אופיין ושל פעולתן של דמויות דרך שתיקתן במרחב הבימתי ועל ציר זמן היסטורי-תרבותי. הוא עושה זאת מבעד לפריזמה המתאימה ביותר – פריזמת הטקסט התאטרוני של אריסטופנס. זהו סוד ייחודו (*Différance*) של המאמר.

במאמר "יפה שתיקה... – עיון בדמות הגיבורה היפה והשותקת במעשיות" רות ראוּפמן בוחנת את תכליתה של השתיקה בסיפור העממי מנקודת מבט פסיכודינמית. היא מציגה את הסיפור העממי "שנים עשר האחים", ומבקשת להראות באמצעותו כי הגישה הפסיכואנליטית מסייעת להבין את הגיבורה בסיפור כיוצרת תקשורת הרמונית באמצעות השתיקה. ראוּפמן טוענת כי מתוך פרספקטיבה לאקניאנית הגיבורה מבטאת את היסוד "המשחרר את הלשון" מעצם השאיפה לשמירת האיחוד. על פי לאקן, המילים הן עצמן "רוצחות" האחדות. לימוד השפה הוא תהליך של פירוק והפרדה, הפרדה בין המסמן למסומן (עמ' 115). לעומת זאת, ראוּפמן אומרת כי בביקורת ובניסיונות השכתוב של הפמיניזם הפוסט-מודרני שתיקת הגיבורה בסיפור העממי תתקבל כפרי

התרבות הפטריארכלית, כביטוי לחוסר האונים ולסבילות של המין הנשי. לטענתה (עמ' 113), התפיסה הפמיניסטית חוטאת למטרה, משום שהיא מתייחסת לדמות הסימבולית בסיפור כדמות קונקרטי; מה גם שגישה זו מתעלמת מן היסודות האסתטיים של הז'אנר הספרותי – הסיפור העממי. תכלית המחקר הפסיכולוגיסטי היא לתור אחר ריפוי הנפש, בעוד הגישות הפמיניסטיות הן גישות שתכליתן ביקורת ותיקון חברתי, פרי של מחאה חברתית נגד עיוות ממוסד בחברה האנושית.

על פי הגישה הפמיניסטית, קריאת סיפור או שכתובו אינו תוצאה של ניתוח יצירות ספרותיות "לשם האמנות" אלא תוצאה של איתור היסודות שהגישה הביקורתית מעוניינת לקעקע. זוהי הפלטפורמה שגישה ביקורתית מבוססת עליה. קשה לראות את הרלוונטיות של ערעור הביקורת הפמיניסטית כביקורת שאינה נכונה או שאינה מעשירה תחום אסתטי. מה גם שלקאן הוא המחבר בין השלב הסימבולי בהתפתחות הילד ל"שם האב", משמע לכניסת האב ("האחר הגדול" המייצג את תרבות החוק) לחייו של התינוק ולניתוקו מן האם. וכך הפך הסימבול למטרה עיקרית לחצי הקריאה הביקורתית הפמיניסטית. פֶּרִיס (Ferris, 1989), העוסקת בתפקידן של הנשים בתאטרון במאה התשע-עשרה, הראתה כי אף שהנשים קיבלו תפקידים ראשיים ונראו לכאורה רבות-תושייה ואקטיביות, הן למעשה נשארו סמל של ערכים גבריים, כמו נאמנות, טוהר וצדק. פריס (שם) מגדירה את תפקידן של הנשים כאמצעי חליפין (medium of exchange). סיקסו (Cixous, 1975) מבקשת להגדיר כתיבה נשית-חתרנית ככזאת אשר מכריחה את הקורא לבדוק מחדש מה הן המידות הטובות של הנשים. לדעתה, המידות או הערכים הנחשבים הולמים לאישה אינם אלא תכונות שנועדו לשרת את הגברים, ועל כן היא מבקשת מן הנשים לקעקע ערכים אלו בכתבתן. את הערך "נדיבות" או "יכולת השתתפות", למשל, הן מציעות להפוך ל"סירוב לרציונליות המטאפיזית של הגברים". סיקסו ופריס הן רק שתי כותבות מני רבות. ניתוח אסתטי של הסיפור העממי על אופיו הסימבולי תוך הזמנת גיבורת הסיפור העממי למפגש עם הגישה הפמיניסטית מצד אחד ועם הגישה הפסיכודינמית מצד אחר, כפי שנכתב במאמרה של ראופמן, נקרא כחוויה משלימה ולא דווקא בעייתית.

מאמרה של רחל צורן, "שתיקה בטיפול ובטקסט ספרותי – הטקסט הספרותי כמדובב בדיאלוג הביבליותרפי", נוגע במעגל הקושר מטופל-מטפל-טקסט ספרותי במפגש הביבליותרפי. דבריה נוגעים לספרו של תאודור רייק (Reik, 1967 [1926]) ולטענתו כי המטפל הפסיכואנליטיקאי צריך לפתח קשב מיוחד, מעין "אוזן שלישית". צורן טוענת כי בטיפול הביבליותרפי, נוכח שיתופו של הטקסט הספרותי, יכולים להפיק בחדר הטיפולים את סוג הטיפול והקשב שרייק מדבר עליו. טענה זו מבוססת על הפערים האינפורמטיביים הנובעים מן האוטונומיה של מבע הטקסט הספרותי (ולא כמניפולציה של מטפל), ולכן הפערים האינפורמטיביים בטקסט יכולים לשמש דווקא מנוף לדיבוב של המטופל. נזכרתי באירוע שהתרחש כשהייתי תלמידה בכיתה ד'. בשיעור שעסק בסיפור של אשר ברש שאלה המורה: מדוע לא העניש האב את בנו על סורו? שקט השתרר בכיתה וגם טובי התלמידים התקשו למצוא תשובה. ואז חנה, התלמידה החדשה שאיש לא שמע אותה מדברת קודם, אמרה חרש: "הבן כבר העניש את עצמו". את הסיפור איני זוכרת, אבל את תשובתה של חנה לא אשכח לעולם. אוכל לומר כי הבנתה של חנה בת התשע את שתיקתו של האב, ההבנה שאפשרה לה לפתוח את פיה בפעם הראשונה בין זרים, נצרבה בזיכרון. אם כיוונתי נכון

להצטלבות בין שתיקות הדמות הבדיונית כהזדמנות לדיבוב הקורא, הרי שהמאמר נוגע בהזדמנות שאכן רק השתיקה יכולה להכיל.

במאמר "מה מבטאות השתיקות בתהליך הפסיכותרפיה" שמואל גרזי פורס מגוון של גישות פסיכואנליטיות ומפרט את השפעותיהן על ההתפתחות בתפיסת השתיקות על ידי המטפלים הפסיכואנליטיים עצמם. גרזי מאפשר גם לקורא הלא-מקצועי להבין משהו מעומק המשמעויות הפסיכותרפיות של השתיקות בכתבו בשפה קולחת ובהירה. בסופו של המאמר גרזי מציג את תפיסתו האקזיסטנציאליסטית של סארטר (Sartre, 1948). בדיאלוג עם תפיסה זו יוצר גרזי הקבלה ליחסים בין אם לתינוקה. יחסים אלו, אומר גרזי, נעים בין שתיקה לשתיקה. כאשר התינוק משמיע צלילי בכי, הוא מבטא חוסר שביעות רצון המתפרשת על ידי האם בדרכים שונות עד שהיא מוצאת את הפירוש הנכון. היא מספקת לתינוק מענה, ושביעות רצונו של התינוק תתבטא בשתיקה. אלא ששתיקה זו, אומר גרזי, כבר מכילה בתוכה את פעולת החתירה להבעת חוסר שביעות הרצון "הבאה", עד למענה הבא ולשתיקה הבאה. בדרך זו גרזי מעניק לשתיקה תפקיד חשוב נוסף והוא להיות המְקַל היחיד היכול להכיל את תהליכי ההתפתחות האנושית שמהותם, על פי סארטר, חתירה מתמדת אל השלמות – או אם נמשיך את משנתו של גרזי, אל השתיקה הסופית.

מאמרה של מיכל אפרת "נייט, נייט, נייט, נייט" – הפונקציות התקשורתיות של השתיקה בתשדירי תעמולת הבחירות לכנסת ה-17 לפי המודל של יאקובסון מצביע על השימוש המושכל הנעשה בשתיקות ולא דווקא במילים, תוך התייחסות ליריעת הזמן הקצובה של כל תשדיר בחירות ולהצגתו במכשיר הביתי, שבו ההתקבלות אינה בשליטת היוצר-התועמלן. אפרת מבחינה בין תפקידיה השונים של השתיקה בתעמולה דרך הפריזמה של שש הפונקציות – התכליות הלשוניות – שהתווה רומן יאקובסון (1970). לאור יאקובסון, אפרת מדגישה כי תכליתו של תשדיר בחירות היא התכלית הקונטיביבית: הוראה לנמען כי ביום הבחירות עליו להצביע X ולא כל דבר אחר. בהתבסס על אוסטיין וגיווט (מובא אצל אפרת, 2007, עמ' 163), אפרת טוענת כי פעולת דיבור מפורשת של שכנוע (תכלית קונטיביבית) תיחשב חודרנית תוריד את מידת הצפייה (עמ' 163). כתוצאה מכך, כל עורך תשדיר ינסה כל פונקציה אחרת ובפרט שלא ייאמר מפורשות כי עלינו להצביע X. טיוח הפונקציה הקונטיביבית נעשה על ידי שתיקות. מכאן ואילך הקורא מחפש כיצד בכל שתיקה נחשפת הפונקציה הקונטיביבית, אלא שאפרת מאפשרת אבחנה מדויקת גם של חמש הפונקציות האחרות ומסבירה כיצד השתיקה משמשת אותן. לסיכום המאמר היא מציינת כי גם תעמולת הבחירות עושה שימוש רחב ומגוון בשתיקה כאמצעי ליצירת תקשורת.

לאפרת היכולת להציף נושא בלשני מהיבטים רבים ומגוונים, וכך שפע הידע ושפע נקודות המבט מאפשרים לקורא לספק את סקרנותו שבשמה קרא, גם אם המאמר נכתב שלא לשמה. קריאת המאמר מביאה לשתי מסקנות חריפות. האחת – השתיקה משמשת מקלט בטוח לא לשלל חמש הפונקציות אלא לפונקציה הקונטיביבית, גם אם היא ממוקמת כפונקציה משנית. המסקנה הנוספת המתבקשת לטעמי היא שכאשר עוסקים בשלילה טוטלית של האחר (כי בחירות הן zero sum game) ועושים זאת, כפי שאפרת מדגימה, על ידי שאלה רטורית (עמ' 167) או על ידי שימוש באות אחת החושפת עולם שלם לעיני הצופה הערבי-מוסלמי, עולם החסום בפני הצופה הישראלי (עמ' 172), הרי שהשתיקה אינה אמצעי לתקשורת אלא פנייה בוטה בלבדית.

המאמר החותם את האסופה נכתב בידי סילביה אדלר ונושא את השם "השתיקה והקשר הצרפתי". אדלר מציגה את ההנחה של גלן (Glenn, 2004) כי לשתיקה ערך רטורי בפני עצמו והיא לא רק משלים לדיבור. דרך אחת לראות זאת היא לאתר בתוך המשפטים את *השמטה* (ellipsis) – הדבר שלא נאמר במקום שמצופה שייאמר. אדלר מציגה במאמר את האופן שנשמט מרכיב חי או דומם במשפטים המקובלים בצרפתית המדוברת כיום. הדוגמאות מציגות חיסכון במילים מיותרות, כמו למשל המרת כינוי גוף חי או דומם במילת יחס ולאחריה כינוי גוף אפסי: "– והאוטו שלך? – היום באתי בלי ט" (עמ' 180). אדלר אף מאפשרת הצצה לעולם הפרסום המשתמש בכוחה הרטורי של השתיקה, למשל בהשמטת שמו של מוצר המסייע בהרזיה מססמת הפרסום עצמה: "טוב יותר עם קנדרל מאשר בלי ט". השמטה-השתקה זו של שם המוצר, אומרת אדלר, מתגלה כאיקונית: כשם שהשתיקה אינה מותרת עקבות פונולוגיים כך המוצר המפורסם לא השאיר עקבות בגוף (עמ' 188). מאמרה של אדלר נוגע בהשמטת *משלימים חיים*, כאלה שאינם חוסמים מעבר אינפורמציה אלא מעצימים את תהליך הפרשנות, הן של ההיגד והן של עמדת הדובר (עמ' 182).

הספר *שתיקות ומשמעויותיהן* פותח במאמר העוסק בצלמית השותקת, המסגירה את קיומם של עובדי אלילים ביבנה-ים, ומסתיים במאמר הרואה בשתיקה השמטה בעלת ערך רטורי, החושפת את כוונת הדובר בהיגדיו. המאמרים ברובם עוסקים באפיון השתיקה או בהגדרת תכניה, כאשר כל כותב מתמקד בשקט בתוך תחומי המחקר שהוא עוסק בהם. כאן האליה וכאן גם הקוץ. בכתבת הספר השתתפו חוקרים העוסקים בשתיקה בתחומי מומחיות אחדים: ארכאולוגיה, ביבליותרפיה, היסטוריה, סוציולוגיה, פסיכולוגיה, חקר הספרות ובלשנות. האליה היא מגוון רחב של תחומים המוצגים במאמרים, שנכתבו בשפה קולחת ברובם וכך תורמים ליצירת אסופה נגישה לכל אדם. בהצגת מגוון תחומי מחקר ברור כי הקוץ הוא צמצום ההיבטים המדווחים מתוך כל תחום להיבט אחד או שניים לכל היותר.⁷ "בדידותו" של כל מאמר בתחומו גורמת לעוד חולשה של הספר: האסופה נותרת ללא היגד מרכזי ואף ללא רמה אחידה של העמקה.

עם זאת, האסופה חשובה ביותר משלש סיבות: (1) ראשוניותה כאסופה עברית; (2) המבוא של עורכת האסופה פותח חלון אל מורכבותה של הגישה היהודית-עברית אל מושג השתיקה, ומבטיח עניין רב לאדם המעוניין להמשיך לחקור בנושא זה; (3) כל מאמר באסופה מדווח על מחקר חשוב או מספק מבט כללי וקשר עם עולם המחקר באמצעות ביבליוגרפיה מקיפה. אין ספק כי ספר זה ראוי שיהיה בכל ספרייה המכבדת את עצמה.

¹ איום במובן הפרוידיאני (umheimlich או the uncanny). ראו פרויד (1968). מבחינה זו הפירוש אינו הסבר אלא פענוח שיש לו אפקט של הפתעה; הוא גורם להרגשת הזרות, האחרות הנמצאת בתוכך.

² אמונדסן (Amundsen, 1981) טענה כי המהפכה הפמיניסטית של שנות השישים בארה"ב הושתקה על ידי תחנות הרדיו הנשלטות על ידי גברים. דיילי (Daly, 1978, 1985, 1992), מן החוקרות החשובות בין הפמיניסטיות שעסקו בחקר התרבות (Radical Cultural Feminists), טענה בעקבות לקאן כי השפה היא שפה גברית-דכאנית כלפי נשים ומותרת מושגים בעולם הנשים ללא שם, וכך הפכה השפה למנגנון השתקה של הנשים. את המונח "כתיבה נשית" (écriture féminine) טבעו הפמיניסטיות הצרפתיות, והטיפו לחיפוש אחר המצאת מונחים חדשים באותם מקומות שהגברים דבקו בשתיקה. ראו סיקסו (Cixous, 1975) מתוך עבודתה *צחוקה של המדוזה*, או פרל (Farrell, 1991), העוסקת במכתביה הקונוניים של מדאם דה סובניי (De-Sévigné) לבתה בחברה הפטריארכלית.

³ "Notice how well silence was maintained by every colonial power" (Kapusinski; quoted in Jaworski, 1993, p. 115)

⁴ "...שתיקה בשניים": שתיקת המפרסם ומשמעותה ללקוח.

⁵ היצירה של קייג' מחייבת את הפסנתרן לשבת מול הכלי מבלי לגעת בו. כך חוויית ההקשבה היא חווייה של דומייה.

⁶ כתיבה נשית, לדעת סיקסו, היא כתיבה המחפשת יצירת משמעויות חדשות מבלי שימוסגרו מיד בקטגוריות הדיכוטומיות הפטריארכליות. ראו Shiach (1991, עמ' 69).

⁷ מעיסוקי במרווח השקט למדתי כי בתחום התאטרון בלבד, למשל, חקר השתיקה כולל מחקרים רבים, דעות שונות ואף מחזות שנכתבו בעקבות שאלת פשרו ותפקודו של השקט על הבמה.

מראי מקום

אפרת, מ' (2006). "...שתיקה בשניים": שתיקת המפרסם ומשמעותה ללקוח", בתוך: י' גיתאי (עורך), *הכל דיבורים*, מכללת עמק יזרעאל (בדפוס).

יאקובסון, ר' (1970). "בלשנות ופואטיקה", *הספרות* 2, עמ' 274-285.

פוקו, מ' (2005). *הארכאולוגיה של הידע*. מצרפתית: אבנר להב. תל-אביב: רסלינג.

פרויד, ז' (1968). א. "השלילה" (מקור: 1925); ב. "המאויים" (מקור: 1919), בתוך: פרויד, *מעבר לעיקרון העונג ומסות אחרות*, תרגם: חיים איזיק, עריכה מדעית: ח' אורמיאן. תל-אביב: דביר.

קלקין, נ' (2007). *המרווח השקט כגורם מסייע בפעולה הדרמטית* (עבודת מסטר). אוניברסיטת תל-אביב.

Amundsen, K. (1981). *The Silenced Majority: Women in American Democracy*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Barthes, R. (1974). *S/Z* (trans. R. Miller). New York: Hill and Wang.

Cixous, H. (1975). "Le Rire de la Meduse" (trans. K. and P. Cohen). *Signs* 1 (4), pp. 875-893.

Daly, M. (1973). *Beyond God the Father: Toward a Philosophy of Women's Liberation*. Boston: Beacon Press.

Daly, M. (1978). *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism*. Boston: Beacon Press, 1978.

Daly, M. (1984). *Pure Lust: Elemental Feminist Philosophy*. Boston: Beacon Press.

Derrida, J. (1978) *Writing and Difference* (trans. Alan Bass: London & New York: Routledge.

Farrell, M.L. (1991). *Performing Motherhood*. Hanover & London: University Press of New England.

Ferris, L. (1989). *Acting Women: Images of Women in Theatre*. London: Macmillan.

Glenn, C. (2004). *Unspoken: A Rhetoric of Silence*. Carbondale: Southern Illinois University Press.

Hall, E.T. (1959). *The Silent Language*. Garden City, NY: Doubleday.

Jaworski, A. (1993). *The Power of Silence*. Newbury Park & London: Sage.

- Lacan, J. (1977 [1960]). "The Subversion of the Subject and the Dialectic of Desire in the Freudian Unconscious". In: *Écrits* (a selection, trans. Alan Sheridan). London: Routledge, pp. 292-325.
- Reik, T. (1967 [1926]). "The Psychological Meaning of Silence". *Psychoanalytic Review* 55, pp. 172-186.
- Sartre, J.P. (1948). *L'être et le néant* [*Being and Nothingness*] (trans. Hazel E. Barnes). London: Routledge.
- Shiach, M. (1991). *Helene Cixous*. London: Routledge.
- Tannen, D. and M. Saville-Troike (eds.) (1985). *Perspectives on Silence*. Norwood, NJ: Albex.

נין קלקין, בעלת תואר שני בתיאטרון מאוניברסיטת תל אביב, כתבה עבודת גמר בנושא "מרווח השקט" בהנחייתו של פרופ' גד קינר. העבודה מתמקדת באתגרי תרגומו של הטקסט הדרמטי לפעולה על הבמה, ובכוחה הדרמטי של השתיקה. במשך שנים רבות היא עסקה במחול באופן מקצועי כרקדנית וכן ככוריאוגרפית וכמורה לרקדנים מקצועיים בארץ ובחוץ לארץ. כתובת להתכתבות: gadnin@zahav.net.il

עיצוב נרטיב קיבוצי

שלמה גץ

אפרת קנטור (2007), **בעצמם הם כותבים להם שיר: עיצוב הזיכרון הקולקטיבי בקיבוץ המאוחד 1978-1948**, הוצאת מכון בן-גוריון ויד טבנקין, 425 עמודים.

"בעצמם הם כותבים להם שיר" הוא ניסיון חשוב ורחב היקף להבין את היווצרותו של זיכרון קולקטיבי בקהילה אחת בחברה הישראלית – קיבוצי "הקיבוץ המאוחד". אין כאן עיסוק בכל הקיבוצים כולם אלא בתנועה קיבוצית אחת. העניין בספר אינו שמור רק למתעניינים בקיבוצים. יש בו תובנות על עיצוב זיכרון בכלל ועל עיצוב הזיכרון בחברה הישראלית בשנותיה הראשונות, ומכאן גם חשיבותו.

הספר פותח בסקירה מקיפה של שני תחומים. התחום הראשון – מקומו של הקיבוץ המאוחד במדינת ישראל. תחום זה כולל סקירה היסטורית של התנועה הקיבוצית הזאת, אחת משלוש התנועות הקיבוציות שהוקמו בסוף שנות העשרים של המאה הקודמת, למן היווסדה בשנת 1927 ועד איחודה עם תנועה קיבוצית אחרת – איחוד הקבוצות והקיבוצים – בשנת 1980. נוסף על הסקירה ההיסטורית מביאה קנטור גם את עיקרי המחקר ההיסטורי על הקיבוץ המאוחד, תוך הדגשת התחומים שהיא מציגה בספר. התחום השני – "מושגי יסוד בחקר הזיכרון הקולקטיבי". קנטור מתחילה מהגדרת המושג ("מכלול ייצוגי העבר שהתרקם, נאצר ונוצר באמצעות מסורות חיות של קהילה מסוימת" – עמ' 9) ותפקידו ("חלק ממאבק על כינון זהויות במדינה מודרנית" – עמ' 10), ומדגישה כי הזיכרון משתנה ללא הרף בהתאם לאתגרי ההווה ובמטרה לתת מענה לשאלות אקטואליות. בתוך כך היא יוצקת את כלי המחקר – "מפתחות הזיכרון" – מוטיבים חוזרים ומילים מנחות, המעצבים את נופו של הזיכרון (עמ' 16). לצורך העבודה היא בוחרת ב"טקסטים" שהיא מחלקת לשלושה סוגים: "הטקסט שבדפוס", שהוא העיקרי, "הטקסט שבזמן" – כינוסים, טקסים, עצרות, ו"הטקסט שבמרחב" – מבנים, אנדרטאות ושאר ייצוגים פיזיים של הזיכרון. התייחסות לשלושה סוגי טקסט מאפשרת גם לדעת את מידת חשיבותו של הזיכרון בעיני מעצביו. שימוש בכל השלושה לצורך העיצוב יכול להעיד על חשיבות רבה יותר מאשר שימוש בסוג טקסט אחד או שניים.

בהמשך עוברת קנטור לבדוק עיצובי זיכרון של ארבעה אירועים או נושאים: **הפלמ"ח**, בפרק הנושא את השם "ראשונים? תמיד? אנחנו?" שהוא דקונסטרוקציה לשורה מתוך המנון הפלמ"ח שכתב זרובבל גלעד בתוספת סימני שאלה; "**המפה שבלב**", העוסק בתפיסת ארץ ישראל השלמה בעיקר בתקופה שבין מלחמת השחרור למלחמת ששת הימים; "**האם אפשר לזכור פילוג?**" – על זיכרון הפילוג בקיבוץ המאוחד בראשית שנות החמישים של המאה שעברה; ולבסוף "**דפי מרד**" – על זיכרון הגבורה היהודית במלחמת העולם השנייה. בסיכום מתמודדת המחברת עם תפקיד הזיכרון בקיבוץ המאוחד בעשרים השנים הראשונות של מדינת ישראל, ומדגישה שבתקופה זו איבד הקיבוץ המאוחד את כוחו.

קנטור מציינת בהקדמה לספר כי בחירתה בנושא, ובכלל זה בקיבוץ המאוחד כנושא למחקר, נובעת מקשר הדוק, אינטימי ואישי עם הנושא ומהיותה שותפה בקהילת הזיכרון שנדונה בספר. אולם הדיון בקיבוץ המאוחד ראוי גם מבחינה תאורטית. הקיבוצים, כקהילות מכוונות

(Intentional Communities) היו מודעים לעצמם. קהילה שיצרה את עצמה על בסיס רעיוני ובכוונה מוצהרת ליצור דפוס חדש של אורח חיים כוללני, ידעה גם לתעד, לשמר ולחקור את תולדותיה ואת התפתחותה. משום כך יש לתנועות הקיבוציות ארכיונים ומכונים מחקר בתחומי ההיסטוריה, החינוך, הכלכלה, הארכיטקטורה, הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה. הספר עוסק בפן של המודעות העצמית הזאת שעדיין לא נחקר – הזיכרון הקולקטיבי. הקיבוץ המאוחד הוא ככל הנראה המתאים ביותר לכך. התנועות הקיבוציות נוסדו בסוף שנות העשרים של המאה הקודמת, כאשר היו פחות משלושים קיבוצים ורובם נוסדו במשך שנות העשרים. שני מאפיינים עיקריים הבדילו בין התנועות – מוצא החברים ותפיסת תפקיד הקיבוץ. זיגפריד לנדסהוט (2000), סוציולוג יהודי-גרמני, שהיה ככל הנראה הסוציולוג הראשון שערך מחקר מקיף על הקיבוץ באמצע שנות הארבעים של המאה שעברה, היטיב לתאר את ההבדלים בין התנועות: "חבר הקבוצות" היה בנוי מקבוצות הומוגניות שביקשו לייסד קהילות קטנות, אינטימיות, והתרכזו ביישוב הקיבוצי עצמו. זו הייתה פדרציה רופפת למדי של קיבוצים. "הקיבוץ הארצי של השומר הצעיר" נבנה בידי בוגרי תנועת נוער מאירופה שהקימו יישובים קיבוציים. הייתה זו התאגדות של יישובים עצמאיים על בסיס השקפת עולם משותפת. סמכותה של התנועה בשאלות כלכליות וארגוניות לא הייתה גדולה, ועיקר תפקידה היה טיפוח הזהות הרעיונית המשותפת לכלל חברי התנועה, מה שנקרא בלשון חברי התנועה "הקולקטיביות הרעיונית". "הקיבוץ המאוחד" צמח מתוך "גדוד העבודה" ואימץ כמה מעקרונותיו. "באף אחד מן הזרמים של התנועה הקיבוצית", מציין לנדסהוט (עמ' 79), "לא באו לידי ביטוי מוחלט ברור כזה המטרה הלאומית, העבודה המכוונת כלפי תפקיד לאומי כללי והכוננות לשאת בקול ההגשמה – כמו בקיבוץ המאוחד".

הקיבוץ המאוחד, יותר מהתנועות האחרות, רצה להשפיע על החברה היהודית המתפתחת בארץ ישראל. מנהיגיו הבינו כבר אז, אף שאולי לא יכלו לקרוא לכך בשם המקובל היום, כי עיצוב זיכרון הוא חלק מאותה השפעה. הקיבוץ המאוחד הוא גם הריכוזי ביותר בתפיסת הקשר בין המרכז (מזכירות התנועה) לקיבוצים, הנתפסים כ"שלוחות" של המרכז. בלשון הקיבוץ המאוחד המרכז נקרא "קיבוץ", ואילו הקיבוצים – "משקים". בראש התנועה עמד, עד למותו בשנת 1971, המנהיג הכריזמטי יצחק טבנקין. הבחירה בקיבוץ המאוחד כמושא המחקר היא אם כן גם בחירה בתנועה שעיצוב הזיכרון נתפס חלק ממשימתה, ובשל ריכוזיותה יכלה לעצב זיכרון קולקטיבי ביתר קלות מאשר התנועות האחרות.

הזיכרון הקולקטיבי, מזכירה לנו המחברת, מטרתו הגדרת הזהות הקיבוצית באמצעות הבניה מחודשת של העבר לצורך חיזוק הקהילה בהווה. הוא נועד לשרת את צורכי ההווה, והסיפור מתאים את עצמו לקהל היעד שלו. התקופה שהספר עוסק בה הוא שלושים השנים הראשונות של המדינה – 1948-1978. בתקופה זו, טוענת קנטור, התנועה הקיבוצית נמצאת בשקיעה "והזיכרון מסייע להעלים את מצוקות ההווה ושואב כוחו מזוהר העבר" (עמ' 95). אמנם בשנות ראשית המדינה נחלשה התנועה הקיבוצית ואיבדה מכוחה, אולם תפיסה זו עדיין לא הייתה בתודעה של אנשי התקופה. נראה היה כי הקיבוצים פורחים – החקלאות צמחה, הקיבוצים חדרו בהצלחה לתעשייה, הפעילות הכלכלית נשאה פירות נאים, רמת החיים בקיבוצים עלתה, והמערכת הפוליטית הייתה משופעת בחברי קיבוץ. אמנם הקיבוץ המאוחד היה באופוזיציה בחלק מהתקופה הנסקרת, ואף סבל מפילוג מכאיב, אבל עדיין היה לו כוח פוליטי לא מבוטל. רק מחקרים מאוחרים יותר חשפו את הפער בין מה שנראה לעין ובין ראשית השבר של הקיבוץ, שחלק מיסודותיו הונחו אז. נראה כי קביעתה של קנטור לגבי "קהילה המאבדת מכוחה" וכי

"רכיבי זיכרון חיפו על חולשת הקיבוץ המאוחד בתחומי העשייה בהווה" היא דווקא פרי הסתכלות מזווית הראייה של ההווה (זמן כתיבת הספר) על התקופה הנסקרת, ופחות מתוך ראיית אנשי התקופה עצמם. כך למשל המחברת מציינת כי המילה "משבר" נפוצה מאוד בשמות של מחקרים וספרים שסקרו את המבנה הכלכלי והחברתי של התנועה הקיבוצית, ומביאה כדוגמה את ספרו של רוזוליו (1999) "השיטה והמשבר", אשר נכתב כמה עשרות שנים לאחר האירועים שהוא עוסק בהם. נראה כי שימוש בביטוי משבר אינו אופייני דווקא לשנים שהספר שלפנינו עוסק בהן.

חלק מרכזי בסיפור עיצוב הזיכרון שייך למנהיגי הקיבוץ המאוחד, ובראשם טבנקין. המחברת מדגימה היטב, בכל אחד מהנושאים שהיא עוסקת בהם, את תהליך העיצוב המודע לעצמו, זיכרון שאינו "צומח" אלא "מעוצב", ובתוך כך נכלל תהליך ההזרה וההשתקה של סיפורים אחרים – בעיקר סיפורים של קיבוצים בודדים – ומועדף הסיפור שרוצה לספר המרכז. כך למשל, היא מביאה סיפורים של קיבוצים בודדים במהלך מלחמת השחרור, שהמרכז ניסה – אם כי לא תמיד הצליח – להשתיק את סיפורם מפני שהוא התחרה בסיפור המרכזי – הפלמ"ח וחברי הקיבוץ המאוחד שעמדו בראש יחידותיו.

קנטור מראה כיצד עוצב הזיכרון הקולקטיבי על ידי המרכז בארבעה תחומים, שכל אחד מהם מדגים סוג אחר של זיכרון וסוג אחר של עיצוב, וביחד הם יוצרים תמונה מורכבת של דרכים לעיצוב הזיכרון.

שני פרקים קשורים לעיצוב הזיכרון הלאומי של החברה הישראלית: האחד – "דפי המרד" – עוסק בזיכרון של תקופת השואה, ובו קנטור מראה כיצד עיצב הקיבוץ המאוחד (למעשה הנהגתו) את זיכרון המרד והגבורה – עיצוב שהיה דומיננטי בחברה הישראלית והחל להשתנות רק לאחר משפט אייכמן, בתחילת שנות השישים. נאמנה לשיטתה, המשלבת טקסטים כתובים, טקסים ומרחב, קנטור עוקבת בצורה דקדקנית אחר בניית הזיכרון בעזרת דמותם של צביה לובטקין ואנטק צוקרמן, ממנהיגי המרד בגטו ורשה והדגשת הגבורה היהודית. הדבר נעשה באמצעות פרסום כתוב של עדויות ומחקרים על התקופה, טקס זיכרון ממלכתי הנערך אחת לשנה בקיבוץ ובניית מוזאון לוחמי הגטאות. המחברת עומדת על צורכי ההווה של מעצבי הזיכרון – רגשי האשמה על חוסר היכולת לעזור מעמידים את מוטיב המרד כתמונה חיובית של עיצוב העבר. קשה להבין מתוך הספר מדוע זכר השואה, כפי שעיצבו הקיבוץ המאוחד, זכה לבולטות בחברה הישראלית. המחברת מתמודדת עם השאלה כיצד גבר הקיבוץ המאוחד על התנועה הגדולה האחרת – השומר הצעיר, שחלקה באירועים המכוננים (מרד גטו ורשה) ודאי אינו פחות, אבל לא עם שאלה משמעותית לא פחות – מה הביא לעליונות הזיכרון הזה בחברה הישראלית כולה?

הפרק השני (לא לפי סדר הופעתו בספר, אלא לפי הזמן ההיסטורי) עניינו זיכרון הפלמ"ח. הפלמ"ח היה הכוח הצבאי המאורגן שברשות "ההגנה". התפיסה המקובלת במדינת ישראל, בוודאי בתקופה שהספר עוסק בה, היא שהפלמ"ח נשא בעול המרכזי של השמירה על ביטחון מדינת ישראל וכי אנשיה הם הכוח הצבאי המרכזי והמשמעותי ביותר במלחמת העצמאות. יחידות הפלמ"ח שכנו בקיבוצים, עבדו בהם כשבועיים בחודש לצורך קיומם והתאמנו. רוב יחידות הפלמ"ח ("ה"הכשרות") שכנו בקיבוצי הקיבוץ המאוחד ורבים ממפקדיו היו חברי הקיבוץ המאוחד או מזוהים אתו. קנטור אומרת: "ניתן לקבוע כי בהנהגת היישוב, בתנועה הקיבוצית ואף בקבוצות בחברה הישראלית של אותם ימים, זוהה הפלמ"ח זיהוי כמעט מטונימי עם הקיבוץ המאוחד" (עמ' 85). בשלהי מלחמת השחרור החליט בן גוריון לפרק את הפלמ"ח. זיכרון הפלמ"ח

ככוח המרכזי של המלחמה, לדברי קנטור, הוא פרי עיצובו של הקיבוץ המאוחד. כאן היא מעלה השערות על מערכת היחסים בין הקיבוץ המאוחד למוסדות הממלכתיים של מדינת ישראל. לדבריה, הבעלות על תמונת העבר הייתה מעין תגמול להזדהוּת ולהדחה של הקיבוץ המאוחד מהמרחב הפוליטי ומעמדות כוח (עמ' 120-121). במסגרת מאבקי כוח אלה קיבל הקיבוץ המאוחד פיצוי על דחיקתו מעמדות כוח פוליטי – הזכות לספר את סיפור הפלמ"ח, ולמעשה את סיפור מלחמת העצמאות, דרך הפריזמה שלו. טענה זו – המשלבת את תאוריית הקונפליקט (מאבק על הזכות לעצב את הזיכרון) ותאוריית החליפין (המדינה נוטלת מהקיבוץ המאוחד "חלק ניכר מתפקידיו ובתמורה מאפשרת לו לספר את סיפור המלחמה") היא ככל הנראה אחת החשובות שמעלה הספר, שכן היא המקשרת בין הזיכרון של הקיבוץ המאוחד לבין הזיכרון הקולקטיבי של החברה הישראלית. יתרה מזו, אפשר להסיק מהטענה לגבי דרך עיצוב הזיכרון הקולקטיבי – בחברה הישראלית ואפילו בכל חברה – מי הם המשתתפים בעיצוב, מהו המשא ומתן שהם מנהלים עם חלקים אחרים בחברה כדי שיוכלו לעצב זיכרון קולקטיבי החורג מגבולות הקבוצה ועוד. ממש בימים אלה ניצת ויכוח על עיצוב זיכרון ה"נפבה" של האזרחים הערבים-ישראלים. ודאי יש מקום ללמידה של עיצוב זיכרון השייך לאותה תקופה היסטורית, או לפחות להשוואה בין עיצוב זיכרון הנפבה לעיצוב זיכרון הפלמ"ח, אלא שהוויכוח או המשא ומתן על עיצוב זיכרון הנפבה מתרחש כיום, כשישים שנה לאחר האירועים עצמם ולא בצמוד להם, לאחר שהשתנו צורכי התקופה ומטרת עיצוב הזיכרון היא שונה. בכל מקרה, טענתה של קנטור על יחסי חליפין וכוח אינה מוכחת בספר. הספר מתרכז בדרך שעיצב הקיבוץ המאוחד את זיכרון הפלמ"ח, אולם אין הוא עוסק בקשרים שבין המדינה לקיבוץ המאוחד, ובכך מותיר את הטענה זקוקה לתימוכין – אולי למחקר נפרד.

עיצוב של זיכרון שאין לו יומרות להשפיע על החברה הישראלית מעלה סוגיות אחרות, מעניינות לא פחות. עניין שלמות הארץ, או ארץ ישראל השלמה, היה בעיקר חזונו של טבנקין, אם כי היו לו שותפים בהנהגת הקיבוץ המאוחד. אולם כיצד מגשימים זאת במציאות שקבעה בשנת 1949 גבולות אחרים? המחברת עומדת בהרחבה ראויה על המקורות לתפיסת ארץ ישראל, ומתמקדת בדרך עיצוב "המפה שבלב" (כשם הפרק) – כלומר חזון ארץ ישראל כמשאלת לב, כשאיפה – אולם לא כדרך פעולה פוליטית. מבחינה זו, עיצוב הזיכרון אפשרי בעיקר דרך המערכת החינוכית. גם כאן יש הדגמה של עיצוב הזיכרון דרך טקסטים (ספרים, חוברות הדרכה), מקום ומרחב (טיולי תנועת הנוער) והטקס – כמו למשל סמל תנועת הנוער "המחנות העולים" של הקיבוץ המאוחד שמופיעה בו ארץ ישראל בגבולות המנדטוריים.

סוגיה שונה היא עיצוב זיכרון הפילוג בקיבוץ המאוחד בראשית שנות החמישים של המאה שעברה. בשל חילוקי דעות חריפים בין תומכי מפ"ם, המפלגה בעלת הזיקה לברית המועצות, לבין תומכי מפא"י, מפלגת השלטון, התחולל פילוג בין החברים, והוא הוביל לפילוג בקיבוצים עצמם. בקיבוצים רבים עזבו תומכי אחד הצדדים את הקיבוץ והצטרפו לקיבוץ אחר, בעל זהות פוליטית-אידאולוגית דומה. למשל, חברי עין גב בעלי הזיקה למפ"ם עזבו לגינוסר, וחברי גינוסר בעלי הזיקה למפא"י עברו לעין גב, שיצאה ממסגרת הקיבוץ המאוחד; חברי איילת השחר בעלי הזיקה למפ"ם עברו לקיבוץ הגושרים שנשאר בקיבוץ המאוחד, ואילו חברי בית השיטה בעלי הזיקה למפא"י עזבו לאיילת השחר שנוצר שם רוב למפא"י, והקיבוץ פרש מהקיבוץ המאוחד. קיבוצים אחדים, בעיקר הגדולים, שלא הייתה בהם הכרעה בין הצדדים – התפצלו לשניים (גבעת חיים איחוד וגבעת חיים מאוחד, אשדות יעקב איחוד ואשדות יעקב מאוחד, גבת, עינת ועוד). הקיבוצים

הפורשים הקימו, יחד עם תנועה אחרת – חבר הקבוצות – פדרציה חדשה: "איחוד הקבוצות והקיבוצים". בסופו של הפילוג נותרו בקיבוץ המאוחד 56 קיבוצים מתוך 78. כאן שואלת המחברת "האם אפשר לזכור פילוג?" – זהו אירוע שראוי להשכיחו, פרק שאין להתפאר בו, אבל אי אפשר להתעלם ממנו. הטיפול בשאלת ההשכחה הוא בעייתי גם מבחינה מתודולוגית, שכן קשה לטפל בנושא שאין מדברים עליו ואין מנציחים אותו, ובכל זאת הוא נוכח בכל יום – באותם קיבוצים שהפילוג התרחש בהם, ובעיקר בקיבוצים שפוצלו וחיים בסמיכות זה לזה. כאן הזיכרון הקולקטיבי מעוצב בדרך עקיפה: אין מתמודדים עם הפילוג באופן ישיר אלא עוסקים ב"צדקת הדרך" של הנשארים בקיבוץ המאוחד ובהענקת גאוות יחידה לנשארים.

הספר שלפנינו עוסק בעיצוב של זיכרונות מסוגים שונים באותה החברה. בכך מתאפשר לקרוא לקבל תובנות רחבות יותר ומשמעותיות יותר על מגוון הזיכרונות המעוצבים (מה נזכר ומה נשכח) וגם על הפרקטיקות השונות של עיצוב הזיכרון והכחדתו, המתקיימות במקביל באותה חברה. אירועים שונים מעלים בעיות שונות ודרך טיפול שונה בעיצוב הזיכרון, ולכן גם הדגשת חומרים אחרים – מילה כתובה, מקום, טקס. אחת המסקנות מכך היא כי דרך עיצוב הזיכרון קשורה יותר לאופי הזיכרון שרוצים לעצב ולמטרתו, ופחות בסוכן העיצוב. במקרה של הקיבוץ המאוחד העיצוב נעשה על ידי קבוצה מצומצמת של אנשים באותה תקופה היסטורית והיה מיועד לאותו קהל יעד, אולם נעשה שימוש בטכניקות שונות של עיצוב, בהתאם למטרות שרצו להשיג.

לשבחה של המחברת יש לומר עוד כי הספר כתוב בצורה קולחת, ברורה, בשפה רהוטה ולא מסורבלת. הבחירה בשמות הפרקים, ואף בשם הספר עצמו, היא מקורית ואינה מכבידה. טענתה, המשלבת את תאוריית הקונפליקט (מאבק על הזכות לעצב את הזיכרון) ותאוריית החליפין (המדינה נוטלת מהקיבוץ המאוחד "חלק ניכר מתפקידיו ובתמורה מאפשרת לו לספר את סיפור המלחמה") היא ככל הנראה אחת החשובות שמעלה הספר, שכן היא המקשרת בין הזיכרון של הקיבוץ המאוחד לבין הזיכרון הקולקטיבי של החברה הישראלית. באופן זה אפשר לבחון את יחסי המדינה הצעירה עם חלקיה השונים של החברה וכן את עיצוב החברה בישראל גם באמצעות המשא ומתן על עיצוב הזיכרון.

מראי מקום

לנדסהוט ז' (2000). *הקבוצה: מחקר סוציולוגי על הישוב הקיבוצי בארץ ישראל רמת-אפעל: יד טבנקין (מהדורה שנייה)*.

רוזוליו, ד' (1999). *השיטה והמשבר*. תל-אביב: הוצאת עם עובד.

ד"ר שלמה גץ הוא ראש המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי באוניברסיטת חיפה ומרצה בכיר לסוציולוגיה במכללה האקדמית עמק יזרעאל. התמחותו העיקרית היא חקר השינוי בקיבוצים. הוא חוקר גם בתחום ההשכלה הגבוהה בישראל, בדגש על בחירות לימודיות של סטודנטים. כתובת להתכתבות:

getz@research.haifa.ac.il

תקצירים בעברית למאמרים באנגלית

נוף לשוני ותפוצות חוצות לאומים: יהודים צרפתים בסרסל ובנתניה

אליעזר בן-רפאל ומרים בן-רפאל

השפה העברית הייתה בארץ לשפה הלאומית הבלתי מעוררת. אולם קבוצות מסוימות ממשיכות להשתמש בשפות המוצא שלהן בהקשרים מסוימים. העולים החדשים מצרפת נמנים עם הקבוצות הללו. מעקבים שונים הראו שמדובר באנשים המתכוונים לשמור על קשר עם צרפת ועם קהילות המוצא שלהם, ובשל כך הם מדגימים את הדפוס של "תפוצה חוצה לאומים". מאמר זה שואל האם אמנם קבוצה זו מדגימה בדרך זו או אחרת את הדפוס של "ביתיות כפולה". אנחנו משתמשים במתודולוגיה של חקר נוף לשוני, המנתחת את כל האובייקטים הכתובים כדי לסמן את הזירה הציבורית. במקרה זה ריכזנו את תשומת הלב לשימוש בצרפתית, בעברית ובשפות אחרות בנוף הלשוני. אנו גם יודעים שכל קבוצה המתיישבת במקום מסוים מתנסה בשינויים מרחיקי לכת תוך הסתגלותה לסביבתה החדשה. כדי לעמוד על מידת ההמשכיות לעומת חוסר ההמשכיות של הקבוצה ביחס לעצמה, ערכנו מחקרים מקבילים בישראל ובצרפת. בישראל בחרנו בנתניה, שבה רבים במיוחד העולים החדשים מצרפת, והם במוקד העבודה הזאת. המוקד השני הוא העיירה סרסל שבקרבת פריז בצרפת, שבה קיים ריכוז מרשים של יהודים צרפתים. הניתוח מראה שהעולים בישראל בונים מרחב ציבורי, שבו יש לשפה הצרפתית מקום מכובד ביותר. במחקרנו מצאנו שגם בסרסל הצעירים והקרובים להם מגלים בלא נחרצות את רצונם לשמור על ייחודם כלפי הסביבה שלהם. הדפוסים שונים זה מזה בשני המקומות על-פי הקשריהם, והם חושפים את הדיאלקטיקה של "קרבה-שונות" של תפוצות ושל קהילות מוצא.

שפת הסתירות: הרהורים בשיח הבלתי-מדובר

של טראנסיסטים ישראליים

ישי טובין ויהושע שמידט

המאמר בודק את ההתנהגות ואת העמדות של "טראנסיסטים", ישראלים המבלים לילות שלמים במסיבות החגות סביב סגנון של מוסיקת ריקודים המכונה "טראנס פסיכודלי". אותן "מסיבות טראנס" נערכות ללא אישורים מתאימים, וחלק ניכר מהמשתתפים נוטלים סמים אסורים. אף על פי שהטראנסיסטים רואים את התנהגותם כאנטי-ממסדית, ממבט קרוב יותר אפשר להבחין שהתנהגות זו משקפת נורמות שכיחות בחברה הישראלית, ואינה מתנגדת להן. המאמר בוחן את התבנית האירונית הזאת באמצעות חיבור בין שיטות אתנוגרפיות (המבוססות על חמש שנים של תצפית-משתתפת במסיבות טראנס), ושיטות בלשניות המבוססות על תורת הסימן ועל פונולוגיה, כדרך לבדיקת התנהגות האדם. השילוב של השיטות הללו מתאים במיוחד לפענוח התנהגותם של טראנסיסטים, מכיוון שבשפתם קיימים מקרים רבים של זוגות דיכוטומיים המאורגנים סביב מערכות מילים פונטיות, סמנטיות ואסוציאטיביות (סתירות), המאששות מבחינה אמפירית את המידע האתנוגרפי.

פלסטיין, מישיגן: הכתובת לשיבה

רון כוזר

מאמר זה פותח בהצגה קצרה של הסמנטיקה של המושג return ('שיבה') כקטגוריה רדיאלית בעלת ליבה ושוליים הנגזרים באמצעות הרחבות. לאחר מכן נסקר בקצרה הוויכוח הפנים-פלסטיני בנושא זכות השיבה, המתנהל בין המקסימליסטים, הנוטים להשתמש במשמעויות הקרובות לליבה, לבין הפרגמטיסטים, המשתמשים במשמעויות השוליים הגזורות. עיקר הדין הוא ניתוח סיפורו של אנטון שמאס Autocartography: The Case of Palestine, Michigan. במאמר נידון האופן שבו המספר מטעם שמאס מפרק את רכיבי המונח return בצעד המציג את הוויכוח הלאומי המודרניסטי בגיחוכו. שמאס הסופר מתערב בסיפור בפרק ה-Postscript ('אחרית דבר'), ובו הוא חושף את ההיברידיות שלו עצמו, ובכך הוא מציע זווית ראייה בלתי-לאומית לנושא זכות השיבה.

פוסקנות מפוכחת (נורמטיביות ריאליסטית):

האקדמיה ללשון העברית ודוברי השפה הישראלית

גלעד צוקרמן

מאמר זה סוקר באופן ביקורתי וחסר פניות התפתחויות אחרונות בהחלטות האקדמיה ללשון העברית. הטענה המרכזית במאמר היא שלמרות השאיפה לעבריות ישראל (מה שמכונה על-ידי המחבר "אלט-נוי-לאנד על-תנאי לאנג"), האקדמיה ללשון העברית מראה סימנים של טהרנות ריאליסטית, נורמטיביות מפוכחת – היא גם מטהרת (לפי השפה העברית) וגם מתארת (לפי דוברי הישראלית) בו-זמנית. בין השאר המאמר מספק דוגמאות להחלטות דסקריפטיביות של האקדמיה, שלמעשה סותרות פסיקות קודמות, פרסקריפטיביות, מפס הייצור של האקדמיה עצמה. "מי זה ישמור על השומרים עצמם?" לבטח לא כתב המאמר, המאמין בדמוקרטיה לשונית ומוקיר את מפעל המילון ההיסטורי של "התרביץ ללשון העברית".

רכישת שפה כצוהר לאינטגרציה חברתית

בקרב ילדים דוברי רוסית כשפת אם בישראל

שרון ערמון-לוטם, נטליה גרינה, כרמית אלטמן, ז'אנה בורשטיין-פלדמן,

גלינה גורדיצ'בסקי, אולגה גופול ויואל וולטרס

מאמר זה מתאר תכנית מחקר הבודקת שאלות של זהות ושל גישה ואת הקשר בינן לבין רכישת שפה בקרב ילדים דו-לשוניים דוברי רוסית-עברית בישראל. המחקר מתמקד בהתפתחות לשונית וחברתית בילדות המוקדמת, במעברים ממוסדים מן הבית לגן ולבית הספר, ובמעברים שאינם ממוסדים, מן המשפחה לקבוצת בני אותו גיל ולזהות קבוצתית קולקטיבית. רכישת שפה ודפוסים שימוש בה משמשים צוהר להתבוננות בזהות הילד ובגישותיו, כמו גם להערכת הסבירות לשילוב חברתי או למובחנות תרבותית. זהות, גישה ומדדים התנהגותיים של התפתחות שפה מסייעים לחוקרים להעריך את הסבירות שילדי עולים מרוסיה ישתלבו בחברה הישראלית. נתונים מן הממשק שבין רכישת שפה לבין זהות וגישות עשויים לעזור לזהות דרכי גישה לשילוב חברתי של תלמידים בעלי רקע לשוני שונה במוסדות חינוך רשמיים ושאינם רשמיים.

מגוון נושאים במחקר הפסיכו-בלשני ובמחקר הפסיכולוגי-חברתי תורם למחקר על שילוב חברתי של ילדים מקבוצות מיעוט לשוניות. תחום אחד הוא חוסר ההתאמה בין שפת הבית לשפת בית הספר, כלומר העובדה שהשפה המדוברת בביתם של ילדים מקבוצות מיעוט לשוניות שונה מן השפה האקדמית. חוסר התאמה זה מתבטא בשני ממדים: (א) שפת הבית (רוסית) לעומת עברית; (ב) שפה דבורה לעומת שפת בית הספר. הורים שהם דור שני לעולים עשויים לפנות לילדיהם ברוסית, והילדים יענו להם ברוסית, בעברית או בעירוב קודים (codeswitching) דו-לשוני בין שתי השפות. מיומנויות בשפה הדבורה, לרוב במשלב נמוך של רוסית, מאפשר תקשורת עם הורים, סבים, אחים ובני הגיל, אבל לא ברור מה תרומתן לרכישת מיומנות הקריאה או משימות קוגניטיביות תובעניות בעברית. נושא זה מתקשר גם לרמת הידע, המיומנות והאוריינות בשפת הבית הנדרשות כדי להצליח ברכישת שפה שנייה. למרות המאמצים לקדם חינוך דו-לשוני ורמה גבוהה של חיוניות השפה, עקב מספרם הגבוה של דוברי הרוסית בישראל, ילדים חווים מעבר מבית דו-לשוני למצב שבו עברית היא השפה השלטת.

מרכז עניין נוסף של מחקר זה הוא תפקיד הזהות והגישה ברכישת שפה, שימור השפה ותזוזה בין שפות. המעבר מדו-לשוניות לדומיננטיות היחסית של העברית שונה מן המעבר בקרב מיעוטים אחרים בישראל. ילדים מבית דובר רוסית מאמצים את העברית כשפה שלטת מהר יותר מעולים מאתיופיה או ממדינות הקווקז, כמו גם מילדים דוברי ערבית תושבי ישראל. המחקר בודק גורמים דמוגרפיים וסוציו-אקונומיים כמו גם גורמי גישה התורמים להבדלים אלה. זהות וגישה נחקרו בעיקר במנותק מדפוסי רכישת שפה, עקב הבדלים באוריינטציה תאורטית ועקב העדפות מתודולוגיות של תחומי המחקר (פסיכולוגיה, סוציולוגיה, בלשנות). המחקר הנוכחי מנסה לבחון זהות, גישות ורכישת שפה במסגרת בין-תחומית. בתחום הפסיכולוגיה החברתית, גישות ונתוני מיומנות סוציו-בלשניים משולבים עם ניסויים. בתחום הפסיכולוגיה החברתית, גישות ונתוני מיומנות בשפה נאספים בעזרת ראיונות/שאלונים, ניסויים של תפיסת הזולת ומיפוי של רשתות חברתיות. תכנית המחקר היא: (א) לבחון את מהלך רכישת השפה בקרב ילדים דו-לשוניים (רוסית-עברית); (ב) לזהות מאפיינים של זהות חברתית; (ג) לבדוק את מספר הטעויות בשימוש בשפה, ואת סוגן; (ד) לחפש התאמה בין סמנים של זהות חברתית ודפוסי רכישת שפה, המצביעים על שילוב חברתי או על מובחנות תרבותית.

English abstracts of Hebrew articles

Text Construction as a Window on Later Language Development

Ruth Berman, Lyle Lustigman and Bracha Nir-Sagiv

The study argues that language acquisition has a long developmental path, well beyond early and even middle childhood. This is examined by a multifaceted analysis of different types of texts constructed by schoolchildren, adolescents and adults, using different measures, based on functionally-motivated, qualitative criteria that are nonetheless amenable to quantitative statistical analysis. The notion of "discourse stance" serves as an integrative framework for text construction within which speaker-writers give voice to their attitudes and orientation towards producing discourse in different communicative circumstances. Next, we examine criteria for analyzing text-embedded language use in lexicon and clause-level syntax. The notion of "clause package" characterizes how texts are segmented into syntactic-discursive units. Finally, overall "text quality" is specified by explicit criteria for overall organization and expression of global-level text structure and content. Analysis relates to the three independent variables of development – four different levels of age and schooling; genre – personal experience narrative versus expository discussion; and modality – speech versus writing. Several consistent and significant developmental trends emerge. Adolescence constitutes a major cut-off point in developing command of text-embedded language use; oral narratives are the easiest and most accessible of the four text types we examined, in contrast to written expository texts; but the latter promote more high-level, complexly sophisticated use of language.

The Functions of Silence in Legal Context:

Silence as Consent and the Right to Silence

Michal Ephratt

In his paper in 1960, Roman Jakobson shows that making salient one of the six components partaking in communication – the speaker; the listener; the referent; the means of communication; the message and the code, yields a unique function of language. I wish to make use of this linguistic framework to settle the seeming contradiction between two judicial practices: "silence as consent" and "Miranda warning" of the right to silence. Using Jakobson's model we situate "silence as consent" and "Miranda warning" (and its UK and Israeli versions) as speech acts of the conative function: consent and warning, respectively. The content of this warning is metalinguistic as it warns that speech (the language code) in specific legal contexts (such as interrogation and court) can be handled and interpreted differently than in other interactions. Thus, "the right to silence" is metalinguistically oriented.

**Sociology Encounters Language: How Professionalism and Interaction
among Professionals from Different Disciplines
Affect Scientific Translation**

Devorah Kalekin-Fishman and Lea Hagoel

More than a decade ago, the Committee for Translating Sociological Concepts into Hebrew was established under the auspices of the Academy of the Hebrew Language and the Israeli Sociological Society. Its members are linguist members of the Academy of the Hebrew Language, who are experts in lexicology and sociologists (who are experts) in diverse areas of social research. Since its establishment, the committee has worked on producing a dictionary of sociological terms in Hebrew for the use of lecturers and researchers. The committee's initiative is part of the overall project of the Academy of the Hebrew Language, namely producing and updating dictionaries in every life domain for speakers, writers and readers of Hebrew. This project is important to sociologists for several reasons. Chief among them is the fact that this project is relevant to the growing interest among speakers of Hebrew in the contributions of sociologists to contemporary events. The custom of interpellating terms from other languages in sociological discourse, whether oral or written, is an obstacle both to students new to the field and to the educated non-sociologist reader. At the outset, the translation of terms did not seem to be a very complicated task. However, our experience in working on the committee has taught us that the only way to achieve "scientific translations" is through tireless negotiations conducted on several levels. The discussions of the committee demonstrate that there are contrasting understandings within each discipline – both in linguistics and in sociology. Similarly, in the discussions, non-experts put forth interpretations derived from experience in daily life with great knowledgeability. On this basis, coalitions and oppositions that had nothing to do with the professional divisions were formed among the members of the committee. In this paper, we present specific examples from the committee's discussions. We conclude that there are limitations on the extent to which a scientific vocabulary can be removed from the discourse of common sense. It is probably inevitable that in the vocabulary of science there is a many-leveled penetration of "real" experience.